

ס פ ר

שמושה של תורה

המכיל

באורים מעשיים וציורים

להלכות שונות

בארבעת חלקי השלחן ערוך

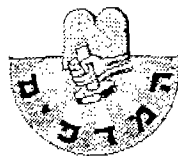
מאת

דוד באמ"ר הרב ר' שמאי ז"ל פעלדמאן

אב"ד דמחזיקי הדת במגשטתר

מלפנים רב בלייפציג

המו"ל קצור שלחן ערוך המבואר והמצוייר

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ז

נדפס בדפוס "המדפיס"

לזכר עולם יהיה צדיק (תהלים קי"ב)
אבי מו"ר הרב ר' שמאי בה"ר בצלאל משה ז"ל
נפטר י"א טבת תר"פ
אמי מורתי הצ' פיגא בת ר' שמואל יצחק ז"ל
נפטרה י"ח אלול תרע"ח.
תנצב"ה.

Copyright by Rabbi D. Feldmann

London

1951

כל הזכויות שמורות

הקדמה

עוד לפני חמשה ועשרים שנה, בעת שהוצאתי לאור ספרי קצור שלחן ערוך המבואר והמצויר, הודעתי בסופו שעלה על רעיוני להוציא לאור ספר „שמושה של תורה“ כדאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי (ברכות ז:) גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, והתאויתי להתוות תוי לבי על הספר, להועיל לבני אדם ההולכים בתורת ה', להורותם את אשר לא ידעו ולהעיר אזנם לשמוע בלמודים, כלומר במה שהם למודים ורגילים לעשות בלי שימת לב.

שבתי וראיתי כי כבר קדמוני בזה גדולים וטובים ממני בספריהם זה בכה וזה בכה בפסקי ההלכות ובספרי המוסר, אמנם אין סדר למשנתם, ואם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברול, בטביל משנתו שאינה סדורה עליו (תענית ה.) ותמן אמרו הסדרן קודם לפלפלן (ירושלמי הוריות פ"ג ה"ה). החילותי לסדר כמה הלכות, בהקדם כללי ההלכה בקיצור, מקרה דאורייתא או דרבנן, וטעם הנאמר בה, הפסוקה ומוסכמת או שיש בה מתלוקת, שבטרים יחדור הקורא לתוך עומק ההלכה יהי לו מושג והשקפה שטהיית המקפת כל ההלכה, וההלכה שקשה להבינה מתוך הכתב כי אם בראיות העין או על ידי משל ודמיון, להמשיל לה ולציירה.

עשיתי לי רשימות וצינונים על גבי פתקאות, ולא עלתה בידי לסדרם מטרת עול ההוראה ומלי דכתא דעלי דידי רמיון, עד שהגעתי לימי הזקנה ונחליתי לא אליכם במחלת לב אנושה מאנה להרפא לפי דעת הרופאים (לא כן דעת התורה הקדושה שאמרה ורפא ירפא (ובבבא קמא נ"ה), רשות ניתנה לרפא לרפאות עו"ש ברש"י ותוספות, וכתב על זה האבן עזרא וז"ל ורפא ירפא, לאור שגתן רשות לרופאים לרפא הנכות והפצעים שיראו בחוץ, רק כל חלי שהוא בפנים בגוף, ביד השם לרפאותו, וכן כתיב כי הוא יכאיב ויחבש, וכתוב באסא וגם בחלוי לא דרש את ה' כי אם ברופאים עכ"ל. האריך בזה בספר יד הקטנה חלק א' שער ט"ו).

עזבתי את משמרת משמרת הקודש, בראותי כי אין לאל ידי לנהל את עדתי ולישא בעול אחריותם, אמרתי עתה עת לעשות לאסוף באמרים מרשימותי ומאשר קבצתי על יד על יד, ואם לא עכשיו אימתי, ואולם בינתיים במשך הזמן ובטלטולא דגברי מלייפציג למנסחתי, נאבדו ממני כמה ניירות, ולמיגמר בעתיקא קשה מחדתא (יופא כט.) וכחי עזבני ומצוקות אפפוני, דמי בעורקי מתרשלים במרוצתם, העצבים רפים וראשי עלי ככרמל. ולפעמים תכיפות החולשה מתגברת, ואני נאלץ להניח את העט מידי ולהפסיק אפילו באמצע השורה, יסורין שיש בהם ביטול תורה ותפילה.

ושערתי בנפשי כי כחי קצר עתה לעבדו ולסדרו כאשר היה עם לבבי ועל כן מקצת מן המקצת לקטתי ודפסתי מועט דפסתי, ושוייתי לנגדי דברי ספר חובת הלבבות בהקדמתו ז"ל ומהרתי לחברו ולא התמהמהתי כי יראתי שימהרני המות וימנעני ממה שקייתי בו עכ"ל, ותמכתי יסודותי על צוואת משמרת הקודש מהגאון הקדוש ר' שמואל אבוהב ז"ל בהקדמתו לשאלות ותשובות דבר שמואל, ומלאתי אחריו מספרו הזכרונות המובא פעמים רבות במגן אברהם, ושמתו עליו נוספות.

והנה מאז כשיצא לאור ספרי קצור שלחן ערוך המבואר והמצויר, שמעתי דבת רבים, קצת מהם אמרו שאין מן הנכון לצייר צורות בספרים הקדושים, מה שלא נעשה עד הנה, וקצת מן הלומדים רק להדודי להסביר ולפלפל ולא טרחו בשמעתא, הביטו ועלעלו בו ומלאו שחוק פיהם, מה יתן ומה יוסיף לנו המחבר, ציורים לתינוקות לשחק בהם? לא הבינו מהותו ומטרותו, טיבו ותועלתו, ומה גם לההמונים ולתלמידים להמשיך לבם להלכה ולמעשה, אמנם הגאונים בהשקפתם הבהירה הפליאו בשבחו וכתבו "הציורים קובעים ברכה לעצמם, וחזון נפרץ הוא בספרות ההלכה, ומשמיא קא זכי ליה לזכות את הרבים וכו'" ונמצא תחת ידי הסכמותיהם, ומפני טעם הכמוס עמדי לא באו בדפוס על הספר (ונדפס או קונטרס בפני עצמו) ואין הסכמה כהסכמות ההמון, וקול המון כקול ש', כי נתפשט ב"ה בכל העולם ונדפס לאלפים בכמה מהדורות, ורבים הם הנושאים אותו בכיסם והוגים בו בשבתם בביתם ובלכתם בדרך.

והספר הנוכחי שמושה של תורה אלמלי היה בכחי לחברו כאשר היה עם לבבי אז היה נראה תועלתו לכל, וכאשר הצעתי קטעים ממנו עוד בהיותי נוסע מלייפציג למעיני הישועה בקרלסבאד ומאריענבאד בהתאסף שם גאוני וצדיקי ארצות שונות, והם המריצוני להציאו לאור, אבל אחרי שאין בכחי לעבדו ולסדרו כולן כנוכך לעיל, ולא ידעתי מה להקדים ומה לאחרי, הזמין ד' לפני את צוואת

ר' שמואל אבוהב ז"ל שמוזהיר לבניו בדברים שבני אדם עלולים להכשל בהם, ותליתי ילקוטי באילן גדול להעיר ולהוסיף על דבריו ולעשות להם כוונים למלאכת שמים.

והנה לכאורה אפשר ללמד זכות על אלו שלא היה דעתם נוחה אז מהציורים, כי באמת לא נמצא בספרים הקדושים תמונות וציורים, רק בספרי העמים (ומעט מן המעט הוא הנמצא באיזה מסכתות כמו בכלאים, שבת, עירובין, פסחים, סוכה, קיום ושרטוטים מרובעים או עגולים) ולא הורגלו בכך להכניס חולין לעזרה בקודש, אבל הא גופא קשיא מדוע לא נעשה גם אנחנו כמוהם וכמתיקנים שבהם (עי' סנהדרין לט:), הראשונים בספריהם לא עשו, שבימיהם לא נתפתחה עדיין מלאכת הדפוס כבימינו, וע"כ מצינו במסכתות הנ"ל שהראשונים ציינו "וזהו צורתו" והמדפיס לא הי' יכול להדפיס כפי שמצא רשום, וצר צורה אחרת ונשתבשו בפירושו — אבל עתה בימינו אלה שנתפתחה מלאכת הדפוס וישנם האמצעים לצייר כל דבר ולהעמידו כמו חי בולט לעיני הקורא, למה נגרע לכלתי הקריב לפני הלומד הצורה הראויה, ולברר לו הדבר בראיית העין ממש.

ולהמפלפלים אשיב, לדבריהם הלא עיקר היא הסברא, חידוד השכל ותמצית הענין, הנקודה האמצעית שאליה הוא קולע, ומדוע תאריכו לפעמים בבאורים בהסברים ודמיונות רבים להבינה לשומעים, וכן הדורש ומוכיח לרבים ישא משלו ומליצתו. הלא עיקר מטרת הדרשה והתוכחה להרים רגש המוסרי ולהלהיב הלבבות לקרבן לאבינו שבשמים, ומה לו להרבות בדברים ולהמשיל משלים מדברים ההיום הידועים לכל, לערב חולין בקודש? אמנם דבר זה מתורת משה רבינו למדנו ושנוי בגביאים ומשולש בכתובים ובדברי חז"ל, משלים רבים לאלפים הן בהלכה הן באגדה כדי להסביר את הענין, וז"ל המדרש (שיר השירים רבה פ"א ח') ורבנן אמרין אל יהיה המשל הזה קל בעיניך שעל ידי המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה, משל למלך שאבד זהוב מביטו או מרגלית טובה, לא על ידי פתילה כאיסר הוא מוצא אותה? כך המשל הזה לא יהיה קל בעיניך שעל ידי המשל אדם עומד על דברי תורה, תדע לך שהוא כן, שהרי שלמה המלך עליו השלום על ידי המשל הזה עמד על דקדוקיה של תורה עכ"ל. שלהבין דברים סתומים ועמוקים הבלתי נודעים, צריך להמציא משל וציוור בולט, תמונה מתוארת בצבעים חיים מדברים הנודעים והגלויים לכל, מאשר יעשה אותם האדם בחיי יום יום הקרובים לשכל השומעים, ודרך הלבוי של המשל הנודע, המתאים אל הנמשל יובן הבלתי נודע ומובן עד עתה.

ואומר אני כי כחס המשל אל הנמשל, כן יחס הציור אל הדבר הנאמר או הנכתב, ויתר הציור על המשל, כי הוא ממש הדבר הנאמר, לא כן המשל שהוא חוץ מהנמשל כמובן. ובגמ' מנחות כט.) אמרו שלשה דברים היו קשין לו למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו, ואלו הן מנורה וראש הדש. (פרש"י בשעת מולד לבנה אינה נראית כי אם מעט ואינה ניכרת, כדאמרינן בראש השנה כד.) כזה ראייתם אם כזה ראייתם) ופרש"י לא היה מכיר איזה טמא ואיזה טהור) ויש אומרים אף הלכות שחיטה (פרש"י לא היה מבין מהיכן הוא מוגרמת) ועי"ש בתוספות ד"ה שלשה ובסוף הדבור שם דלא הוי ידע בשום ענין אם לא היה מראהו עכ"ל, ואם כן קל וחומר הדיוט הלומד מן ההדיוט, ועי' ראש השנה כד.) דמות צורת לבנה היה לו לר' גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראיית או כזה? ובגמ' שם לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות. ואינו דומה שמועה לראיה (מכילתא יתרו י"ט ט') ואפילו בדברים שיכולים להסביר ולתאר, להציגם כמו חי לנגד עינינו, אף על פי כן אינו אלא מתוך הכתב או בתורת שמועה ודמיון והתעייף עינך בו ואיננו, אבל כשמציירין את הדבר תתיצב התמונה המצוירת לעינינו והוי בראיית העין ממש ולא תמוש מזכרוננו.

ומקום הניחו לי מן השמים שעלתה בידי ב"ה ללמד לבני יהודה, קשת" קשר של תפילין שהרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' תפילין הי"ג כתב שאי אפשר להודיע צורתו בכתב אלא בראיית העין, ועי' רמב"ם בפירוש המשנה בסוף מס' דמאי וז"ל והנני מצייר לך בהם צורה כדי שיהיה דבר מבואר לעין הרואה עכ"ל, ועי' ברי"ף מס' שבת פ"א גבי זרק כוורת וז"ל וזהו צורתו כדי שיתברר במראית העין עכ"ל, הרי שהציורים הם בראיית העין ממש, ורבים למדו מתוך הציורים שציירת בקצור שלחן ערוך המבואר והמצויר, עשיית הקשר כמו מרב מובהק, וכמה בני"א החזיקו לי טובה. שנפסקה להם הרצועה סמוך לקשר בהיותם בדרך, ולולא הקשש"ע שנשאו אתם בכיסם לא היה אפשר להם להניח תפילין.

ובר מן דין מדוע לא נשתדל להקל על התלמידים ועל המורים שלא שמשו כל צורכן לצייר להם כל דבר הקשה, כמה יגיעות יגע הרב להסביר לתלמידים רוב גובהה ורוב היקפה, רוב עוביה ורוב חללה, וכמה מורי הוראות אינם מכירים באברי הבהמה והעוף, בין עצם הגף לעצם הקליות כשהוסר הבשר מעליו (עי' שער השוה"ש פסח סי' תס"א, ס"ק י"ז), כמה מקרי בשר שאינם נאמנים והרב אינו יכול להבחין ולבדוק אחריהם אם הבשר מנוקד כראוי, כמה רבנים נבוכים במנעל של חליצה ובקשריו וכדומה שעל ידי הציורים הנכונים יוכלו להתלמד, ועי' שו"ת חת"ם יו"ד סי' קס"ד בד"ה האמת באמצע דבריו שם וז"ל אבל אחר

בקשת המחילה מרבותינו הקדושים לא צדקו דבריהם בזה, כי האמת עם הרמב"ם כאשר יעיד הנסיון על פי חכמי וספרי הנתוח אשר לפנינו מספרי בני ישראל כמו מעשה טוביה וס' שבילי אמונה וכו'. ויש לפני עוד ספרים מדויקים מרופאים מומחים אשר לא מבני ישראל המה. בכמה וכמה ציורים. כולם יעידו ויגידו כהרמב"ם ז"ל עכ"ל.

ובנודע ביהודה מהדורא תנינא סי' כ"ט בענין הדג שטירל (עי' ציורו לקמן) וז"ל בא"ד ואני הפשתי בספרי הטבע וראיתי בספ"ל אחד שחיבר רופא יהודי מתושבי ק"ק ברלין אשר שם מצוירין כל מיני דגים. יע"ש שהביא איך נקרא הדג הזה בכמה לשונות, ותמך יסודו עפ"י ספרי חכמי הטבע יע"ש. ועי' שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קצ"ו לענין ברכה על פרי מאלינעס שטיים שם "שוב בדקתי בספרי הטבע בלשונם וראיתי כתוב וכו' — יע"ש.

ועי' פחד יצחק אות ת', תלתא קני הוו חד פריש לליבא וחד פריש לריאה וחד פריש לכבדא, ופרש"י לאחר שהקנה נכנס לחזה מתפצל לשלשה, וכתב שם בפחד יצחק ולי הצעיר המחבר קשיא על פרש"י ודעמיה, דנראה דסברי דקנה הריאה הוא הקנה הנכנס בלב ובכבד, וכל חכם שיש לו קצת ידיעה ויד בלמוד חכמת הניתוח, יראה בעיניו במעט עיון, דלא היא, והמופת הותך הוא כי אחרי שתחתוך הכבד כולו ועורקו או סמפוני הגדול ותבדילנו מן הריאה, וכן אחרי שתחתוך ותפריש הלב כולו ועורקו הגדול מן הריאה, עם כל זה הריאה תעלה בגפיחה, ואלו קנה הכבד וקנה הלב היו מתפצלים מקנה הריאה, היה לו לרוח לצאת דרך שם, אחרי הפרדם מן הריאה ונשארו שם נקבים נקבים גדולים, וכבר הראיתי את הדבר הזה לרבנים גדולים ומובהקים והודו לדברי, והאריך שם בדחוקים ליישב דברי רש"י ז"ל, דחס ושלם לומר על מאור עינינו רש"י ז"ל שטעה בדבר פשוט נגד דבר הנראה בנסיון, והנה רש"י ז"ל והראשונים שפירשו כמותו יש לדחוק ולתרוץ דבריהם שבוודאי לא טעו בדבר הנראה לעינים, אבל האחרונים כימינו כמו המאספים והמקצרים שתלו עצמם באילן גדול ופירשו הדברים שמהקנה הגדול בטרם שנכנס לריאה יוצאים ממנו שני קנים אחד פורש ללב ואחד פורש לכבד היינו שמתפצלים ממנו כמו ש הפוכה; וזהו מפני שלא צרפו במחכ"ת השימוש עם הלימוד טעו לחשוב כן. ומי לנו גדול מרוב, שלא סמך עצמו על למודו לבד, בלי שמוש הראוי עי' סנהדרין ה'; אמר רב שמונה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה. לידע אי זה מום קבוע ואיזה מום עובר.

כללו של דבר גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה. ואם יגזור ד' בחיים וישלח לי רפואה שלימה בתוך שאר ח"י, אז אוסיף אי"ה כהנה וכהנת בשאר

החלקים הן ע"י ציורים והן ע"י ברורי הדברים כשמלה ממה שראיתי וניסיתי בשימושי לפני גדולי הדור. והנה בין הציורים נמצאו גם כן כאלה שאין בהם צורך כלל לכאורה, כמו הציור בבדיקת ירקות שמוכן היטב מתוך הכתב לחוד, אמנם עשיתי זאת לפי שהתמונה נרשמת ונחקקת יותר במח האדם, וגם צורת התולע פועלת על הדמיון, וכולי האי ואולי תיעיל שלא יבדקו בהפזון (ע"י לקמן «תולעים»).

ונתתי להלק הזה משפט הקדימה לשאר החלקים, ובכלל לספרי שמושה של תורה קודם לכו' שו"ת לב דוד, כי ראיתי בו זכות הרבים ולא ימלט שהקורא ורואה הציורים שלא ינצל על כל פנים פעם אחת ואפילו מתולעה אחת, יהיה לי לזכות שעל ידי יגרע לו המשה או ששה לאוין. וכן בשאר הציורים והבירורים. ובאשר כי הז"ל הורונו במדרש רבה הובא בתוס' כתובות קד. ד"ה לא נהנית, עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו, הקדמתי בראש הספר «מאכלים המותרים והאסורים» המרומז גם כן באות מ' מתיבת משמרת הקודש, ומטעם שבו נמצא גם כן השלמה להקדמת הספר.

דוד באמו"ר הרב ר' שמאי ז"ל

צוואת משמרת הקדש מר' שמואל אבוהב זצ"ל

לכו בניו שמעו לי יראת ד' אלמדכם, ואלה החקים והמשפטים אשר תשמרו לעשות בכל לבבכם ובכל נפשכם, ויותר צריך להזהר מאד שלא להכשל בהם, כי הן הנה עברות שאדם דש בעקביו בעולם הזה, וסוף סוף יומו יבא עת פקודתו, אשר בו עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. ולכן הזהרו בני בהם, למען תזכרו ועשיתם את מצות ד' אלקיכם, ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, וירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, ולסימנם פסוק זה אל יזוז מפיכם ומפי זרעכם:

ושמרתם את **משמרת** הקדש (ראשי תיבות)

משפטים, מצות, שבת שבועות, שחיטה, שעטנז,
מרמה, מקלל, מכנה, רבית, רכילות, תורה,
תפלה, תגלחת, תולעים, קדושה.

והוספתי עליהם מאכלים המרומז באות מ' (כמ"ש בהקדמה), ותשמיישי
קדושה (תפילין ומזוזות) המרומז בתיבת הקדש.

מאכלים המותרים והאסורים

אכילה גסה

עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו (תוס' כתובות קד. בד"ה לא נהניתי בשם המדרש). ובתנא דבי אליהו רבה פ' כו' כתוב בזה הלשון, יבקש רחמים על אכילה ושתייה הרבה שלא יכנסו לתוך מעיו עי"ש וכמאמר רז"ל (ברכות ל"ב) מלי כריסיה זני בישי, פירוש מילוי הכרס הוא ממני חטאים הרעים, ואפילו מן המאכלים המותרים אינו מן המוסר להרבות בהם, ואינם מביאים שום תועלת, אדרבה נזקן מרובה הן לגוף הן לנפש.

לגוף, עי' רמב"ם פ"ד ה"טו מה' דעות כי אכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המות, והוא עיקר לכל החלאים, ורוב החלאים שבאים על האדם אינם אלא או מפני מאכלים רעים, או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים הטובים עכ"ל. כי כמו שקשה להסיק את התנור אם ממלאים אותו בעצים או בגחלים מפה אל פה בלי שיניחו אויר ביניהם, ואי אפשר בעצים הקטנים להדליק את הגדולים רק הולכים וכבים, כן המאכלים כולם אי אפשר להם להתעכל בהקיבה, ורק מכבידים על האיציטומכא וגורמים סיבוב הראש, ועל האדם לדעת כי המאכלים לא נבראו לענג ולהשמין את הגוף להרבות בשר ולהרבות רמה, רק לתועלתו והכרחו, להשלים את כחותיו הנחסרים לו יום יום כטבע הנבראים. והאכילה היא דק כמו פריעת חוב או גמילת חסד שעושה עם הגוף וכמאמר הלל הזקן לתלמידיו (ויקרא רבה פל"ד ג') בשעה שנפטר מהם אמר, אנא אזיל למיגמל חסד עם הדין אכסנאי דאית בגו ביתא, כשהלך לסעוד אמר שהולך לגמול חסד עם הנפש השורה בתוך הגוף, וצדיק אוכל לשובע נפשו וגו', וכיון שהיא פריעת חוב או גמילת חסד, חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, ואינו משלם יתר על החוב, ואינו פורע עד שתובעים אותו, וכן בענין פריעת החוב להגוף, לא יאכל עד שירעב בזמן הקבוע לסעודה, ועד שהגוף יתבע צרכו ממנו, ולא יותר מכדי צרכו. וכמאמר רז"ל (גיטין ע') אכול שליש ושתייה שליש והנה שליש וכו'. ואכילה גסה לא שמה אכילה (יבמות מ') וסעודתך שהנאתך ממנה משוך ירך הימנה (גיטין שם), ועי' פסחים ק"ד. אכול בצל ושכ בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך (מתאווה לאכול כל שעה שהורגלת).

ודע לגפשו, כי רבוי המאכלים גורם לחטאים וכמאמרם ז"ל אין ארי נזהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר (ברכות לב). וגורם גם כן לעצלות וכבדות הגוף וכמאמרם ז"ל (גדרים ל"ז): אכלין ושתיין ויקיר עליהן עלמא פיי' שמתוך שאוכלים יותר בשבת, אבריהם כבדין עליהן ואין יכולין ללמוד בדבר הצריך עיון יע"ש, ומביא לידי תנומה. וערב יום הכפורים עם חשכה לא היו מניחין לכהן גדול לאכול הרבה מפני שהמאכל מביא את השינה (יומא י"ח) — ומאבד לילותיו בשינה וגוזל זמנו, שעליו לעסוק בתורה כמ"ש בספרי מוסר שהאוכל יותר מכדי סיפוקו, כמה רעות עושה א) שעובר על כל תשחית. ב) שמאבד זמן בהאבילה ובהציאה ואם יתקלקל. האיציטומכא ויהיה טרוד הרי ג' זמנים, ואם יחלה וימות הרי זה מתחייב בנפשו (פלא יועץ). ודרך הצחות אין קידוש אלא במקום סעודה. היינו המקום היותר ראוי להתקדש על ידו אינו אלא בזהירות סעודתו.

פרישה מחשש איסור

ואם במאכלים המותרים צריך להזהר במשקל ובמשורה, ושלא לרדוף אחריהם, ומותרות אכילה ושתייה יוצאת מגדר המותר, על אחת כמה וכמה שיש ליהרר ממאכלים שיש בהם חשש ונדנדוד איסור בגופם או מצד הכשרם על ידי בדיקה גבונה. ולפרוש עצמו שבעים שערים משערי המותר מיראת שער אחד משערי האיסור (חובת הלבבות שער התשובה פ"ה). וראיתי חסידים ואנשי מעשה שהיו זהירים מלאכול דברים הצריכים בדיקה. וקורא אני עליהם דברי הכרתי ופלתי בס"י ל"ט לענין בדיקת הריאה שכתב שם וכן כל איש הירא וחרד לדבר ד' ימנע מלאכול מבהמה שהיה בה סירכא כי בנפשו הוא ויערב ויבושם לו וכו' ונדבר מזה להלן אי"ה. ועל כגון דא אמרו (יבמות כ') קדש עצמן במותר לך (פרש"י לעמוד ולהזהר אף במותר לך להוסיף עליהם כו' כדי שלא תבוא לידי וכו' האסורות מן התורה).

חסרון ידיעה

ולא אמנע מלהביא מה ששמעתי באזני כשהייתי בשעת כנוסן של צדיקים באסיפת הרבנים במחוז מאראמאראש (מלפנים בארץ הגר). שהיינו מסובים בסעודה וגם בעלי בתים פשוטים היו קרואים ומזומנים לאותה סעודה, ואחר הסעודה

נתנו לפרפרת מאכל מפירות יבשים מבושלים הצריכים בדיקה, ואעפ"י שהיו בדוקים היטב נמנעו איזה רבנים מלאכלם. ושאל אחד מבעלי-הבתים, מדוע אין אתם אוכלים מהפירות, והשיבו כי גדר גדרו לעצמם שלא לאכול בשום מקום חוץ לביתם דברים הצריכים בדיקה. ותמה הבעל-הבית בתמימות «כמדומה לי שעוד בבחרותי למדתי שאין בודקין למוזנות», ולא עלתה על דעתו לשם ליצנות רק שנשאר בזכרונו מאמר זה והיה סבור עתה שכן פירושו הפשוט, ולא זכר הפירוש האמיתי שאין בודקין אחר המקבל צדקה אם הוא רמאי כשצריך למוזנות (בבא בתרא ט.) רק היה סבר שאין מחויבין לבדוק מחשש תולעים וכדומה, ומתחלה היו סבורים שהיא מלתא דבדיחותא ובדחי רבנן, ואחר שראו בו שאמר בתמימות, הסבירו לו שידע מעתה ליוזר ולבדוק מוזנות. והייתי משתאה לו, איש שלמד בבחרותו וטעה כל כך: וכן אירע לי פעם אחת בשבת קודש שהייתי מיסב בשלחן בעל-הבית איש הולך תמים. והיה אחד שובר עצם מעצמות העוף למצוץ אותו (עי' פענח רזא פ' בא, מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם בשר וניתן בעצמות) וחזי בו בעל הבית בישות, והוכיח אותו בהתעוררות רבה, שבת קודש! הלא כתיב ועצם לא תשברו בו. ולא זכר שהכתוב נאמר בקרבן פסח, והיה סבר שהוא מאיסורי מלאכת שבת.

רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו'.

הבאתי דברי אלה לקחת מוסר מזה, אנשים שלמדו בבחרותם בשיבוות, דעברו עליהם שלשים או ארבעים שנה שפירשו מן התורה, והסיחו דעתם ממנה, וכל מעיינם היה בעסקי העולם, ויצאו ידי חובתם בקריאת שמע ובתפילה ובאמירת תהלים, ולא באו בסוד לומדי תורה, ונשתכח מהם כל עיקר ידיעת התורה, ואל תתמה על הדבר כי כן מפורש באבות דר' נתן (פ' כ"ד) יכול אדם ללמוד תורה בעשרים שנה ולשכח בשתי שנים, כיצד ישב אדם ששה חדשים ואין חוזר לאחריו נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא, וכו' סוף שינועב ודומם וכו' יע"ש והו אפילו בתלמוד שלמד עשרים שנה ולא חזר עליה רק שתי שנים, כל שכן באיש ש'הסיח דעתו לגמרי זמן רב מן התורה, וכאמרם ז"ל (תענית ז) דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת, וכאמרם ז"ל בירושלמי סוף ברכות, וברש"י על התורה פ' עקב, יום העזיבני יומים אעזבך, וכל שכן באיש שבילדותו לא שקד הרבה על התורה, ועברו עליו שנים רבות שלא למד, ידיעת בית רבו כזו לכולי עלמא לא שמה ידיעה.

התנצלות

והנה ספרי זה הבא להעיר וללמד בדברים הצריכים שמוש, בעל כרחו משולב בדברי מוסר, וידעתי מך ערכי בתורה ויראה, ולא אשלה את נפשי לאמר צופה נתנני לבית ישראל להיות עומד ומזהיר ומוכיח לרבים להפרישם מאיסורא, אבל לעומת זה לא אתלבש בלבוש ענוה פסולה ולמשוך את ידי מזה לגמרי ולחלוק כבוד לרבנים גדולים ממני, ולחכות עד שיתעוררו על זה הענין, או להמנע מזה לגמרי בהתנצלות, כיון שהרבנים הגדולים אשר קטנם עבה ממתני וטבעם יצא בעולם ודבריהם גשמיעים, מהשיים, שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם, בודאי טעמם ונימוקם עמם, ואיך ארהיב עוז בנפשי לעמוד במקום גדולים, האמנם היא הנותנת, ורק איש פשוט כמוני מוכשר לזה, ראשית, הרבנים הגאונים שיחיו שתורתם כל היום היא שיחתם, הוגים בה יומם ולילה, ואגב דטרדיני בגירסיהו לעשות ציצים ופרחים לתורה הקדושה, אין להם פנאי לזה, דוגמת שאמרו (עירובין סח.) אמר ליה רבה בר רב חנן לאביי תרי גברי רברבי כרבנן לא ליהויה ביה לא עירוב ולא שיתוף? אמר ליה מאי בעידי, מר לאו אורחיה, אנא טרידנא בגירסאי עי"ש... —

שנית, הם אינם מתארחים בחבורת בעלי־בתים פשוטים, ומתוך שחסים על זמנם שלא יבטלו מתלמוד תורה, אינם מעורבים כל כך עם הבריות ואינם מכירים את ההמון, דעותיהם וטעיותיהם, שדעתם היפוך מדעת התורה (עי' סמ"ע חו"מ סי' ג' ס"ק י"ג) ואינם יודעים במה הם נכשלים ביותר, רחוקים הם מהם בדעותיהם ובתהלוכותיהם, אחד היה בדורנו הגאון הצדיק מחבר התפץ חיים וצ"ל, אשר עם עוצם גאונותו וגודל התמדתו בתורה הקדושה, וזהירותו בדבור שאין כמוהו, וכמעט שלא שח שיחת חולין עם בני אדם, ואף על פי כן היה יודע תהלוכות כל בני האדם בכל קצוי תבל והיה משתמש במשליו ושיחותיו כהעובר ארחות ימים למדינות רבות ובקי בטיב משא ומתן שלהם. אין זה כי אם מסודר ליראיו, ומי כמוהו מורה דרך.

שלישית, הבאתי דברים רבים שיועילו לאלו שלא שמשו כל צרכן, ומדבריו של ברבי ניכר שאינו בקי בתרגולין (עי' חולין גז. וברש"י שם) ועל ידי הערותי והציורים יעמדו על הבירור בהרבה ענינים שהיה נעלם מהם, ורואה אני כי זה חלקי שניתן לי מן השמים. ועי' ס' חסידים סי' תק"ל ובפירושו האזולאי שם, ויש דברים שידועים לכל, אמנם מרוב ההרגל בהם לא ידקדקו עליהם כמ"ש בהקדמת הספר מסילת ישרים.

להסתכל במה שאוכל

ובאשר שתחלת דברינו בעניני אכילה שיש בהם חשש איסור וצריכין בדיקה, אזכיר פה דברי החכמת אדם כלל ל"ח סעי' כ' וז"ל ראוי לאדם להסתכל במה שאוכל, ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים, ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים נצלתני על ידי זה ברוך השם, עד כאן לשונו, והבאתי דבריו במקומם בענין תולעים, ואני אוסיף על דבריו, שעל ידי זה שיסתכל במה שאוכל, לא רק בראיה בעלמא, אלא גם במתינות ובהתבוננות דהיינו כשיאחז המאכל בידו טרם שיקרבהו לפיו יחשוב מה אני רוצה לעשות ויסתכל בהתבוננות, על המאכל אם אין בו חשש איסור, ואיזה ברכה יברך עליו, ינצל מחשש איסור ומחשש ברכה שאינה ראויה לאותו מאכל — וכמו שאמרו רז"ל השמע לאונך מה שאתה מוציא מפוך (ברכות יג.) כן אני אומר ראה בעיניך מה שאתה מכניס לפיך.

דגים

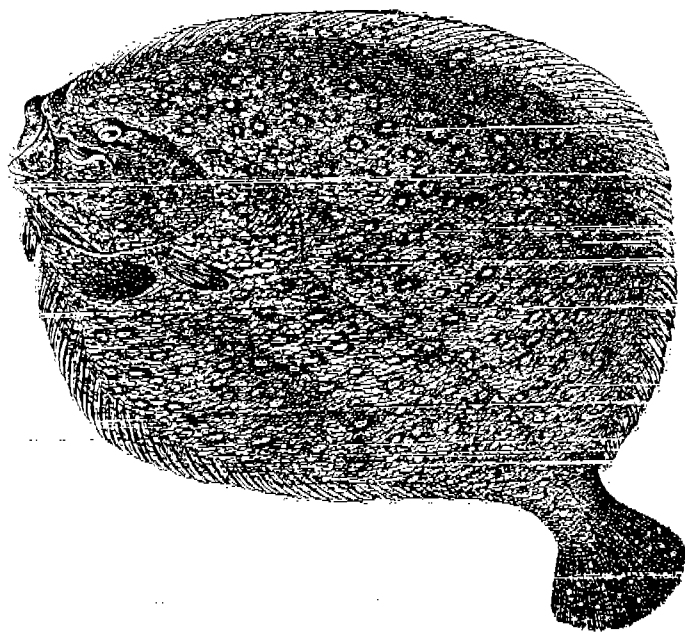
בסוף פ' שמיני כתיב להבדיל בין הטמא ובין הטהור, ופרש"י ומקורו בספרא, לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן, ופירש במזרחי לא בלבד שילמוד וידע הלכותיהם וסימניהם, שאף על פי שלמד כל תורותיהן אינו נפטר עד שיטרח להכירן אי זהו הטמא ואי זהו הטהור עכ"ל.

והנה סימני דגים מפורשים בפ' שמיני את זה תאכלו מכל אשר במים, כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים וגו', וסנפיר הוא ששט בו וקשקשת הן הקליפות הקבועות בו על העור, ואפילו אין אנו מוצאין עליו קשקשים רק שידענו בבירור שהיו לו בעידו במים והשירן שם טרם עלותו ליבשה מותר, וכל שיש לו קשקשים יש לו סנפיר, ועל כן אין לנו סימן מובהק בדגים יותר מסימני הקשקשת הנקראים ליסקעס, שופפען, Ecailles, Schuppen, Scales, ואפילו הקשקשים דקים מאד ואינם ניכרים לעין רק אחר שכרכוהו בבגד או שנתנהו בכלי מלא מים ונמצאו שם קשקשים מותר, אבל אם אינם ניכרים לעין רק על ידי זכויות המגדלת לא מהני (תפארת ישראל פ"ב דע"ז מ"ו) ולא מקרי קשקשים אלא אם הם נקלפים ביד או בסכין ונשאר עור הדג שלם תחתיו, אבל אם אי אפשר לקלפן מעור הדג, ואם קולפים אותם לא נשאר עור הדג שלם תחתיו לא מקרי קשקשים אלא מעור הדג הוא ודג טמא הוא, וכן אם הקשקשים תחת העור וכשקולפים העור נמצאו קשקשים תחתיו דג טמא הוא, וכל שאין ידוע לנו בבירור

סימן דקשקשים, או שאנו מסופקין אם היו לו קשקשים בהיותו במים ונשרו הוי ספק דאורייתא ואסור.

והנה הדגים שיש להם קשקשים, או שאין להם קשקשים כלל, אין מן הצורך לפורטם ולציירם, שניכרים הם ואין לטעות בהם, ועוד שרבים הם ואי אפשר לפורטם (עי' הולין ס"ג): שבע מאות מיני דגים הם וברש"י פי' טמאים ושם נסמן על הגליון בשם פתיחה דאיכה רבתי דגים טהורים, ועיי' בתוס' דף ס"ו. ד"ה כל, דקים להו להכמים מאדם הראשון או מהלכה למשה מסיני עיי'. ואולם יש מיני דגים שדומים במש' לאותם שיש בהם קשקשים ונראים עליהם כמין קליפות קשקשים, והעולם טועים להכשירם מפני חסרון ידיעה, או שרואים בספרי העמים שהושבים אותם בין הדגים בעלי קשקשים, ואין לסמוך עליהם להקל, כי אינם הקשקשים האמיתיים שנקלפים ונשאר עור הדג שלם תחתיהם ואינם יודעים להבדיל בין הטמא לטהור, על כן אפרוט ואצייר פה מהם הידועים לי.

TURBOT, STEINBUTT, RHOMBUS-MAXIMUS

דג הטערבוט המצויר אין לו קשקשים וכשתעביר היד עליו תרגיש כמו עוקצי עצמות קטנים, אבל מראהו ותוארו כמו הדגים הכשרים ממין הנקרא פלעיס,

Halibut רומה" ויותר" (Flat - fish, Schollen, Plaice) להדג הכשר האליבוט

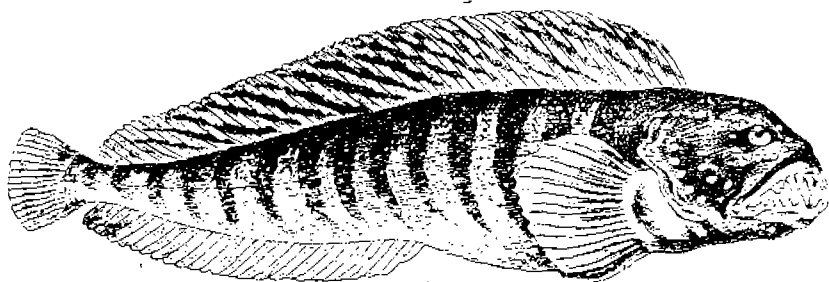
מצד אחד נראה שחור ומצד השני לבן.

וסימן זה נקוט בידך, תאר לך שאתה אווזו בצד כרסו (כמו הציוור כאן שכרסו לצד מטה) ראשו ממך והלאה וחנבו לצד גופך, אז תבחין אם צד השחור לימינך, ודאי תמצא בו קשקשים ודג טהור הוא. ואם צד השחור לשמאלך, טערבוט טמא הוא ואין לו קשקשים, ואם תמצא עליו קשקשת אפשר שנדבק עליו משאר דגים טהורים שהיה מונח ביניהם. מובן כי על סימן זה לבד אין לסמוך להכשיר, כי מקורו לא נמצא בדחו"ל, אבל יועיל לך לפעמים כשתראה בחנות של א"י מונחים דגים צבורים ממינים אלו, ואי אפשר להכיר מרחוק אלא בעיון רב ובבדיקה נכונה אם יש להם קשקשים, אזי כשתראה צד השחור של הדג לצד שמאל הרחק מעליה דרכך — ועי' תפארת ישראל חולין פ"ג משנה ו' דג טמא הוא. ושמעתי ממקומות שאוכלים אותו ואיני יודע על מי סמכו להתיר, שגם בספרי העמים כתבו שאין לו קשקשים, וכתבו בזה הלשון, Scales

absent but bony tubercles, KINGSLEY p. 278. BREHM p. 190. CASSELS p. 63.

ובמדינות אלו שכיחי הרבה, ורבים נכשלים ואוכלים אותם אפילו המדקדקים מפני חסרון ידיעה. ונדעתי והזהרתים על זה.

ROCKSALMON, STONE-BREAKER, WOLF-FISH, ANARRHICHAS-LUPUS

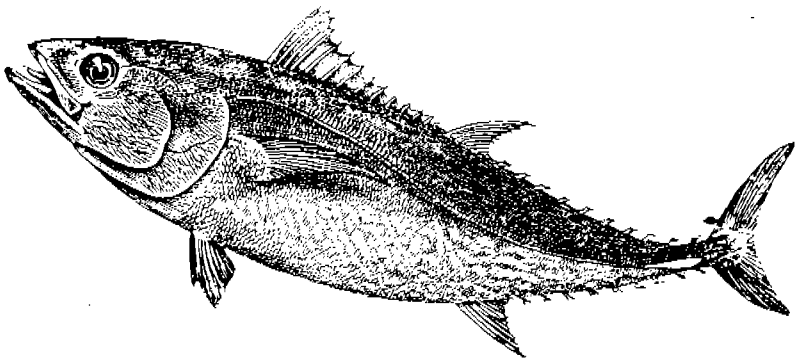
דג ראקסאמפן זה אין לו קשקשים. BREHM p. 134. KINGSLEY p. 258.

Cassels p. 99. ואף על פי שאין לטעות בו כשהוא שלם לפנינו כיון שלא נראין עליו קשקשים, אבל יש טועים ואינם יודעים להבדיל בין Salmon שהוא דג טהור לדג Rock - Salmon שהוא טמא וגם כיון שאחר שהופשט העור מעליו

והוא מחותך וכבוש או מעושן וחבוש בקופסאות אי אפשר להכירו, על כן צריכין לזהר שלא ליקח הקופסא שכתוב עליה Rock - Salmon או שמצויר עליה תמונת ציור כזה.

TUNY FISH, TUN FISCH, THYNNUS

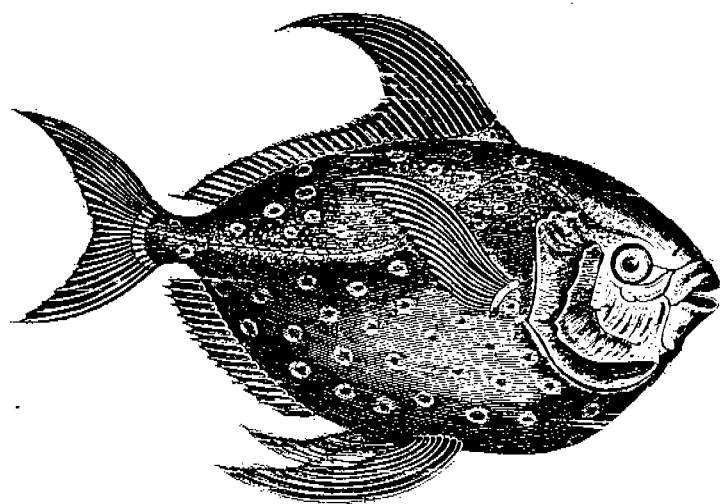
(והוא מין MACKEREL)

דג טוני זה טהור הוא, ויש שנמנעים מלאכלו שמסופקים בו אם יש לו קשקשים. ובאמת יש לו קשקשים אבל קטנים הם מאד, ויש ממין זה שמשירין הקשקשים בעודו במים. אבל יש להתודע על הבירור אם הוא מאותן המינים שמשירין הקשקשים. ועי' הפארת ישראל שבת פ' כ"ב מ"ב, וקוליס האיספניא אות יט' שפירש "מאקרעל, איינע ארט טהון פיש" והוא דג שעורו דק עי"ש וברש"י שבת לט.) קוליס האספניא דג שקורין טונינא, ועי' בשו"ת מנחם משיב ס"י ל"א שראה במוזעאום, שהטהון פיש יש לו קשקשים, ובספרי העמים כתבו גם כן שיש לו קשקשים קטנים.

BREHM p. 95. glanzlose Schuppen. KINGSLEY p. 198. CASSELS p. 90. smaller scales.

THE OPAH, G-TTESLACHS, 'LAMPIS LUPA'

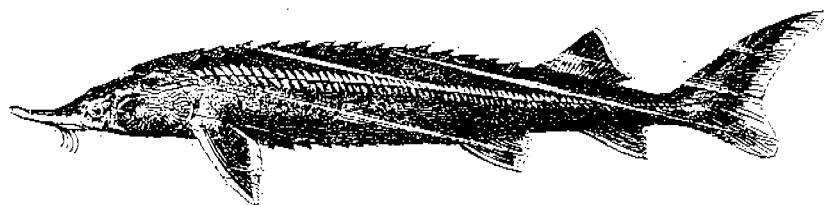

דג זה יש לו קשקשים קטנים, ולפעמים משירן במים. כן כתבו בספרי

העמים.

BREHM p. 112, Die Schuppen sind sehr klein und dünn, fallen auch sehr oft ab. KINGSLEY p. 207. Very minute scales. CASSELS p. 55. Deciduous scales.

STERLET, STORL, ACIPENSER RUTHENUS.

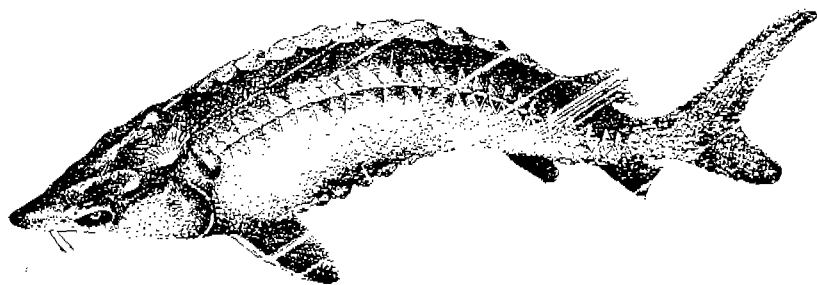

דג זה קשקשיו אינם נקלפים אלא אם נתנוהו במים רותחים או במים

חמים עם אפר. הנודע ביהודה מהדורא תניינא סי' כ"ה התירו והביא שם מספרי

הטבע שאין זה הדג שהרמב"ן ור"ת התירו והאהל מועד ושאר פוסקים אסרוהו. והוא הנקרא אשטורגיאן והביא שם איך נקראו הדגים האלו בכמה לשונות.

STURGEON

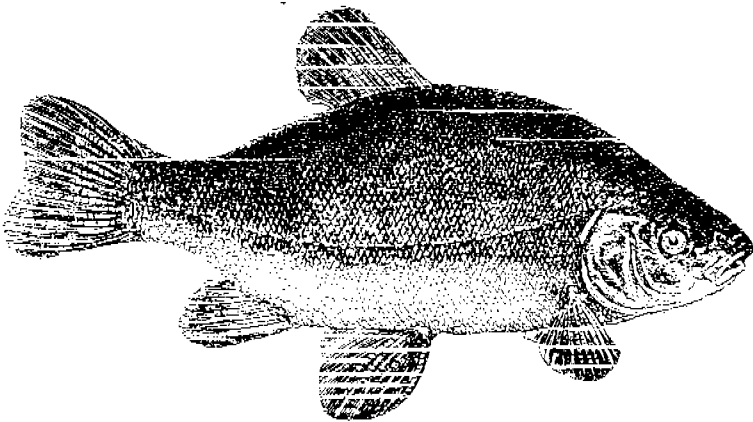
הרמב"ן ור"ת ז"ל התירו דג אשטורגיאן והאהל מועד ושאר פוסקים אסרוהו ונראה דאף שאין זהו ממש כמו השטערלעט אבל שייך הוא למין משפחה זו וכן נמצא בספרי העמים Kingsley p. 93 וידוע שממינים אלו מקרבי הדגים שקורין "רויגען" Rogen, Roes, Ovaries עושין הקאזויאר בארץ רוסיא ועולה על שלחן מלכים, ומקרבי דג השטערלעט הוא מן המובחר. לוקחין הקרבי דגים ורוחצין אותן בחומץ, אחר כך מולחין אותן ומייבשין אותן וידוע שהקאזויאר אסור שמחזיקים הדגים הנ"ל לטמאים, והרבה מהאחרונים השיגו על הנודע ביהודה ואסרוהו. ובכן השטערלעט והאשטורגיאן מוחזקים לדגים טמאים ואסורים.

EEL, AAL, ANGUILLA VULGARIS אצל, איל

נשאל עליו בשו"ת גידולי טהרה סי' מ' שיש אוכלים אותו במדינה
הזו וסמכו עצמן על שראו בספרי העמים (KINGSLEY p. 101) שיש לו קשקשים
אין לסמוך על זה, דאף אם הוא כן, שמא אין יכולין להנטל אלא על ידי קריעת
העור, וידוע דבענין זה לא מקרי קשקשים, אלא אם נוטלים אותן ונשאר העור
שלם תחתיו, וכן אין לסמוך על מה שכתב הנודע ביהודה דאם מניחים אותו כמי
אפר והקשקשים נקלפים שפיר דמי. וידוע שיצאו עוררין על הוראה זו ואותן
האנשים המקילין יחושו לעצמם וקורא אני עליהם דברי התוספתא המובאה בר"ש
סוף אהלות בואו ונלך אצל חכמים שמא התירו להם הזירים, ע"ל, ה"ש שמביא גם
כן בשם הבית יוסף לאסרו.

TENCH, SCHLEIE, TINCA VULGARIS, שלאיען

הוא דג טהור המצוי ומפני שטבעו להטמין עצמו ברפש וטיט ולחזות
הקרקע, חששו קצת לדעת הריטב"א במכות טז; ביניתיא דבי כרבא, אף שיש

לו סנפיר וקשקשת ועיקר תולדתו מן המים כיון שהוא חי וגדל בלחות תלם המחרשה אסור, ויש גמנעים מלאכלו בחדשי המזון ואב שהנהרות מתמעטין, רגילים או להטמין בלחות הקרקע כן הביא בדרכי תשובה סי' פ"ג סק"ז, ובספרי העמים כתבו p. 131 CASSELS שבתדשים הקרים הוא מטמין עצמו בלחות הקרקע וברפש. אבל מעיקר הדין אין שום חשש ובדגוד איסור בו וטהור הוא.

דגים שבקופסאות

דגים קטנים מלוחים וכבושים בשמן המובאים בקופסאות ממדינות שונות. שעורם חוסר מעליהם, והם מחותכים שאי אפשר להכיר אם היו עליהם קשקשים, גם סימן ראש ושדרה (חוט השדרה, ע"י בית יוסף סי' פ"ג, וע"י ע"ז לט.) לא ניכר בהם. שנימותו והזטר מהם הראש והעצמות, ואפילו אם היה ניכר בהם ראש ושדרה שסמך על זה הרמ"א ביו"ד סי' פ"ג סעי' ד' להיתירא, רוב האחרונים החמירו ופירשו דמה שאמרו בגמ' ע"ז מ.) עד שיהיה ראש ושדרה ניכר, הכוונה שעל ידי זה יכירו את הדג בטביעת עין אם הוא ממין הדגים שיש להם קשקשים, וכן הבינו בלשון הרמב"ם ז"ל, לא כפירש"י ז"ל שזה גופא הוי סימן שראשו של דג טמא חד ואין לו חוט השדרה. וע"י פרי תואר שם שהאריך בזה, גם ידוע מספרי הטבע שגם הדגים טמאים יש להם חוט השדרה, ועל כן אין לסמוך על סימן זה כלל.

והנה הויוף שכיה בהם כמו שאנו רואין לפעמים מביאים למכור לאקט מעושן מחותך וכבוש בשמן ממדינת האלאנד וסקאנדינאווען וכתוב על הקופסא Salmon Seelachs והוא דג טהור, ובאמת אין זה ממין הנזכר רק הוא ממין דג הנקרא Coalfish מעושן ומחותך וכבוש, מזויף, למלאות מקום הזעעלאקס, והוא דג טמא, ואין שום סימן להכיר אם הוא זעעלאקס או משאר דגים הטהורים או ממני דגים הטמאים, ואין לאכלם עד שיתברר לו בבירור גמור שהם דגים טהורים.

סארדינען. סערדעלען

בתפארת ישראל ע"ז פ"ב משנה ו' אית ג"ה, חושש שמא נתערב בהם דג טמא ולא יוכלו להכיר, ויש שחששו על השמן הנתון בהם שמא מערבין בו

שמן טמא, והנה היתר הסארדינען נתפשט בעולם באין פוצה פה להחמיר, בכל זאת מן הראוי לבחור בהסארדינען הבאים מאלו המדינות ששם שמן זית או שמן צמחים מצוי ביותר, או לכל הפחות שעל הקופסא יהיה כתוב ששמן זית או שמן צמחים בתוכו.

אנטשאוויס

הם חתיכות ארוכות, מלוחות וכבושות בשמן עשויות ממיני דגים קטנים טהורים אף שהזיוף שכיח בהם ואינם האנטשאוויס האמתיים, אבל שמעתי, וראיתי בספרי העמים שהזיוף הוא שלוקחים במקומם ממיני דגים מלוחים (הערינג) הטהורים וחותכים אותם כמו האנטשאוויס, והעולם נוהגים בהם היתר, ולא נתברר לי עדיין כל צרכו.

שמן

שמן שאנו משתמשים בו במדינות אלו, הוא העשוי מצמחים, ומלפנים בטרם שהתפתחה מלאכת ההרכבה וההפרדה על ידי חכמת הכעמיא, לא היה החשש של תערובות וזיוף שמנים גדול כל כך, שמיד היה ניכר ונרגש בריחו וטעמו, ואולם עתה ששמן דג טמא של התנינים הגדולים הנקראים וואלפיש Whalefish Walfisch מצוי ושכיח הרבה במדינות אלו, שצדין אותם במדינות שוועדען, דענמארק ומביאים אותם הנה לבתי הרושת השמן, מוציאים את שמנו ומזקקין אותו על ידי אמצעים מלאכותיים כעמיים, עד כמעט שלא ירגישו בריחו וטעמו הפגום, והוא בזול הרבה יותר משמן צמחים, יש חשש איסור על סתם שמן של תערובת Whale-oil ואם רוצים לסמוך על היתירא דאומן לא מרעא אומנותיה, היינו אם מבית הרושת מעשה השמן יתנו ערבה, ויבטיחו נאמנה שאין בו תערובות שומן מחיה ובהמה שכן כותבין pure of animal fat, Kein tierisches fett. ידרוש מהם שיפרטו בפירוש שאין בו תערובות שמן דג טמא או שום בעל חי ובדידי הוה עובדא, ונתודע שהיו מערבים בו שמן דג טמא הנ"ל, והצטרקו

שלא נתנו ערבה רק על שומן בהמה וחיה, ודג זה אינו בהמה או חיה, ובאמת הוא היה מחית הים, יונק Mammal, Saugetier ועיין עוד מזה בענין המארגארינא.

מארגארינא. קונסט בוטער

מארגארינא היא הנקראת בספרי האחרונים קונסט בוטער (חמאה מלאכותיה) שמשמשים בה למאכלי חלב או למאכלי בשר, עיקר עשייתה מאגויה הודו «קאקוסניס» Coco - nut או משאר צמחים, יש לבדוק אחריה ואין לאכלה אלא אם היא עשויה תחת השגחת רב מומחה וירא שמים, כי מארגארינא האסורה עשויה משומן נבילות וטרופות, ואפילו אם עשויה מצמחים וכתוב על המעטפה וועגעטעביל Vegetable עדיין אין אנו בטוחים שנקיה היא מתערובות איטור, ואם אינה עשויה תחת השגחה הראויה יש לחוש לתערובות שמן דג טמא הנ"ל או שעשויה בכלים שעושיין המארגארינא האסורה.

וזה שנים אחדות שנקראתי לעיר הקרובה אלינו לראות את מעשה המארגארינא הכשרה העומדת תחת השגחת רב מפורסם, והיו עושים כל ימות השבוע מארגארינא אסורה ורק יצת לשבוע או לשבועים היו מגעילין את הכלים והמכונות לעשות מארגארינא כשרה, ובאתי ביום ב' בבוקר לבית הרב והלכנו יחד לבית התעשיה להשגיח על ההגעלה, וסיפר לי הרב כי התנה עמם שכל המכונות ישבתו בשעה שעושים המארגארינא הכשרה במכונה האחת, מפני שכל הקנים והצנורות מחוברים ופתוחים זה לזה, וכן צוה עליהם שינקו כל הכלים ויעמדו מעת לעת בטרם שיעלילו אותם והם עושים זאת בסוף השבוע וביום ראשון שובת בית החרושת מעבודתה, וביום ב' בבוקר מגעילים. והיו כי באנו אל בית התעשיה והתחילו להרתיה היורה הגדולה התבוננתי בה וראיתי שאין האור מהלך תחתיה רק בקני הקיטור מכניסים הבל לתוך המים שביורה להרתיחן, בינתיים התחילו המים להעלות אבעבועות גדולות והיה גראה כמו שמעלה רתיחה, והרב הראה לי באצבעו «הנך רואה איך שמבשל ומבעבע», הוצאתי את ידי משרוילי והכנסתיה לתוך המים המבעבעים, והרב עמד גרעש ונפחה, משתומם על המראה שעשיתי כבנתיה דרב נחמן דבחיני קדריהו בידיהו (גיטין מ"ה), ובאמת לא היו מרותחין כל עיקר, רק על ידי ההבל שבא מהקנים התחילו המים לבצבץ מהרות שנכנס בהם ואין זה הגעלה כלל.

(וכן אירע לי בבית אפיית המצות שרצו להגעיל שם איזה כלים והיו נוהגין כן תמיד, היו מכניסין קני הקיטור לתוך יורה גדולה מים צוננים; ובשעה שהמים התחילו להעלות אבעבועות היו זורקין לתוכה הכלים להגעילם, ועכבתי על ידם זמן רב עד שאחר שהוציאו קני הקיטור מהיורה המים היו מרותחין ומעלים אבעבועות מאליהן, אז הרשיתי להכניס את הכלים וגם נתנו אבנים מלובנים לתוך היורה, עפ"י פקודתי, שלא יצטננו תיכף אחרי הוצאת קני הקיטור).

אחר כך פניתי הצדדים וראיתי כי באחת הפינות עושים מארגארינא האסורה, מובן כי הרב התרגו על העושים, ועשה מה שעשה, אבל מתחלה סמך עצמו על התנאי שהתנה עמהם ולא דקדק היטב אחריהם, וסלקתי ידי מזה, והתחקוטי כי אין לסמוך על השגחת סתם רב או משגיח אפילו גדול וירא שמים, אם איננו מומחה לאותו דבר.

זה לא כביר הגיעני מכתב מרב אחד מהרושם שהוציא מבקורו בבית הרושת לתוצרת המארגארינא עצמה, תשעים אחוזים ויותר מהפרוצס שם נעשה בצונן לגמרי, מיד לאחר שהשמנים ויתר המינים מתערבים יחד, התערובות מתקרר במצנן, ומאז עד גמירא הכל נעשה בצונן בכלים גלויים או מכונות הנטלים לפרקים, (כמעט שאיני זוכר שם שום צנורות שיש לחוש בהם לשירור בעין של שמן איסור).

לעומת זה לענ"ד נקודת הכובד היא בהחומר, זאת אומרת בהשמנים השונים שמהם נוצרה המארגארינא, אמנם כמובן כולם של צמחים הם, אבל רובם ככולם עוברים פרוצס של זיקוק (Refining) בבתי זיקוק, והפרוצס הוא על ידי הום גדול מאד הרבה יותר מרתיחה, גם כשמבטיחים שהשמנים הללו מזדקקים במכונות וכלים מיוחדים רק לזיקוק שמן צמחים, אין ערבה שלפעמים ובשעת הדחק הם מזקקים בהם שמן וואלפיש Whale oil שהיא גם כן תערובות האיסור היחידי שבמארגארינא האסורה. השגחה בענין זה הוא מן הנמנע לגמרי, בפרט בתנאי ההספקה הנוכחיים, כי היה צריך להשגיח על כל זיקוק השמנים שבמדינה, באמת זה מטיל חשש על כל מיך שמן של צמחים שהוא כמעט בלי יוצא מן הכלל, ואם לא ניקה בחשבון צדדי ההיתר ודעות המקילין כמו אמניקותא קפדה, סתמן אינם בני יומן, אומן לא מרע אומנתי, שעת הדחק כדיעבד דמי, ולצרף גם כן את הסברא ששמן הגינים הנ"ל הוא נותן טעם לפגם בכל שמן אחר, וגם לאחר הזיקוק הגמור עדיין פוגם קצת שאר שמנים, וכידוע שהמארגארינא האסורה גם המשובחת ביותר היא גרועה וזולה מהכשרה; כמעט לא מצינו ידינו ורגלינו בהיתר שום שמן צמחים עכ"ל הרב במכתבו אלי.

וכדבריו הרב הנ"ל שמעתי בשם איש נאמן סרטור למכירת שמנים שיש לו מהלכים בבתי חרושת הגדולים. כי רובם ככולם יזקקו לעת הצורך גם שמן דג טמא הנ"ל. ועצתו כי בעל גפשי יחוש לעצמו ויהדר אחר שמן הבא ממדינות אלו שאינו מצוי שם שמן דג טמא הנ"ל.

והנה אם לא היה החשש בהשמן עצמו רק משום פליטת כלים ובליעת איסור בודאי מיון שנתפשט היתרה ומשתמשים בה בכל בתי ישראל, ואי אפשר למנועם מזה, ורוב הצבור או כולו אינן יכולין לעמוד בלתי, על כרחנו למשכונני גפשין לחפש אחר צדדי ההיתר, וגם ליקח בחשבון שהמארגארינא הכשרה הראשונה נחשבת להגעלה ובטלה בשאר המארגארינא הכשרה, ואמנם מה שכתב הרב הנ"ל "כמובן כולם של צמחים", לבי נוקפי על זה, ושמעתי מסוחר שמחוק למדינתנו שבעל בית החרושת הראה לו שמן קפוי ולבן מדג טמא הנ"ל ולא היה אפשר להבדיל ולהכיר לא במראה ולא בריח בין של צמחים לשל דג טמא ודומה ממש להשומן שמישתמשים לבטול הנקרא "קוקינגפאט" ואפשר דנבדל בטעמא אפילו אחר הזיקוק.

גם כפי שראיתי אז בביקורי את בית חרושת המארגארינא, שהיו מונחים על עגלות קטנות כמה תיבות של מארגארינא אסורה שעשויה בתבניתה כמו הכשרה, ועלול מאד להתחלף אפילו בלי כוונת המחליף שנחשדהו שהחליף בכיוון, מפני שכשרה מחירה יותר מהאסורה, כי אי אפשר להכירה רק אחר שנתעטפה בהנייר שכתוב עליו "מארגארינא כשרה" (גם קלא זו הקלו בה במדינות אלו, שמסתפקין רק בהמעטפה שאפשר בנקל להסירה ולהניחה על האסורה, שעפ"י הדין היינו צריכין לשתי התימות כמבואר בגמ' ובש"ע יו"ד סי' קי"ח סעי' א', וזכרנו כי בארץ אשכנז היה ההותם שקוע ברפוס והאותיות "כשר" היו בולטות מהמארגארינא עצמה, כמו שאנו רואין עתה בהגבינה ההולנדית שהאותיות כשר בולטות מהגבינה עצמה, ודבר זה בנקל לתקן) וצריך להשיגו בעינא פקחא שלא תתעלם מן העין.—

מכל הנ"ל נראה שמדי ספיקא לא נפקא, וע"כ קובלני עליכם גדיבי עמנו, למה תעמדו מרחוק, מדוע לא תשמעו לקול הרבנים שיחי' המבקשים מכם לייסד בית חרושת כשר לתעשיית השמן והמארגארינא, ולהוציא עצמנו מספיקות וחששות, ולגבב קולות באיסורי דאורייתא, הלא בזה תזכו את הרבים ותשגן ותעשו זיל, ומתן שכרה בצדה!

TOFFEES

סוכריות

נעשים על פי רוב משומן קאקא *Cocoa - Butter* אבל מפני ששמן דג טמא הנ"ל הוא בזול הרבה מהקאקא-בוטער, משתמשים הרבה בתחיתעשיה בשמן טמא. על כן יש להתחקות היטב ממה נעשו, ובכלל בכל דבר שמערבין בו איזה שמנונית יש להעמיד הדבר על בוריה אם אינם מערבין חלב *Lard* או שאר שמנונית של איסור.

סאמאטאזע אי מותר להאכיל לחולה שאין בו סכנה או לתינוק כחוש להבריאו עי' בשו"ת שבסוף הספר.

ICE - CREAM

איז - קרים

מאכל מקפה (גליז) רגילים ליתן בסעודות גדולות לקנוח סעודה גם אחר מאכלי בשר. וידוע שעשויה מחלב ומשומן וזשעלאטין, ויש שעושין אותה ממארגארינא כשרה בלי חלב. וצריך לדעת איך נעשתה. ובימות הקיץ מוכרים אותו הרבה בבתי משתאות, וגם מחזירים בעגלות קטנות ברחובות ובשווקים, ובכל פינות שאתה פונה, אי אתה פונה לקנות מהם עד שתדע שלא נעשה ממארגארינא האסורה או בכלים שעושין האיזוקרים האסור.

CAKES. CONFECTIONERY

מעשה אופה

מעשה אופה וכל מיני ריקיין הנקחין מן הפלטר אסורים מעיקר הדין, לפי שנותנים בהעיסה שימן אסור חלב וחלב. ואפילו במעשה אופה שנמכרים בזול שאין נותנים בתוך העיסה איזה שמנונית, מושחין את המחבת או הטסין שאופין עליה, בשמנונית איסור. ועל כן אין לקנות אפילו מאופה ישראל אם אינו נאמן ומוחזק בכשרות. ועובדא ידענא מאופה ישראל שבקש מהטבח שעמד תחת השגחתי שימכור לו עשרים ליטרא שימן חלב שקורין *Suet*, ששומן חלב טוב לאפיה ואינו מעכב העיסה מלעלות ולהיות ספוגית, ומעשה אופה שלו הי' מוכר סתם לאכול עם חלב גם כן. וכן מצאו אצל אופה הלזת לשבת שהי' מערב בהם אבק-חלב *Milk Powder* חוץ מזה שהאבק חלב לא נעשה בהכשר — היו אוכלים החלות עם בשר.

ALBUMEN, EIWEISS. חלבון ביצה

חלבון ביצה הוא אחד מהדברים היותר נהוצים להאופים, ומשתמשים בו לכל מיני ריקים ומעשה אופה, שעל ידו העיסה נעשה ספוגית. מפרידים החלבונים מהחלמונים, וטורפים בקערה או במכונה העשויה לכך ומכה במגיס עד שמעלה קצף (שוים) Foam ואחר כך מערב לתוכו הקמח והחלמונים והסוכר, וכך היה דרכם מעולם.

ובעת האחרונה מפני יוקר וחוסר הביצים התחילו להשתמש בחלבון מלאכותי, העשוי עפ"י רוב מהלב ותמצית מיני צמחים — החומר הזה נעשה בבתי חרושת שבמדינה, אבל יותר הרבה מכניסים ממדינות אחרת, וזה לא כביר התחילו להכניס חלבון מלאכותי ממדינת דענמארק והוא הנקרא Blood Plasma.

BLOOD PLASMA דם בהמה

והבי"ד בלונדון הזהירו שלא לקנות מעשה אופה עד שיתודעו על הבירור שאין מערבין בו דם בהמה והוא החלבון מלאכותי, וליזהר מזה כמו משאר תערובות איסור. וכן ראיתי שהוועגטאריער (נזירי בשר ודבר מן החי) הזהירו על זה, וכתבו שכפי הנראה יחדלו בקרוב להשתמש בו כל עיקר, כי הכניסה ממין זה פוזת והולך, ובשנה האחרונה לא הכניסו למדינה יותר משני אלפים קילוגרם, לעומת שאר מיני חלבון מלאכותי שמכניסים כמה מאות אלפים קילוגרם חוץ מהנעשים הרבה במדינה.

BISCUIT, ZWIEBACK ביסקיט

ביסקיט הנאפים בבתי חרושת ואפילו הרקיקים הפשוטים העשויים רק מקמח ומים Water - Biscuit בלי תערובות שומן איסור, אין ליקח מן הנכרי מפני שמושחים הטסים שאופים עליהם בשומן איסור, או בחלב. וכל שכן שאר ריקין שנותנים בהן שמנונית כנוכר.

והשגחה יתירה נחוצה בהרקיקים שאופים בבתי חרושת הגדולים שעובדים שם פועלים למאות ולאלפים, ואופים שם תמיד ריקים האסורים ואך יום או יומים בחודש אופים שם ריקים כשרים תחת השגחה, ומאד צריכים לזהר שלא

יבא לידי תערובות איסור, ושיהיו כל הכלים המיוחדים לאפיית רקיקים הכשרים מסוגרים ומחותמים בחותמו של המשגיח, ואין להקל להשתמש בכליהם על ידי הכשר, כי הטסין שאופים עליהם תמיד בליעתן מרובה ונבלע ע"י האור ואינה יוצאת על ידי הגעלה, וללבנן כראוי אין מניחים שלא יתקלקלו, והמשתמש רק בסריקי בייתות ולא באחד מן הסריקין, ואופה בביתה, מובטח ומשומר הוא מכל שמץ איסור.

עתה נודעתי שגם בהרקיקים הפשוטים הנ"ל נותנים 16% שומן.

שומן מתוק SWEETENED FATS

משתמשים בו האופים. מובא ממדינת שוועדין, דענמארק, ומשאר מדינות שמצוי שם דג טמא וואלפיש הנ"ל בזול. החשש גדול מתערובת. ואם מביאין ממדינות אחרות שמן צמחים שכיח ביותר ובזול אפשר דיש לתלות להקל, על כל פנים צריך להתחקות על זה.

BAKER'S CONFECTIONERY

האופים משתמשים בזה למעשה אופה המהופה והמיופה שקורין Fancy Cakes ועפ"י רוב נעשה מחלב או משאר שומן איסור, שטוב ונקל להעיסה שתתפח ותעלה מאשר העשוי בשומן קאקא. ועל כן אין ליתן אמון במ שאומרים כי נעשה משומן היתר עד שיתברר היטב.

מעשה אופה בפסח

ובענין מעשה אופה האיירינגן ביה לא אוכל להתאפק ולחשות על מעשה הנבלה הגדולה שראיתי במדינה זו. שכל האופים אפו בפסח כדרךם בכל השנה רקיקים ומעשה אופה ספוגות שקורין ספאנדיז קעק Sponge - Cake או צוקערלעקעך. ויש מהם שעמדו תחת השגחת הרבנים. וכאשר שאלתי איזה מהאופים מי היתר לכם לאפות מקמה (ולא ממצה טחונה או מקמה תפוחי אדמה). והודעתי

להם את חומר האיסור. קצת מהט הצטדקו בזה שלקחו קמח מהקמח הנסחן לאפיית המצות בהשגחת הרבנים. ומהקמח של פסח הלא אנו אופים, ולא עלתה על דעתם שיש איסור בזה לעשות עיסה מקמח של פסח ולאפות — וקצת מהם כחשו, ואמרו שהם אופים רק ממצה טחונה דקה מן הדקה, או שאופים מקמח של תפוחי אדמה, והמשגית לא ידע בין ימינו לשמאלו.

משגיחים

פה אתי מקום לעורר את הרבנים התמימים שמחזיקים את כל אדם בחזקת כשרות, אם רק יודעים בו שמניח תפילין ושומר שבת כדת, הם ממנים אותו למשגיה ונותנים המשרה על שכמו, ואין בודקים אחר ידיעותיו ודעותיו אם הוא ראוי לכך ויכול לעמוד בפני הרמאים; ישנם משגיחים שהם יראי השם ותמימי דרך השומרים לנפשם מאד, ומצוינים בכל תהלכותיהם מרחיקים עצמם מן הכיעור והדומה לו, ואף יודעים להשגיח על בני ביתם ולהדריכם בדרך הטוב והישר, אמנם בתמימות דרכם אין עולה על דעתם לחשוד אפילו את החשוד ומתרשלים לבדוק אחריו — ויש משגיחים קלים ועמי הארץ, ואינם יודעים בטיב כשרות ובידני חמץ ומצה יותר מהאופה, והאופה או בעל החנות שבע רצון ממנו, שעומד שם משגיה בעל כרס וזקנו מגודל להראות חזותו לרבים, ומכשיל את כל הבאים לקנות שסומכין על זה האיש המצוין ההדור בלבושו, וחושבים שבודאי הכל על הצד היותר טוב והשם הטוב יכפר.

אמנם עתה אכשור דרא, כלומר הרבנים מודיעים שהאופים ומעשה אופה שלהם לפסח אינם עומדים תחת השגחתם; ישומר נפשו ירחק מהם, אבל האופים אופים כדרכם, וההמון מתענגים ומתפטמים באיסור כרת ר"ל, באמת אין בידני להעמיד הדת על תלה, ואולם אין בזה די הצטדקות לישיב בחבוק ידים ולומר אני את נפשי הצלתי, ובתחבולות יעשו מלחמה לטכס עצה איך לחסום בעד עושי רשעה ומכשילי הרבים, ולכל הפחות לפרסם במודעות גדולות (מתאים לחוקי הממשלה) האיסור על מעשה אופה לפסח אם אינו משומר כדת, וחומר מאיסור חזיר, ואפילו הנשאר אחר הפסח אסור, ושמפני חומר האיסור וגודל האחריות מנעו עצמם הבי"ד מלידתן השגחה על מעשה אופה לפסח.

חמץ שעבר עליו הפסח

. ומענין לענין בדבר האופים שנותנים שאור עם קצת קמח בעריבה גדולה בערב פסח ובבל יום או יומיים מימי הפסח המה מוסיפים קמח ומים ומגבלים בביתם עד שממלאים את העריבה על ידי השאור שמתפח ועולה כדי שיהיה להם מן המוכן לאפות הפת קיבר תיכף אחר הפסח (ורובם מתחילים לאפות באחרון של פסח ואפילו כשחל בשבת), ובהיות האופה תחת השגחתי (חוץ מפסח) הייתי מקפיד שימכור החמץ לשכנו האיגוריהודי ויניח שם העריבה עם השאור והקמה, ושכנו האיגוריהודי היה מגבל ומוסיף הקמה בביתו, ויהיה כחמץ של אינו יהודי, בביתו של איגוריהודי, ואחרון של פסח לעת מוצאי החג הייתי ממתין עד לאחר צאת הכוכבים, לראות שמביאים העריבה המלאה עיסת חמץ עם השמרים מאת שכנו האיגוריהודי שמכר לו את החמץ, וזולת זה חשודים הם יותר מעוברי עבירה, שחמצן מותר מיד אחר הפסח, מפני שהן מחליפין (דכל מה דמצי למעבד בהיתרא פורתא עביד עי' חולין ד: וברש"י שם).

פונדקאות ובתי מזון

להיות אחראי וערבאי בעד הכשרות אי אפשר אלא אם הפונדקי ובעל בית המזון יראים וחרדים לדבר השם, ואם הוא ג"כ מוהזק בכשרות אחר שנעשה פונדקאי ומשכיר מזון, והזקתו הקודמת אינה מועלת לו, כי כמה נסיונות וקישוים עומדים לנגדו בהכנת מזון הכשר לאורחים (ועיין לקמן בבדיקת תולעים מה שכתבנו בזה) ואם הפונדקי בעצמו לא הזקק בכשרות ורק על נאמנות והשגחת השומר סומכים, כלי ספק שמכשולים רבים יוצאים מתחת ידו, כי הלא בעל הפונדק אימתו מוטלת על המלצר המכין את התבשילין שיהיו להפקת רצון האורחים, וכמה מינים מלאכותיים המציאו בימינו להטעים את התבשילין, עשויים מנבלות וטרופות קטנים בכמותם וגדולים באיכותם דעבידי לטעמא, ואפילו במקום משגיח תמיד, אפשר למעול מעל בו ברגע קטנה שהוא פונה לצד אחר, המלצר משליך אל הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו, ובפרט אם המלצר הוא איגוריהודי, אצלו לא נחשב לדבר רע בסיר ואינו ניכר ולא מירתת שמא יתבדה ויאחו.

משביר

מספיקו צרכי מזון לסעודות גדולות — בשבע עינים צריך להשגיח עליהם, ואספר מעשה רב שבאמת ידוע ומפורסם בעיר שקרה אותו המעשה, אבל לא יאמן כי יסופר מרחוק, ומעשה שהיה כך היה, משביר אחד שעמד תחת השגחת הרבנים, הספיק צרכי סעודת נישואין בעיר הקרובה, והיה מסדר על הקערות והושיט לפני הקרואים, בשר מלוח וכבוש שקורין „פיקעלד פלייש“ Pickled Meat, ובין החתיכות בשר הדקות היו איזה חתיכות בשר שמן גם כן, והיו בין הקרואים גם אינם יהודים מזומנים לסעודה, ואחר שישבו לאכול, וטעם האיננו יהודי התפלא ע"ז ושאל, אם בסעודת נישואין הותר לישראל בשר חזיר, ונעשה רעש בין הקרואים, ונתנו החתיכות בשר שמן לבעל כעמיא ובדק ומצא שכן הוא באמת בשר חזיר — ונס נעשה להם שבין הקרואים היו אינם יהודים שמכירים בטעם בשר חזיר ועל ידיהם נודע הדבר, והמשביר בעל כרחו הודה אחר כך והוסר ממשמרתו — והנה באמת עדיין השטן מרקד ביניהם שנותנים מיני אפיה ואיזקרים גליד, עשויים בשומן איסור ששויים לאיסור חזיר, וירקות מתולעים שגרע הרבה מאיסור חזיר — אבל בפומבי להאכיל למסובים בסעודה חזיר בעין שכל כך חמור בעיני ההמון, הוא הפקרות שאין כמוה.

ועתה דע לך.

מעשה אבוא על סדר צוואת משמרת הקדש לר' שמואל אבוהב
זצ"ל... כמו שכתבתי בהקדמת הספר. ומד? אשאל עזר —

משפטי הגרים

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

משפטי הגוים ותורתם, שלא ללכת בערכאותיהם, חוקותיהם ומשפטיהם, ושלא לבטל כלל ועיקר צווי המסור לנו ממשנה רבינו עליו השלום א) לפניהם ולא לפני גוים ב) ואפילו ידונו כדיננו אסור לנו ג).

הערות וביאורים

א) שמות כא' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם.
 ב) גיטין פח: לפניהם ולא לפני נכרים, דבר אחר לפניהם ולא לפני הדיוטות, (שלחן ערוך הישן משפט סי' כ"ו טעיף א') מלשון הרמב"ם ז"ל סוף הלכות סנהדרין, הרי זה רשע וכאלו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו עליו השלום.
 ג) שם בגמרא תניא היה ר' טרפון אומר כל מקום שאתה מוצא אגוריות (אסיפות) של נכרים אף על פי שדיניהם כדיני ישראל, אין אתה רשאי להיזקק להם, שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, לפניהם ולא לפני נכרים וכו' ועיין במכילתא שם, ובמזרחי פ' משפטים כתב דכל שכן כשאין דנין כדיננו איצטרך קרא למעוטי, דסלקא דעתך אמינא דינא דמלכותא דינא ואין כאן משום גזל.

דינא דמלכותא

וז"ל התשב"ץ בשו"ת חלק ד' טור השלישי סי' ו' ודבר פשוט הוא שבענין שאין דיניהם כדיננו, מלבד גודל האיסור שבו, אלא שהדן בפניהם הרי זה גולן ופסול לעדות, ואין לומר בכיוצא בזה דינא דמלכותא דינא, שאין המלכות מקפדת אלא להכשיר עדי הערכאות ומשום הכי מכשרינן שטר העולה בערכאות (היינו על פי התנאים המבוארים בחו"מ סי' ס"ח) אבל אין המלכות מקפדת שיהיה השטר נדון בדיניהם עכ"ל, ואדרבה נחא להו להשושפים שלא יגשו למשפט לפניהם כל עיקר, וכמה פעמים שמעתי משופטי הערכאות שהוכיחו את הבעלי דינים מאחינו בני ישראל, שבאו לדון לפניהם ולא לפני בי"ד של ישראל שיפשרו ביניהם, שהם מכירים ומבינים יותר בטיב משאם ומתנם. ועי' חו"מ סי' שס"ט סעי' יא' בהגה דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך כגון מסים ומכסים או שהוא לתקנת בני המדינה, (דלכמה פוסקים הוי מן התורה) אבל לא שידונו

שנמצא מיקר שם האלילים (ד) והוא גרמא לכמה נזיקין כאשר עינינו

הערות וביאורים

בדיני נכרים, דאם בן בטלו כל דיני ישראל, ועי"ש בסמ"ע סק"כא, דאפילו אם המלך גזר בהדיא לילך בתר דיני ערכאות, דאין על דיני ישראל לקיים זה מכת דינא דמלכותא, דעל כגון זה לא אמרו דינא דמלכותא דינא, ואין זה מחוקי המלוכה והנהגות משפטי המלכים עי"ש אלא דהוי גזירת המלכות, ובעל כרחנו עלינו לקבל את גזירת המלכות, אבל לא מצד הדין שאנו מחויבים לפסוק מטעם דינא דמלכותא. וכתבו האחרונים דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא רק בדבר המפורש וברור בחוקי ומשפטי המלך בלי שום ספק בפירוש וביאור החוק, אבל הדינים שפוסקים הערכאות לפי העתם ושכלם בהתאסף ראשי עם, אין נחשב לדינא דמלכותא, כי מעשים בכל יום שהמשפטים שוים בטענותיהם, והפסק דין אינו שוה ותותכים הדין לפי ראות עיניהם.

דתי האומות

(ד) לשון רש"י ז"ל בפ' משפטים, וכתב על זה התשב"ץ בתשובה הנ"ל שכולל דת האומות אף על פי שאינם עובדי אלילים, הרי הם מכחישים משפטי תורתנו, והמביא דין לפניהם, חס ושלם עושה עילוי לדתם על תורתנו ואיסור זה דאורייתא הוא וכו' ואף על גב דמלפניהם אימעט נמי הדיוטות (ואנן מכשרינן הדיוטות), הכשרם הוא מטעם שליחותן דמומחין עבדינן, אמנם הנכרים דלא שייך בהו האי טעמא, דהא לאו משום שליחות דמומחין דידן עבדי, ואינם מודים באמונתנו כל שכן דלא מתכווני לשליחות חכמינו, ולא בני שליחות ניהו אפילו במידי דשייך שליחות, ואכתי באיסורא דאורייתא דנפיק מקרא דלפניהם קיימי עי"ש שהראה להרמב"ן ז"ל על התורה פ' משפטים שסיים ואף על פי שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה כאחת, לפנייהם ולא לפני נכרים, ולא לפני הדיוטות, יש הפרש ביניהם, שאם רצו שני בעלי הדינין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא, ובדקבלוהו עליהו דינו דין, אבל לפני הנכרי אסורים הם לבא לפני שידון להם בדיניהם לעולם עי"ש. ועי' בספר הזכרונות דף נ"ג.

ובהקדמת שו"ת בית יצחק (שמעלקיט) תו"כ כתב הטעם שאסור לדון לפנייהם כי משפטי התורה הקדושה ניתנו לנו, לא רק ליישר דרכי החיים ולהשקיט

הריב בין איש לרעהו בלבד, אלא שהם גם כן חלק ממצוות תהו"ק שמקדשים ומטהרים את השומרים ארחותם, ומיד אחרי שהשמיע ד' לעמו עשרת הדברות אשר בהם נכללו כל מצוות תהו"ק, צוה ד' למשה רבינו עליו השלום, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ומה עליונים מסיגי אף תחתונים מסיגי (רש"י שם בשם המכילתא) כי המצוות והעדות, החוקים והמשפטים כולם מרועה אחד ניתנו, וכולם אחוים ודבוקים זה בזה וכל מצוות התהו"ק קדושים, וסודות נעלמים רמוזים בהם באין הבדל בין מצוה לחוק ומשפט, ועל ידן יגיע האיש הישראלי לקנין השלימות, ואפילו אם הנכרים דנין כדיני ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם, כי המשפט לאלקים הוא, ואלקים נצב בעדת אל, ושלשה שיושבין בדין שכינה עמהם שנאמר בקרב אלקים ישפוט (ברכות ו). ואיך ילכו השנים אשר להם הריב לפני שופטים מעם נכרי אשר לא ידעוך ולא ידעו את תכונת נפשך, ומה יועיל בזה אם המשפטים מתאימים יחד, אם טבעי השופטים לא יתאימו עם הנשפטים, ומדוע לא ילכו אל השופטים אשר בבית משפטם אלקים ישפוט, והוא יודע את טבעך ומבין דרכך ומתאים לך ולדעותיך ע"ש באריכות.

ועי' בס' פלא יועץ אות שופטים וז"ל ואוי לו לדור שכך עלתה בימיו שיש ערים גדולות עם אלפי רבבות ישראל, ונשתכחה תורה מביניהם, ואין דנין אלא בערכאות, ונעשה להם כהיתר, השם הטוב יכפר בעדם, ודיינו שבעונותינו הרבים אין לנו שוטרים להעמיד הדת, וצריכים אנו להשתמש לכוף על ידי נכרים ואויבינו פלילים עכ"ד.

שופטי ישראל במדינת ישראל

על פי עצת ידידי הגאונים שליט"א השמטתי פרק זה, באמרם כי עדיין לא הגענו לסוף ברכת מקבץ נדחי ישראל, ואחר זה מצפים אנחנו שיקויים בנו השיבה שופטינו כבראשונה (עי' מגילתו י"ז) ועל כן אין להחוק את השעה ולהרוץ משפט בזה הענין לזכות או לחובה ובטלתי רצוני מפני רצונם.

משפט צדק בבית דין צדק

שמעתי מההמון שמזלזלים בכבוד הרבנים, שאי אפשר להם לעמוד לדין תורה לפני הרבנים, שאין להם בעולמו של הקדוש ברוך הוא אלא ד' אמות של הלכה בלבד, ועל כן בוכרהים הם לדין בערכאות, והרבנים אינם בקיאים בטיב משא ומתן ודרכי המסחר רחוקים מהם, ועוד טענה אחרת, כי אף אם יזכו בדין

ראו ולא זר כי רבו כמו רבו בחילול שם שמים בדברים, גדול עונם מנשוא ה).

הערות וביאורים

תורה מי יערב להם שבעל דינם יציית לד"ת ואטרופחי בי דינא בכדי לא בעי, ובאמת כל דבריהם בדיונים, ובטענות כחכות כאלו לא יוכלו לפטור עצמם מן הדין ואינו כדאי אפילו להשיב עליהם, כי טענה הראשונה שטוענים על הרבנים העוסקים כל ימיהם רק בתורתנו הקדושה ובארבע אמות של הלכה, אין להם שום ידיעה במסחר, ועל כן מוכרחים להקריב משפטם לפני הערכאות, איך יצאו מידי חששא בבואם לפני שופטי הערכאות, וכי הם עסקו במשא ומתן, הלא גם הם נתגדלו ונתחנכו רק בבתי ספריהם, ושם למדו כללי והוקי המשפט ולא התערבו עם סוחרים, ומי הוא האיש שיבין בכל מיני מסחר, טיבם וערכם, ותהלוכות כל מיני מסחר בפרטות, שאין זכר למו בספרי החוק, ערמת הערומים ומה בלבם אם לעקל או לעקלקלות. ואולם כיון שבא לסדר טענותיו לפני בית דין הגון, שיש בהם השבעה דברים שמנו הו"ל והם, חכמה, ענוה, יראה, שנאת ממון, אהבת האמת, אהבת הבריות להם, בעלי שם טוב, בית דין כזה שעסקו במקצוע הגדול בתורה, בדיני ממונות שמשנן ומחדד את שכל האנושי לדקדק היטב, לדמות מילתא למילתא או להבדיל ביניהם לפעמים כחוט השערה, ואינו דומה לדיני איסור והיתר שכשנסתפק בדבר יכול להחמיר, מה שאין כן בדיני ממונות, דהרי מה שהוא חומר א לזה היא קולא לזה, ויודע כי בנפשו הוא וקולה תלוי בצואר הדין ואם נוטל מזה ונותן לזה שלא כדין נחשב לגזלן, והקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשו, ולא יוציא משפט לאור עד שברור לו הדבר כאחותו שהיא אסורה לו (עי' סנהדרין גר'); ואלקים נצב בעדת אל, בטח יכונונו אל האמת ומשפטם משפט צדק, וסוד ד' ליריאיו. וכמה אגדות שמענו מרבנים שלפנינו איך ידעו לחקור את הבעלי דינים והעדים, בדעת וזמימה, ובתחבולות חכמה וחקירות מחודדות עד שנלכדו הערמומים ברשתם, והיו מוכרחים להודות על האמת ובכך הצילו העשוק מיד עשוקו. והטענה השניה שאינם בטוחים כי בעל דינם יציית דינא, גם כן אינה טענה צורקת, כי אם יקרה שלא יציית, הלא אז הותר לו ברשות בית דין לתבוע בערכאות ולכופו על ידיהם, והפסק דין מהבית דין יהיה לו לסיועי.

כל אלו הטענות לא יספיקו להצטדק למי שבא לדון בערכאות, ואם באמת אין בית דין הראוי בעירם, הלא יוכלו לדון בזה בורר לו אחד, וזה בורר

ונתוספו המריבות מוסריים ומלשיניים, ותקותם מפח נפש ו) יען וביען
במשפטיו מאסו וחקותיו געלה נפשם ז).

הערות וביאורים

לו אחה, ושניהם בוררים להם שלישי מהסוחרים, ויחתמו מקודם על זה שני הבעלי
דינים שמקבלים עליהם את הפסק דין כחוק היוצא מפי השלטון ולא יבקשו
מהבוררים שיבררו להם מאיזה טעם דנו אותם, ופסק כזה הנקרא „קאמפראמיס“
מאשרים גם בערכאות וכופין אותו לקיימו, ומה להם לילך בתחלה לערכאות ולחלל
שם שמים, אין זאת אלא מצד היצר.

חילול השם

ה) כי הוא חמור מכל עברות שבתורה, עד שאמרו רז"ל (יומא פ"ו).
שאין כח בתשובה לתלות ולא ביום כפור לכפר ולא ביסורין למרק, אלא כולן תולין
ומיתה ממרקת עי"ש. ומאד מאד צריך לשקול בפלס כל דרכיו שלא יגרום לחילול
השם בין בשוגג בין במזיד כמשנה ה' פ"ד דאבות, ואין מקיפין בחילול השם, עי'
קידושין מ"ו) ולא יתכן שיאמר אדם למלך שכחתי והכתיך, שכחתי וקללתיך, שוגג
הייתי כן צריך אדם שיהיה נחקק על לבו מוראו של מלך מלכי המלכים הקב"ה,
פן ואולי יגרום אפילו בלא הודע, איזה חילול השם, והיכי דמי חילול השם (עי'
יומא פ"ו) שהוא הכל לפי מה שהוא אדם, ועל זה ידו כל הדווים, כי מי הוא זה נקי,
עי' פלא יועץ אות „חלול השם“ אבל על כל פנים על האדם להשתדל בכל עוז
להשמר מן הכיעור ומן הדומה לו, כל שכן מה שבצטוינו בפירושו, וכנזכר לעיל
באות ד' שהוא איסור דאורייתא, לפניהם ולא לפני נכרים ועובר על עשה ולא
תעשה ולא תחללו את שם קדשי, ונקדשתי בתוך בני ישראל, בודאי גדול עוננו מנשוא.
ו) איוב יא, כ, פרש"י מה שהם מקוים לראות בך, למפח נפש יהיה להם, לעני"ד
כוונת המחבר שהביא מקרא זה, להראות לנו, שעל פי רוב אלו הבאים בערכאות,
ותקותם שיזכו בדיניהם ויוציאו כל תביעותם מבעל דינם, לבסוף כשיעשו חשבון
לעצמם יראי שכל הממון נשאר אצל העורכי דין והוצאות הערכאות, וכמה שהפסידו

על ידי זה שנהבטלו שעות רבות בזמנים שונים בהערכאות, ויצאו בפחי נפש, כרגיל בפי הרבה «מוטב שיצא חייב בבית דין תוה"ק, וירויה יותר מאשר יצא זכאי בערכאות», ועי' סנהדרין ז). דאול מבי דינא שקל גלימא ליזמר זמר וליזל באורחא זברש"י שם, ויש לפרש גם כן באופן הנזכר.

(ז) ויקרא כ"ג מג', ובספרי שם במשפטי מאסו אלו הדיניב.

גזל וחילול השם

והנני להוסיף השייך למשפטי הגוים וחילול השם, וז"ל הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה כלים פ"ב מ"ז וזה אשר ידמו המון האנשים וקצת מהיחידים שההטעה מותרת עם עובדי כוכבים הוא טעות ודעת בלתי אמיתית, אמר השי"ת בדין קנינו במוכר עצמו לעובד כוכבים או לעבודה כוכבים עצמה כמו שבא בפירוש אמר וחשב עם קונהו, ואמרו ז"ל (ב"ק ק"ג:) יכול יגלום עליו תלמוד לומר וחשב. ידקדק עמו בחשבון, וענין יגלום יערים עליו ויטעהו, ואמרו אם כן דברה תורה בעובד כוכבים שתחת ידך, קל וחומר בעובד כוכבים שאינו תחת ידך, אם החמירה תורה על גזלו של עובד כוכבים, קל וחומר על גזלו של ישראל, וכך אינו מותר הבדוי והתחבולה ומיני הרמאות והאונאות והעקיפים על העובד כוכבים. אמרו (חולין צד) אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עובד כוכבים, וכל שכן בדבר שיוכל לבא לידי חילול השם שזהו חטא גדול, והגעה לאדם תכונות רעות, ואלו הרעות כולן אשר ביאר השי"ת שהוא יתעב אותם, ויתעב עושה, אמר (דברים כה) כי תועבת ד' אלקיך כל עושה אלה כל עושה עול עכ"ל. וז"ל באר הגולה חו"מ סי' שצ"ה אות ד' ואני הכתיב זאת לדורות שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העובדי כוכבים ולא הצליחו, וירדו נכסיהם לטמיון, ולא הניחו אחריהם ברכה, וכמו שכתוב בס' הסידים סי' תתע"ד (ועי"ש בס' ר"ג, ר"ד, ר"ה, ר"ה, ר"ה, שו"ז) ורבים אשר קדשו ד' והחזירו טעות העובדי כוכבים בדבר חשוב, גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתנם לעולליהם עכ"ל.

הנה הז"ל בסנהדרין קח). אמרו בא וראה כמה גדול כח של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל, ולא נחתם עליהם גזר דינם, עד שפשטו ידיהם בגזל, ובמדרש רבה ויקרא פ"ג גזל שקיל כנגד הכל, משל לסאה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בה גזל (ועי"ש בפי' מהרז"ו שהמטייל לסאה, שהסאה היא כ"ד לוגין רמזו לכ"ד עונות שסדר יחזקאל כ"ב). וביום הכפורים אחרי הכאות פעמים רבות

על החזה כנגד הלב באמירת על חטא, ולבסוף בתפילת נעילה, סוגר לכל התפלות אנו עושים סך הכל מכל החטאים ומסיימים למען נחדול מעושך ידינו, שגרוע מכל החטאים, כל שכן כשנלוה לאיסור גזל חטא החמור חילול השם, כשגזול מנכרי בודאי גדול עונו מנשוא.

שוחד

עוד דבר אחד בדיני משפטי הגויים, שאסור לנו ליתן שוחד לשופטי הנכרים, שהרי הם מצווים על הדינים שהוא משבע מצוות בני נח, ועובר הנותן משום ולפני עור לא תתן מכשול, האמנם בקושי גדול חתר החתם סופר להמליץ בעדם, ולא מצא היתר לזה זולת באופן כשאנו רואים ויודעים בבירור שהשופט רוצה לעוות דין ולהטות מדינא דמלכותא כדי לחייב את ישראל מפני שנאתו אליו ולא מצד דיניהם, או מותר לישראל לשחדו בכדי שידין על פי דינא דמלכותא, ואדרבה מצוה קא עביר, שעל ידי זה ישפוט משפט צדק (חת"ס ח"ו סי' י"ד, הובא בפ"ת סי' ט' סק"ג בחו"מ).

הוצאות ערכאות

אם ראובן תבע לשמעון בערכאות בלי רשות בי"ד וזכה בדיניהם, ונתחייב שמעון לשלם לראובן את כל תביעתו, וגם עלו הוצאות רבות בהשפטים, וחייבוהו לשמעון לשלם לראובן גם את הוצאותיו שהוציא ראובן לעורך דינו ולבית המשפט. ותבע אה"כ שמעון לראובן שיעמוד עמו לדין תורה על עיקר התביעה וכל שכן על ההוצאות שגרם על ידי הערכאות, וראובן טוען אם לא עשיתי כדין ותבעתי ע"י הערכאות, היה לך להזמין אותי תיכף לדין תורה קודם שנתרבו ההוצאות, ומדוע החשית עד כה, אלא בודאי נתרצית לדון בערכאות והיית סבור שתזכה בדיניהם, ומעתה אין לך טענה רק על ההוצאה הראשונה שהיא מועטת.

בהקדמת בית יצחק חו"מ הנ"ל הביא בשם מנחת פתים, דהדין עם ראובן, והוא חולק עליו והביא בשם סי' אמרי בינה דהדין עם שמעון, ודי לנו לפטור את ראובן מלשלם לנתבע את ההוצאות שגרם לו, לא שהנתבע יהיה חייב להחזיר לנתבע את הוצאותיו, ובא מעשה לידי ושאלתי את הגאון רא"ם שטיינבערג זצ"ל בעל שו"ת מהזת אברהם, והשיב לי שאין ההכרעה ברורה ובכגון דא הוא נוהג לפשר.

ועי' באורים ותומים סי' כו' סעי' א' דאם לא נגמר הדין אף שהחל התובע בערכאות, יכול התובע לחזור ולתבעו לדין תורה ונזקקין לו, ועי' בס' מנחת פתים שם שהביא משו"ת הרמ"ע מפאנו סי' נ"א שהמעכב ממון חברו על ידי ערכאות אף בלי רשות בית דין, אף על פי שעשה שלא כהוגן, אין זה פוטר מים ראשית מדון שנרשה את הבירו בשביל כך לדון עמו בערכאות, אלא יבאו לדון בדיננו, ודייני ישראל הם ישפטו על העיכוב עצמו ועל עיקר הדין, ועי' עוד בשו"ת הרמ"ע שם, דבמקום פסידא דוקא, דמתירא דלא יהיה לו במה לפרוע, ומשמע שם גם כן דאם התובע עיכב בערכאות שעל ידי זה לא ידחה אותו הנתבע וישכים לבית דין, וכל כיוצא בזה נזקקין לדון ביניהם.

תלמוד

זה לשון הגאון ר' שמואל אנוב ז"ל בצוואתו

להזהר בחומרות (א) מצות פסח שלא יבא לידי איסור חמץ בשהייתו מפני שיש בו איסור כרת באכילתו (ב) ועובר על ב' לאיין כל יראה וכל ימצא, אם יניחנו ברשותו, אשר על כן הירא את דבר ד' ובמצותיו חפץ מאד, לבו יחיל בקרבו לבל יניח מצות כזאת ביד עבדיו ובני ביתו, אלא הוא בעצמו יד הרוצים תנאול, יזהר לשמור לעשות עיטה קטנה דוקא כשעור חלה ובחפזון כי הזמן הוגבל מאת רז"ל קצר, וכצל כנטותו עובר ממנו מהר.

הערות וביאורים

(א) המחבר כתב „בחומרות“ ולא כתב בשמירות כלשון הכתוב ושמרתם את המצות, אפשר שכוון למה שכתב בשלחן ערוך הרב בעל התניא בשו"ת סי' ו' בשם האר"י ז"ל להחמיר כל החומרות בפסח, והכונה דבשאר דברים מי שרוצה להחמיר לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו אמוראי הוי כמו מינות, ויוצא שכרו בהפסדו (עי' פ"ת יו"ד סי' קט"ז סק"י), ועל דרך שאמרו בירושלמי גדרים פ"ה, די לך כמה שאסרה תורה, ועי' שו"ת הרמ"א סוף סי' ג"ד שציון לתוס' ע"ז לוג) בד"ה אשר לא יתגאל, שמביא הירושלמי גבי התרת שמן, שמואל קבל עליו ואכל, רב לא אכל, א"ל שמואל לרב אכיל או אנא אכתוב עליך זקן ממרא וכו' אטרח עליו ואכל עיי"ש, ועי' בב"ח יו"ד סוף סי' קפ"ד בשם הרא"ש דאין לנו אלא מה שאנו מוצאים בתלמוד, אם אדם חשוב מרוב ענותנותו אינו רוצה לסמוך על עצמו ינהג מדת פרישות לעצמו אבל לא ניהו להכתב בספר להורות בו לדורות הבאים ולהחמיר מדעתו, אם לא שביא ראיות ברורות מן התלמוד עכ"ל. אמנם בה' פסח הנוגעים לחשש חמץ, (ובה' שבת, עי' לקמן) ראוי להחמיר בכל החומרות בכל מה דאפשר כנ"ל, וזהו מה שכתב המחבר להזהר „בחומרות“ מצות פסח, וכן כתב בשבת הומרת שמירתה עיי"ש.

(ב) לפרוט כל הפרטים שצריכים לזהר, משעת ברירות החטין עד לאחר אפיית המצות, רביס הם ואין כאן המקום לפרטם. וגם כבר מבוארים בפרטות בספרי האחרונים אמנם אנסה לבאר לעורר על הדברים שאינם פשוטים לכל, והשיאה עלולה בהם.

חטין נעשו יפות

טוב להדר לקנות חטין הבאות ממדינות החמות, ושאינן הגשמים יורדים שם רק לעתים רחוקות, לא כן במדינות שיורדים שם גשמים מרובים ולעתים תכופות כמו מדינת בריטאני בגלילות שונות ובפרטות מנשטת וגלילותיה, ולעתים רחוקות יקרה שעת הקציר יעבור בלי גשמים, ועפי"רוב החטין שם מצומחות, ועל כן טוב להדר אחר חטין הבאות ממדינת קאנאדא (מאנאטאבער) או מארגענטינא ואוסטראליע וכיוצא, שאז אפילו אם ימצאו ביניהן איזה חטין מצומחות, מעט מן המעט הנה שאין צריך לבררן ולדקדק אחריהן.

מבוקעות ומצומחות

חטה שנתבקעה מורה על קלקולה והימוצה, שעל ידי ריכוך וניפות החטה מתבקעת יותר מהרגיל ונראה לעין, ואינה דומה לצמיחה, דהצמיחה לא תסור על ידי יובש החטה, אבל הביקוע יכול לחזור ולהתחבר על ידי שמייבשין החטין ואינו ניכר אחר כך והת"ס או"ח סי' קל"ב סיים ואי אפשר לצייר ענין הביקוע במכתב (אם יחזקני ויחלימני השי"ת, אשתדל להשיג ציורים לחטין מבוקעות ומצומחות בחלקים הבאים אי"ה).

מובן מאליו דמבוקעות קיל יותר ממצומחות, ואף על פי כן המנהג להצריך ס' נגד כל המבוקעות גם כן, וכיצד משערין, אחר שאי אפשר לברר ולבדוק כל חטה בפני עצמה, מבואר בפוסקים שמנהג הוא ליקח שלשה אגרופים, היינו שלש פעמים מלא היד מהאוצר או השק, ומניין אם יש ששים נגד המבוקעות והמצומחות, סמכינן דאיתחזק כל האוצר או השק שיש בו ששים.

ודוקא שכל החטין הן מקצירה אחת, אבל אם הן מקצירות שונות שקנה מזה איזה שקים וממקום אחר איזה שקים, או אפילו ממקום אחד אך בהפסק זמן בין קצירה לקצירה, אין מועלת בדיקה אחת לכולם, וחטין משנה שרבו בה גשמים, או שהן לחין ונשתנה מראיהן אף שיש ס' נגד המבוקעות והמצומחות יש לחוש לכולן ואין אנו בקיאים מהו נקרא ראוי להתבקע (עי' מרדכי פ' כל שעה) וסתם חטין אין שינוי מראה פוסל בהן, כי רגילין להיות בשינוי מראה זה מזה, גם שלא מצד נפילת מים עליהן, אבל בדאיכא ריעותא כנ"ל שינוי מראיהן מוכיח עליהן, ולכתחלה יש לברר החטין ממיני זרעונים כמו שומים, «קנעבליך, גארליק» או כמו בצלים «צוויבעל, אַניאן», ועל כל פנים יראה שיהיה ששים כנגדן כמו שצריך ששים נגד המצומחות, כי יש מחמירין בהו דלא מהני ששים, דהמיץ שלהם הוא חריף.

לתיתה

בשלחן ערוך או"ח סי' תנ"ג סעי' א' בהגה מבואר, דהמנהג ליקח לכתחלה חטים ומבואר הטעם באחרונים, משום דחביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה, ובאמת יש לומר דעיקר הטעם הוא משום דשעורים ממהרין להחמיץ, ומדינא דגמרא פסחים מ' שעורים אסורין בליתיה מהאי טעמא, ובמגן אברהם שם סק"ט דשיפון ושבולת שועל מין שעורים הן לענין זה, והאידינא אסור ללתות בין חטים בין שעורים (שם סעי' ה').

ומה היא הליתיה וכוונת הלותרים, הרמב"ם ז"ל פירש שבוללין החטים במים וטוחנין אותם מיד, ודש"י ז"ל פירש ששורין במים מעט קודם הטחינה להסיר מורסנן כדי שתהיה סולתן נקיה, והגאונים אסרו שלא יבאו לידי חימוץ על ידי הליתיה, ולפי מה שראיתי בעיני, הליתיה כעת היא יותר ממעט שהיו שורין בימי רש"י ז"ל, רק שהן ממש שרוין במים כמו דגן שנטבע בנהר (עי' צמח צדק סי' ל"ב), וכוונת הליתיה היא לא רק כדי להסיר מורסנן ושיהיה סולתן נקיה בלבד, אלא כפי שגילו לי קצת היא כדי שהלחלוהית תתחלק בשוה לכל החטים כי יש מהן יבשין ויש מהן לחין, גם מהחטים הלותרים, מוציאים יותר אחוזהם % קמה לבן בכמות ובאיכות מאשר מוציאים מחטים שאינם לתותרים, וגם יתרבה משקל הקמה על ידי זה, ועוד יש טעמים בדבר שלא רצו לגלות, ואח"כ אינם טוחנים תיכף עד לאחר שיתכשו, יש מהם שמיבשים החטים באויר היינו שמפילים אותם ממקום גבוה לבור עמוק, וע"י שמתפוררין בשעת הנפילה בהליפט (אויפצוג) שמחיצותיו מלאות נקבים והרוח נושב בו מכל צדדיה, וחוזרין ומעלין אותן ע"י מכונה העשויה לכך, וחוזר הלילה איזה פעמים עד שמתייבשין, ואם הדבר נהוץ המה מייבשין בחום קיטור או עלעקטרי, ובאופן כזה קרוב מאד שממהרים להחמיץ, וסגירת צנורות המים שמראים להרבנים בשעת הכשר הרחיים, הוא רק אחיזת עינים, כי מי יודע אם לא כבר לתתו ונתייבשו, ומה יתרון לסגירת הצנורות בשעת הטחינה.

ושמעתי מטוחנים מומחים בעלי רחיים שאי אפשר להכיר ולהבחין אם החטים לתותרים ויש שסמכו עצמם בבחינה על ידי זכוכית המגדלת, שאם החטים אינם לתותרים, אזי נראה קצת אבק בתוך הצירים (הסדקים) שבחטים, מה שאין כן בחטים לתותרים, אבל קשה לסמוך על זה.

לבנונית הקמה

מעולם תמתי על הקמה שראיתי במדינות אלו שהוא יותר לבן מהקמה המובחר שבמזבזורים במדינות אחרות, ושאלתי למבינים ואמרו לי כי בשעת טחינת

החטים זורקים הטוחנים לתוכן איזה סם חריף ללבן הקמח שקורין בלייכען צ"י Bleaching Powder: האופים שלשים את העיסה בידיהם לא על ידי מכונה, עור ידיהם נעשה לקוי צפ"י רוב במין צרעת Dermatitis. ודבר חריף הלא מועיל להחמיץ צ"י ש"ע סי' תנ"ה ובמג"א סיף סק"יט, ושמעתי מטוחן בעל רחיים גדולה שיש להם אופנים שונים איך להלבין הקמח ביותר והם מדברים הכמוסים עמם שאינם מגלים אותם לכל, לטובת מסחרם.

הכשר הרחיים

בענין הכשר הרחיים כבר ביארו אחרוני הפוסקים איך לנקר ולנקות כל כלי הטהינה, ובאמת אי אפשר לנקרם ולנקות כראוי בפרט ברחיים הגדולים, מובן כי לא כל מיני הרחיים שוים בזה, וסומכים עצמם על זה שהקמח הראשון שנטחן אחר הניקור אין משתמשים בו לפסח, וגם טוחנים שלשים יום קודם הפסח צפ"י שו"ת נחלת שבעה סי' י"ב. בכל זה מצאתי לנכון לעורר שישגיחו היטב בנקיון מקום מעבר הקמח בהצנור העליון המונח בשכיבה ובו עשוי סובב כמין בורג Screw שמעביר את הקמח בסיביבו מצד האחד לצד השני, שמתעכבין שם פסולת כמו מוך ופרורי בצק וקשה לנקרו היטב, מה שאין כן במקום מעבר הקמח בצנורות הזקופים שאין מתעכב שם, וגם אפשר לנקותם בנקל.

עמידת הקמח

בעמידת הקמח בבתי האופים, ראיתי הרבה מכשולים, לא רק מה שמעמידים השקים זה על גב זה ושאר דברים שצריכים לזהר מצד הזהירות המבואר בש"ע ובאחרונים, אלא שמעמידים הקמח בחדר שאופים, ששם החום גדול מאד מחום התנור, ובמדינות שהאור לה וביחוד במנשסתר ובהרבה עיירות הקרובות לחוף הים, יש חשש גדול שעל ידי הרטיבות והחום ימהר להחמיץ, ולא עוד שראיתי שהעמידו שקים עם קמח זה על גב זה מפני דוחק המקום נגד חלון אי פתח פתוח בבית שהתנור שם, ומצד אחד היו השקים רטובים וקרים, ומצד השני נגד התנור היו חמים ומכשול גדול הוא, ויש להשגיח על זה.

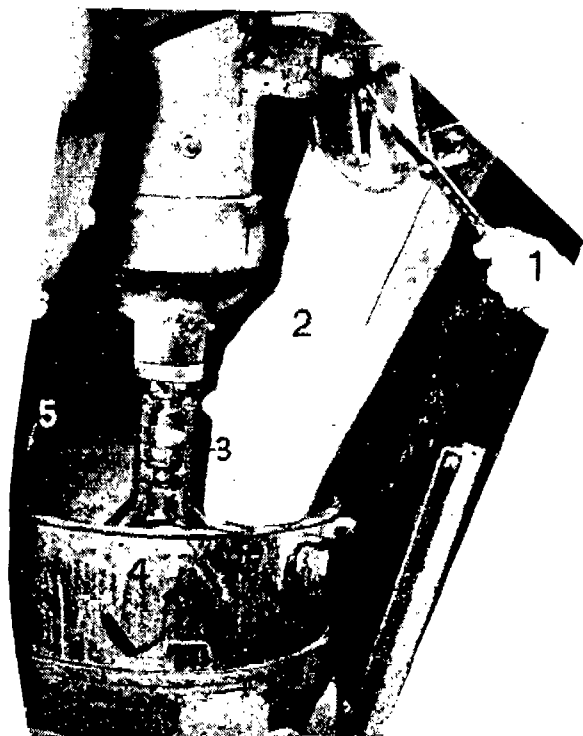
מצות הנעשות במכונות (מאשין-מצות)

בענין אפיית המצות הנעשות במכונות, דכמה מהגאונים בדור שלפנינו, וגם בדורנו, במדינות פולין וגאליציען בכמה מקומות אסרום, והרבה גאונים התירום,

ובאמת בעיירות גדולות אי אפשר בשום אופן לאפות מצות על ידי עוזרים בעמל ידיהם, גם לא ישמעו לנו אם נאסור להם, כי המצות העשויות במכונות, טובות למאכל וקלים בלעיסה אפילו לזקנים וקטנים, הרבה יותר מהנעשות בידים עסקניות ובתנור פשוט — ואף על פי כן בואו ונהזיק טובה להאוסרים, שעל ידי ערעורם ומחאתם של הגאונים, היטיבו ותיקנו את המכונות בכל האפשרות, ובעל כרחנו אין לנו דרך אחרת להכין מצות עבור המון רב מבני ישראל, כ"ה, כי אם על ידי המכונות שמוציאין בשעה קטנה כפלי כפלים מאשר יוכלו לאפות ביום שלם בידים. ואצייר פה איזה ציורים מהמכונות לעשיית המצות שהמציא לי ידידי מנוער הרב הגאון ר' מנחם דוד חאדראב שליט"א.

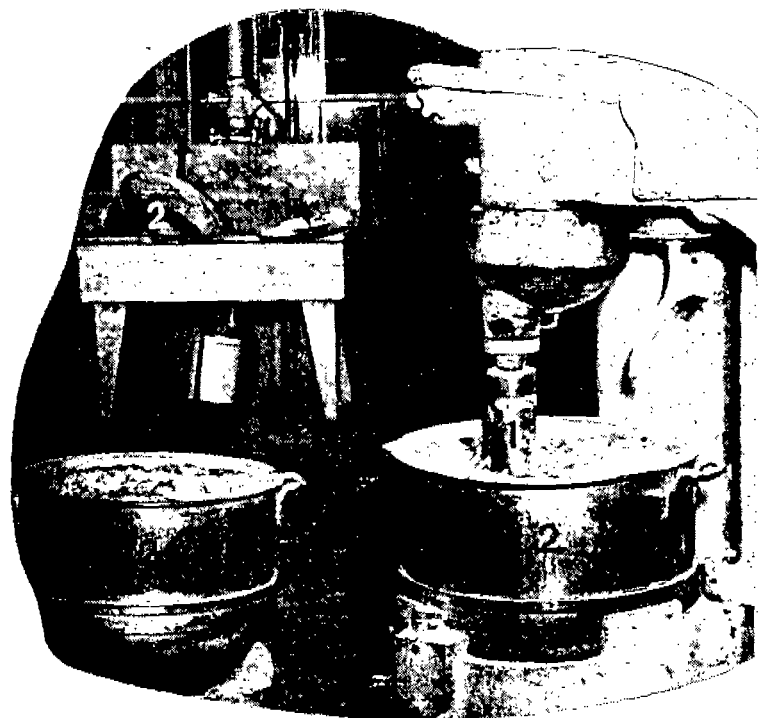
תמונה א'

כלי הבלילה

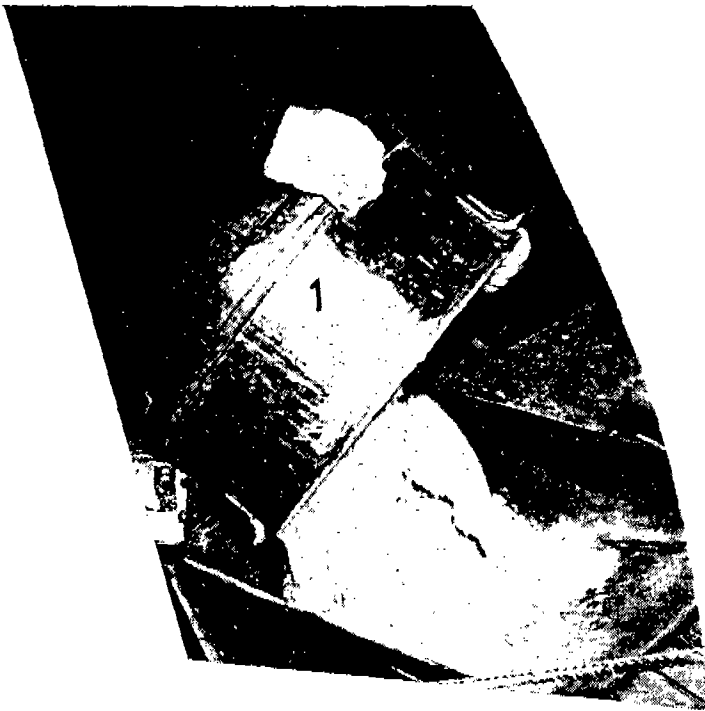
בתמונה זו, הראשונה בסדר הלישה, והיא כלי הבלילה, נראה פתיחת (1) זרם הקמח (2) והמים (5) אל תוך כלי הבלילה (4) המגלגל גל (3) עושה הבלילה עיסת פרורין — כלי הבלילה (4) והמגלגל (3) מטולטלים המה כבתמונה ב'. ומתחללים פים בכל ה"י מינוטים. פתיחת הזרמים של הקמח והמים נעשו בידיו אדם לשם מצת מצוה.

תמונה ב'

מכונת הבלילה כבתמונה א' בשלש דרכים; בצד ימין הכלי (2) והמגלגל (1) על מקומו מוכן לעבודה. בצד שמאל, הכלי (2) והמגלגל מוכנים לנקיון. בצד שמאל מלמעלה, מקום הנקיון בידי אדם.

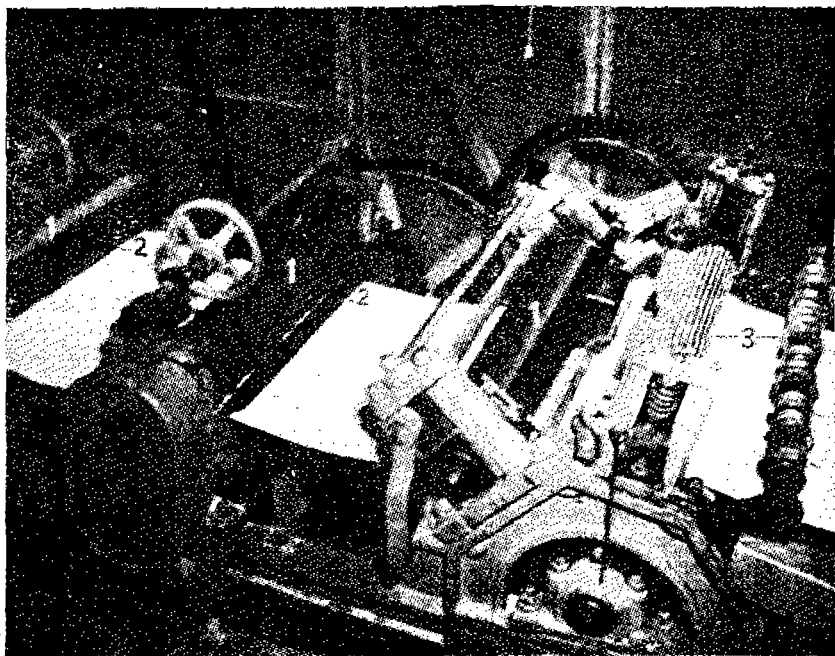
תמונה ג'

בוז נראה האיך שמהפכים בידי אדם כלי הבלילה (1) ומשליכים את פרורי העיסה אל הנוך כלי קבול (2) פרורי העיסה מריקין מהכלי קבול על שלחן עם מעגילה שישם מתדבקין ונעשו לעיסה כמצויר בדף ס'.

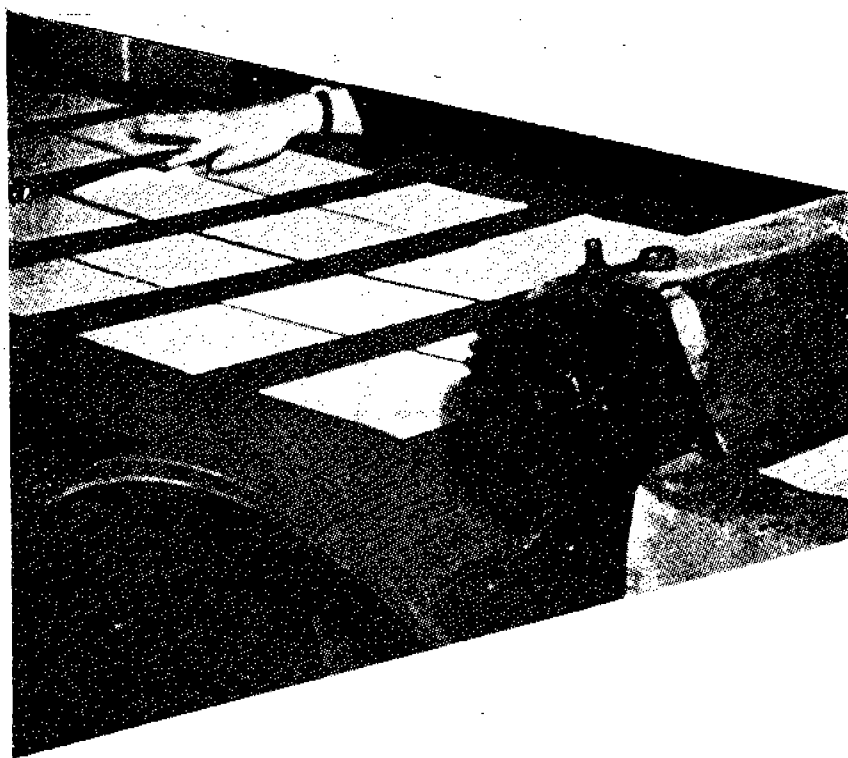
תמונה ד'

המכונה בפרטית

(1) המגלגלים. אחר שנתדבקו הפרורים ונעשו לעיסה עבה, כלומר לפס רחב ועב, מביאים אותה אל המכונה הזאת. ובדרך שעוברת מגלגל לגלגל נעשה דקה עד דקותה של מצה. אצל כל מגלגל מונח מהידק "מנקה" כמין סכין ארוך חד וחלק נוגע בחודו אל המגלגל (2) העושה מעשה הנקיון בתמידות באופן מוכני, וכן להמגלגלים הכפולים אשר מתחת להמכונה שאינם נראים לעין. המנקב (3) ואצלו המנקה שלו (4) כמין מסרק של עשת, שניו אינם מחוברים זה בזה ומתנועעים תמיד באופן מוכני, וכן הם מנקבים את המנקב בדרך עבודתו. באופן זה מעשה הנקיון נעשה בעצמו בתמידות בלי הרף, והמשגיחים משלימים את הנותר. (3) לימין נראו סכינים עגולים המחתכים את העיסה לארכה.

תמונה ה'

בזו נראה העיסה מגולגלת, מנוקבת ומחותכת לארכה ומגיעה אל מקום המכוסה בתמונה שבו הסכינים המחתכים לרוחב מוטמנים, פה נגמרה המצוה ונופלת על הסקרין של ברזל המביא את המצות אל תוך התנור (פי התנור בטמאל התמונה). וכיון שהסקרין בולט הרבה מהתנור, ואינו מתקרר באותם הרגעים שהוא טובב וחוזר לקבל המצות להובילם לתנור, יאפילו מקרר העשוי לכך לנפח על הסקרין או מתחתו לצננו לא יועיל, והסקרין יישאר בחמימותו אבל אינו חם כדי לאפות. ויש לחשוש שלא החמוץ המצוה בטרם תגיע לתנור, על כן הקנו קנים של גאז או עלעקטרי תחת הסקרין הבולט מהתנור, שהמצוה הנופלת על הסקרין יהיה האור מהלך תחתיה, וכאן היד הפשוטה בודקת את החום.

ובמקום אחר ראיתי שהמצות מובלות על סובב מבד או מריקועי פחים שסובב ומביא את המצות עד סמוך לפי התנור, ומשם נופלים על הסקרין הסובב בתוך התנור שאינו בולט רק מעט יותר מארכה של מצה, ובאותו מיצוט הבולט, טס מלובן עלצקטרי מתחתיו, והחום גדול כל כך שגם שם תוכל להאפות, ובסוף הסובב של בד נתקנו קנים חלולים ומנוקבים שנופחים על המצות עד שמכח נפיתתן נזווין המצות ממקומן ומתפרדין ונפלין על סקרין התנור, או שעושיין שם כמו מחיצה תלויה עשויה משני טסי ברזל, וביניהם מן וזכוכית שקורין גלאזואטע, איזולירט, insulate שמונע החום לעבור והמצות נופלות ממש ממקום הקר למקום שיוכלו להאפות.

ובמקום אחר ראיתי מכוונות שאינם מתקנים במקרה כנ"ל והחום מתפשט בתוקף מפי התנור נגד המצות, ומעמידים שם איש להשיגה שהמצות יזוין וירדו ישר לתוך התנור שלא יתקטמו ושלא יתכפלו (ועושים זאת לטובת מסחרם) ואם רואה שמתקמטים והולכים, ואי אפשר לו ליישרם ברגע קטן, כי עד שיפשט הקמטים, המכונה מוספת להביא מצות רבות, ויתוספו ויקטמו ויתכפלו זו על זו, על כן הוא מאסף בידיים כמה מצות מקומטות ממש מפי התנור, וזורקם אותם חזרה לתוך פס העיסה שעובר דרך המכונה, כדי שיתחברו ויתגלגלו עם שאר העיסה, והוא עון פלילי, וכיצד יעשה מוטב שיניח איזה מצות שיתאפו כמו שהן מקומטות או כפולות, ולא שיטלם מפי התנור ולהחזירם לתוך העיסה.

כתמים

פעמים רבות ראיתי כתמים שחורים על פס העיסה, שנעשו משמן שנותנים בצדי המכונה למשוח הגלגלים שיסובבו בנקל, ולפעמים השמן יוצא מהצדדים וטח את ריקוע העיסה, והאופה החזיר את העיסה עוד הפעם דרך המכונה ונתגבלה עם השמן עד שלא הכירו אח"כ, ואף כי כעת תקנו באופן שלא יבא השמן לצד העיסה, אבל עוד נמצא מכוונות כאלה גם עתה שיקרה אצלם רבב על העיסה, וצריך להשיג על זה.

לחזק העור הסובב את הגלגלים

ראיתי גם כן אצל אופה אחד שהניח עיסה גדולה עשויה כמו פס ארוך וקיפלה והגיחה לפני המכונה המגלגלת ומנקרת, ותחב קצה אחד מהעיסה לתוך המכונה בין הגלגלים, והמכונה התחילה לגלגל, בינתיים זו הפס של עור וירד

מהגלגלים הגדולים המניעים ומסבבים את המכונה, ושהה זמן רב עד שתיקנה והתחילה להתנענע, והעיסה הגדולה שכבר עסקו בה, היתה מונחת בלי עסק יותר משיעור מיל, ולא היה אפשר להחזירה לעשות בה אפילו עסק קל על השלחן שמשלימין הגיבול, כי כבר הכינו שם עיסה חדשה, והאופה היה חס על העיסה הגדולה, ולא נתנני לזרקה לאשפה עד שבאתי לידי שיעור של תוכחה (עי' ערכין יז:), וע"כ צריכין לזוהר לתקן ולחזק הכל, בטרם שמתחיל לאפות שלא יזוז ולא ימוט, שלא יבא לידי כך.

מצות עגולות ומרובעות

זכורני כי מתחלה היו אופים מצות עגולות, ובמכונה היה עשוי דפוס עגול וחד שהיה עולה ויורד לחתוך את המצות, ורבים קראו תגר על זה מפני החתיכות שביני ביני שחוזרות ומתגבלות כמה פעמים, והתחילו מטעם זה לעשות מצות מרובעות, שלא נשאר רק בתחלה ובסוף החתיכה קטנה, ואף היא היתה גאפת, ומן הצדדים לא נשאר שום חתיכה, וכמו סכין פשוט היה חותך את פס העיסה הארוך למדת מצה — ומאז הנהיגו לעשות מצות מרובעות, והכל ידעו שהמצות המרובעות כשרות יותר מהעגולות מטעם הנזכר, ובחרו במרובעות אף כי יש טעם ורמז למצות עגולות (עי' בקצור ש"ע במצודת דוד מה שהבאתי טעם למצות עגולות), ואח"כ שכחו עיקר הטעם שהקילו לשנות ממנהג הקדום, שנהגו במצות עגולות כפירוש הכתוב עגות מצות, עגולות (עג עיגה עי' תענית כג.) ועשו מרובעות כדי שלא ישארו חתיכות הרבה בין מצה למצה, כמו שנשאר בעגולות כשחותכים אותם מפס העיסה הארוך ומחזירים החתיכות ומגבלים אותם ואפשר שחזורים ומתגבלים כמה פעמים — ועתה ראיתי במקום אחד שעושים מצות מרובעות בדפוס כמו טבלא מרובעת שחותך על ידי שעולה ויורד על פס העיסה הארוך, ופס העיסה רחב הרבה ונעשה כמו חלונות בפס העיסה, ומצדיהן ובין מצה למצה נשאר כל ההיקף מן העיסה וחוזר ומתגבל, ואם כן מה הועילו חכמים בתקנתם?

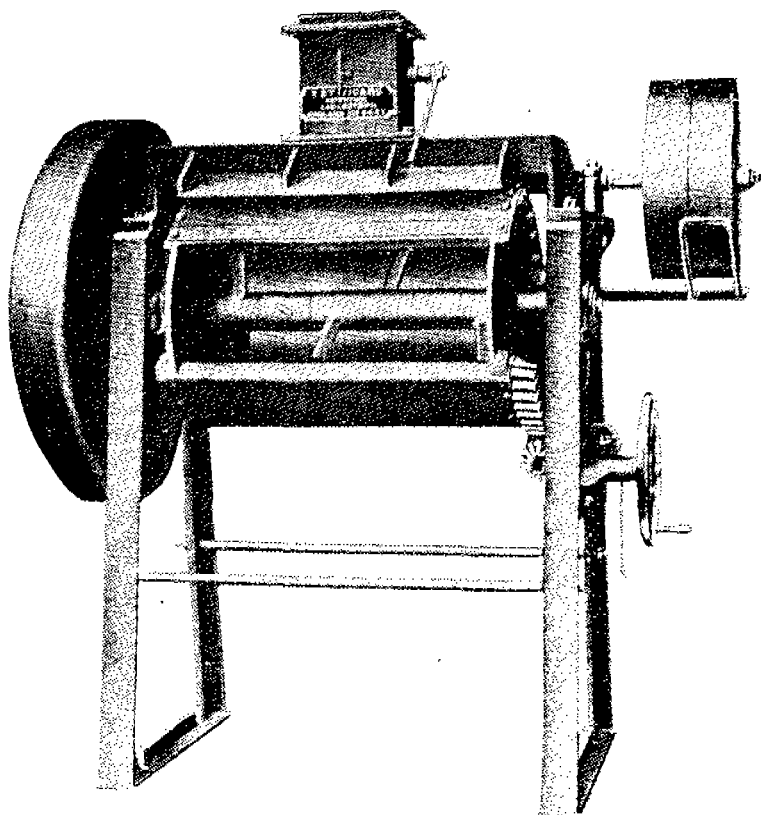
ויותר רע גזה שהטבלא המרובעת החותכת את המצות היא מלאה עוקצין חדין והיא עולה ויורדת על פס העיסה, לחתוך ולנקר את המצה המובלת אל התנור על גבי מפה של בד, ודוקרת את המצה מעבר לעבר והעוקצים מגיעים אל הבד, וקשה לנקות את הבד, והעיסה כבצבצת בין נקבי הבד, ואין מחליפים את הבד ימים ושבועות, ואף כי אין גראית לעינים עיסה ממש על הבד, אבל ברור הוא כי מתדבק שם עיסה.

ניקוב המצות

ראיתי אצל אופה אחר שהיה מנקב המצות באופן זה. מעגילה מלאה מחטין מסודרין שתחתיה עוברת פס העיסה על עיגול עץ מלא חריצים סביב. מסודרים באופן שפיות המחטין עוברין דרך המצה לתוך החריצים. ועשוי כן כדי שלא ישתברו המחטין והמצה תהיה מנוקבת מעבר לעבר. וממילא החריצים מתמלאים עיסה וקשה לבקר ולנקותם בכל פעם, ויש שראו לתקן את המעוות, ועשו במקום העיגול של עץ עיגול מגומי קשה, אבל טוב מזה ומזה הוא שהעיגול מתחת המצה יהי של פשוטי מתכות בלי שום חריץ, והמחטין הדוקרין לא יהי חדין כל כך בראשן רק כמו עיגולי המורה-שעות שאינם משתברים, ויהיו מצומצמים להעיגול של מתכת שתחתיה. כלומר שידחקו בראשיהם החדים על המצה העוברת בינם לבין העיגול של מתכת ותהיה המצה באופן זה גם כן מנוקבת מעבר לעבר, והמעגילה המנוקבת אם אי אפשר לנקותה היטב במגרדת ברזל, הלא יוכלו להחליפה לרחצה או ללבנה.

כלי הבלילה

הסגתי שלוש תמונות לעריכות המצות מאת הפירמא VICARS ובבית חרושת אחד ראיתי שמשתמשים בה ותיקנו אותה על צד היותר טוב.

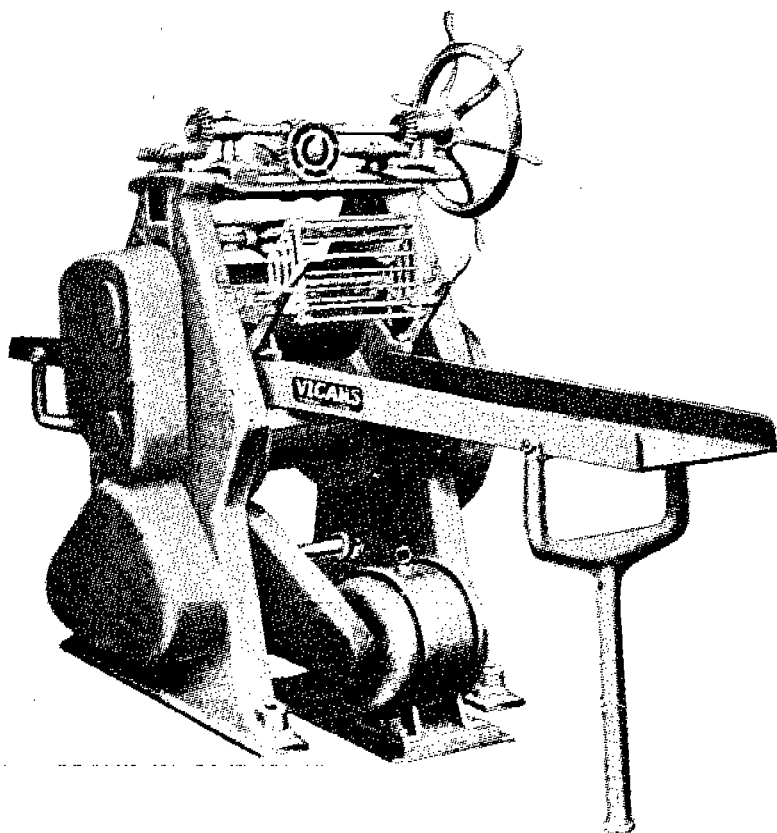

With the kind permission of Vicars

הקמה עוצד במדור העליון, ושלשה כלי בלילה כאלה במדור התחתון. ועל ידי אופן מוכנה אחד מכלי הבלילה עולה למעלה לתוך ארובת התקרה שנפתחה אז. ונותנים הקמה לתוך הכלי ויורד למטה, והארובה נסגרת בירידתו. ואינו ניכר שום אבק קמה במדור התחתון ששם לשיין ועורכין את המצות. מושכין ברזא מהצנור היורד מהחבית הגדולה עם מים שלנו לשם מצת מצוה, והמים נופלים לתוך כלי הליעה במדה הקצובה. הכלי בלילה נסגר ונסתם מכל צד, דוחקין על כפתור אדום

לשם מצת מצוה, והסובב בתוך הכלי מסתובב כמה רגעים עד שמתגבל ונעשה עיסת פירורין, דוהק על כפתור לבן והכלי שובת מעבודתו ונפתח הסתום, מערין את עיסת הפירורין לתוך כלי קיבול, הכלי בלילה והסובב רחבים בלי שום סדק ומקום צר, וידו של אדם מגעת בכל עבר ופנה, ואיש עתי מוכן לכך לרחצו ולנגבו עד שהוא מצוחצח, ומראהו להמיטיגיה, וכן בכלי השני והשלישי, זה גומר וזה מתחיל, וחוזר חלילה, והסתכלתי בו באור היפה לבדיקה אפילו לחורין וסדקין, ולא הכרתי שהיה שם קמה או פירור עיסה, והוטב מאד בעיני.

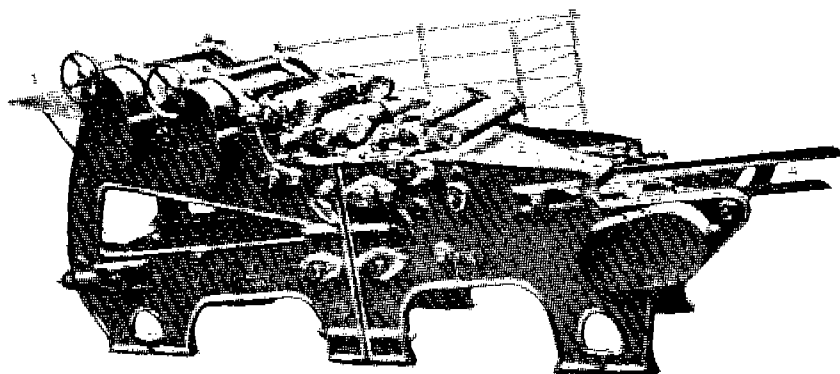
כלי גיבול

מביאין הכלי קיבול עם עיסת הפירורין ומערין אותו על השלחן שמגבלין הפירורין, ובאמצעו לרוחב השלחן מעגילה, ושני אנשים עומדים בשני קצות השלחן,

וכל אחד נסר בידו שבו מקרב ודוחה הפרורים תחת המעגילה הסובבת, וכך העיסה עוברת תחת המעגילה שתיים ושלוש פעמים עד שנעשית פס עיסה רחב וארוך, ומשם מביאין את העיסה אל המכונה הסמוכה לה, שבה נגמרת עשיית המצות בעריכתם ובניקורם ומשם זזים להתגור.

המכונה הגומרת

מביהין את פס העיסה על הדף שלפני המכונה (1) ועוברת כל אורך המכונה בין המעגילות עד שנעשית דקה ומנוקרת כנ"ל בתכונה ד' בדף נ"ד, ואח"כ נופלת משם (2) על טבלא של הוטי ברזל מתוחים, העוברות תחתיה על קוי ברזל (3) עד (4) שזזים לתוך התגור.

ובמקום אחד ראיתי מכונה כזאת אבל הטבלאות עם המצות אינן זזות ישר לתוך התגור, רק איש אחד נוטל הטבלא עם המצות ומושיטה לתגור ומושיבה על קוי הברזל, היינו שקרקעית התגור עמוקה מלאה גחלים לוחשות, והקוי ברזל משלשלאות עשויים, הסובבים על גלגלים ועוברים בתוך התגור ממעל לגחלים או לגאז, ומוליכים את הטבלאות דרך כל אורך התגור, והמושיט את הטבלא ומושיבה על השלשלאות צריך להיות אומן וזרזו להושיבה על כנה, כי אם תתעקם קצת, נופלת הטבלא עם המצות למטה על האש או שמסרסת דרכה ומעכבת הליכתן, ואם

אינו זרין ורגיל בכך הוא משהח את הטבלא בפי התנור להושיבה ביושר, או לפעמים מפשט את הקמטים ומסדר את המצות ביושר על הטבלא אצל פי התנור ומתחמצות בטרם בואם אל התנור.

גם יש להשיגה על הטבלאות היוצאות מן התנור ומחזירין אותן אל המכונה לקבל מצות מהדש, שלא יהיו המין ולא ישתמשו בהם עד שיתקררו ויהיו צוננים ממש.

על המשגיח לשים עין אל המכונה הגומרת את המצות ואל התנור אם ראויים הם לקבל מצות, ואם רואה איזה עיכוב שם, לא ירשה להמגבל לעשות עיסה חדשה, ובמצות הנעשות בידים לא יזיז המצה ממקומה עד שיראה שהתנור יכול לקבלה, ואם אינו יכול לקבלה יתעסק בה עכ"פ עסק קל, וג"כ יצוה שלא יתחיל בעיסה חדשה, וכמה פעמים ראיתי שיש עוזרים הרבה ומכינים מצות יותר מאשר יכול התנור, ומושיטי המצות מהקרבים אל פי התנור ששם אין שיעור לדבר וברגע תתחמץ, ואם התנור מלא גם הם הוזרים עם המצה לעשות בה עסק קל, ולכל זה צריך השגחה יתירה.

פערפארירטע מצות

היינו שהמצות אינן פרודות זו מזו רק מנוקבות, והריץ בין מצה למצה, וזין לתנור בעודן מהוברין ובשנופלות מהתנור משתברות במקום החריץ ונתעוררה השאלה בתשובות האחרונים, אם גם בפס העיסה שמקצתו בתנור ומקצתו הוץ לתנור אמרינן הם מקצתו הם כולו כבהוות דעת סי' ק"ה סק"ט, גם ללהם משנה אם נקראת שלימה, והיוצא מהם לדינא לענין להם משנה נקראת שלימה אליבא דכולהו אולם לענין חשש חימוץ יש מהם שהחמירו בזה עי' סי' ירושת פליטה, וסי' שערים המצוינים בהלכה שהגיעני עתה וראיתי שהביא משו"ת חזון נחום סי' מ"ה שהחמיר בזה.

קמח מצה טחונה

מאד צריך להשיגה על הקמה ממצות טחונות, ראשית נהגו האופים שלא להסיק התנור כל צרכו בשביל המצות העומדות לעשות מהן קמח, ואין נאפות כראוי וכמעט שחוטין נמשכין מהן, ומניחין את המצות הרכות על גבי התנור

להקשות, ואח"כ טוחנים אותם לקמח, וכונתם בזה שהקמח יהיה לבן ונקי, על כן לא יתנו להקרים פניהן, שונת המה נותנים כל הכפולות והנפוחות לתוך הרחיים, ורק בזדון יתן מצה, וקרוב אצלי לומר שהקמח הנטחן מהמצות האפופות בלי השגחה יתירה שהוא חמץ גמור, וכזאת וכזאת ראיתי בעיני.

גם שמעתי מרב אחד שרצה להתיר, קמח מצה טחונה, שטחנו ברחיים שלא היתה נקיה מטחינת החמץ ונשארו שם פירורי חמץ, והוא רצה להתיר מטעם קמח בקמח הוי כמו לח בלה, ובטל קודם הפסח ואינו חוזר וניער, ולא ידע לחלק בין קמח פשוט לקמח ממצה טחונה שאינו דק כל כך וחוזר וניער בפסח כמו שכתב הפמ"ג (בסי' תמ"ז במ"ז סק"יח) שהחוש יעיד על זה ופשוט הוא.

סוף דבר

הנה ראיתי מכונות ממכונות שונות, בכל אחת מצאתי מעלות וחטרונות ולא ראי זה כראי זה, אמנם בכלל אני אומר כי בבתי הרושת הגדולים, שהמקום מרווח הרבה, יש חדרים גדולים, חדר למים שלנו, חדר לעמידת הקמח שאינו רואה פני המצה, חדר ללישה, ומקום אשר שם עומדים המכונות לעשיית המצות והתנור הגדול, החדר גבוה וגדול ומאור כל כך עד שאין נרגש שם שום חום, וגם אין עניות במקום עשירות, ואם רק הרב או המשגיח מבין דבר לאשורו ודורש מהם לתקן דבר מה, המה מתקנים, והמשגיח זהיר וזריז לבדוק אחר מנקותיו של המכונה, המצות הנאפות שם כשרות אפילו למהדרין מן המהדרין יותר מהנעשות ביד הרוצים (זולת מטעמים הכמוסים, שהקפידו הגאונים ז"ל) ואולם בבתי-אוכה הקטנים שהחום גדול והמקום צר, החשישים גדולים וקרובים לאיסור, ומה גם כי המכונות אינן עם כל התיקונים.

שבת

שבתות

שמיטה

שמיטה

שבת

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

שבת חומרת שמירתה: א) רבה היא עך מאד, עד שאמרו רז"ל ב) שקולה שבת נגד כל המצוות ג) לא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ד) רגלים ממהרות לרוץ לרעה לעבור על דברי תורה בהוצאת החפץ מרשות היחיד לרשות הרבים, או ד' אמות ברשות הרבים עצמו ה) לעבור על דברי סופרים בהעברת חפץ מרשות לרשות ברשות דרבנן, כאמור (משלי ד' כ"ו) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונן, אל יצא איש מחצרו המעורבת ביום השבת אפילו בלתי משא כדי שלא יבא לידי איסור הוצאה באונס או בשגגה, כי מי יודע המקרה לא יתמיד איך יקרה, ולא כל השעות שוות, כי עת ופגע בא על האנוס בעברו דרך רחוב העיר, אשר הוא רשות הרבים ויסיר הכובע מעל ראשו לכבד אחד מאדוני הארץ, או בחמה מפני החמה כמנהג העיר ו) ועל אשר הוא טרוד בשבילו, יעביר בנקל הכובע בידו כדרך המוציאין ד' אמות ברשות הרבים או מרשות היחיד לרשות הרבים, והנה חטאתם לדי' אלקיכם, וגם במאכלות סולו פנו דרך בתיכם שלא להתיר חימום תבשיל על ידי גוי כאשר פשטה הצרעת הזאת בעונותינו הרבים בעם הארץ ונעשה כהיתר להם לחמם המאכל על ידי גוי בשבת, ולא ידעו. . . .

הערות ובאורים

- א) מה שכתב המחבר חומרת שמירתה, אולי הכוונה כמ"ש לעיל גבי מצות אות א', דבהלכות פסח ובהלכות שבת יש להחמיר יותר עי"ש, ועי' מנחת שבת סי' ע"ב ס"ק טז וסק"כ בשם שלה"ק ובשיורי המנחה אות ה'.
- ב) ירושלמי נדרים סוף פ"ג, ועי' שמות רבה סוף פ' כ"ה, וביפה תואר שם שאין זה סותר למה שארז"ל שקולה מילה כנגד כל המצוות, וכן אמרו על צדקה, ציצית גמילת הסדים, ישיבת אר"י, יע"ש.
- ג) שמעתי מהרב מהר"י ליינער כ"י בשם דודו הגה"צ בעל סדרי טהרות זצ"ל, שהשוה ציצית לשבת ששקולין כנגד כל המצוות, כמו בציצית אנו עושים כריכות במספר ז' ח' יא' יג', כן היא במלאכת שבת ז' מלאכות בעור, ח' בבונה,

יא' בפת, יג' בתפירת הבגד, וממילא כמו בציצית עולים כל הכריכות ל"ט, כן יש ל"ט מלאכות, וכמו בציצית יש ארבע ציצית והמשה קשרים בכל ציצית שעולה יחד לכ"ד, כן יש כ"ד פרקים במס' שבת, וכמו בציצית כל הכריכות עולים לסך מאה וחמשים ושש, היינו ד' פעמים ל"ט, כן כל דפי המסכת עולים קנ"ו.

(ד) שבת קי"ג: וש"ע אי"ח סי' ש"א.

גדר מהות המלאכה בשבת

(ה) ז"ל המחבר בספרו ס' הזכרונות הלכות שונות פ"ו, כתוב שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ד' אלקיך, מלמד שצריך לשמור את השבת כאשר צוה ד' אלקינו ופירש למשה בסיני שזו מלאכה אסורה וזו מותרת, כעין שכתבו הז"ל אצל כאשר צויתוך האמור בשחיטת בקר וצאן, לא שחט ושלם יאמר האדם מדעתו זו נקראת מלאכה וזו אינה נקראת, אלא ילך לבטח דרכו בכל המצוות תמיד תחת כנפי הקבלה האמיתית, שאלמלא היא, לא היו ב' בני אדם מסכימים על פירוש מצוה אחת, כאשר הוא פשוט לכל פותח ספר וכו', התיצבו וראו, השם הראשון המונח למלאכה, בפי העם הוא, למי שטורח ויגע כמה יגיעות, וביחוד אם יוליך ויביא משאות ממקום למקום וכו', והנה העושה כן בשבת כל שלא יוציא מרשות לרשות, אין בו משום לא תעשה כל מלאכה, הגם שאפשר שיהיה בו משום וביום השביעי תשבות, יעי' בדברי המגיד ולחם משנה ז"ל בריש פרק כ"א מהלכות שבת, ופעמים שלא יהיה בדבר חשש איסור ואפילו מדבריהם, כגון לערוך שלחנות ולהביא ספסלים וכסאות ולשמש בפני אורחים וכו', ודעו עוד שאי אפשר לומר אפילו דרך משא ומתן, שגדר מלאכת שבת היא כל דבר שמשנה צורתה, שהרי כשתתבוננו בל"ט מלאכות, בקל תמצא הרבה מהן יוצאין מכלל זה, ומן הכתובים יש להוכיח כן בפשיטות, שהרי צוה הקב"ה ואמר אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, ודבר ברור הוא שאין שינוי רשות ביציאת אדם ולא בהוצאות כלי ממקומו מקרי שינוי צורה.

ועוד נאמר בירמיה (יז כ"א) כה אמר ד' השמרו בנפשתיכם ואל תשאו משא ביום השבת, הרי שלא הקפיד הכתוב אלא על ההובאה ועל ההוצאה, ואין לא בזה ולא בזה שינוי גורם, ואין לנו אלא דברי רבותנו ז"ל הכולהו ל"ט מלאכות ממשכן גמרינן להו, ולפיכך סמך הכתוב שמירת שבת למלאכת המשכן ללמוד הימנו, ועתה נחזור לכוונתינו, כולכם ידעתם שהשבת אות הוא בין ד' ובינינו, גם

ידוע שהמחלל במזיד חייב כרת, ואם היו שם עדים והתראה נסקל ובשוגג חייב הטאת, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בריש הלכות אלו, ומה תאמרו על אופן זריזותיכם לשמור את האות הגדולה הזאת בכל מלאכותיה ובפרט בבורר ובאופה, במכבה ומבעיר, הן ותולדותיהן ושבותיהן על ידכם ועל ידי אחרים, בכמה וכמה דקדוקים שיש באלו, ובשאר מלאכות שאין אדם חש עליהן, והנה הם גופי המלאכה כמו שנכתבו במקומן בהלכות שבת, עכ"ל.

אות הוא ביני וביניכם

שמעתי בשם הגה"צ החפץ חיים זצ"ל שלא לחנם אמרו רז"ל שהמחלל שבת הוא ככופר בכל התורה כולה, מה שלא אמרו כן בשאר עבירות, יען כי התוה"ק קראה לשבת "אות" אות ביני וביניכם, משל לחנוכי שלם לאחד מנושיו, יכול להיות כי אשתמוטי קא משתמיט סבר עד דהוי לי זוזי ופרענא ליה, אבל אם אנו רואין שהסיר האות (שם הבעלים) התלויה ממעל לפתח חנותו, סימן טובהק הוא שנתרוקנה חנותו וכשט את הרגל ולא ישלם לשום אחד מנושיו, כמו כן הוא באחד שעובר על דין מדיני התוה"ק יוכל היות כי מחזיק עוד בכל דיני התורה ורק יצרו תוקפו, אבל אם הוא מחלל שבת ומסיר האות שבינו לבין הקב"ה, הוא מראה בזה שנתרוקן מכל דיני התורה.

ופעם אחרת אמר, משל לחתן וכלה שנתקשרו בקשר השידוכין והחתן שלח מתנות לכלה, לימים נפלה קטטה ביניהם ונתרחקו זו מזו, אבל אפשר שיתרצו ויתפייסו, אבל אם הכלה החזירה המתנות להחתן ברור היא כי הותר קשר השידוכין שביניהן, וכן הוא בדה"ל שהמשילו הקב"ה לחתן וכנסת ישראל לכלה ומתנה טובה היה להקב"ה בבית גנוזו ושבת שמה ונתנה לישראל, וכיון שמחזיר המתנה "שמירת שבת" ואינו מקיימה הרי מתיר הקשר שבינו לבין הקב"ה.

(1) אין להוכיח מזה דקאי בשיטת הפוסקים, הטור וב"י ורש"ל סי' ע"ב ומג"א סי' ב' סק"ו, וסי' צ"א סק"ג ובביאור הגר"א סי' ח' דגילוי הראש אינו אלא מנהג, ומצד מדת חסידות, דיש לומר דמה שכתב "כמנהג העיר" קאי על שלפניו הסרת הכובע לכבוד וכו', ואפשר דס"ל כשיטת היראים ושאר פוסקים, דדין גילוי הראש שזה לאיסור קומה זקופה, או כסברת הט"ז בסי' ח' וסי' ס"א העכשיו אסור משום ובחקותיהם, והחזיק אחריו החת"ס בהשמטת לה"מ סי' קצ"א, ואין להוכיח מכאן להיכן דעתו נוטה.

. . . ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהטכיל לבותם, כי לפעמים עוברים גם באיכור בשולי גוים, ולא התירו חכמים אמירה לגוי כי אם לגבי חולה. (ז) כי אז כחול שזוינהו רבנן (ח).

הערות וביאורים

- (ז) ואפילו אין בו סכנה, ומותר גם כן בבשולי גוים (או"ח סי' שכ"ה סעי' י"ז יח")
- (ח) זהו בודאי קאי על הולה שיש בו סכנה, אבל על חולה שאין בו סכנה לא יתכן לומר כחול שזוינהו, דאפילו בחולה שיש בו סכנה דעת רוב הפוסקים דרק דחוויה היא שבת אצל פקוח נפש אבל לא הותרה ועי"ש ברמ"א סעי' י"ב וצע"ק.
- והנה בתחלה עלה במחשבתי להעיר פה על הדינים השכיחים בהלכות שבת שהעולם אינם זהירים בם מפאת חסרון ידיעה או העלמה ושכחה, וראיתי כי רבים הם כמארז"ל במשנה הגיגה י"ג, הלכות שבת וכו' הלכות מרובות, ואין המקום פה לפרטן, והמחבר הר"ש אבהו ז"ל בס' הזכרונות זכרון ט' העיר קצת בכל הל"ט מלאכות, ומה שיש להזהיר להמונן, ואי"ה אעיר ואוסיף שם במקומו.

ללמוד הלכות שבת

אמנם בדרך כלל יש לדעת מה שכתב היערות דבש ח"ב דרשה ג', מי שלא למד הלכות שבת על בוריה פעמים ושלוש, לא יוכל להמלט שלא יקרה לו חילול שבת הן דאורייתא הן דרבנן וכו' ושם בדרשה ה' מי שאינו בקי בהלכות שבת לדעת כל הפרטים איך יוכל להתפאר שקיים מצות שבת וכו' ואפילו הבני תורה לומדים פשטים ופלפולים ומניחין הלכות שיש בהן חיי נפש וכו' (הבאתיו במצודת דוד בקצש"ע סי' ע"ב).

ובהקדמת משנה ברורה לה' שבת, אחר שכתב מחומר העון של חילול שבת שנדון בעונש היותר חמור, בסקילה, סיים כי הרמ"ה מצות עשה ושס"ה לא תעשה שהם כנגד אבריו וגידיו של אדם, ידוע שלא כל האברים שוים, שיש אברים

שאין הנשמה תלויה בהם כמו יד ורגל, ויש שהנשמה תלויה בהם כמו הראש והלב, וכן הוא גם כן במצוות השי"ת שעליהן כתוב אשר יעשה האדם וחי בהם. יש מצוות שאפילו פשע בהם שהוא עוד נקרא לעולם הבא רק בשם בעל מוס, ויש מצוות שהם נגד הראש והלב כמו אמונה בד' ובתורתו, וענין שמירת שבת היא יסוד האמונה, ואם מחלל שבת נסתלק ממנו כל עיקר החיות מנפשו הקדושה וכו'. ושישמור שבת בבל פרטיה, אין עצה אחרת רק ללמוד הלכות, שבת ולחזור עליה תמיד כדי שידע האסור והמותר, דא' לאו הכי אפילו ילמוד כל הענינים המוסרים המזרזים לשמירת שבת כראוי, לא יועיל לו אם הוא חושב שאין בזה איסור מלאכה, הביא שם דוגמאות לזה ייע"ש.

ועי' בהקדמת הספר אגלי טל מהגה"צ מסאכאטשוב זצ"ל, וז"ל ומוכן שכשם ששמירת שבת שקולה ככל המצוות, כן ללמוד וללמד בהלכות שבת שקול כללמוד וללמד בכל המצוות עכ"ל.

המאחרים לבוא וממהרים לצאת מן השבת

בס' נדחי ישראל פ' ל"ו מהגה"צ בעל הפני חיים כתב וז"ל ויש עוד אנשים ששומרים עצמם מכל איסורי שבת כדיון, אך שמתחילים לשמור את השבת זמן הרבה אחר ששקע היום, וחושבים בנפשם ברכת שלום כיון ששמר את יום השבת של מחר, וגם אלו טועין טענת גדול וחוטאים בנפשותם, דמאי נפקא מינה אם אחד ישתה סס המות כל היום כולו או ישתה את כוס התרעלה הזה באיזה רגעים אחדים, הלא גם בזה יכרות נפשו מארץ החיים, כן הדבר הזה, הלא קדושת שבת מתחלת תיכף משנגמר יום הששי וכו' וכשיעשה מלאכה אפילו רק ברגע הראשונה שנכנס קדושת השבת כבר נתחייב כרת מן התורה ואם הוא עושה בין השמשות הוא חייב באשם תלוי, ואפילו אם הוא אינו עושה מלאכה בעצמו, רק שימרתיו הישראלים עושים מלאכה גם הוא ענש יענש עבור זה, שבלתו לא היו עושים מלאכה זה, ונמצא שהוא עובר בלאו גמור דלפני עור לא תתן מכשול, וגם הוא בזה חוטא ומחטיא את הרבים, שחבירו רואה שהנותרו פתוחה וכו' והוא עושה גם כן כזה, ועל הכל יצטרך ליתן דין וחשבון לעתיד, וסיבה על הכל היא מפני חסרון ידיעת התורה שאינו יודע האיסור של שבת כאשר הוא עפ"י התורה וכו' עכ"ל.

הנה כי כן נמצא הרבה בני אדם הנחשבים ליראים וזהירים בשמירת שבת, אמנם משוקעים כל כך בתאות עישון הסיגרין, שבספק חשיכה הם ממהרים לצאת

מן השבת, לא רק שהם מהירים בעצמם, אלא שהם ממהרים גם את האחרים לירד לפני התיבה להתפלל ערבית ואומרים להם כבר החשיך, השעון נסוג אחור, ועליהם המליצו, שמים אור להושך, במוצאי שבת, והושך לאור בערב שבת, ואם היו לומדים הלכות שבת היו יודעים כי ספק השכה במוצאי שבת חמור מספק השכה בערב שבת (ע"י מג"א סי' שמ"ב ובארהות חיים החדש) ואפילו בתוספת שבת היו זהירים. בא וראה עד כמה צריכין לזוהר בשמירת שבת קודש, לא רק בענינים הנוגעים לדאורייתא או לידי חיוב חטאת. אלא אף בדרבנן צריכין לזוהר שלא יבא אף בזה לידי שוגג, שהרי הרמ"א ב"ד הלכות יין נסך סי' קכ"ג כתב וז"ל מי ששתה יין נסך בשוגג (סתם יינם) יש אומרים שיתענה ה' ימים נגד ה' פעמים גפן שבחומש ויתכפר לו עכ"ל הרי בין נסך החמירו עליו להתענות ה' פעמים מה שלא מצינו בשלחן ערוך בשאר איסורים. ויותר מזה מצינו שהחמירו בשמירת שבת, שהרמ"א בהלכות שבת סי' של"ד כתב, ואם עבר וחילל צריך להתענות ארבעים יום, שני וחמישי, ולא ישתה יין, ולא יאכל בשר אחר התענית, ובמג"א שם סק"ג דאפילו בתחומין דרבנן צריך להתענות, ומירי כשעבר בשוגג, ואפילו באיסור דרבנן הדין כן, זכר נא מי הוא נקי אבד (איוב ד' ז') כלומר מי הוא נקי מחילול שבת בעצמו וכל שכן אבד, ר"ת אב בית דין, שעליו למחות ולהזהיר את אחרים — ונחזור לדברי הגה"צ שם בפ' ל"ט.

מזהירי שבת

נכון לכל ירא וחרד לדבר ד' לפקח תמיד על גודל העון הזה וכו', ומזה ילמדו חכמי התורה שלא להתעצל בזה לזרז להעם על ענין שמירת שבת, ושלא להטיל דבר זה רק על דלת העם שדבריהם אינם נשמעים, אלא גם הם ילכו ויתעסקו בזה, וראיתי באיזה קהלות קדושות שנתסדו אצלם חבורות הנקראות בשם "מזהירי שבת" והם מסבבים ברחובות ובשווקים ע"ד סגירת התנויות, ועל הדלקת הנרות שיהיו בזמנם וכו' וכמה גדולה זכות האנשים האלו כי הם מזכים רבים במצוה קדושה כזו וכו' וכמה צריכים לשמוח אותם האנשים שזוכים לעסוק בענין קדוש כזה, ומהנכון הוא שיתקבצו תמיד לטכס עצה איך להתנהג שלא ירפו ידיהם מזה וכו' וכתו"ד.

שבועות

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

... שלא להקל בשבועות. כי הן עברות הנדונות כחמורות (א) אשר בעוה"ר בפשט שפתיים מוקש רע, חץ שחוט לשונם של המון העם, אשר על כל דבר צחוק וקלות ראש, והתול קטן וגדול שם הוא, מרגלא בפומייהו כל נדר וכל שבועת איסור לענות נפשם לעולם הבא, יען אשר לא זכרו את ברית ד' אלקינו אשר כרת אתם, כי לא ינקה ד' את אשר ישא את שמו לשוא ב).

הערות וביאורים

(א) יומא פו. שבועות לט.

(ב) וז"ל המחבר בס' הזכרונות בהלכות שונות, כתיב לא תשא וגו' לא תשבע אין כתיב כאן אלא לא תשא, הא למדנו שאפילו הנושא שם ה' לשוא, גדול עונו מנשוא, והרי הוא בכלל כי לא ינקה וגו' וקל וחומר הנשבע בשמו לשוא ולשקר, וכבר הורגל הלשון כל כך בשבועות בהרבה בני אדם שכמעט אינם יכולים להוציא דבר מפיהם בלתי שבועה מוקדמת ומאוחרת, והלא כל העולם כולו גודעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בסיני פסוק זה, ארץ רעשה גם עמודי השמים ירופפו וכל בריות בראשית חרדו, ואתם גדולים וקטנים לא יראתם לדבר בשם הנכבד והנורא, ובמקום שהיה לכם להוציא בפה מלא בשעה ראויה לשבת ולפארו באימה ביראה, ברתת וביזע, תוציאוהו לרגעים בפה שקרים ולבטלה בלי מיהוש והקפדה, והנה העונש מפורש בכתוב גלוי לקטן ולגדול, ואין נסתר מכל אדם, גם הצנע לכת עם הזכרת שם ד' אלקינו וכו' יע"ש.

ובגמרא שבועות לט. ובחומ"מ סי' פ"ז סעי' כ' שנפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו, ונפרעין ממנו לאלתר, והברים שאין אש ומים מכלין אותן, שבועות שקר מכלה אותן, ונגעים באים עליו (ערכין סז), וזוהי רעה באה לעולם על שבועות שוא וחלול השם. (אבות פ"ה מ"ה. שבת לג.) וכתבו המפרשים משום דעיקר גדול הוא זה לטובת ישובו של עולם, כי בכאי בטוח האדם בחבירו אם לא בשבועה, ואיך יבורר הכחשות איש לרעהו, אם לא בשבועה, ובמה יבטח המלך על חילו אם לא במה שנשבע כל אחד באמונתו למלכו, וכל יסודי המלכות בנויים על אמונת החילות, ושבועת המלך לעמו ולארצו שתהיה רק טובת עמו וארצו תמיד לנגד עיניו, ובאין שבועה יפרע עם, ואין אדם שיכול להאמין ולבטוח בחבירו.

וידוע כי ישנם חיות אשר בני אדם יוכלו לעשותם בני תרבות ולא יזיקו לאדם, וישנם חיות אשר לא יוכלו להיות בני תרבות לעולם (עיי' בבא קמא סוף פרק קמא) וחיות כאלו נקראות באמת חיות רעות, והבורא יתברך שמו שחפץ בתיקון העולם לטובת הבריות גזר עליהם שיהיו במדבר בארץ ציה וצלמות, למען לא יוכלו להזיק לבני אדם, וכיון שבני אדם מזלזלים בשבועה ונשבעין לשוא וגורמים חלול השם, ואז אין מעצור לאדם להרע ולהשחית לזולתו ולגרום הפסד ממון אחרים, על כן מדה כנגד מדה שולח הקדוש ברוך הוא חיה רעה לעולם, שגם כן אין מעצור לרוחה וכאלו אומרת לאדם מה יתרוגך עלינו, צא אתה המדברה, ואני אשב פה, לא כן מי ששומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו עכתו"ד.

ובאבן עזרא על הפסוק לא תשא וגו' כתב וז"ל ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה, ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו, כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות, לא יוכל כל עת לרצוח ולנואף כי יפחד, ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר, וכל כך הוא רגיל בעבירה זאת שלא ידע שנשבע, ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה? אז ישבע שלא נשבע, מרוב רגילותו בה, כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה, והוא להם לשון צחות, ואלו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה, תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו, ואני אראה שגעונם, כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו, גם הנואף כן לפי שעתו, והגונב מצא הנאות לצרכו, ועד שקר להתרצות או להתנקם, והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו עכ"ל.

הוצאת שם שמים לבטלה.

הוא גם כן מקרא דלא תשא כנזכר לעיל בשם ספר הזכרונות. ויש בו גם כן מצות עשה דאת תירא (תמורה ד.) ובגמרא נדרים ח.) וזרחה לכם יראי שמי, אלו בני אדם שהן יראין להוציא שם שמים לבטלה, והשומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדונו, ואם לא נדוהו, הוא בעצמו יהא בנידוי, שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה, ועניות כמיתה (שם ז:) וכל כך חששו שלא להוציא שם שמים לבטלה עד שאמרו (שם י:) מגין שלא יאמר אדם לד' עולה וכו' (פרשי' דילמא אמר לד' ולא גמר לדבור זה דלא אמר קרבן, וקא מפיק שם שמים לבטלה. אלא לכתחלה בעי למימר עולה והדר לד') תלמוד לומר

קרבן לד'. קל וחומר ומה זה שלא נתכוין אלא להזכיר שם שמים על הקרבן, אמרה תורה קרבן לד', לבטלה על אחת כמה וכמה.

ודבר זה מצוי מאד ורגיל על לשון כל אומה ולשון (ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם) שעל כל דבר פלא וחדוש שרואים או שומעים קוראים אהה ד' ומזכירים שם שמים לבטלה, וז"ל הרמב"ם הלכות שבועות פ' י"ב ה"ח, צריך להזהיר בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת בלא שבועה, כדי שלא יהיו רגילים להשבע תמיד כעובדי כוכבים, וזה הדבר כמו חובה על האבות ועל מלמדי תינוקות עכ"ל.

הן אמת שטוב לגבר שיהיה שם שמים שגור בפיו, היינו שעל כל ענין יאמר ברוך השם, או בסיעתא דשמיא, או אם ירצה השם, לא שיוציא השם מפיו בחנם וכל שכן דרך שבועה, ואפילו בכל לשון שידבר, וחסידים ואנשי מעשה נוהרים בכלל שלא להזכיר בשום פעם שם ד' בלשון המדוברת, רק שאומרים, הקדוש ברוך הוא, העליון, השמים, ועי' בחובת הלכות שער אהבת ד' פ"ו, האריכו בזה בספרי מוסר.

ברכה לבטלה, וברכה שאינה צריכה

ומעין זה אם מברך ברכה לבטלה או ברכה שאינה צריכה, כמאמר רז"ל (ברכות לג.) ובסי' רט"ז באו"ח ובמג"א סק"ו, דלהרמב"ם עובר מדאורייתא משום לא תשא, ועיין בחי' אדם כללים בברכות סימן ה' ובנשמת אדם שם, דלרוב הפוסקים הוי דרבנן, כיון שמוזכר את השם דרך ברכה, מכל מקום מאד צריך לזהר בזה, ואם הוציא שם שמים לבטלה עי' או"ח סוף סי' ר"ו ובמצודת דוד בקצור ש"ע סי' ו' סעיף ד'.

שבועת אמת

ונחזור לענין שבועה, שיזהר מלהשבע אפילו באמת, שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות, אף על פי שהיו מקיימים אותם (לשון הש"ע או"ח סי' קנ"ו בשם המדרש) ועי' ספר חסידים סי' תי"ח, תי"ט, ובירושלמי שבועות פ"ו ה"ה, הדא גילתא אברה בין זכאי בין חייב, לשבועה לא תיעול, ועי' הרמב"ם פ"ב ה"ב מהלכות שבועות, הטובה הגדולה היא לאדם שלא ישבע כלל, ועי' שו"ת חת"ס חו"מ סי' צ' שהביא ראיה מקהלת ט'

הנשבע כאשר השבועה ירא, והוי ליה למימר ואיך איננו נשבע והוי דבר והיפוכו. מהו לשון ירא, אלא הכונה, ואשר השבועה ירא, שפורש עצמו מלישבע כלל אפילו באמת, שלא יבא חס ושלם לידי שבועת שקר, ואם אפשר לו לפשר בכל מה דאפשר כדי שלא לישא את שמו יתברך, לשוא יש לו לעשות כן וכו' ושבועת אמת גם כן הוא רע ומר, ואשרי הנזהר ונשמר שלא יאמר עליו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה וכו' (ח"מ סי' פ"ז סעי' כ') שהיה לו להשוות ולהפסיד ולעשות כל טעדיק שלא לישבע אפילו באמת.

ועי' במסגרת זהב בהגהותיו לקצ"ע סי' ס"ז בשם הרדב"ז מה שרוב העולם נזהרים שלא לישבע בשביל ממון על האמת, ורבים מהחרדים מפסידים ממון על ידי זה הוא חסידות של שטות עי"ש. והו' דלא כהחתם סופר, ואפשר דהרדב"ז מיירי באופן שאי אפשר לפשר עם התובע, או שהתובע תובעו בהנם בשביל שיודע שהנתבע זחיר וחרד ולא יאבה להוציא שבועה מפיו, על כן מתעקש התובע ומזיקו לישבע כדי להוציא ממנו ממון בהנם. ושמעתי בשם גדול אחד שפעם אחת העליל עליו רשע ותבע ממנו סך ממון הרבה, בידעו שהצדיק לא יוציא שבועה מפיו בעד כל הון דעלמא, ובאמת לא היה לו עם הרשע הזה שום מגע ומשא מעולם, ותבעו בערכאות וזירזו עצמו אותו צדיק לילך לערכאות לישבע, ולא הסכים לאנשי שלומו שרצו לשלם כל הסכום כדי שלא יצטרך לישבע, ואמר להם כי בכגון דא מצוה לישבע, שאם תשלמו היום, למחר יציצו כול פועלי און ויתבעוני לערכאות ואין לדבר סוף, ועל אופן כזה אפשר שאמר הרדב"ז שלהפסיד ממון על ידי זה הוא חסידות של שטות.

למי הותר לישבע באמת

במדרש פ' מטות אמרו ונשבעת חי ד' באמת במשפט ובצדקה (ירמיה ז') אמר להם הקב"ה לישראל, לא תהיו סבורים שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת וכו' אלא אם כן יהיה בך כל המדות האלו, את ד' אלקיך תירא, שתהיה כאותם שנקראו יראי אלקים, אברהם איוב ויוסף, אברהם דכתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה (בראשית כ"ד) איוב דכתיב איש תם וישר וירא אלקים (איוב א') יוסף דכתיב את האלקים אני ירא (בראשית מ"ב) וכתב בהקדמת בית יצחק לח"מ מדוע בחרו רז"ל בשלישה צדיקים האלה, כי אך יראי אלקים כמוהם יכול לישבע, כונה יקרה ורעיון נכבד היה לחז"ל במאמר זה, כי שלישה דברים יוכלו להעביר את האדם מדעת קונו, ולהביאו לידי שבועת שקר

חס ושלם. ועל כן אסרו חז"ל אפילו שבועת אמת. א) האהבה לבנים. אם הבנים צועקים ללחם שהוא לא יכול להשיב נפשם הרעבה, ויחשוב אם ישבע ללא אמת יוציא את כספו מיד עשקו, ובמצב הזה יצרו יסיתנו אף יוכל לו לבטא את השבועה, כדי לתת לחם לפי הטף. ב) יסורים ומכאובים יטו את רוחו וכמאמר רז"ל (כתובות לג:) אלמלי נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא, ומעט מן המעט שיעמדו בנסיון הגדול הזה למסור נפשם על קדושת השם, ומורא יעלה על לב חז"ל פן לא יעמוד האיש בנסיון וחטא בנפשו לשאת את שם ה' לשוא חס ושלום. ג) היא התאוה, גם היא תסית את האדם לחטוא בלשונו ויש אשר ישבע לשקר לכסות חטאו למען לא תגלה חרפתו.

ושלשה הצדיקים האלה נודעו לתהלה על שעמדו בנסיונם, ושלשה דברים האלה לא הועילו להתעותם מן הדרך האמת. האחד הוא אברהם שאהבתו לבנו יחידו לא הטנו משמוע בקול ד' ויעלהו לעולה. והשני הוא איוב אשר הוכה מאת השטן מכף רגלו עד קדקדו, ולא חטא בשפתיו, אף כי גדל כאבו מאד, והשלישי הוא יוסף אשר עמד בנסיון ואמר איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים, ואם נדמה איש באהבתו לד' וביראתו כשלשת הצדיקים האלה, אז לבו נכון בטוח כי לא ישקר באמונתו ולא ישא שם ה' לשוא חס ושלם, ויוכל לקדש שם שמים בשבועת האמת עכת"ד.

כל שבועה דאורייתא ואפילו בלשון חול

ודע שאין חילוק בעיקר השבועה אם היא שבועה דאורייתא, כגון שבועת כודה במקצת, או הנשבע להכחיש את העד אחד המחייבו שבועה, או שבועת השומרים, לשאר שבועות, שבועת המשנה או שבועה דרבנן, שהפירוש הוא של שבועה דאורייתא, שהתורה ק הטילה עליו חיוב השבועה, ושבועה דרבנן, שחז"ל הטילו עליו חיוב השבועה, אבל השבועה בעצמה אם רק אמר אני נשבע, אף על פי שלא הזכיר לא שם ולא כינוי הרי זה שבועה גמורה (ועי' ר"ן פ' שבועת העדות, הביאו הכסף משנה פ"ב ה"ג מהלכות שבועות שסיים ואפשר שמדברי קבלה למדנו וכו' יע"ש) י"ד סי' רל"ה, ובכל לשון שנשבע הוי דאורייתא, וזה שאמר הכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם ד' אלקיך (ויקרא יט) היינו אפילו "וחללת" שתאמר בלשון חול, גם כן אני ד' (דרשות הר"ן).

ובשנות הרדב"ז חלק א' סי' י"ז, על מה שנהגו הטפשים לומר, כמו שהקב"ה אמת בן הוא אמת דבר זה, עון פלילי הוא וקרוב לכפירה, וראוי לגעור באומר זה וללמדו שהוא עון וכו' לפי שאין להשוות אמתת מציאותו יתברך, לאמתת

שום נמצא מהגבראים, ואפילו שהדבר ההוא אמת ברור, אפילו הכי הוא ראוי לעונש כאילו משה עבד לקונו, ואוי לו לנפשו על ככה, וכל שכן אם בדבר ההוא אשר רוצה לאמת הוא ספק או שקר, שזה ודאי כופר בקונו ואומר לא הוא, ואין לו חלק לעולם הבא וכו'. ושם בסוף התשובה כתב, אם נשבע על דבר ואמר אם אשאל על זה לא אהיה יהודי אין מתירין לו וכו', וגם בזה יש חשש כפירה, שאין ראוי למשכן הדת על שום דבר בעולם אפילו נוטלין את נפשו עכתו"ד.

ובטערי תשובה לרבינו יונה שער השלישי אות מ"ה כתב וז"ל, ואם חייבו בית דין את האדם להשבע שבועה והוא יודע אשר פיו דבר שוא, אסור לקבל עליו השבועה לאמר אנכי אשבע, למען הפחיד את הבירו, אף על פי שאין בלבבו להשבע שנאמר לא תשא, ויש בכלל ממשמעו לא תקבל להשבע לשוא, וכן אמרו ז"ל במכילתין, ותרגום (שמות כג) לא תשא שמע שוא לא תקבל וכו'. ומי שהוא יודע שאם ישבע יחשדוהו בני אדם על שבועתו, יש לו להמנע ולחשוך נפשו מן השבועה לכבוד שמים גם כי האמת אתו עכתו"ד.

שבועה בשם וקבלת חרם

מדינא דגמרא (שבועות לח): שבועה דאורייתא, וכן שבועת המשנה משביעין בשם או בכינוי, וברש"י שם כתב וז"ל ובדורותינו בטלו הראשונים שבועה דאורייתא לפי שעונשה גדול, ותקנו לגזור עליו בארור בעשרה, והא אמרן ארור בו שבועה עכ"ל. ועי' רש"י גיטין לה). ובתוס' שם דבור המתחיל דמוריא וז"ל ולכן נמנעו מלהשביעה, שעונש שבועה מרובה אלא בהדרה, דלא חמור כולי האי, והשתא בזמן הזה תקנו לקבל חרם במקום שבועה, שלא יהא העונש גדול כל כך עכ"ל. ועי' חת"ס סי' ע"א דאפשר מהאי טעמא כתבו שתהיה בעשרה, דכל ביה עשרה שכינתא שריא והוי קצת כמו שהזכיר השם.

והנה קבלה בחרם היא כעין שבועה כמו שהאריך הרמב"ן ז"ל במשפטי החרם נדפס בסוף ספר הכלבו, ושם הביא מהמדרש ילמדנו דאמר רבי עקיבא ללמדך שהשבועה היא החרם והחרם היא השבועה, ועי' רמב"ן על התורה סוף פ' בחקותי, ומאמר זה נמצא לפנינו בתנחומא פ' וישב אמר רבי עקיבא החרם הוא חמור כשבועה והשבועה כחרם, ועי' בסמ"ע חו"מ סי' כ"ח סקט"ו דקבלת שבועה היא, שיאמר אני מקבל עלי באלה ובשבועה כך וכך, וכן היא קבלה בחרם, דשבועה וחרם ענין אחד הן עיי"ש. ומ"מ הרי הבאתי לעיל בשם התוס' גיטין דעונש קבלה בחרם קיל טפי מעונש שבועה.

נוסח כתיבת קבלה בחרם.

נוסח כתיבת קבלה בחרם היא בזה הלשון בשפה ברורה המדוברת „בדבר התביעה שתובע ממני פלוני בן פלוני כך וכך (ויפרש התביעה) אני מקבל עלי בחרם שאין אני חייב לו כלום, או לשון אחר כפי ענין טענתו שצריך לקבל על זה, ומצאתי בשו"ת מהר"ם מינץ סי' ע"ט שכתב דלהיות כשהדיין אומר לו שצריך לקבל על זה חשוב בעיני המון כאלו היא רק דברים בעלמא, לזה היה נוהג להזכיר לו צריך אתה לישבע עיי"ש. ומאו הייתי נוהג כשבאו הבעלי דינין לפני, והאחד היה רוצה לקבל בחרם הייתי אומר לו דע שאתה צריך לישבע בקבלה בחרם, ולזאת חשוב בדעתך לישבע בדברים ברורים, וטוב יותר לפניך שתתמצא בפשרה, ואם השיב שאינו חפץ בפשרה אני מוסר לו בכתב הקבלה שקורין לפניו, והוא אומר אחר הקורא מלה במלה, בשפה שהוא מבין.

מנהג בתי דיני ישראל עכשיו בעסקי שבועה

הענתקתי מספר חתן סופר על סוגיות זו"ל.

(א)

אחרי אשר ביארנו דיני שבועה בארוכה כמו שהוא עפ"י עיקר הדין, אבאר איך ראוי לנהוג בעסק שבועה, עפ"י מה שכתבו גדולי המורים בספריהם, שנוהגים עכשיו בשינוי קצת ממה שכתוב בשלחן ערוך, ומתחלה אסדר מדריגת חומר השבועה ממעלה למטה:

(א) שבועה בשם או בכינוי בנקיטת חפץ, שהיא תכסיס לשבועה דאורייתא ושבועת המשנה:

(ב) שבועה בשם או בכינוי בלי נקיטת חפץ שהיא תכסיס לשבועת היסת דרבנן לרמב"ם זו"ל:

(ג) שבועה על ידי ארור בשם כפי מה שכתב הסב"ע בסי' פ"ז סק"נה:
 (ד) שבועה על ידי ארור בלי שם כפי מה שכתב אאז"ק בעל החת"ס זו"ל בתו"מ סי' ע"ג שהבאתי לעיל:

(ה) שבועה סתם בלי שם וכינוי ובלי נקיטת חפץ אלא הריני נשבע שהיא תכסיס שבועת היסת לאינך פוסקים כמו שכתב הש"ך בס"ק מ"ד שכן נוהגין:

(ו) תקיעת כף כפי מה שכתב הש"ך בס"ק פ' דתקיעת כף הוי כשבועה בלא נקיטת חפץ:

- (ז) חרם נוכחי שמקבל עליו חרם אם יש לו משל הבירו כלום :
 (ח) חרם סתם שבית דין מחרימין מי שיש לו משל הבירו ולא לנוכח.
 (ט) הדרת ראש שאומר לו בחיי ראשי שאיני חייב לך כלום :

(ב)

המתחייב שבועה דאורייתא בבית דין, אף על פי שמעיקר הדין היה ראוי להשביעו בשבועה בשם, משבעינן אותו באלה, וכתב הסמ"ע בסי' פ"ז ס"קנג אלה בשם. ואאז"ק בעל החת"ס ז"ל בחו"מ סי' ע"ג תמה דהרי חמירא העונש טובא, ודעתו דמשביעין באלה בלי שם, שכדאי הגאונים רש"י והראב"ד ז"ל שכתבו שבטלו שבועה בשם, לסמוך עליהם ומשבעינן רק בשבועת אלה שיהיה ארור אם יש לחברו אצלו כלום.

(ג)

הנה על פי עיקר הדין אין מהפכין שבועה דאורייתא. אבל כבר הבאנו בחלק ט"ו בהיפך שבועה מה שכתב התומים שראה בק"ק פראג שמהפכין שבועה דאורייתא על התובע שישבע הוא היסת, והוא עפ"י מה דקמא לן שאחר שישלם הנתבע יכול להשביעו היסת, אומריין לו שישליש המעות (ביד בית דין) והוי כאלו כבר שילם ומשבעינן את התובע. וכן הביא בנתיבות המשפט שכן מנהג בתי דינים :

(ד)

והנה המתחייב שבועת היסת כתב הסמ"ע בסק"ג בשם המישרים דהוי קבלת חרם וכתב הש"ך דכונתו חרם נוכחי, אבל הוא העיד דנוהגין עכשיו בשבועה סתם שאומר הריני נשבע שאין לפלוני אצלי כלום :

(ה)

וכתב בתשובות כנסת יחזקאל סי' צ"ה דאף להש"ך שכתב דהאידינא נוהגים להשביע היסת בשבועה, היינו דוקא בשאר עמא דארעא כדי לאיים, אבל בתלמיד חכם חס, ושלוש לאיים עליו, ותיתי לי שמימי לא פסקתי לתלמיד חכם, בכופר הכל שבועה כי אם קבלת חרם. וכן המנהג בכל מדינות פולין ברב ויושב בשיבה לפסוק בשבועת היסת קבלת חרם בצנעה לפני שלוחא דבי דינא, וכן נוהגין בכל ארץ המערב, ובפרט היום לא נפישו רחימי לת"ה ורבני ארץ, ורוצים

למשלפי גלימא מנהון, ויודעים שהת"ח לא יזלזלו את עצמן, ובעל כרחן שלא בטובתן בהכרחם לפשר. על כן לשבור זרוע מוטל על כל בית דין לקיים עשה דכבוד התורה את ד' אלקיך תירא.

(1)

והנה לפי מה שכתב הש"ך בסק"פ דתקיעת כף הוי כשבועה בלא נקיטת חפץ, נמצא דבמקום שבועת היסת, בודאי מהני תקיעת כף דלא בעי נקיטת חפץ, אף על גב דהקצות החושן שם בסק"כט חולק וסבירא ליה דתקיעת כף הוי כשבועה רק בדבר דלהבא דהוי ככריתות ברית, מה שאין כן במידי דלעבר אבל כבר נהגו בתקיעת כף גם בלשעבר והוי במקום שבועת היסת.

(2)

והנה הנתבע שנפסק לו שבועת היסת, ב' דרכים לפגיו להקל מעליו, (א) כשרוצה לישבע יכול לבקש קבלת חרם סתם מהמשיבועו בהנם, כמבואר בש"ע סימן כ"ב דאפילו בשבועה דאורייתא הדין כן, וכבר העיד התומים דבכל מקום שנזכר חרם סתם, נוהגין שמקבל עליו חרם נוכחי ולא חרם סתם, ואם כן צריך התובע מתחילה לקבל עליו חרם שאינו משיבועו בהנם, וכשימנע לקבל חרם יפטר משבועתו.

(3)

(ב) שיהפוך השבועה על התובע, דבדרבנן מהפכינן אלא דאז גם התובע יכול לבקש קבלת חרם ממנו, דגם בהיפוך שבועה מחרימין כדעת הסמ"ע בסק"ה ודלא כטורי זהב, כן כתב התומים, אבל בנתיבות המשפט משמע דבהיפוך לא מחרימין, אבל כל זה אם רוצה לקבל ההיפוך, אבל אם אינו רוצה לישבע יכול להחרים על הנתבע אם אינו לוקח ממנו שלא כדון, כן כתב הש"ך בסק"לז וזה גם כן בהרם נוכחי דעכשיו כל הרם בנוכחי, והנה עכשיו דאיכא חרם נוכחי ודאי הדרת ראש קיל מחרם נוכחי, יכול הנתבע לומר דור לי בחיי ראשך, דהא הש"ך בסק"לז הביא בשם יש אומרים דבהרם סתם יכול הנתבע לומר לתובע דור לי, והש"ך חולק דמי יימר דזה קיל מחרם סתם, והנה כל זה בהרם סתם אבל נגד חרם נוכחי ודאי קיל הדרת ראש וכיון דעכשיו פוסקין לו חרם נוכחי מצי לומר לו דור לי בחיי ראשך כנ"ל:

(ט)

נמצא השתלשלות המדריגות הוא כך. משבועה לתקיעת כף, מתקיעת כף לקבלת חרם, ומקבלת חרם להדרת ראש. ויש עושין מהדרת ראש הן צדק:

(י)

ואפילו בנשבע ונוטל הדין כן דמצי לומר אי אפשרי במה שתיקנו לי שיהא נשבע ונוטל, ומבקש רק שבועת היסת מהנשבע, כמו שכתב המחבר בסי' י"ב בשם הרמב"ם ויכול לעשות כנ"ל:

(יא)

וכתב בספר עטרת צבי דתקנות ארצות שלא להשביע שבועת היסת על פחות משלשה זהובים פוליש רק קבלת חרם עכ"ל. ובק"ק הזיראדנא וסביבותיה המנהג שלא להשביע שבועת היסת על פחות מעשרה זהובים פוליש:

(יב)

אסדר בכמה דברים מטילין חרם סתם ועכשיו קבלת חרם על עצמן בבית דין שכתב התומים. והנה בעניני תובע ונתבע המה בששה דברים:

א) בכל משביע לחבירו צריך המשביע לקבל בחרם שאינו משביעו בחנם כמבואר בש"ע סי' פ"ז סכ"ב.

ב) כשאין התובע רוצה לישבע וליטול כמבואר בסי' פ"ז בש"ך סקל"ו.
ג) כשאומר המלוה שאבד השטר דקימא לן בסי' נ"ד סעי' ב' דצריך לשלם ונוטל שובר יכול להחרים על המלוה.
ד) כשטוען הלוה שאין לו מעות רק קרקע, יכול המלוה לבקש קבלת חרם כמבואר בש"ע סי' ק"א סעי' א'.

ה) כשמוציא כתב יד על היורשין וטוענין שאביהם פרע יכול להחרים שמי שיודע יעיד אם פרע או איפכא כמבואר בסי' ס"ט סעיף ה'.

ו) המלוה הטוען שמה הניח לכם אביכם שישלמו, דבאביהם אם טוען אין לו לשלם נשבע שבועה חמורה והיא מתקנת הגאונים, ובירושין ליכא אלא קבלת חרם שלא הניח להם אביהם ופטורין לשלם:

שְׁחִיטָה

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

שְׁחִיטָה וְהִרְגַשְׁתָּ הַסְכִּין שְׂרוּב הַעוֹלָם נִכְשָׁלִים בָּהּ, רַבּוּ כְמוֹ רַבּוּ
הַמְכַשְׁלוֹת בָּזָה, כִּי לֹא כָל חַי מְרִגֵּשׁ בְּטַבְעוֹ מֵהָר, דְּקוֹת הַנִּמְצָא בְּהִרְבֵּה
פְּגִימוֹת, הֵלֵא נִדְעָ מֵה שְׂכַתְבַּ מֵהַרְיִ"ק ז"ל שֶׁהִרְבֵּה צְרִיךְ יִשׁוּב הַדַּעַת לְבִדְיֻקַּת
הַסְכִּין, כִּי הִרְבֵּה בְּנֵי אָדָם בּוֹדְקִין ב' אוֹ ג' פַּעֲמִים הַסְכִּין וְלֹא יִרְגִישׁ הַפְּגִימָה
וְאַחַר כֵּךְ יִמְצְאָנָה, כִּי הֵכִין לְבוֹ בִּירְאֵת ד', וְעַם כָּל זֶה רַבּוּ הַמִּתְפַּדְצִים בְּעַם,
וְיֵהִי בְּנֶקֶל לְכַתֵּס אֶצֶל אֶחָד מֵהַשּׁוֹחֲטִים הַמְשַׁחֲתִים, אֵת עַם ד' אֲשֶׁר בֵּיתֵס
פְּתוּחַ לְרוּחָהּ, וּמִיֵּדֵס הַרְשָׁיוֹת נִתְּנוֹת אֶל כָּל הַבָּא לְמַלֵּא יָדוֹ לְשַׁחוּט וּלְבַדּוֹק,
וְאִף עַל פִּי שְׂאִינֵס בְּקִיָּאִים בְּפִרְטוּתֵיהֶם וּדְקוּדָקֵיהֶם, וְלֹא בְּדָקוֹ אַחֲרֵיהֶם אִם
יִרְאֵת ד' עַל פְּנֵיהֶם וּלְבַסֵּם נִכּוֹן עִמָּהֶם, וְחוּשׁ הַמִּישׁוּשׁ כְּכֹר הוּא לְהֵס לְמִצּוֹא
אֲבִישָׂרָא וְאִטּוּפְרָא תֵּלֵס כַּחוּדָה שֶׁל מַחֲטָא, אֲלֵא מוֹסְרִיֵס לְהֵס רֵאשֵׁי פִּרְקִים מְדַרְכֵי
הַשְׁחִיטָה, וּמִתִּירִין לְכָל יִשְׂרָאֵל אֲכִילַת שְׁחִיטָתֵס, בְּאִין שֵׁס עַל לֵב הַחֹנֵרֵת מֵאֲכִלוֹת
שְׁחִיטוֹת הִלְלוּ כִּי הֵם אִינֵס כְּשָׂרִים כְּדַבְרֵי רַז"ג, עַל כָּל כִּזִּית שִׂיאֲכֵל עוֹבֵר עַל
לֹא דְנִבְיָלָה וְטְרִיפָה, וְנוֹסֵף גַּם הוּא לְדַאבּוֹן נַפְשָׁנוֹ אִיסוּר הַכֵּלִים שֶׁנִּתְּבַשְׁלוּ בָּהֶם
מֵאֲכִלוֹת אֲסוּרוֹת הִלְלוּ אֲשֶׁר עַל כֵּן כִּלְיוֹ כֵּלִים רַעִים, כִּי בַּפַּעַם אַחַת שֶׁנִּאֲסָדוּ
בְּבִישׁוֹל אִיסוּר גֹּרֵס לֹאֲכוֹל אִיסוּר כֵּל יִמְיוֹ (א).

הַעֲרוֹת וּבִיאוּרִים

(א) בְּהִלְכָה זוֹ יֵשׁ לָנוּ לְהַאֲרִיךְ הַרְבֵּה, וּמִתְחַלָּה עֲלִינוּ לְהִבְיֵא דְבִרֵי הַמַּחְבֵּר
בְּסַפְרוֹ סֵפֶר הַזְּכוּרֹנוֹת הַלְכוֹת שְׁחִיטָה וּז"ל בַּפ"ב, מֵאַחַר שֶׁנִּתְּבַאֵר (בַּפ"א) שִׁישִׁיעוּר
הַפְּגִימָה הוּי כָּל שֶׁהוּא וּמִשְׁנֵה שְׁלִימָה שְׁנִינּוּ בַּפֶּרֶק ב' דְּחולֵק, כִּלָּל אָמַר ר' יִשְׁבָּב
מִשׁוּם ר' יִתְרִיעַ כָּל שֶׁנִּפְסְלָה בְּשִׁחִיטָה גְּבֻלָה, כָּל שֶׁשְׁחִיטָתָה כְּרֵאוּי וְדַבֵּר אַחַר גְּרַם
לָה לִיפְסֵל טְרַפְסָה, וְהוֹדָה לוֹ ר' עֻקִּיבָא, מִמִּילָא נִשְׁמַע עַד הֵיכֵן מַגְעַת הַחֹבֵת בְּדִיקַת
הַסְכִּין, שֶׁכָּל הַמְרַבֵּה בְּבִדְיֻקָּת בִּישׁוּב הַדַּעַת וּבְכוּוֹן הַלֵּב הָרִי זֶה מִיִּטְבַּח וְאֵהוּב
לְמַעֲלָה, וְלִפְיֻכָּךְ יֵשׁ לָנוּ לְהַעֲתִיק זְכוּי וּמִתּוֹךְ דְּבִרְיָהֶם תִּתְּבַרֵר אֲמִיתַת חוֹמֵר נִדּוּן
יִדְדָה, רֶשְׁבֵל הַעוֹסְקִים בּוֹ יֵהוּ עוֹסְקִים לְשֵׁם שְׁמַיִם בְּאִימָה וּבִירְאֵת חֲטָא.

כְּתוּב בַּס' מִהוּיָק הַבְּדָק בְּשֵׁם רַב עֲזָרָם גֵּאּוֹן ז"ל, כָּל טַבַּח שְׂאִינּוּ יוֹדַע
הַלְכוֹת בְּדִיקָה אֲסוּר לֹאֲכוֹל מִבְּדִיקָתָהּ, וְכָל שְׂאִינּוּ מֵאֲכִיל לְאַהֲרִים אִינּוּ מוֹתֵר לְהַאֲכִיל
אֵת עֲצָמוֹ וַיֵּשׁ לָנוּ לְהַכּוֹתָם וְלְהִלְקוֹתָם כָּל אוֹתָם הַשּׁוֹחֲטִים וְהַבּוֹדְקִים לְעֲצָמָם עַד

שיקבלו עליהם שלא לעשות עוד עד שיהיו בקיאים בכ"ד ספרי הקודש, ובתלמוד בכמה פרקים ויודעים הלכות שחיטה, וגם הסרכות התלויות בריאה ואסור לאכול משחיטתם עד שיהיו בקיאים בכל הטרפות שמנו חז"ל וכו' שאם לא כן שמא יבאו לידו והוא לא ידע ואשם ונשא עונו מפני שהוא מאכיל טרפות לישראל וכו'. וכן כתב הרב החסיד הר' יונה בשערי תשובה שלו (שער השלישי אות צ"ו) חז"ל העד בעם ויזהרו בתורת השחיטה ודקדוקיה, ויבהרו להם שוחט ירא הטא כי עם רב מישראל תלויים עליו במצות השחיטה והבדיקה, וגם אמנה אמרו רז"ל רוב מצוין אצל שחיטה מומחים הם. יש מקומות מבלי משים ואין תוכחת מצויה שם, רבים מן העם הנמצאים אצל שחיטה בלתי מומחים, ועוד ראינו שערוריה כי רבים מן המומחים רחקו לבם מיראת חטא ואשר איננו ירא, לבו לא יבין לדקדק בבדיקת הסכין, כי צריך לכונן את לבו במאד כמד בבדיקתו, הלא תראה כי יבדוק אדם פעמים ושלוש ולא ירגיש בפגימה דקה, לאחר כן ימצאנה, כי הסין לבו באחרונה, ובחינת חוש המישוש כפי כונת הלב, מלבד כי יפשע גבר מבלי יראה בבדיקת הפימנים ויתר דרכים וצדדים עכ"ל.

כתב מהרש"ל ז"ל בס' ים של שלמה חז"ל אחר שהביא דברי הרא"ש ז"ל, כי הרבה צריך ישוב הדעת ויראת שמים לבדוק הסכין כתב עליו ז"ל, ויפה כתב, ואני הגבר אשר ראיתי את עניי, פעם אחת הייתי נועד בקיבוץ חכמים ראשי ישיבות, ובא שוחט דמתא וסכיננו בידו, והיה המעשה בערב יום הכפורים ושחט בו כפרות, ולקחתי הסכין מידו, ושאלתי אותו אם בדוק הוא, והשיב לי בדוק, ואני בדקתי בו בעצמי ומצאתי בו חגירת הצפורן, ואמרתי לו הסכין פגום, חזר הוא ולקח הסכין מידי ובדקו כהרגלו במהירות ושחק בי ואמר כשר הוא ובדוק, חזרתי ולקחתי הסכין מידו ובדקתי ומצאתי בו פגימה כבראשונה, ומקצת אלופים גערו בי ואמרו מה לך בנסתרות, ואמרתי גלויות הן, כי לא בחנם כתב הרא"ש הרבה צריך ישוב הדעת ויראת ד' בבדיקת הסכין, עם שהיה לשם זקן אחד בעל הוראה, ולקח הסכין מידינו ובדקו בנחת כמוני, ומצא בו פגימה בחגירת הצפורן, ואמרתי אם כן משבח אני את המתים שכבר מתו, שאמרו הרבה צריך ישוב הדעת ויראת ד' בבדיקת הסכין, ולכן ראוי להזהיר השוחטים ולהקפיד עליהם ברבר זה עכ"ד.

מכל הנזכר לעיל מבואר באר היטב כמה קשין דקדוקי בדיקת הסכין ושצריך לשית לבו אליו בכל כח הכונה ושלא להסיח הדעת ממנו, וכולי האי ואולי להשלים בשלימות את חוקה, ומעתה גברו עלינו התמיהות מאד, מאד בראותינו ריבוי השוחטים המצויים בכל עיר ועיר וכו' כאלו אומנות זו מביאה את האדם לחיי עולם הבא, והלואי לא יביאנו חס ושלם לידי כמה מכשולות ותקלות רבות הנמצאות בידיים ריקניות מן הזהירות ויראת חטא הצריכים לכך, והתמימה הגדולה מכמה נותני

רשות לשחוט שכל הרוצה ליטלה יבא ליטול, ויש לתמוה על זה על שלשה דברים, האחד מצד הנותן, והוא שלא כל חכם ומנהיג היו אומן בקי בבדיקת הסכין והרגשות הפגימות, כי זה אומנות בפני עצמה היא, ומי שאינו רגיל בה מאד האיך יכול להורות לאחרים שיסמכו עליו וישחטו ויאכלו, וכי יש בזה משום חסרון דעת וחשיגנו חרפה וכלימה אם יודה שאינו מרגיש ואינו רגיל בדבר, והלא אין מתנאי החכם להיות שוחט ובודק, וגדולה מזאת מצינו במשנתנו בסוף פ"ו דגיטין דתניא התם אמר לשלשה וכו' שאפילו אמר לבית דין הגדול שבירושלים שילמדו ויכתבו ויתנו וכו' וכתב על זה הרמב"ם ז"ל, אינו מן הגמנע שבית דין הגדול שבירושלים לא היו בקיאים בכתיבה, לפי שהתנאי בבית דין שיהיו חכמים ולא שיהיו סופרים עכ"ד.

(כל זה מס' הזכרונות, ואביא כאן דברי הלב עברי תלמיד החת"ס ז"ל ואח"כ אשלים מס' הזכרונות).

וז"ל הלב עברי, ומה שיש עוד לעורר אשר בזמן הזה הוא מכשול גדול בעוה"ר, אשר הרבה רבנים סומכים על עצמם להורות הוראה גדולה מה שלא למדו ומה שלא שמשו כלל, ועל ידי כן עצומים כל הרוגיה, והוא הענין אשר סומכים ידי שוחטים, וכי יש הוראה גדולה מזה, הוראה אחת מכרעת אלפים הוראות אחרות, דאם נכשל בה מאכילים גבלות וטרפות לישראל אלף אלפי פעמים, וכמה פעמים בא רב אשר לא עמד בנסיון לפני שוחטים מומחים מעיר אחרת ולא שמש בידיעת פגימת הסכין, ומיד סומך על עצמו לנסות את השוחטים וליתן קבלות, וכמה יש להתאונן על פרצה גדולה הלזו, ראיתי הרבה שוחטים אפילו מקהילות גדולות שאין להם שום ידיעה מסכין חד וחלק המבואר בשלחן ערוך, ישנו שתחלת העמדת הסכין שלא כהוגן, וישנו שאף אם מעמידים הסכין היטב מהמת הרגל ההשחזה, וכמוסבר בהחת"ס, מכל מקום כשעושים בסכינים פגמות דקות, עוברים עליהם תמיד, ואם תאמר שאני יחיד אומר כן, ודעת יחיד אינה מן המנין, הנה מעולם לא מלאתי את לבי לנסות שוחט ולסמוך אדידי, אף שאני עמדתי כבר על נסיון לפני שוחטים מומחים בין במדינת פולין אשר השוחטים שם רובם נפלאים, ובין באונגארין אצל שוחטים אחרים, כי על שוחטים דמתא אין לסמוך בזה, שכמה פעמים הם חונפים לרבנים כאשר גודע לי בעדות, מכל מקום חס ושלם שאסמוך על ידי בהוראה גדולה כזו, ולעולם צרפתי עמי שני שוחטים אחרים או שני תלמידי חכמים המנוסים על הרגשת פגימת הסכין, וכן בדקנו הסכין זה שלא בפני זה וכו'.

וכמה רבנים שידעו שנפסלו השוחטים במקום אחר על ההרגשה, אמנם גם לבם בהוראה לומר „בגבולי אני ואפסי“ וסומכים על אלו השוחטים הפסולים המאכילים טריפות בידיים, או לרבנות כזו המקברת את בעליה, וקימא לן בשלחן

ערוך יורה דעה סי' י"ח סעי' ב' דבפגימה דקה אפילו אינה חוגרת בצפורן השחיטה נבלה, דלא כרב יימר בחולין יז: כי הלכה כרבים וכרב אלפס שם וכו' והשוחטים הפסולים שאני מרעיש עליהם לא מהמה כזה, שראו לעין השמש נקודה לבנה על חוד הסכין, ואפילו מחמת שפוסל הכרתי ופלטתי מה שקורים השוחטים רויך, שהם פגימות, אלא פגימות מכזב מצאתי אפילו אליבא דרב יימר שאוגרת הרבה בצפורן לי ולחברי ולכל השוחטים אשר ראיתי ואפילו בקהילות גדולות בעוה"ר.

וזה לשון השלה"ק דפוס לבוב דף ק"כ שער האותיות, ראשית דבר, דבר גדול מחמת בדיקת הסכין של שחיטה, כתב רבינו יונה בשערי תשובה (הבאתי לעיל) ואני הגבר מיום היותי לאיש נצטערתי על דבר זה שאוכלים בשר מכל אשר יביאו מיושבי העיר ואגפיה, ואף שנתמנה שם שוחט שקבלוהו בני הישוב ההוא, מכל מקום לפעמים מקבלים שוחט מכל אשר בחרו, אף שאינו מופלג בחסידות ואימנות יתירה, ואף בעיר גדולה שהיא עיר ואם בישראל ראוי לכל ירא וחרד לדבר על לב אב בית דין לחקור ולדרוש איך הוא הסכין של שוחט דמתא, אף אם הוא ירא שמים, כי נוסף על יראת שמים צריך אומנות יתירה, ואני ראיתי אחד מן הפרושים האמיתיים שלא אכל בשר אם לא כששחט הוא בעצמו, והיה בא לעיר גדולה לאלקים הכתנהגת בחסידות ובקדושה, ודברו עמו חכמי העיר, למה לא יאכל הבשר ששחט השוחט מומחה שלהם, ובכן לרוב הפצרתם לקח את הסכין מידי השוחט ובדק אותו, ואמר אל השוחט, תאמר לי איך אתה מחזיק הסכין, אמר השוחט הוא כשר, אמר לו להשוחט בדוק אותך שנית, ובדק אותו שנית ואמר גם כן שהוא כשר, אחר כך הראה הוא לחכמים ואמר תראו שבכאן יש פגימה, וכדברין כן היה, ותמהו חכמי העיר, ראו עד היכן הדבר מגיע, כי צריך להיות מופלג ביראת שמים ומופלג בהבנת הסכין, ולא לחנם היה המנהג של חכמי התלמוד לבדוק הסכין דוקא הם בעצמם ובכבודם ולא להאמין לשום טבח אף שהיה ירא שמים, כי הרבה צריך ישוב הדעת ויראת שמים לבדיקת הסכין, והנה כשיוכני השי"ת לבוא לירושלים עיר הקודש טוב"ב, ראה ראיתי הנהגת בדיקת הסכין בכאן באימה יתירה ובהראותו לחכמי העיר, וכן המנהג בכל המלכות הנה, ראוי עיני וישמח לבי עכ"ל שלה"ק.

וזה אנו רואין שאין הפלגה בדבר, אם בדורות הראשונים כך, בדורות אלו על אחת כמה וכמה, אין להגיד איך רבה המכשלה אפילו בקהילות גדולות, ומה חידוש אחר כך אם הדור פרוץ אם הם אוכלים תמיד נבלות המשקף את הנפש, וז"ל הרמ"א ביו"ד סי' פ"א וכן לא תאכל המינקת דברים האסורים וכן התינוק בעצמו כי כל זה מזיק לו בזקנותו עכ"ל (וכתב על זה הפרי חדש, דאף על פי שקטן אוכל נבלות אין מצווין להפרישו, היינו מעיקר דינא, אבל מכל מקום יפרישוהו

מפני שמזיק לו בזקנתו שגורם לו טבע רע וסופו לצאת לתרבות רעה, ולפי שבזמננו זה אין נזהרים מענינים אלו, רוב הבנים יוצאים לתרבות רעה, ורובם הם עזי פנים שבדור ואין יראת ד' נוגעת בלבם, ואף אם יוכיחום על פניהם לאו בר קיבולי מוסר נינהו עכ"ל. (ועי' דגל מחנה אפרים פ' עקב על הפסוק ומלתם את גוי' ששאלו להרמב"ם ז"ל על תחית המתים מן התורה, ומה שהשיב להם).

והגיעני מכתב מחד צורבא מרבנן ירא אלקים שהיה שוחט דמתא בקהילה גדולה, וכתב איך עושה חוכא עם הרב המצוה לו להביא סכין לפניו, והוא מביא המיד רק סכין שאינו יפה וכשר, אמנם בעיני הרב הכל טוב ויפה, וכתב שם שבוע זו עברו דרך עירו שם ב' רבנים מקהילות גדולות, והם הפליגו עצמם שהם בקיאים בבדיקת הסכין, והראה לפניהם אחרי מסירת מודעה, סכין שאינו יפה וכשר לשחיטה והם הפליגו אותו מאד שישחט בו בעבורם, והוא לא כן עשה בשביל שידע שהסכין פגום וכו', וחזו איך רבה המכשלה ואיך עושים דמן של ישראל שחוק, אני במקומי אם לא שמעתי בעצמי לא האמנתי, הרב במקומי אינו בודק השוחטים בעצמו כי אמר שלא שימש בזה, והוא רק מנסה על ידי שוחטים אחרים הרואים את הסכין זה שלא בפני זה, או על ידי רב או צורבא מרבנן שנודע שהם בקיאים ולמודים בהרגשה וכו'.

ומעתה כמה גדולה המבוכה בדור הזה שסומכים על עצמם ליתן קבלות בשאט נפש, ולכתוב יאכלו ענונים וישבעו, כאלו מכטן אמם נולדו להיות אומנים בהרגשה, ואפילו אם הוא גדול בתורה סיני ועוקר הרים, אפילו הכי אין מוכרח שתהי' לו הרגשה, ואיך יוכלו לעשות כל כך מעשים טובים בשבעים שנה לפי החטאים שנעשים בגללם ביום אחד, ואני כתבתי זה לעורר על הדבר שהיא איסור דאורייתא והוא מכשול רבים, וגם לעורר הלומדים הלכה למעשה להורות הוראה בישראל, שייגעו עצמם לבא לידי מדת סימן הראשון של יורה דעה, וללמוד ולשמש בדבר זמן אחד ביום לפני שוחטים מומחים, ועל ידי כן לא יבא מכשול על ידם, וגם יצילו הרבה נפשות מחטוא ולעמוד בפרץ נגד הפרצה הגדולה הלזו, וגם רבים הנזהרים אף על דבר הצריך בדיקה, ובדיקה כזו אשר כל נפש מישראל תלויה בה, ספק איסור נבלה של תורה, קל הוא בעיניהם, ואין בזה שום מדת חסידות אם אין אוכלים בזמן הזה בכל מקום, רק אחרי שיוודעים במה נשחט, כי השלה"ק כבר מפסק בדורו על רוב מצוין אצל השחיטה וכו', והטורי זהב בדורו על חזקת הכשרות, ובדור הזה קל וחומר שכל כעל נפש יחוש לעצמו וכו', אמנם בעוה"ר נתקיימה גזירות הנביא, ותהי האמת נעדרת וגברה החנופה וכו', בשביל כבוד מרא דאתרא אין חוששין על הכל בעוה"ר ואין אני מפליג שום דבר רק

אמת יהגה חכי וכו' עכ"ל ט' לב העברי תלמיד החת"ס. ונהזור להעתיק את דברי המחבר בס' הזכרונות הג"ל.

הב' מצד הכנת המקבל, והוא כי הנסיון הוכיח שלא כל היד ראויה לברוק. ולא כל אדם מרגיש הרגשה הצריכה לבדיקת הסכין, ואין הדבר תלוי בלבד בידועת הדינים והלכות שחיטה בעל פה, כי העיקר הוא בדיקת הסכין. והבדיקה הראויה והכשרה תלויה ביראת הטא. כאשר כתבו כל חכמינו וזקנינו ז"ל, ואיה איפה זו היראה והרעדה, בכמה נערים נעורים בעוה"ר ממנה אשר פשטו את ידם לקבל הרשות הנהוגה והשיגוה, ורוב עסקיהם בעסקי אכילה ושתיה ובתיקון השערות ובקישוט המלבושים, ובהליכת הגנות והפרדסים מקומות מוכנים לפורעניות, ופתחים פתוחים לשמן, אלו מושכים להם מדות הללו, ואלו מושכים להם מדות אחרות, וכולם שוים לרעה, ועל סמך הרשות אשר בידם נוטלים עוד רשות לעצמם לשחוט בכל מקום בסכין אשר ימצאו שם ויתפארו בבדיקתם.

ועיני ראו בחור אחד ולו הבנה מעוטה ולא היה יודע להבחין אחר רוב השקידה עמו והטורח הגדול, בין מותר לאסור בין טמא לטהור, ומן המדות הקודמות התחילו ליראות בו, והלך למקום אחד וחפץ לשחוט וחזר אחרי הרשות והשיגה, שבודאי הגמור לא ידע ולא הבין על מתכונתם הדינים הצריכים לכל שוחט לידע אותם, והרגשתו אני מכירה, ופשוט הוא אצל הכל הדין שבידינו שכל מי שיודעים בו שאינו יודע הלכות שחיטה אפילו שחט לפנינו ד' וה' פעמים שחיטה הגונה ואחר כך שחט בינו לבין עצמו, שחיטתו פסולה ואסורה לו ולאחרים לפי שלא ידע להזהר, אפילו שאלו ממנו דרך שחיטתו והשיב על הן הן ועל לא לא, ואלו היו הצבור יכולים לעמוד בלי בשר כבר היו רבותינו מבטלים אומנותם לגמרי וכו' והקולר תלוי בצווארי נותני הרשות רחמנא ליצלן.

הג' לו הונח בקיאות נותן הרשות והמקבל, אינו מן הראוי להרחיב ולהחליט את הרשות כל הימים אשר הוא חי, כי לא כל האדם ולא כל השעות שוין וכו', וכן ראיתי נוהגים לרבנותי המדקדקים במצוות ומלאים חכמת ד', וז"ל הרמב"ם בפ"ד מהלכות סנהדרין, וכן יש לסומכים ליתן רשות עד זמן ולומר לנסמך יש לך רשות לדון או להורות עד שיבא הנשיא לכאן או כל זמן שאין אתה עמנו במדינה או כל כיוצא בזה עכ"ד. וכל שכן בנדון דידן בדבר הרגשה וכיוצא בה, שהיא משתנית ואינה עומדת על דקותה, אלא הולכת ומתמעטת וכו' בודאי כל מבקש ד' ורודף האמת יתפוס את הדאי שראה בעצמו שאינו מרגיש ולא יבטח על נטילת רשותו, כי מי ידע בדבר יותר ממנו, א"כ איפה רבותינו העומדים לבער כל קיץ ואון, מכרם ד' צבאות בית ישראל, צאו וראו איזהו דרך ישרה שתבורו לפדיון נפשות התלויים על כל הרוצה להיות שוחט ובודק

וכו' שיהיו מתונים במאד במאד בענין נתינת זאת הרשות הנהוגה וכו', וכל המושך ידו הימנה לבלתי נתון אותה אפילו לכשר שבכשרים כי אם בשעת הדחק ובתנאים שאמרנו, הרי זה משובח ושכרו כפול מן השמים וכו', וראיתי לרבתי שהיו נוהגים ליטול בפתע פתאום הסכין מידי השוחטים בעת השחיטה לראות מה הוא, וכן היו משלחים בעדם ושואלים ודורשים מהם ה' שחיטה ובדיקת הריאה, איש איש כפי עבודתו לידע אם נפלה בהם שכחה, וכל אלו דברי צדיקים מזרזים את הזרזים ומוסיפים בהם כח הזכירה ודקות ההרגשה. עד כאן מס' הזכרונות.

מי הוא הראוי ללמדו שו"ב

והנה מן הצורך היה להעתיק פה מספרי שהיטות ובדיקות, אזהרה לשובי"ם שלא ילמדו לתלמיד שאינו הגון, ומי הוא הראוי להיות שו"ב והתנהגות הלימוד והנסיון והקבלה, וכד' שלא להאריך יותר מדאי בדברים המבוארים היטב בספריהם, אעלה בקיצור מה שכתב המהר"ם שיק וצ"ל בשו"ת יו"ד סי' א', וקצת מדברי שאר האחרונים, וזהו תוכן דבריהם. השו"ב לא יקבל תלמיד ללמדו הלכות שחיטה אלא אם כן הוא יודע ספר, ויודע לקרות מעצמו קצת גמרא, ומי שלא למד לכל הפחות עד ט"ז שנה, לא טעם טעם תורה (מובן כי המהר"ם שיק בזמנו דיבר מתלמידים שכל היום היה תורתם אומנתם ולא היו מבליים זמנם בבתי ספר בלמודי חול, וכעת צריך בדיקה ביותר אחר תלמיד כזה) וידע ויכיר בטיב מעשיו אם דרכיו מתוקנים ביראת ה' ושמירת מצותיו, ומי לנו גדול ממשה רבינו עליו השלום, שאמר בפ' דברים, הבו לכם אנשים וגו' וידועים לשבטיכם, ופרש"י שם אם בא לפני מעוטף בטליתו אין אני מכיר אותו אם הגון הוא ולכן אמר הבו לכם, וידועים לשבטיכם, ואם משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים ירא וחשש שמא יטעה בדמיונו, כל שכן שאנחנו צריכין לחוש, ואיש מבוהל ובעל מחשבות רבות אין לקבל כי לשחיטות ובדיקות צריך הרבה ישוב הדעת ולב חזק ואמיץ ולא רפה עצבים (נערוועז) ועי' ש"ע הרב בעל התניא בקונטרס אחרון סק"ג ובמרתו ופלתו.

והבא למלאות ידו בעסק השחיטה והבדיקה, צריך מתחלה ללמוד כל דיני שחיטות ובדיקות כפי טבין ומומחה שילמדוהו הכל באר היטב, ולמראה עיניו יביטו הדברים כהיותן באברי הבהמה. עד שיהיו מובנים לו בתכלית ההבנה, ואחר שיהיה בקי בהלכותיהן, יעמוד הרבה אצל שו"ב מומחה בשעת שחיטה ובדיקת הריאה, כדי שיהיה מורגל יפה על פי ראות העין, ואחר כך ירגיל עצמו לשחוט הרבה בהמות גסות, דקות ועופות וכו' וצריך לעסוק בזה

זמן רב כדי להבין הכל על בוריה. וצריך ללמוד ולשמש במלאכת הקודש של שחיטה ובדיקה שנה תמימה. שיעברו ארבע תקופות השנה, דאור כל תקופה משונה מתבררה ומוג האויר פועל על מזגי הבהמות ועל חוליין, ואל יבצר מזמן חצי שנה על כל פנים בלמוד ושמוש האומנות, הן בעמידת הסכין להעמידו על כנו בזמן קצר, הן באומנות השחיטה וכן באומנות הסרת הסירכא איך להתנהג, והיא אומנות גדולה למעך כדוף, ואיך מוצעין וממשמשים על ידי גלגול הסירכא בין האצבעות בנהת שלא ישאר ממנה שום דלדול, ופעמים על ידי קליפה, במתינות וישוב הדעת ובמשקל ידים רפות, ובלבד שלא ישאר שרשים ולא יקלוף מקרומי הריאה, ואחר שלמד הלכות שו"ב על נכון צריך לחזור על הדינים לפרקים תכופות, ואם אין הזמן על למודו יש לבדוק אחריו, כי השו"ב ברגע ששוחט ובודק הוא מורה הוראה ואם כן צריך לידע אז כל הדינים, ושם בבית המטבחים, בשעת הפזון, אם יפרוץ הזון, יביט אומר, מתחיל בפה וגומר, אף דלא ידע מאי קאמר, ולשלוח אחר ספרים ביד הרצים, והנוגשים אצים, הטבחים והמפשיטים, מונים, רגעים ועתים, ואין המקום והעת גורם, להפש בספרים, לדעת אם שפט צדק ומישרים (מלשון השער אפרים בהקדמתו). עד כאן אזהרה לשו"ב המלמד.

הרב הנותן קבלה לשו"ב

ואחרי שנהגו שאין אדם שוחט אלא אם כן נטל קבלה כמבואר בש"ע יו"ד בהגה סעי' א', על כן הבא ליטול קבלה על שו"ב, יחקור עליו הרב אם דרכיו מתוקנים, ויראת השם על פניו, ואם הוא יודע ספר כנזכר לעיל, ואם למד בהלכות שו"ב בהמקור בש"ע ונושאי כליו, והעיקר אם יודע ושגור בפיו השמלה חדשה ותבואת שור, וקצת מספרי הקיצורים המובהקים שנתקבלו אצל השו"בי"ם (לא הרבה, כי יש מהם שלא נסדרו בסדר נכון ומתעין ומטעין את המעיין בהם) ומי שאינו בקי ומכיר אותו היטב, ואין לו נאמן רוח שיעיד עליו ביקר סהדותא שמתנהג כשורה בכל הפרטים, אין להרב ליתן לו קבלה.

קבלה לבחור

ספרי האחרונים כתבו שיש תקנה מקדמתים שלא ליתן קבלה לבחור עד שיהיה נשוא, וכל שכן שלא למנותו לשו"ב, ובאמת נכון הדבר לגדור גדר וכל שכן עתה בזמננו, ושגור בפי העולם, יראת שמים, אינו מתקיים, בבחור, כקצף על פני המים, כי תלוי הרבה בזה אם הוא נושא אשה יראת השם היא

תהלה, או תהיה לו לעזר ותחזקהו בדרכי השם, ואם לא יזכה לזה ומוצא אשה רעה במעשיה, תעבירהו על דעת קונו, ולאט לאט יתקרר וימשך אחריה, ואחרי קלות דעתה וכל העולם כולו דומה עליו כמישור.

אופן וסדר הנסיון

הרב כשנותן קבלה לא יסמוך על עצמו רק יקרא לשוחטים שבעיר, שיעמדו אצלו בעת הנסיון, ובקצת מקומות ראיתי נוהגים, שאחר שהתחקה הרב על דרכיו, שמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, הוא שולח אותו אל השובי"ם שינסוהו באומנותו, ואחר הנסיון השובי"ם כותבים להרב בפרטות, ומעידים עליו איך עלה הנסיון בהעמדת הסכין ותיקון הפגימות והרגשתו, וכן בבדיקת פנים וחוץ, והסרת הסירכות, וכתב השובי"ם נשאר שמור אצל הרב, והרב מנסה אותו בהלכות, ואחר כך גותן לו קבלה וכותב בהקבלה שאלו השובי"ם העידו בכתב ידם שהנהו מרגיש בפגימה דקה מן הדקה ויודע לאמן ידיו וכו', והרב כותב שגם הוא ניסה אותו בכל ההלכות וכו', כי בענין הרגשת הסכין אין לסמוך אלא על שו"ב אומן שמורגל בזה ומבין באיזה פגימה לנסות, וכבר הארכתני לעיל בזה.

וצריך לאתמחי בגסות ודקות ובעופות בתרגולים ובני יונה, ועל זה הסדר יהיה הנסיון, מתחלה ישאל אותו בהלכות שהיטה ובדיקת הריאה ושאר הלכות שו"ב השכיחין, וקצת דלא שכיחי, ואחר כך ינסנו בשאלות כעין חידות, והעיקר להתחקות על הדברים שמשויב כהוגן, אם מבין מה שאמר, או אם רק חזר על הדינים מתוך הקיצורים והוא רק כצפור מצפצף, ולא ידע לאהדורי סברא, וכשישאלים אותו הטעם מדוע הוא אומר כשר או טרפה הוא משיב שכן כתוב, ובלמוד כזה הוא עלול להחליף להתיר האסור ולאסור המותר, ואחר כך יבחנו בבדיקת הסכין ובהרגשתו, ואם אינו שוהה הרבה יותר מדאי בהעמדת הסכין, ואם אינו נבהל ונחפז בדעתו, ומתון בשעת בדיקת הסכין, ולא יוותר ליכנס עמו לפני משורת הדין (כמו שעושים לפעמים רבנים גדולים במחילה מכ"ת שמסמיכים לצורבא מרבנן אף שאינו בעל הוראה כראוי, למען יגדיל תורה, אם אך יודע לדמות מילתא למילתא עושים מעשה וכותבים שהם בטוחים ביראתו הקודמת להכנתו שלא יצא מכשול מתחת ידו, אף כי לדעתי גם זה אינו נכון כי אף אם הנהו למדן וחרף עצום, כיון שלא למד השלחן ערוך עם האחרונים ולא שמש בהוראה אצל ת"ח בעלי הוראה, עדיין לא הגיע לכלל הוראה, והוא בכלל מה שאמרו חז"ל סוטה כ"ב) התנאים מבלי עולם, שמורים הלכה מתוך

משנתם. ועליהם אמרו כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. והרבה תקלות יצאו מבעלי הוראה ומוסמכים כאלו. בכל זאת אין המכשול גדול כל כך כמו אצל השו"ב"ם המוותרים עליהם להקל עליהם הבחינות ומרחמים עליהם, שאין זה רחמים כי אם אכזריות, עי' שו"ת דברי חיים ח"א יו"ד סימן ז' וז"ל ואם תרצו להוסיף על נפשו ונפשות ביתו. תנו להם איזה הספקה וכו', ולמה לא תחוסו על נפשותיכם היקרות שלא תתגאלו במרק פיגולו, ודבר זה ידוע שאין דבר עבירה כמאכלות אסורות שמטמטם הלב הישראלי, ובעוה"ר על ידי זה יצאו כמעט מן הדת כמה קהילות בארץ לועז על ידי השו"ב"ם הקלים שאכלו ונתפטמו בטרפות, וגברו עליהם דעות זרות עד שפקרו ונאבדו מתוך הקהל הקדוש, ולכן ידידי הזהירו מלהוסיף על התועב הזה ואל תחמולו עליו על המאכיל טריפות הזה וכו' ונא אחי שמעו לדברי ועשו הטוב בעיני ד' להעביר הרע מתוכם ולא יבוא לבית המטבחים כלל. ואחר כל הדברים והאמת עשו הטוב בעיניכם ואני את נפשי הצלתי וכו' עכ"ל.

הרב נתפס בעון השו"ב

ואף שיש קבלה לשו"ב, ואפילו אם הוא ירא שמים ומוחזק לשו"ב מומחה ואומן בכל הפרטים, צריכים לידע כי היא חזקה העשויה להשתנות על ידי כמה סיבות ומאורעות שעלולים לגרום קלקול ופגם בכל אלו, וגם לאבד חוש ההרגשה ברוב הימים, ולפעמים שומעים אנו מההמון שנותנים שבת להשו"ב שהוא אומן נפלא, לא רק במלאכת עבודת הקודש אלא הוא אומן לעשות כל מלאכת חרש וחשב, וידו מוכשרת להקן כל דבר בעצמו ואומן לביתו לא יקרא אפילו למלאכת הכבודות, וכיון שידינו עסוקות בכשיל וכילפות בביתו או בתקוני צרכי צבור, תיקונו זה הוא קלקולו, שידינו נעשות כבידות, וכח ההרגשתו נחלש, וקשה לסמוך על "לידע אינש בנפשית" אף על המדקדק היותר גדול וירא שמים, כי כח ההרגשה אפילו בשעה שהולך וחסר אינו שיה בכל פעם, כמו שאר כחות שבאדם, פעם עולה ופעם יורד, וכיון שעולה הוא חושב, כחיו אז כחי עתה, ועדיין אני ראוי למלאכת הקדש על צד היותר טוב, וגם הלא השטן עומד על ימינו לשטנו ואינו מגיחו לעזוב את משמרתו. ועל כן על הרב לדעת כי אחריותו של השו"ב אקרקפתא דגברא רבה הוא הרב דמתא, שעליו לחקור ולדרוש אם הכל על מכוננו, ואם הרב אינו משגיח על השו"ב כראוי וסומך עצמו על חזקתו זו העלולה להשתנות, הוי הרב בכלל מאכיל טריפות לישראל חס ושלום, ונתפס בעונו כנ"ל בשע"ת לרבינו יונה ז"ל.

השו"ב ישמור ידיו מהגבהות וטלטול משאות

השו"ב לא יתעסק בשום מסחר או מלאכה אחרת, ועל כן על הרב להשתדל עבדו אצל ראשי הקהילה שיתנו להשו"ב פרנסתו בריוח שיהיה לו הרחבת הדעת ומנוחת הנפש, כי טרדת הפרנסה וכל שכן ההתעסקות במלאכות אחרות או במשא ומתן יטרידוהו שלא יהיה לו ישוב הדעת הראוי, הן בידיעת ההלכות הן בבדיקת הסכין, וכל שכן אם יעסוק בידים בהגבהות וטלטול משאות, שיכבידו את ידיו ויאבד את דקות ההרגשה, ובהיותי יושב על כסא ההוראה בלייפציג מדינת אשכנז, בא לפני בשנת תרע"ז איש אחד מעיר פ' עם מכתב מהקהילה שמבקשים ממני לנסותו וליתן לו קבלה על שחיטות עופות, ואף כי כבר שחט שם עופות על סמך קבלה מרב גדול מגאליציען, אמנם אם אתן לו קבלה מחדש יתקבל לשוחט בהקהילה הרשמית, ועי"ז יפטר מצבא המלחמה, והם לא הקפידו על ששלח ידו במסחר הסתבות ובלאי בגדים, באשר שלא הספיק לו די מחסורו מהכנסת השחיטה, וכאשר החילתי לדבר עמו קצת בחמשה הלכות שחיטה, ראיתי כי המעט שלמד מתחלה על מנת לקבל משרה במדינת אשכנז שלא היה על בוריה שחט גם כן, וראיתי בו כי ידיו כבדות, ואחר שהתיגע והתאמץ להעמיד הסכין היה פעמים חותך ופעמים אינו חותך והרגשתו חלושה, ושלחתי חזרה, שלחו לי פעם שנית בהפצרות רבות מראשי הקהילה לרחם עליו כי טפלי תלויים בו, ועומד בסכנה להשתלח אל מול פני המלחמה, ובקשתי מהשו"ב שלי שילמוד עמו מחדש ההלכות על כל פנים מס' אהל יצחק, ולהסבירו היטב, וללמדו להעמיד הסכין כראוי, ואחרי איזה שבועות בקושי עמד בנסיון — ונתתי לו קבלה מפורשת בתנאי שאחר כלות המלחמה ולא יהיה שעת חירום, ישתדלו להשיג שו"ב מומחה במקומו, והוא לא ישחוט יותר, ועד אז יבא אלי פעם אחת בחודש לנסיון. וישחוט רק בבוקר בטרם שיצא לפעלו ויכבדו ידיו על ידי טלטול והגבהות שקים ומשאות (אם אי אפשר שלא לסחור) ונודעתי שהרה"ג שנתן לו קבלה ויתר עמו באשר הוא נוסע לאשכנז, ועבור מדינת אשכנז, די להם בשוחטים כמוהו, ושרי ליה יארי להרה"ג הנ"ל שיהעתינו למפורסם, ואיפכא מסתברא, יתר נוח לוותר במקומות היראים שהשו"ב עומד תחת השגחת רבנים ת"ה ויראים, לא כן השו"ב הנוסע למרחקים והוא השו"ב הוא המורה, ואין מי שישגיח עליו כראוי, יש להקפיד עליו יותר שיהיה מן המובהרים הן באומנותו וזן ביראת השם.

מריטת הנוצות

בכמה מקומות באוקריינא ובגאליציעה, השו"ב עושה מסחר מהנוצות שמורט מהעופות וקצת מאוזנות ובר אוזנות, מעמידים כמה חביות או שקים תלויים, מסודרים לפניהם והשוחט בעצמו מורט הנוצות מהעופות אחר שחיטת כל עוף ונותן לתוך התבית או השק כל מין ומין בפני עצמו, ומוכרם אחר כך לסוחרים, וזוה יש לו פרנסתו בריוה בצירוף משכורתו, ואינו נכון לעשות כן, שהרבה יותר נעשות ידיו כבודות ועייפות מהמריטה מאשר יכבדו ידיו משחיטות רבות, וכל שכן מריטת הנוצות הגדולות מהאוזנות או מזנבות התרנגולים, שהיא ממש עבודה המחלשת את הידים, ובאיזהו מקומן של זבחים ראיתי שעומד אצל השו"ב איש מיוחד לזה שנוטל את העוף מיד השו"ב ומורט, וגם שם ראיתי כי בעת שהשחיטה רבה, והמורט לא יכול לגמור מעשה המריטה במשך זמן שהשוחט מושיט לו בכל פעם עוף הנשחט, השוחט חס על הפסד הנוצות שלא יצאו מבית השחיטה עופות שאינם גמרטים, ממחר השוחט ומורט גם כן, וסיפר לי אחד היראים שבנעוריו למד אומנות השו"ב על בוריה, ואחר כך בא לעיר גדולה בגאליציען לשימוש, אצל השובי"ם המובהקים, ושחט הרבה עופות, וגם מרט את הנוצות כנהוג שם עד שנתנפחה ידו, והראה לרבו השו"ב את ידו הנפוחה, והיה סבור שבודאי לא יניחהו לשחוט ולבדוק את הסכין עד שתשיב ידו לאיתהנה, ואולם לא כן היה דעת רבו השו"ב, הוא אמר לו לאט לאט תתרגל ותתקשה ירך, לא תכבד עליך וידך לא תתנפחה, אבל לדעתי לא טוב הדבר, ולא בשו"ב הדברים אמורים, שידיו צדיקות להיות קלות ורגועות, שירגיש פגימה דקה מן הדקה, אמת כי על ידי הרגילות בשחיטות ומריטות הרבה לא יתעלף ולא ידגיש העייפות כל כך, אבל גלות ודקות ההרגשה לא ייטיב בזה, ועל השו"ב לשמור ידיו ואצבעותיו יותר מבעלי מלאכות היותר דקות ומן הפורטים על פי הנבל, וצפורני ידיו יקפיד עליהם יותר מאלו המקפידים לגאומם שיהיו כדים וחדים וחלקים, כי הלא הצפרנים הללו, עליהן יסמוך להבדיל בין כשרה לנבילה, וטובה צפרנן של ראשונים, ועל כן על הרב להתאמץ בכל כחו לפעול בקהילתו שישלימו להשו"ב מקופת הקהילה כל ההכנסה שיש לו ממסחר הנוצות, ולבטל עסק מרוטת הנוצות לגמרי כי גדולה המכשלה בזה ועי' דרכי תשובה סי' י"ח ס"ק קע"ה.

בדיקת הסכין אטופרא

יזהר שלא יהיה הצפורן רך בשעת בדיקת הסכין, כגון לאחר בדיקת פנים, שמהחמימות ורטיבות בגוף הבהמה נעשה צפרנו רך, וכן ע"י רחיצת הידים ברותחין, ועל כן טוב שיתן את ידו במים צוננים שעל ידי זה יתקשה הצפורן, אבל לא יבדוק את הסכין בעוד ידו מצוננת, או במקום שהרוח מגשב והקור גדול. ויגבב הסכין יפה יפה, וגם הצפורן יהיה נגוב, ובין שחיטה לשחיטה שאי אפשר לנגב את הסכין ילחלח גם את הצפורן בשעת בדיקה. ועל כל פנים אם אפשר לו, ינגב את הסכין גם בין השחיטות ויבדקוהו בצפורן נגוב כדינא, כי זהו בדוק ומנוסה שאין מרגישין כשהסכין והצפורן לחים כמו שמרגישים כשהסכין מודה ונגוב היטב ובצפורן נגוב.

בדיקה במראית העין

חוב קדוש הוא על השו"ב לחזור אחר סכין העשוי ממתכת היותר טוב שיוכל למצוא, ולא יקמץ בזה. כי כל מה שהברזל יותר טוב כן יהיה הסכין יותר חד וחלק ולא יתקלקל אפילו על ידי שחיטות רבות, ויהדר אחרי אבנים טובות להשחזה, אם אפשר יקח אבן לבנה להשחזו ולהדרו ואבן שחורה להחליקו, ואם אפשר גם אבן ירוקה שמחליקה ביותר. ואז יבדקוהו הי"ב בדיקות אטופרא, ואחר כן במראית העין אם החוד נקי מראשו לסופו בלי שום נקודה לבנה, ואם נראה בו איזה נקודה לבנה לאור היום או לאור הנר, אף שאינו מרגיש בצפורן לא מקרי עדיין סכין יפה, ואף על פי כן לא יסמוך על הראיה בלבד, שיש כמה פגימות שאינן נראות ואף על פי כן נרגשות בצפורן.

סכין עולה ויורד.

זכרנו בעזרי ראיתי אצל שוחטים מומחים באוקריינא, שרוב סכיניהם היו עולים ויורדים, וידוע דזה בא על ידי שמשחזים במקום הפגימה לבד, וע"י בזבזי המים שכתב שהוא נחמת עצלות השוחט או שאינו מבין בהשחזה טובא. לכן עצה טובה קא משמע לן כשאירע פגימה בסכין אוי יעביר כל אורך הסכין על המשחזת עד שיעמיד הסכין על כנו ע"ש. ובאמת אין להאשים את השוחט על

כך כפי שראיתי בעיני, שאו בערי אוקריינא בארץ רוסיא, לא היו להם האבנים הלבנות כדי להשחיו והירוקות להחליקן, רק היו משתמשים באבנים שהורות לבד, והיא מעבודות הקשות להסיר כמו היט ברזל מראשו לסופו בכל פעם שנמצא הסכין פגום על ידי שיטחיו רק על האבן השחורה. ואפילו רק במקום אחד להסיר הפגימה בלבד היה עובד השוחט ביעת אפו כמה שעות, ועל ידי זה נעשה הסכין עולה ויורד. אמנם עתה שנמצאו אצל השוחטים כל מיני האבנים, בודאי יצא טובה היא לעשות כן, וישחיו הסכין במשקל אחד בשוה כל אורך הסכין משני צדדיו (ויש מקומות שמשחזזין צד אחד, היינו צד אחד של חוד הסכין רחב וצד השני כמעט אינו נראה ברחבו), כי אם ישחיו במקום אחד בכח ובמקום אחד ברפיון, או שיגביה הסכין על חודו במקום אחד ביותר, אזי לא יהיה שוה בחידודו ולא יהיה חלק כראוי, ויטיגע הרבה, ולא יעלה בידו, ולזה צריך מתינות והיסת הדעת מדברים אחרים, והיא אומנות יתירה, ואם הוא עשוי במשקל שוה כראוי, לא יתקלקל בנקל על ידי השחיטות.

העמדת הסכין לא בדרך עראי

רע עלי המעשה שהשוחטים עושים באיזה מקומן של זבחים, אחר ששחט איזה בהמות, ועומד לשחוט בהמות אחרות, הוא נוטל את סכיניו ואבניו בידו והולך הלך ושוב, ומשחיו את הסכין במהירות כדי לחדדו יותר, מביט לבית השחיטה ומקשיב לקול געית השור אם כבר לטבח הובל, ולפעמים רואה שכבר הוא רבוץ ונעקה, והפועלים המפשיטים אצים לאמר כלה מעשיך, והממונים והעומדים שם קוראין אחריו „השור כבר נעקה, צער בעלי חיים“, והוא נוטל סכיניו ובודקו במהירות ובחפזון, וסומך עצמו על זה, כיון שלא היה בו פגם שהרי בדקו אחר השחיטה של בהמות הקודמות, וכל עיקר השחתו לא היה רק כדי לחדדו ולהחליקו יותר, בודאי גם אחר ההשחזה לא נתקלקל ואדרבה ניתקן יותר, ובאמת אינו כן, כי אחר שהעבירו על המשתות צריך י"ב בדיקות כמו קודם השחיטה, ובישוב הדעת, כי כמה פעמים יקרה שהמשתות מקלקלת בתחלה, וצריך יגיעה רבה להעמידו על כנו, וכן הם רגילים תמיד בשחיטות גסות ודקות אין זה אלא קלות הדעת ומכשילים את הרבים, כי הלא יכולים להכין להם איזה סכינים, ואם האחד נתקלקל קצת או קהה הברזל, יקח האחר המוכן לו בהשחזה ובבדיקה הראויה, וכן עושים השוחטים המדקדקים, היינו שיש להם חק קבוע ולא יעבור, להשחיו את הסכין ולהעמידו כראוי בביתם בישוב הדעת, ובמתינות רבה ביום שלפני יום טבוח, ומכינים להם סכינים כל כמה

שאפשר, ומקנחים אותם היטב בכל יום אף שאינם צריכים להשתמש בהם באותו יום, ובודקים אותם במתינות ובראית העין לאור הנר גדול שיפה לבדיקה ועל ידי הקינוח והשפשוף אינם מעלים חלודה, ועושים מלאכת ד' באמונה.

ועל כן לדעתי על הרבנים הממונים לפקח על השחיטה, לתקן שהסכינים יהיו נקנים מקופות הקהל, כי רובא דרובא לא יספיקו להשוטט פרנסתו בריות, והוא מוכרח לקמץ בהוצאותיו, ואין ביכלתו להוציא כל כך להידור מצוה לקנות סכינים ואבנים היותר מובחרים, וכל שכן להכין לו סכינים יותר מההכרח, ומשתמש בכלים פחותים ועל כן הוא מוכרח להשחזו סכיניו בין שחיטה לשחיטה, מה שאין כן אם היו הכלים משל צבור, בודאי היה הרב או הממונה מהדר אחר סכינים טובים, וצבור לא מעניא.

העמדת הסכין בדפוס העשוי לכך

בהיותי במחוז מאראמאראש (הונגריא) מצאתי שם שוחטים תלמידי חכמים וראי השם באמת, כמעט עם כל המעלות ומדות טובות הנפרטים בספרי השו"ב, וראיתי כי משחזים ומעמידים את סכיניהם בדפוס העשוי לכך היינו, דף שארכו ורחבו כמדת אורך ורוחב הסכין עד הקתא, וחריץ באמצע הדף לארכו. שבו מכניסים גב הסכין, ומעבירים הסכין עם הדף שעליו על אבן ההשחזה, והדף הקבוע על הסכין הבולט משני צידי הסכין מעכבו מהשפיל והגבה חוד הסכין וממילא מוליכו במשקל השוה מראש הסכין לסופו —

ומתחלה לא הוטב בעיני אף כי מצאתי סכינים יפה מאד חד וחלק על צד היותר טוב, אבל אמרתי אם השוחט זקוק לדפוסו תמיד, מה יעשה אם יקרה שגשבר או נאבד הדפוס וסכיניו נפגם ומוכרח לתקנו תיכף, באופן שיאחו בידו האחת אבן המשחזת ובידו השניה סכיניו כדרך השוחטים במדינות אחרות, ואמרתי בלבי שבגליל זה ושאר המקומות בהונגריא לא למדו לאמן ידיהם בהשחזה כראוי, ואינם יכולים להעמיד הסכין במשקל שוה, על כן קבעוהו בדפוס. כאשר עד היום השוחטים המובהקים בפולין ובמדינתא ובמערבא מחייכו עליהו ועל דפוסם.

שבתי וראיתי אחרי ביקור את השוחטים כמה שנים במדינות רבות, נוכחתי לדעת, כי הסכינים העשויים להשחזו בלי דפוס אפילו סכיניו של אומן היותר גדול, לא ישאר בחלוקו והידודו אחרי שחיטות רבות, ויתקלקל מהר מאשר יתקלקל סכין שהשחזו בדפוס, כי בידי אדם אי אפשר לצמצם כל כך שלא יגביה או ידחוק יותר

את הסכין במקום אחר, וממילא אינו שוה הידודו וחלקתו במקום זה לשאר אורך הסכין, מה שאין כן אם משחזרו בדפוס, הדפוס מעכבו ואוחזו במשקל השוה וחלקתו וחידודו עולים יחד שוים מראש הסכין לסופו ואינו מתקלקל מהר, ועל כן אמרתי על זה מקרא שכתוב טוב אשר תאחו בזה, וגם בזה אל תנח ירך, כי ירא אלקים יצא את כולם (קהלת ו' יח') היינו שילמדו לאמן את ידיו להשחיו בלי דפוס, שמא יצטרך לזה לעת מצוא, אבל יאחו צדיק דרכו להכין לו סכינים עשויים מאתמול בישוב הדעת ובמתינות, בהעברת כל הסכין עם דפוסו על המשחות הקבוע בשלחנו כמצויר לקמן.

שלא יבוש מפני המלעיגים.

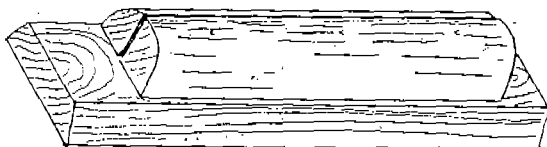
ושמעתי משוחט מומחה ואמן נפלא מגאליציען, שבא לשרת בקודש בקהילה היותר גדולה בארץ הונגאריא, והשחיו את סכיניו כמנהגו בלי דפוס, והיה מראה סכיניו לחכם והוטב בעיניו ובעיני הדיינים, ואף על פי כן הפציר בו דיון אחד מומחה, לנסות את השחות סכיניו בדפוס כנהוג שם, ובקושי גדול נתרצה לעצתו לנסות כן, ואחר שהתחקה על הדבר וניסה איזה פעמים, וירא כי טוב הוא, עזב דרכו בהשחזה שהיה נוהג כמה שנים, ואחז דרך השוחטים היראים שאינם בושים מפני המלעיגים עליהם לאמר שאינם אומנים וזקוקים לדפוס, ומעתה הוא נותן שבת והודיה להשי"ת שהנחהו בדרך אמת, והשוחט שמתעקש ואינו רוצה לשנות ממנהגו, אין זה אלא כל קבל די רוח יתירא בל.

עוד יתרון לזה האופן ההשחזה, שאינם עושים מלאכתם עראי, ויתנו על לבם שהיא מלאכת הקודש שצריכה מיתון, קביעות וישוב הדעת ולעול על צוארו ניתן ולא יפנה דעתו ומחשבתו לדברים אחרים ולא יבלה זמנו בדברים בטלים.

והא לך ציורים של הדפוס וסדר ההשחזה.

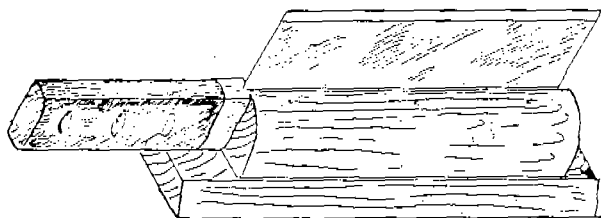
ציור א *

צורת הדפוס, עשוי משני פשוטי עץ דבוקים זה על זה, התחתון בולט קצת
בראשו, ובהעליון יש חריץ בארכו שבו תוחב גב הסכין.

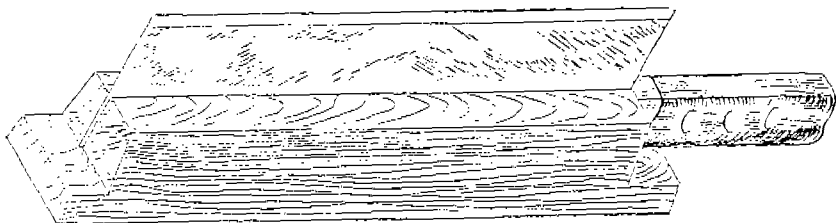
ציור ב

צורת הסכין כשהוא תחוב בהדפוס בגבו, וחודו למעלה

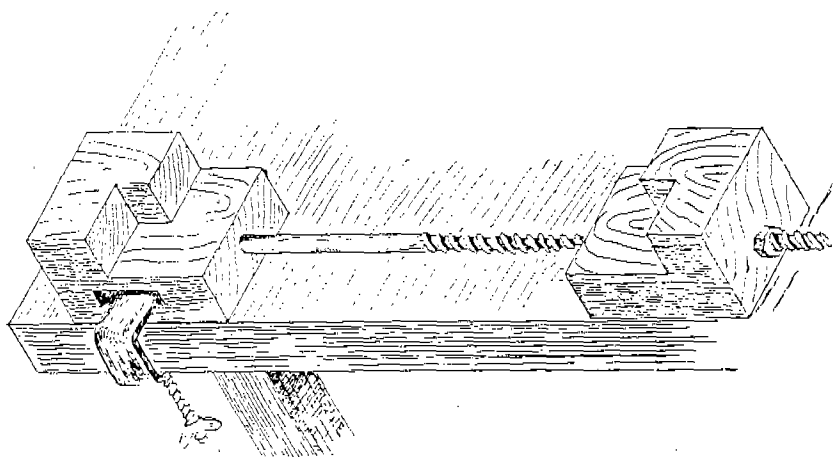
ציור ג

הוא כמו ציור ב, רק שהדפוס עשוי מעץ אחד, וראש הדף בולט קצת
בתחתיתו כדי לאחוז בו באצבעותיו.

* ציורי התשחזה נעשו ע"י הבחור משה האפנדר זכור לטוב.

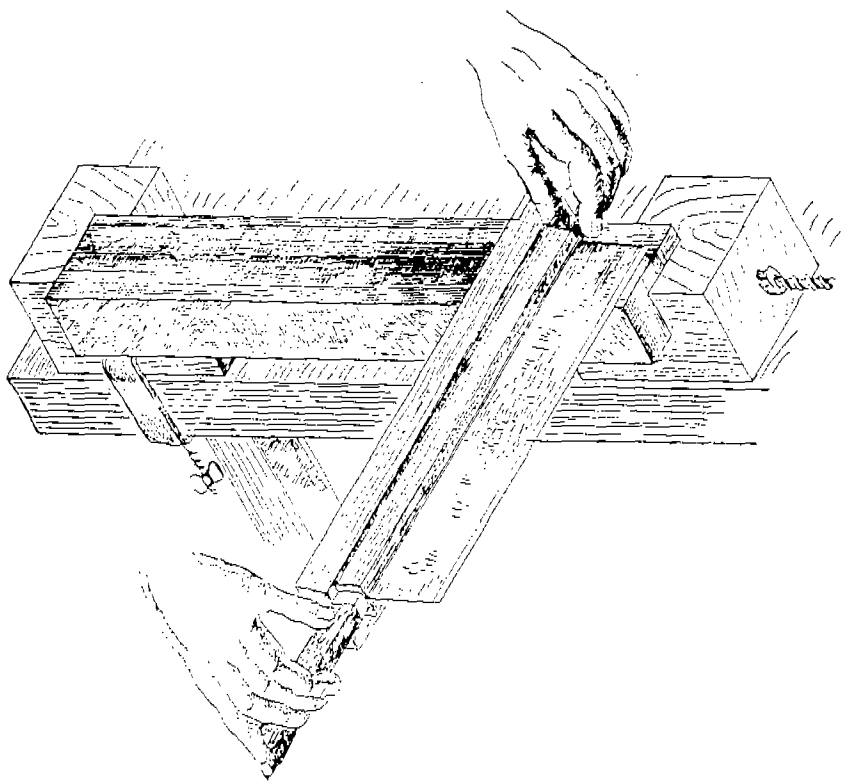
ציור ד

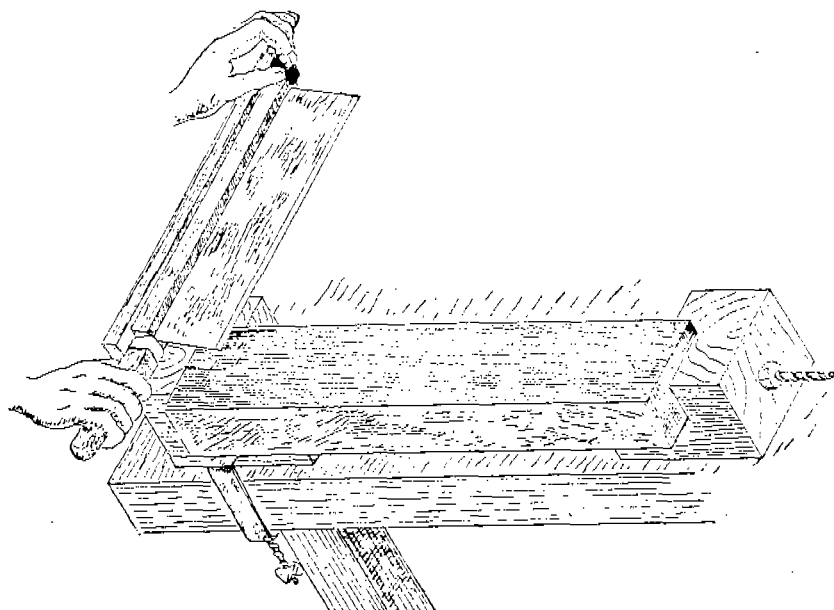
מכונה קטנה מהודקת אל השלחן על ידי בורג SCREW שמהדקין בתוכה אבן המשחזת, עשויה משתי חתיכות עץ, כל חתיכה מרובעת בתחתיתה, ומחצי עובייה ולמעלה חקוקה כמו T בחתיכה האחת, ובשניה כמו ד הפוכה (Γ). ובורג ארוך יוצא מחתיכה הראשונה, מסתובב ונכנס אל תוך חתיכת עץ השניה ויוצא ממנה כדי-להאריך או לקצר הריות שבין חתיכה לחתיכה כפי מדת האבן שמשקיעים בין החריצים של שתי החתיכות להדקה יפה.

ציור ה

אחר שהמכונה עם האבן המשחזת מהודקת אל השלחן, נוטל את הסכין התחוב בגבו בהחריץ של הדף כמצויר לעיל בציור ב. ג. וזוחזז בשתי ידיו, יד אחת אווחזת בקתא וידו השניה בראש הדף הבולט קצת בתחתיתו. ומוליכו על גבי האבן המשחזת, באופן שחוד הסכין וצד אחד של הדף הקבוע על הסכין נוגעים באבן יחד בשוה.

ציור ו

כמו בציור ה' בדרך הולכה וכאן דרך הובאה.

ידידי השוחט! אל תבהל על פיד, ולבך אל ימהר להוציא משפט למראה עיניך שאתה רואה ציורים רבים להשחזה בדפוס, שלהעמיס עליך עול חדש באתי, לא כן ידידי, להקל עליך באתי ולא להכביד, כי עיקר הדפוס הוא ציור א' בלבד העשוי מנסר דק וקל שתוכל לישא אותו בכיס בגדך, ובפרט דפוס לסכין של עופות, ומשקלו וגדלו לא יגיע בשום פעם לכובד ולמדת הסכין וקתו. גם תוכל להשחזו כשאר משחזו האוחז ביד מדת משקל הסכין, אמנם הראתיך מעשה אומן, ואם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה שהסכין יעמוד זמן רב בתיקונו כנ"ל על ידי משקל השוה, ולא תתיגע הרבה, וטוב לך לעולם הבא שלא יבא מכשול על ידיך.

הרבצת הבהמה לשחיטה.

חוב קדוש הוא על הקהלה להשגיח על זה, ולתקן שתהיה הפלת הבהמה לשחיטה באופן שתהיה בנחת, ולא בבת אחת. ראשית אף דמצד הדין המבואר ביורה דעה סי' ג"ח סעי' י' דאם אינו קושר כל הרגלים ביחד אין בה משום רסוק אברים. מפני שנועצת צפרניה ומחזקת עד שמגיעת לארץ, מכל מקום הרי כתבו האחרונים דבקרקע קשה וחלקה כמו רצפת אבנים אי אפשר לה למסרך ולנעוץ צפרניה בקרקע ויש חשש רסוק אברים, וע"כ הנהיגו בקצת מקומות שלא לקשור ולמתוח החבל בחוץ על הרגלים עד שתפול לארץ, ויש שנהגו להניח שק תבן או שאר דבר רך שמפילין עליו הבהמה, ויש מחמירין גם בזה בנפילה בכח (עי' דרכי תשובה שם).

אבל בר מן דין נחוץ לתקן ההרבצה שתהי' באופן קל כדי לסתום פיות משטינינו ומקטריגינו העומדים עלינו לאסור את השחיטה, להראות להם כי מקפידים אנחנו גם כן על צער בעלי חיים, וידוע כמה גזירות גזרו במדינות שונות על השחיטה הכשרה, מחפשים עלילות ומתלבשים בלבוש הצדק והחמלה שכוננת משום צער בעלי חיים, חסים על בעלי חיים שאינם מדברים ואינם חסים על האדם. מספרים, כי במלכות הרשעה ראה קסדור שאחד נשא עופות לשחיטה או למכור וראשיהם כפופים למטה, לא התרה בו ולא הזהירו רק הרים את מקלו, והכה את האיש מכות אכזריות וקרא אחריו, "צער בעלי חיים", ועובדות כאלו ראיתי בילדותי במדינה הזאת.

ובארץ רוסיא רצו לגזור על השחיטה, וקם הדר' יצחק דעמבא, יהי זכרו ברוך, והוכיח בשם כמה רופאים מומחים שהשחיטה כדת היא המיתה היותר קלה עבור הבהמה, ונגד טענתם על הרבצת הבהמה תיקן להפקת רצונם אופן הקשירה שתרכיב הבהמה כאליה כמצויר לקמן, ונתקבלו דבריו שם וביטלו את הגזירה.

אבל לא בכל המדינות הועילו הוכחות הרופאים, וכמה רופאים שונאי ישראל אמרו להיפך, ועד היום נמצאו עוד מדינות נאורות שלא ירשו לישראל לשחוט בהמות גסות ודקות, ומוכרחים לשחוט חוץ לגבול מדינתם ולהכניס הבשר השחוט למדינתם. ובמדינה זו הציעו הויכוח במועצת שרי המדינה אודות השחיטה והרבצת הבהמה שיש בזה משום צער בעלי חיים, וממוני ראשי הקהילה השיבו להם, כי לא יבקשו לנצה בראיות ועדות רופאים מומחים, כי בשחיטה כדת אין בה משום צער בעלי חיים, והדברים כבר מפורסמים בכמה חוברות מגדולי החכמים שלנו ושלהם ומכס יבואו ויעידו, אמנם זאת תשימו על לבכם, כי השחיטה הכשרה חק הוא מחוק

תורתנו הקדושה ואנחנו בני ישראל מחזיקים בו אלפי שנים. ואין בכה גימוסי מדינה נאורה להפיר חוקי התורה ולמנוע תושביה מלשמור דתם, או לצערם ולהזירם מן הבשר.

ואולם בענין הרבצת הבהמה לשחיטה, בזאת נאות לכם לתקן שהקשירה והתרבצה תהיה על צד היותר נח לה לבהמה, והסכימו שרי המדינה לזה. ותיקנו בני מטבחיא, ״וויינבערג פען״ שהבהמה נכנסת לתוך תיבה קבועה בגלגל, ורק ראשה וצוארה יוצאין לחוץ, וכאשר יסוב הגלגל הבהמה נוטה ונשענת בצדי התיבה, ובסיבובה מתהפכת בנחת שוכבת על מפרקתה, והטבח אחוז ראש הבהמה, וצוארה הפשוט נשען על העץ הסמוך להפען. והשוחר מתקרב לצואר הבהמה בלי פחד, שמא תבעט הבהמה ברגליה אם אינה קשורה כראוי, כי כולה סגורה בתוך התיבה. חוץ מראשה וצוארה.

ו זו צורתה

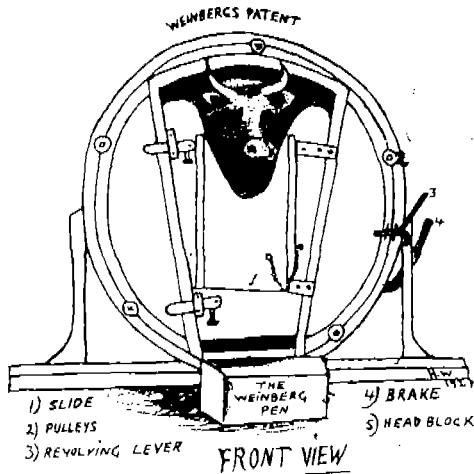
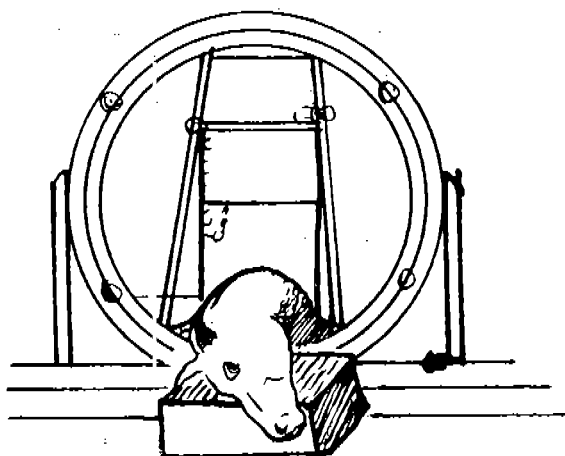

DIAGRAM SHOWING THE PEN.

כשנכנסת לתוך הפען

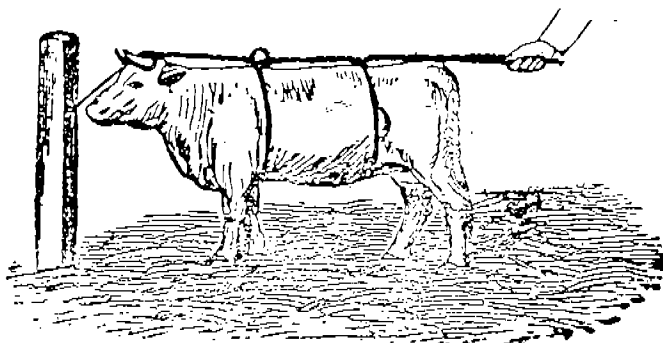

ANIMAL AFTER BEING CAST IN POSITION
FOR "CUT" TO BE MADE.

רבוצה ומוכנת לשחיטה

ובס' רב טבחיא הביא אופן הרבצת הבהמה על פי שיטת הד"ר דעמבא הנ"ל וזה: גוטלין חבל ארוך כעשרים ארשין (22 יארד) בקצהו האחד עושים לולאה שבנקל יהדק על הקרנים, ובנקל יוסר מעליהן, ומשים על קרני הבהמה, ואת החבל יוליכו לארכו של העורף והשדרה עד כלפי אמצע החזה, ומתברר שם טבעת קטנה, שם עושים בחבל דמות זוית לשמאל הבהמה, וזוכרין בו את גו הבהמה סביב החזה כריכה אחת, ומוציאין אותו דרך הטבעת, ומוליכין את החבל לארכו של השדרה עד כלפי אמצע הבטן ומקום הירכיים, משם כורכין בו את הבהמה פעם שנית כעין הכריכה הראשונה (אבל את הזוית השנית עושין לא לשמאל הבהמה, כי אם לימינה אם נחפוץ כי תפול הבהמה על צדה הימנית) את קצה החבל העודף מן הכריכות ימשכו שני אנשים לצד שמאלם, בשעה שראש הבהמה קשור אל העמוד או אל הכותל, על ידי משיכת החבל יהדקו שתי הכריכות אשר תקפנה את החזה ואת הבטן, ועל ידי הלחץ הזה תפול הבהמה על צדה הימנית, אחרי רגעים אחדים בהשקט ונחת והושיט את רגליה, אשר נוכל לעקדן כראוי, ורק החבל צריך להיות נמשך עד אחר העקידה, אם נמשה בבורית את הקטור אשר לעיבות העצה או ימעט החיכוך ותקל הפלה.

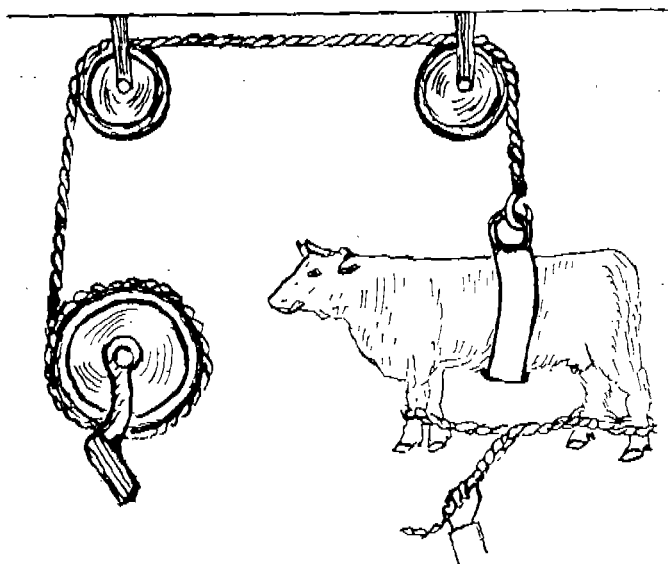
זו צורתה

והנה הרבצת הבהמה באופן זה לא חדש הוא. כי כן הראו לי בספרי העמים.
 שרופאי הבהמות עוקדים ומפילים הבהמה באופן זה כשצריכה לניתוח.

ובארץ אשכנז ראיתי שהיו מרביצין הבהמה לשחיטה באופן הזה. שקושרין
 מס של עור כמו הגורה שחוגרת באמצע גו הבהמה, ובחגורה מהודק טבעת, ומשימין
 עיקול בתוך הטבעת, והעיקול מהודק לחבל או שלשלת ארוכה הנמשך על גלגלים.
 ומסבבים הגלגל הגדול הקבוע לכותל עד שמגביהים את הבהמה מן הרצפה, ואחר
 שמושכים בחבל הקשור לרגלי הבהמה הלאה, שוב מורידים אותה בגלגל החוזר עד
 שמשכיבים אותה בנחת על הרצפה, ומהדקים אחר כך החבל שברגליה.

זוו צורתה

זהירות בשחיטת כבשים

מה מאד צריכים לזהר בשחיטת כבשים (חוץ מהמבואר בש"ע יו"ד סי' כ"ד סעי' ח' מחשש חלדה תחת צמר המטובך) עלול מאד הסכין ליפגם, ויש מקומות שגוזזין הצמר מצוארי הכבשים, שהרבה פעמים נמצא הצמר מסובך בחוטי ברזל, ועפרורית מצוי אפילו בכבשים שגוזזין הצמר מצואריהם. או שרוחצים צוארם קודם השחיטה, ועי' הת"ס יו"ד סי' ב' באמצע התשובה וז"ל, ידוע הוא שדרך הסכין ליפגם בצוארי הכבשים המלאים חול ועפר אפילו כשרגילים לפנות ולרחצם קודם שחיטה עכ"ל, ועי' מנהג יוסף שם שכתב דכל ההיתרים דסי' י"ח סעי' ט"ז הרלוין להתיר הוא דוקא באם ידוע בבירור שלא היה הצואר מלוכלך בטיט ועפרורית, דאם לא כן אסור לתלות ולהתיר עי"ש. והויששני להחמיר בכבשים שנאבדה הסכין אחר שחיטה קודם בדיקה, על כל פנים לכתחלה ידקק השוחט לפנות הצמר לכאן ולכאן ולהניח מקום השחיטה פנוי, ויעבור עליו מגרדת קטנה. או יעביר אצבעו על מקום השחיטה לנקותו מהעפרורית, והשוחטים הנאורים הנוטאים בכיס בגדם מגרדות להשוות ולתקן שערותיהם ליפות עצמן כמו שהבאתי לעיל בשם סי' הזכרונות, יותר מוב' להם שישתמשו בו לצוארי הכבשים ולא לבלורותיהם.

זהירות בשחיטת עופות

מנהג השוחטים בעופות לעקם אנפיהם ולאחז אותם בידו האחת תחת אנפיהם ותופס גם הסימנים בידו זו, ושוחט בידו השניה, אבל אין לאחוז הראש בלבד וכל גוף העוף או הבר אוזא יהיה תלוי למטה כי יש בזה חשש עיקור הסימנים. וכל שכן בעופות הגדולים כמו אוזא ותרנגול-הודו שקורין אינדיק, טרוטהאן, טערק, שמכביד הידים, אין לאוחזם אלא בין ברכיו, או להנחיו על העמוד, או לעקם את האגפים ולאחוז בגף אחד ולתפוס הראש ביד זו ולשחוט בידו השניה. ע"י מנחת הזבח. ובעיר בודאפעסט ופרעסבורג, נוהגים בכל העופות שאין השוחט אווחזם, רק המביאים לשחוט אווחזים את העוף, והשוחט תופס ראש העוף ושוחט, כדי שלא יהיו ידיו של השוחט עייפות מאחיות העופות הכבדים.

ובהיותי עובר אורח בעיר ניו-יארק בארצות הברית בשנת תרפ"ה, סיפר לי אחד מידידי הרבנים נ"י מבית שחיטת העופות העומדת תחת השגחתו, שעופות למאות ולאלפים נשחטים בכל יום בהכשר על צד היותר טוב, ורציתי להתחקות על הדבר, והלכתי עמו לבית שחיטת העופות, וראיתי שהטבחים אווחזים כמה עופות בידיהם, והשוחטים תופסים רק את ראשי העופות ושוחטים במהירות ובזריזות גדולה, הרב ראה והכיר בי שאין דעתי נוחה, צוה להשוחטים שיפסיקו ויתנו לי סכיניהם לבדוק ולהראות לי העופות השחוטים בשעה שתופס האגודל, ומצאתי הכל כראוי, והראו לי כי מוכנים להם הרבה סכינים בדוקים, ואמרתי לו תנוח דעתך שהנחת את דעתי, ואמרו לי השוחטים, כי השחיטות הרבות עשו אותם למומחים, והעיקר שאינם עייפים, וידיהם אינן כבדות מאחיות העופות.

זהירות בשחיטת אווזות ובר אווזות

כתב בס' בית דוד סי' כ"א שבאווזות ובר אווזות יוצאין מהלשון שני עצמות דקים והולכים בצדי הסימנים לארכם בערך ב' אצבעות וקצת יותר, ואם ישחוט בהם באותו שטח יחתוך העצמות עם הסימנים יחד והיו ליה שהייה, וגם לפעמים מעכבים את הסכין לשחוט הסימנים כולם או רובם, וכן בא לידו כמה פעמים טרם שנתודע לו מזה, וכן שמע משאר שובי"ם שאירע להם כזאת, ועל כן כתב דאווזות ובר אווזות יש לשחוט רחוק מהראש לערך שלש אצבעות, דשם כבר נכפפים לצד העורף ולא יפגע בהם הסכין.

בשחיטת תרנגול הודו (אינדיק, טרטהאן, טערקיי).

הסימנים שלו מן הצד, ואי אפשר לראותם מעבר לעור מחמת הבשר העב שבצוארו מה שקורין "קרעלין". על כן יש למרס ביד ולדחוק אותו בשר העב למטה איזה פעמים, ועל ידי זה אפשר להכיר האיך הסימנים מונחים, ונהגו השוחטים להתזיק הסכין בשיפוע ובאלכסון ושוחטים כדרך שהסימנים מונחים, שם בסי' הנ"ל.

בשחיטת יונים.

שם בבית דוד בשם השמלה חדשה דביונים וכדומה שהסימנים בהם בצדדים, אם לא הזמינם, ושחט סתם וחתך גם כן המפרקת יש להטריף מדינא דהוי ליה ספק מה חתך תחלה.

בשר שנתעלם מן העין.

על דא צריך להזהיר ביותר, בערים הגדולות שהשחיטה רכה ואין להם בית השחיטה לעצמן, רק במקום שהאינס-יהודים מנגלים בהמותיהם, שם שוחטים ובודקים, והמהומה רבה, והפועלים המפשיטים אצים כי משלמים להם מכל בהמה בעד הפשטתה, ועלול מאד להתחלף אפילו בהמה שלימה אחר שהופשטה והוסר הראש וכל האברים מבנה, והיא תלויה על עיקול המחוכר לגלגל הסובב על קוי ברזל, ומזויזין אותה בנקל במקום למקום וכל שכן שיוכלו להתחלף האברים שמפרידין ממנה כגון הראש ורגלים או האברים הפנימיים שמוציאין ממנה, וצריך משגיח מיוחד לזה, שתיכף אחר השחיטה יעשה איזה סימן בהמה וכן בהאברים שמוציאים ותולים על היהידה, בטרם יגמר הבדק בדיקת הוץ יעשה סימן ואחר כך כשהוכשרה הבהמה גם בהבריקה, יחזור המשגיח ויתן תותם כשר על הבהמה והאברים שיכירם על ידי הסימן שעשה בהם מקודם, ומקום 'א' הוי סימן, היינו אם תלה המשגיח האברים במקום מיוחד, כי כמה פעמים ראיתי שהפועלים נוטלים מיתד זה ותולים ביתד אחר לאיזה צורך.

גם בעופות הנשלחים על ידי אינדיהודי לשחוט, יעשה השוחט סימן מובהק בהעוף הנשחט שלא יוכלו להסירו, כי כמה מכשולים באים על ידי זה,

שמסירים החותם או הפתקא התלוי או דבוק בהעוף, ואחר כך משתמשים בו, וכמה פעמים אירע שהא"י שחט את העוף, ותלה בו החותם שהסיר מעוף הנשחט, ולקח שכר זמי השחיטה לעצמו, על כן יעשו הותם כזה שיקרע או ישבר בהסירו מהעוף הנשחט ולא יוכלו להשתמש בו עוד, וכיוצא בזה באופן שיהיה בטוח ממכשול.

בדיקת פנים.

בדיקת פנים מבואר בש"ע יו"ד סי' ל"ט בסעיף י"א וסעיף י"ג, וברמ"א שם נאמר ונשנה שהבודק צריך להיות ירא שמים מרבים. אומרים בשם החת"ס דחז"ל אמרו בשבת עז: המשה אימות הן, שאימת חלש על גבור, והוא אמר דצריך להוסיף עוד אימה אחת, והוא אימת הרב על השו"ב. אף כי בדברים שבסתר, כמו בדיקת פנים שהבודק מכניס ידו למקום שעין הרב אינה שולטת בו, ואם הבודק אינו ירא שמים בסתר כבגלוי, יכול לנתק סרכות ולהכשיל ולא תועיל אימת הרב אפילו כשעומד על גביו. אמנם הרב החכם עיניו בראשו, אם רואה שהכשירות אצל השו"ב האחד מרובות הרבה יותר מאשר בשאר השוחטים המומחים שבאותה העיר, יש לבדוק אחריו מעשיו, עי' דרכי תשובה סי' ל"ט סק"ז מהמהרש"ק ז"ל מבראדי שאסר את השו"ב מברדיטשוב שנתכשרו אצלו יותר מהרגיל, וגם אני ראיתי בעיר אחת שנתכשרו אצל השו"ב האחד כמעט כל מה ששחט, ומאותן הבהמות ששחטו שאר השו"בים נטרפו אצלם למחצה ויותר, והרבנים לא ידעו לבדוק אחריו ואחריו מעשיו, ותלו הדבר באומנותו שהתפאר שהוא מצוין יותר משאר השוחטים, והקצבים החזיקו בו והפליגו בשבח, וממילא כיון שכל בני בשר יקראו בשמו היה גורם להפנות כל רשעי ארץ... וחביריו השוחטים העלימו עין ממנו מפני המחלוקת, עד שהקב"ה אנה לידו ונתפס ברשעו והוסר ממשמרתו. וטעות הוא בפי האומרים, מה יתרון לו להשו"ב להכשיר ולהכשיל את הרבים, בפרט בבהמות של א"י, שאינו מגיע החק להטבח ישראל, לא כן הוא, יש ויש הרבה טעמים שלא ניתנו להכתב, והיצר הרע פותח לו פתחא זוטא דהיתרא ומגבב לו קולות רבות וכיון שעבר, ושנה נעשה לו כהיתר.

בדיקת פנים, ובדיקת חוץ בפרטות, אופני הבדיקה, ונפחת הריאה, כולה או לחתוך מהריאה חלק ממנה במקום הסירכא לבד ולנפחה, מורגא, מאטוליציס ועוד, יבארו בחלקים הבאים א"ה.

י"א צלעות.

דרך הטבחים בערים הגדולות, במקומות שלא נהגו לנקר חלק האחוריים, לקנות בבי מטבחאי רק חלק הפנים לבד, מהבהמות שנתכשרו בשחיטה ובדיקה, וצריכין להשגיח שלא יכניסו לאטליו רק י"א צלעות, כי הבשר שבין צלע י"ב ל"ג צריך ניקוד, זולת אם יחתוך הצלע י"ב סמוך לעצם ממש, אבל אינם נוהרים בזה, ועל כן טוב יותר להנהיג שלא יכניסו לאטליו שמוכרין הבשר רק י"א צלעות, ויש להשגיח על זה מאד כי שולחים מבי מטבחאי גם י"ג ו"ד צלעות והרבה התעיינתי בזה, כי זה לטובתם שמקבלים מחיר גבוה מחלק הבשר, וכל מה שיכולים להוסיף לחלק הפנים יש להם ריוח יותר, ואפילו פעם אחת לא שמעו אלי, והוכרחנו בכל פעם להפריד הצלעות היתרות ולמכרם לנכרי, והקצבים עפ"י רוב אינם נאמנים על זה, בעבור מניעת הריוח במכירה לנכרי.—

השגחה באטליו.

יש להשגיח הרבה על ההדחה תוך ג' ימים שאינם עושים אפילו כדרך שמעבירים הטבחים רק בזריקה כל דהו, ובעיר אחת ראיתי שהיו מקפידים גם לנקר קודם, ואחר כך היו שופכים עליו הרבה מים (או שהיו מטבילין הבשר בגיגית גדולה, וזהו על צד היותר טוב, על כל פנים אם אי אפשר לנקר מקודם, לכל הפחות יזהרו לשפוך הרבה מים עליו והמים יגיעו בכל שטח הבשר, או להטבילו בגיגית גדולה ואח"כ יתלו הבשר שיטפטפו מימיו.

גם בזה יש להשגיח אם הטבח מדיח ומולח הבשר, שיגרר היטב בית הצואר המלוכלך בדם בעין, ואי אפשר להסירו זולת במגרדת של חוטי ברזל או בסכין, והטבח אם אי אפשר לו למכרו להקונה כשהוא מלוכלך בדם בעין, הוא נותנו למכונה הטוחנת את הבשר, כדי שהבשר הטחון עד אשר דק יהי גראה יותר אדום, ומוכר בשר הטחון, וע"ז צריך לבדוק אחריו ביותר, אם הוא מולח ומכשיר כדת הבשר קודם שנתנו להמכונה הטוחנת, כי הבשר שכבר נמלח זהודח לא ניכר בו הרעננות כל כך אחר יום או יומים, וכל שכן שיש להשגיח בבית חרושת מעשה הכרכשות הממולאות שמערבין בהן כל הפסולת, ואף הגידין שנקרו בטחיני הדק היטב ומערבין אותן עם הבשר.

ועל הכרכשות ודקין אם הם מכשרות, וידעתי מטבח אחד שלא הספיק לו הכרכשות ודקין משחיטות הכשרות בעירו, וקנה הדקין המלאכותיים והשב

שאין בהם שום חשש שאינם מבעלי חיים רק עשויים מנייר וכדומה. ודרשתי וחקרתי, והתחקותי בבית חרושת אחת שעשו אותן הדקין בתערובות שמנונית איסור, וגם מתמצית גבינה הנקרא Casein

גם בהדחת העופות ואווזות תוך ג' ימים, נהגו הטבחים לעשות נקב קטן בצואר סמוך לגוף, ומדיחין אותן מבחוץ, וקצת מים מטפטפין לתוך הנקב, וזהו נקרא אצלם הדחה וכתב על זה בעקרי הד"ט כי המנהג הזה הוא מנהג גהנם, אותיות מנהג, וידוע מה שאמרו רז"ל קידושין פב:) הכשר שבטבחים שותפו של עמלק פרש"י ספיקי טריפות באות לידו וחס על ממונו ומאבילין עכ"ל. ועל פי רוב אין אמון בס, ואחריותו על הרב להשיג ולטהר מכל שמץ, והבא לטהר מסייעין אותו. (יומא לח:)

ח"י תקנות המהרש"ק זצ"ל מבראדי שתיקן במעשה השו"ב מבראדיטשוב, נדפסו בשו"ת טוב טעם ודעת מהדורא קמא בתוצאה משנת תרט"ג, ובתוצאה אחת מס' תורת זבח לר"ש גנצפריד ז"ל. ויבאו אי"ה בחלקים הבאים כי נחוצים המה לדעת לכל רב ושו"ב.

קצת ביאורים וציורים להלכות טריפות

בס' בית יצחק (מבעל המחבר אהל יצחק) ריש סי' ג"ה כתב וז"ל, הנה בצורת העצמות האלו נבוכים הרבה בעלי הוראה, ואין בקיאין בהן אם יבאו לפניהם אחר הביטול (כשהוסר הבשר מעליהם) אם הוא עצם השוק או הקוליות, וגם לא ידעו ראשיתן אם הוא מחובר לארכובה, הוא הרגל בעוף אשר מקום צומת הגידין בתוכו, או סופן מקום חיבור אל הקוליות, גם בעצם הקוליות לא ידעו ראשן וסופן מקום נביים, אשר על ידי זה מקליון הרבה שלא כדת, ופעמים מחמירין שלא כדקין, ואיכא ג"מ גדול בדין כידוע.

ולכן הטרחתי ליתן בהם סימנים, ואומר דע, תחלה הרגל הנקרא בבהמה ארכובה, סמוך לו בעוף מחוברת עם העצם השוק כבוכנא באסיתא, ואותו עצם השוק ארוך הרבה מעצם הקוליות, וראש עצם זה במקום שמהובר לארכובה, עשוי כמו מרזב שקוע באמצע בהבדל אחד, ושם מתחילין הצומת הגידין והולכין למעלה, ולמעלה בצד השני בראשו עשוי כמין כפתור עב ובו כמה חוטורות ואינו שקוע, ודבוק בעצם הקוליות, ועצם הקוליות במקום שהוא מחובר אל השוק עשוי גם כן כמין מרזב שקוע באמצע כמו עצם השוק הנזכר, רק קצר הרבה מהשוק, ולמעלה סמוך לגוף גם כן עשוי כמין כפתור אלא שהוא קטן מכפתור השוק, ובראשו יש לו שלשה חוטורות קטנים ומחובר להגוף בניבים כבוכנא באסיתא, ועתה המורה הירא יראה בעיניו וישכיל בדעתו להיות רגיל בו ובלבבו יבין וכו' עכ"ל, והעתיקו בבית דוד ובדרכי תשובה.

ואהרי כל הטרחות שטרה המחבר הנ"ל אי אפשר להבחין היטב, כמו שאפשר היסוף בסקירה ראשונה להכיר על ידי הציורים שציירתי, והוא ממש בראיית העין.

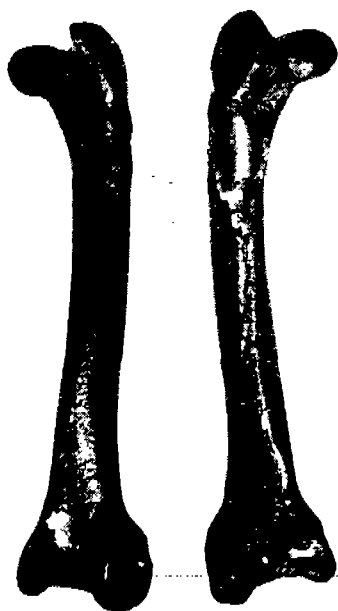
ולא יצטרכו גם כן לבקיאיות הנשים שהביא השערי תשובה וז"ל השע"ת או"ה הלכות פסח סי' תס"א סק"ז באמצע דבריו, וכאשר עושים המורים לפעמים כשנמצא בעופות איזה שאלה וריעותא באברים שבהלל הגוף או בעצם מעצמות העוף, כשהובא לפניהם ערום בלי לבוש מבשר, וצריך לדעת מה טיבו דרכם לטאול בנשים, אשר עוסקים בזה ובקיאיות בתרנגולים, וסומכים עליהם בענין, אבל לא בהוראה, ועי' בהולין פ' אלו טרפות דקאמר מדבריו של רבבי ניכר שאינו בקי בתרנגולים עכ"ל.

עצמות העוף
כל עצם מצויר משני צדדיו

עצם הגף
נראה צהיר ובהיר
משאר עצמות

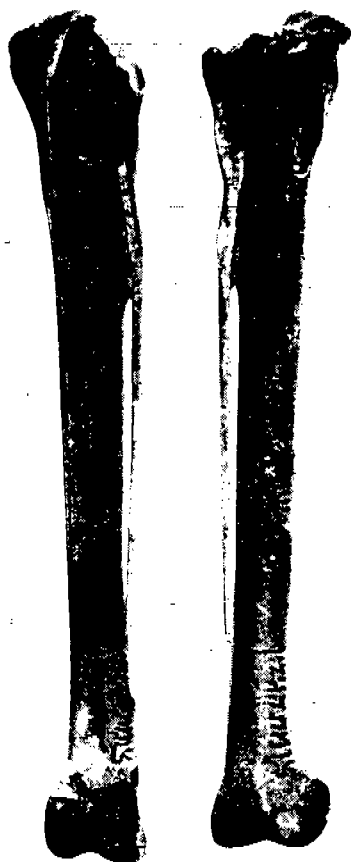
עצם הקולית

מקום חבורו לגוף

מקום חבורו לשוק

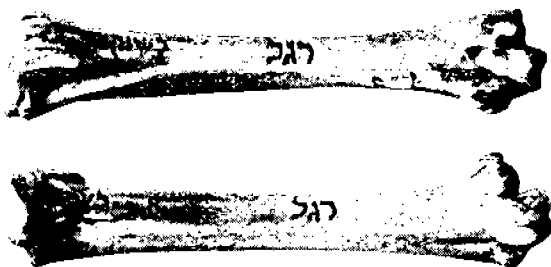
עצם השוק

מקום חבורו לקולית

מקום חבורו לרגל

עצם הרגל

מקום חבורו לשוק

מקום חבורו להאצבצות

תמונת הריאה מגבה

שמאל

ימין

(1) הקנה עשוי טבעות טבעות (והוא הנקרא גרגרת, והקרום שבתוך הטבעות המכסה אותן מבפנים מיקרי קנה) ועץ לקמן בפרטות מטבעת הגדולה ושיפוי כובע וכי.

(2) אונא עליונה של ימין הסמוכה לגרגרת, ונקראת גם כן אונא המתפצלת, שעל ידי דחיקת הגרגרת, והיא במיצר החזה היא מתפצלת, ונראה בה חריץ, והחריץ מסבב כמו רבע רוחב הגרגרת, והוא לבן יותר ממראה שאר הריאה.

- (3) אונא אמצעית, שרשה רחב והולכת ומתקצרת עד שבשיפולה היא דקה, היפוך משאר האונות ששרשן קצר, ומתרחבין לצד שיפולן.
- (4) ארוכה ועבה, ודרכה להיות גבוהה קצת מקמא, וגם יש לה ב' חודין בצד סמיכתה לאומה, והאומה שם אין לה רק חוד אחד.
- (5) אומה הימנית קטנה מאומה השמאלית. לכל אחת מהאומות יש יותר מסימפון אחד, ואונות כולן אין לכל אחת רק סימפון אחד.
- (6) אונא עליונה של שמאל, וקטנה היא משל ימין, ויש לה ב' חודין מגבה.
- (7) אונא הסמוכה לאומה בצד שמאל ונקראת משוכה כחץ, והחיתוך שלה נמוך מהחיתוך של הארוכה ועבה.
- (8) אומה השמאלית, והיא גדולה מאומה הימנית.

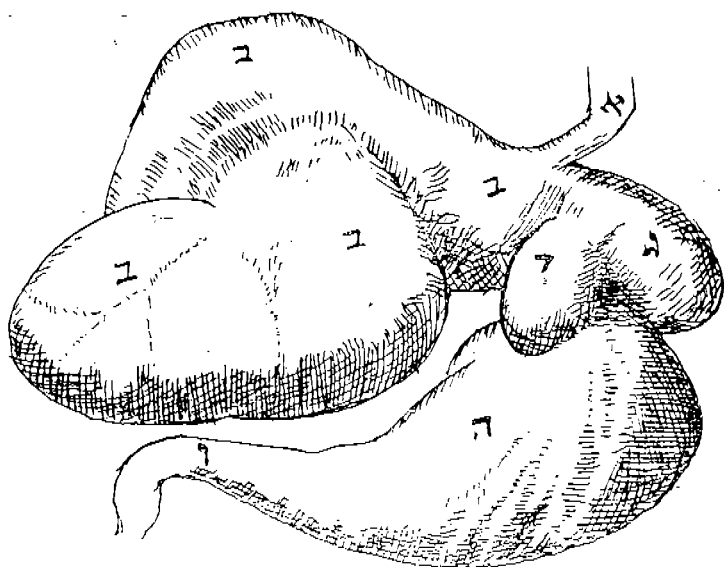
הציור נעשה מצד ימין הריאה שהיתה קרובה להצייר יותר מצד השמאלית ועל כן לא ניכר כל כך גודל השמאלית על הימנית —
 על הציור ניכרת היד המגבהת ומפרדת בין המשוכה כחץ להעליונה שתהא ניכרת יפה.

תמונת הריאה מקמא

1) הוורדא עגולה וקטנה מכל האונות, ומקומה בצד ימין הריאה (משמאל הציור) למטה מהארוכה ועבה בהתחלת האומה, ויש לה הריץ מכוון כנגד החיתוך שבין ארוכה ועבה לאומה, או קצת למטה הימנה ודרכה להיות בכיס, גבה נגד הלב ופניה נגד הכליות, ונקראת גם כן גנב על שם שנחבאת בכיס שלה.

כרס המסס ובית הכוסות וקיבה

(א) סוף הושט שמהובר לכרס.

(ב) הכרס

(ג) בית הכוסות

(ד) המסס

(ה) קיבה עשויה כקשת. החלב לצד הוץ נקרא דאקשתא. החלב לצד

פנים נקרא דאיתרא.

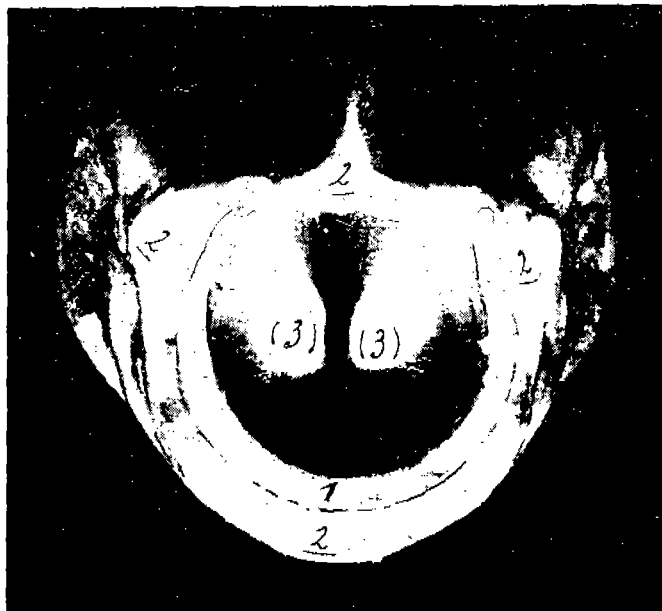
(ו) סוף הקיבה שמהובר למעי הארוך.

דע שנקב יש בין בית הכוסות להמסס. שדרך המאכל לצאת מבית הכוסות, להמסס ררך אותו נקב, וסביב להנקב מחוברים ההניסס ובית הכוסות, ויש דופן לזה ודופן לזה, אך מחוברים ודבוקים זה בזה בדיבוק גמור. ואין ביניהם שומן כלל, אך החיבור נמשך יותר על ידי שומן המתברכ זה לזה, והוא חלב טמא, ועל כן לענין נקב במקום חיבורך, לא נחשב חיבור רק במקום שהדפנות מחוברין זה לזה ממש, לא על ידי השומן (חלב) טמא המהכרך.

סדר אברים הפנימים.

להקל על התלמידים, את מי יורה דעה, אביא דברי רבותינו האחרונים ז"ל
בהרחב ביאור.

טבעת הגדולה. שיפוי כובע והחטים

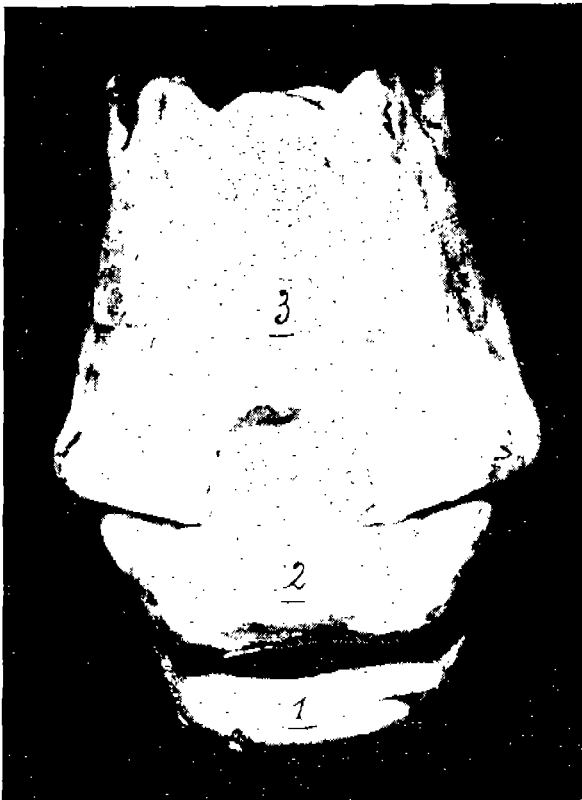

א

הקנה עשוי טבעות טבעות, והוא הנקרא גרגרת, והקרום שבתוך הטבעות
המחברין ומכסה אותן מבפנים נקרא קנה.
כל הטבעות עבות קצת בצד הסמוך לעור בית השחיטה, ואינן מקיפות
את כל הלל הקנה רק מצד העור, אבל לצד המפרקה הן כלות ונפסקות (תמונה א
ותמונה ב 1) ורצועה של בשר מהלכת לארכו של קנה ומחברת ראשי הטבעות.
אבל הטבעת העליונה, לצד הראש עגולה ושלימה היא ומקפת את כל הלל הקנה,
ומשום הכי נקראת טבעת הגדולה (תמונה א ותמונה ב 2).

ומאותה טבעת יוצא לצד הראש עצם סחוסני (GRISTLE, KNORPEL) גבוה כמו הטבעת, וכרוחב אצבע למעלה מהטבעת מתחיל לשפוע, ולפי שהוא משופע ועשוי ככובע, משום הכי נקרא שיפוי כובע (תמונה ב 3).
 תחת אותו שיפוי כובע יש שני גרגרי בשר סחוסני ונקראו "חיטי" לפי שכשהם מתחברים יש ביניהם סדק ונעשה כתמונת חטה (תמונה א 3) הנראים בחלל הקנה) והתחלתם היא סמוך ממש לטבעת הגדולה.

ב

ובסיומם לצד הראש (תמונה ג' א) יש על פיהם כיסוי כעלה של הדם, ונקראת ערלה הגרון (תמונה ג' א) והוא עשוי לכסות את פיהם ולהפתח כהרף עין כפי הצורך, והיינו כשמוציא קול מיד מגבוה עצמו אותו הכיסוי ונפתח פי

הקנה שעל ידו הקול יוצא, וכשהוא בולע את המאכל מיד מתכסה, בכדי שיכנס המאכל להוושט ולא להקנה, דאם לא יתכסה יוכל ליכנס המאכל לקנה ויסתכן, וזה שאמרו ז"ל תענית (ה) אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה, והיינו הכשמיסה ומוציא קול נפתח אותו כיסוי ומגביה עצמו מעל פי הקנה ואם יכנס בו המאכל יסתכן ח"ו.

ג

- א. טבעת הגדולה לצד המפרקת.
 ב. החוטים לצד הראש.
 ג. ערלת הגרון העשוי לכסות פתיחת הקנה.

ודע דבעוף כל טבעות הגרגרת שוות ומקיפות את כל הקנה, השיפוי כובע בעוף אינו כמו בבהמה, וסימנו שיש שם בתחלת השיפוי כובע כמו ציצים ופרהים דקים מאד זה למעלה מזה, ונראים כשהופך פנימית הוושט לחוץ והחיטין בעוף מונחים אחר התחלת השיפוי כובע שלו.

אברי הנשימה ואברי המזון

שני הסימנים הקנה והוושט מעורים זה בזה על ידי קרומים, הקנה לצד העור והוושט לצד המפרקת. דרך הקנה נכנס הרוח לתוך הריאה שמגפנפת על הלב התלוי ומחובר בקנוקנות בצד שמאל מקמא של הריאה (ועי' מה שהבאתי בהקדמת הס' מפהד יצחק אות' ת' תלתא קני הוי).

הריאה והלב נקראים אברי הנשימה, ומחיצה מבדלת בין אברי הנשימה לאברי המזון שהם טהול ובני מעיים. המחיצה נקראת חצר הכבד או טרפשא
 Diaphragm, Zwerchfell. דכבדא.

תורבץ הושט

הוושט בראשו, מקום חבורו בלחי וחיק, כנגד פי הקנה תחת השיפוי כובע מתחיל תורבץ הוושט, וסימן להכיר ולהפריד בין החיך להתחלת תורבץ הוושט. הוא שהחיך אין לו רק עור אחד והוא לבן, ותורבץ הוושט יש לו שני עורות. וסימן להכיר מקום שכלה תורבץ הוושט ומתחיל הוושט, הוא כל שחותכין אותו והלל עומד במקומו ואינו מתכווץ זהו נקרא תורבץ הוושט, ולמטה מזה היינו בושט כשהותכין אותו הוא נקטט ומתכווץ ונסתם הללו.

וכל הוושט מתורבץ הוושט עד הכרס יש לו שני עורות, היצון אדום ופנימו לבן, ובעוף עד גגו של זפק יש לו שני עורות, ואפשר להפרידן בנקל ולבדקן.

ודע דכבר איננות דרך הקנה להתפצל מכפתור, ובאונות גם כן מתפצל בסופו. אך אינו יוצא מכפתור, ונכנס כל אחד לחלק אחד של הריאה והכי רביתיהו.

סדר המאכל בבהמה

המאכל נכנס לבית הבליעה שהוא תורבץ הוושט, והולך דרך הוושט היוצא דרך נקב חצר הכבד, ונכנס לכרס המחובר לו, ומכרס לבית הכוסות שקורין טשעפציד (ועשוי כעין כוס או כעין חדרים) הויבע, דער צווייטער מאגען. ובית הכוסות להמסט, הוא האיציטומא, ולפי שמעכל המאכל נקרא המסט מעיין במסוס גוסס דער דריטער מאגען, ומהמסט לקיבה פיערטער מאגען. הקיבה עשויה כקשת ומסובבת בחלב, מחוץ לקשת נקרא דאקשתא, ומבפנים לקשת נקרא דאייתרא, ומהקיבה המאכל הולך למעי הארוך היינו הדקין הסובבים ומונחים על אהדרא דכנתא, ומשם יוצא דק אחד סתום בראשו הנקרא סניא דיבי, ומהדקין להחלולת או כרכשא ומשם יוצא הרעי לחוץ.

ובעוף

המאכל נכנס לבית הבליעה כנ"ל והולך דרך הוושט ומשם לזפק, ומזפק למעי המחובר לקורקבן. ודע דאוזות ובר אווזות אין להם זפק ניכר מבחוץ כמו בתרנגולת ורק כמו כיס סמוך לקורקבן, אבל אין לו דין זפק ונקובתו במשהו.

קורקבן

הקורקבן יש לו שני עורות, היינו הבשר נחשב לעור אחד, והכיס שהמאכל בתוכו נחשב לעור השני ואפילו באוזא ובר אווזא שהכיס מהודק היטב ואי אפשר להפרידו שלם, רק על ידי שגוררין חתיכות חתיכות ממנו, נחשב גם כן לעור הפנימי (השני) ונפקא מינה לענין נקב זה בלא זה. וסמוך לאותו מעי המחובר מזפק לקורקבן כנ"ל יוצאין הדקין מהקורקבן ומסבבים כאות פ כפילה, וסמוך לסוף הדקין היינו החלחולת יוצאים משני צדדיה שני דקים קטנים וראשן למעלה לצד חלל הגוף והם סתומים כמו בסניא דיבי דבהמה וקורין אותם טריפה דערמע (טריפינע קישקעלעד) שנוהגים לזרקו, וסוף הדקין הוא החלחולת שמהוברת לפי הטבעת שמשם יוצא הרעי,

כבד

הכבד מונח כצד ימין הבהמה, היינו החלק הגדול של הכבד ובו תלויה המרה, ועורק רחב ועב יוצא מן הכבד ונכנס תחת הכליות, ובתוך הכבד מתפצל אותו העורק לשנים, אחד נכנס בעומק הכבד ומתפצל לכמה סימפונות, והשני הולך ונכנס בשפת כיס הורדא ומשם נכנס ללב, ובתוך עורקים הללו הוא מריצת הדם מהכבד אל הלב ומהלב לשאר אברים להחיותם, ומקום חיותה היינו העורק הגדול שהוא תחת הכליות (בית דוד בהגה סי' מ"א)

ועי' דעת תורה: שם וז"ל ודע דכשפותחין העוף מצד השדרה אזי מונח בצד ימין החלק הגדול מהכבד שיש בו המרה ומקום חיותה, ואם פותחין מצד הבטן הוא בצד שמאל, וכן כשאוחז הכבד בידו וצד גב הכבד נגד פניו, אזי צד ימין הוא חלק הגדול, ואם אוחז צד קמא נגד פניו אזי צד שמאל חלק הגדול.

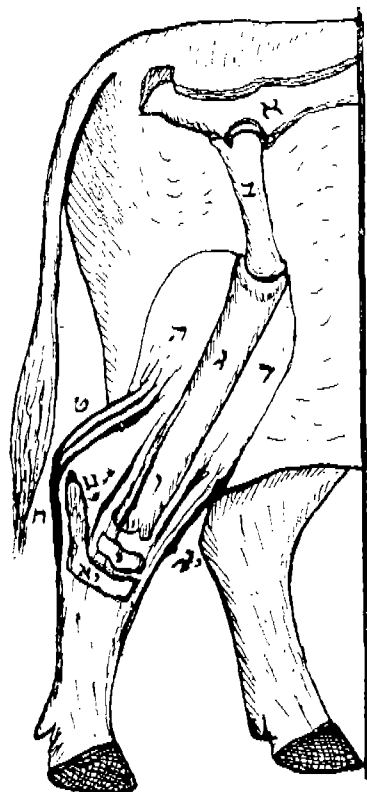
טחול

הטחול הוא מצד שמאל הבהמה, ובצד העב הוא דבוק לכרס, ובצד השני שאינו דבוק בכרס הוא דק — ובעוף הטחול עגיל כעגבה ואינו דומה לשל בהמה.

כליות

שתי כליות בבהמה אחת מימין ואחה משמאל, והגיד החלול שבאמצע הכוליא כמין סמפון, והגידין מעורין ואדוקין שם, והמים נמשכים דרך שם לכיס השתן, והיא הנקרא הריץ וסביב לו החלב היינו לובן הכוליא, ובעוף הן סגורין בעצם ואין טריפות פוסל בהן.

בוקא דאטמא — וצומת הגידין.

א) אטמא ירך, והוא עצם האליה "שקורין" "הנקא" ובו חזר כמו אסיתא, והבוקא היינו הבוכנא שהוא ראש עצם הקוליות.

ב) תקוע בו גיד עב וקצר יוצא מאמצע ראש הבוכנא ודבוק באמצע האסיתא, וסביב האסיתא בעיגול דבוקים כמה גידים כאחד וקרום של בשר מחברם והם "היתרת" ודבוקים רק במקום אחד בצד הבוכנא ואלו הם הניבים.

ג) עצם השוק.

ד) בשר השוק לצד פנים הבהמה.

ה) בשר השוק לצד חוץ כלפי הזנב.

ו) צומת הגידין החצוניים שהם עיקר לדעת רוב הפוסקים והם שלשה, האחד הוא דק דביק לעצם השוק, והשני —

ז) עב ממנו סמוך לעצם

השוק בצד חוץ —

ח) והשלישי הוא העב ביותר, שמתחלתו הוא אחד ונמשך על עצם העקום המסומן באות (יב).

ט) ואח"כ מתפצל לשלשה וסביבם קרום המדבקם ונמשכים למעלה והיו לבשר השוק,

י) עצם הערקום.

יא) עצם הרחב.

יב) עצם העקום.

יג) שלשה גידים סמוכים ודבוקים לעצם השוק לצד פנים והם הצומת הגידין לשיטת קצת פוסקים שאנו מהמורים לחוש לדעתם.

ובעוף בוקא דאטמא עם הניבים כמו בבהמה, אמנם הצומת הגידין בעוף הם ששה עשר, אחד עשר מצד חוץ וחמשה לצד פנים, והולכים בעיגול סביב השוק. ואין חילוק בין פנימיים לחצוניים, ואין לו ערקום, ודינו בין ארכובה לשוק כמו בבהמה בין ערקום לשוק.

עוד ביאורים רבים התלויים בשימוש, וציורים רבים יבאו אי"ה בחלקים הבאים על סדר סימני השלחן ערוך.

שעטנז

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

שעטנז, גלזו ומלזו הוא את אביו שבשמים (א) וגם זו מן התוכחות כי ימצא איש עו פנים לגיהנם בגר בוגדים ילבש, בגד אשר בו צרעת צמר ופשתים יתהו, כונתו רצויה להכעיס אלקינו (ב) כי מה הנאה יש לו, אוי לו ואוי לנפשו כי גמול רע ישלם לו עת ד' יבא במשפט, וילבש כנגדו בגדי נקם להשיב גמולו בראשו (ג).

הערות וביאורים

- (א) כלאים פ"ט מ"ה.
 (ב) עי' הוריות יא.) דקרי ליה מומר שעושה להכעיס.
 (ג) וז"ל המהבר בס' הזכרונות זכרון ב' פ"א, והנה מרוב עונינו ראינו בענין הנוגע לשעטנז, כמה וכמה מבני עמנו אשר אינם נזהרים בו ואינם חוששים לאיסורו החמור. והוא עון פלילי ותמידי לגתקל בו, הולך ומתרבה מדי יום ביומו. ועל המולזל בו שגינו במשנתינו בשלהי כלאים, ר"ש בן אלעזר אומר גלזו ומלזו הוא את אביו שבשמים עליו. וכתב עליו הרמב"ם ז"ל וז"ל, גלזו ומלזו הוא נוטה מן האמת ומרחיק רחמי הקב"ה ממנו, לעברו מצוה שצוה הקב"ה בדבר שאין בו תאוה שתכריחהו, וזה עון גדול וכו' וכמה נצטער דוד המלך ע"ה על שמירת החוקים כתיקונן וכהיותן, עד שהתפלל עליהם ואמר אחלי יכונן דרכי לשמור הקיד, ואמר ברוך אתה ד' למדני חקיך וכו' עכ"ד.
 והנה בס' הזכרונות שם האריך בשיטת הפוסקים, איזה כלאים דאורייתא ואיזה דרבנן, והעתיקם בבינת אדם שער איסור והיתר אות צ"ו בקיצור. ויש בו ד' שיטות:

(א)

דעת רש"י דס"ל כלאים דאורייתא עד שיהיו הצמר והפשתים סרוקים יחד במסרק, ונטוים יחד, וארוגים יחד. ואם חסר אחד משלש אלו אין בו כלאים דאורייתא, ומכל מקום נראה לי דעל כרחו מצדה רש"י דדוקא על ידי אריגה

בעינן שיהיו שוע יחד ונטוה יחד כדכתיב שעטנז, ודרשינן שוע טוי ונוז, ר"ל ארוג, אבל כשקשרן או תפרן או קלען, אף על פי שסרקן וטוון כל אחד בפני עצמו הוי דאורייתא, כדמוכח מכלאים בציצית וכדכתיב יחדו ב' תכיפות.

(ב)

השיטה הב' היא שיטת ר"ת דס"ל דשוע טוי ונוז דדרשינן משעטנז, ר"ל שוע וטוי כל אחד בפני עצמו, ונוז אינו ר"ל ארוג, אלא ר"ל שזור דבעינן שיהיו החוטין שזורין, ואז לא שנא שנתחברו על ידי אריגה או קשירה או תפירה או קליעה הוי דאורייתא כדכתיב יחדו.

(ג)

השיטה הג' היא דעת ר"ש בפירוש המשנה, דסבירא ליה שוע וטוי כר"ת אפילו כל אחד ואחד בפני עצמו, אבל בנוז ס"ל כרש"י ולא בעינן שזור ואפילו הכי כיון שכל אחד שוע וטוי בפני עצמו הוי כלאים דאורייתא.

(ד)

השיטה הד' היא שיטת הרמב"ם כפי הנוסחא שבידינו ברמב"ם, דסבירא ליה דבכל ענין שנתחברו יחד הצמר עם הפשתים בין ע"י שוע שטרפן יחד ועשה מהן לבדין, בין על ידי טויה ובין על ידי אריגה שארג בלא טויה אפילו הכי הוי הכל כלאים דאורייתא עכ"ל הבינת אדם, ונתחזור לס' הזכרונות וז"ל ועתה אחר שנתבארו חלוק הדין שלפנינו, יש לתמוה מאד מאד על כמה מקומות, שבעונותינו הרבים אין חוששים לאיסור זה של שעטנז, ויהי בעיני רובם כחומר א בעלמא, וכדבר הרשות שכל הרוצה ליזהר יזהר, ושאינו רוצה אין עליו עון אשר הטא, ואין אדם יכול לעמוד על עיקר ביטול זה ומאין בא וכו'. במה שכתב הרב בעל ההגה בשם הרשב"א ז"ל שאף על פי שהפשתן יותר ביוקר מהקנבוס אין הכותי נאמן לפי שנקל לתפור בפשתן מבקנבוס, ויוצא שכר הקנבוס בהפסדו, ויותר ממה שמרויה החיט בדמי הקנבוס יפסיד בעמל תפירתו, כי יתפור בפשתן בשעה, מה שלא יתפור בקנבוס בשעה וחצי עיי"ש.

גם הנסיון שכתב בשם הרב המגיד דחוט של פשתים כשידליקנו כבה מהר ושל קנבוס הולך ונשרף. אין זה, כמו שהוא ז"ל בעצמו כתב, אלא בנותן לנכרי חוטי קנבוס לא באומר לו שיתפור בהם דלכולי עלמא אסור, ואפילו בזה כתוב שהרשב"א ז"ל לא סבירא ליה הכי, והוא בעצמו מסיים בה, ובעל נפש יחוש בדבר, מלבד כי אין הנסיון הזה בחזקת בדוק, שכמה פעמים נמצא הדבר להיפוך, של פשתן הולך ושורף ושל קנבוס כבה מיד, והכל כפי שזירת החוט והצבע, כמו שניסוהו כמה וכמה (ועי' יו"ד סי' ש"ב בהגה, ובש"ך סק"ה בשם מעדני יו"ט הביא סימן דאם מושכין החוט עד שנמשכין כמין שערות ארוכות, בידוע שהוא קנבוס, ועי' פתחי תשובה שם ובחכמת אדם שאין לסמוך על בדיקה זו) גם החייטים ישראלים בעונותינו הרבים יש שחשודים על הכלאים ומקלקלים בתפירתן במתכוין ושלא במתכוין, וצריך לחוש ולחקור אחר חיט כשר וירא חטא. סוף דבר, עונותינו הטו אלה, שנמצא כזה בעדת ישראל, שאחד המוכר ואחד הלוקח ואחד החיט, המכשלה הזאת תחת ידיהם, ולא חששו לחוק גמור מגדולי התורה וכו', שהרואה כלאים של תורה על חברו, ואפילו היה הולך בשוק, ואפילו היה רבו שלמדו חכמה, אין תבונה ואין עצה לנגד ד', כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, ואם היה שעטנו של דבריהם, ממתין לו עד שמגיע לביתו, ועינינו רואות מזה ומזה ואין שולח יד ואין פוצה פה.

לכן עליכם מורי ורבותי לצאת לע"ה, וכל מי שיש בידו למחות יבוא וימחה, וישמיע ברבים את איסורו החמור, ולא יראה ולא ימצא עוד בעדה הקדושה וכו', ולדעתי תקון החיט הוא תקון גדול לעשות מצוה זו כתקונה, ראוי לומר שבכל מקום שיהיה בו חיט ישראל יתנו לו הבגדים לתפרם על ידו וילמדו אותו הדינים הצריכים לכך, כדי שלא יכשל בדבר הלכה וכו', ולעם נכרי לא ירגילו עצמם ליתן את בגדיהם כי הם אינם נאמנים, ותקנתן במראית העין ביופי החתוך והתפירה, זו היא קלקלתם לנוי הנשמה, ומצוה גוררת מצוה, שיתן לחיט ישראל להשתכר וכו' כמו שכתב רש"י ז"ל בשם המדרש פ' בהר על הפסוק וכי תמכרו, מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך וכו' שאם באת לקנות קנה מישראל חברך תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך.

ובמקום שאין חיט ישראל מצוי, יהא זרין במצוה ויביא החיט הנכרי לביתו ויפקח על מלאכתו וכן ראייתי רבותי נוהגין וכו', ואם גם זה אי אפשר יהיה מיירא את הנכרי על זה, שאם ימצא דבר שלא כהוגן, לא יתן לו עון בגד לתפור וכיוצא וכו' וישתדל הנכרי להיות רצוי לקונים עכתו"ד.

ובספר ארחות חיים להרא"ה מלוניל ח"ב הביא מרבינו משולם, חז"ל

ואני בעצמי יודע שהלכות כלאים כמה מעורבבים מפני שאין לה גמרא (בבלי) ואותן המשניות לא נתחוררו לנו יפה כשאר המסכתות, דהשתא מה שבררו לנו חז"ל מן הזריעה ועד עריכת השלחן אין לנו פה לאכול, על אחת כמה וכמה במה שלא הניחו לנו מפורש, שאנחנו כסומים בארובה, וממשמשים ומלקטים קצת מן ההלכות אילך ואילך, וגם ראיתי מן הגאונים כגון רבינו האי והרי"ף ז"ל שהם לא יכלו לברר מן ההלכה איזה כלאים דאורייתא ואיזה דרבנן וסתמו דבריהם ואמרו הו' ידעין דבין דאורייתא בין דרבנן גזירה היא ולית למיפרץ בה עיקר, ואיפלגו בזה, ר' יוסי בר' אומר אף הלוּבש כלאים וכו', איכא בינייהו כלאים דרבנן, דתגא קמא סבר דכלאים דאורייתא (דומיא דחלב) הוי מומר וכו' ור' יוסי סבר כלאים כיון דמפרסם איסוריה אפילו דרבנן הוי מומר (כן היא הגירסא בגמרא שלנו הוריות יא.) ושם בארחות חיים גריס ואיפלגו בזה ר' יוסי ור' יהודה, ואפילו בכלאים דרבנן איכא דקרי ליה מין ואיכא דקרי ליה משומד). ועי' דרושי הצ"ח מהנודע ביהודה דרוש ח' אות ו' ח"ל, וכמה ממשולים כבר נמצא, ורחמנא ליצלן מעון חמור הזה, ואותיותיו מעידין על גודל עונשו, שעטנו אותיות "שטן עז" ויום אחד אם לבוש בשעטנו אין תפלתו נשמעת ארבעים יום, ועי' שלה"ק פ' ויצא בשם הריקאנטי ובילקוט הראובני פ' קדושים.

צמר ופשתים

חז"ל קבלו הפירוש של צמר ופשתים, דלא נקרא צמר שאסרה תורה, אלא של כבשים בלבד הנקרא וואל Wool, Wolle והוא האסור עם הפשתים. פשתים שאסרה תורה היא הנקרא פלאקס. לאווינד, Linen Flax והיא האסורה עם הצמר.

קנבוס קאנאפליס Hemp, Hanf מותר עם הצמר.

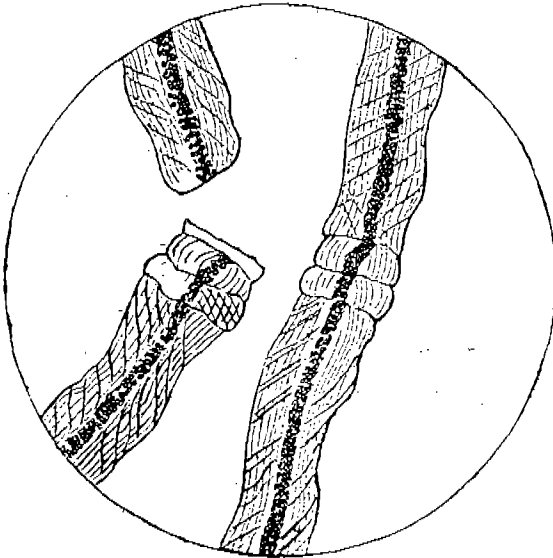
צמר גפן באוועל Cotton, Baumwolle

צמר גמלים קאמעלהאר מותר עם הפשתן.

בדיקה להבחין בין פשתים לקנבוס.

כבר הבאתי לעיל דסימנים מובהקים להכיר בין חוטי פשתן לחוטי קנבוס אין. לנגו. בקושי אפשר להכיר ולהבחין ביניהם על ידי זכוכית המגדלת או על ידי חכמת ההרכבה וההפרדה, כעמיא. קצת בני אדם חושבים לסימן את המרק, שקורין גלאנג, של פשתן יש לו מרק מה שאיני בקנבוס, אבל גם זה אינו בדוק כי אם אחר הכבוס היטב מהצחצוח ויפוי שעושים בבית האריגה.

מצאתי בלעקסיקאן ישן, בדיקה להכיר בין חוטי פשתן לקנבוס, והוא שמוציאין איזה חוטין מהארג ונותנים בקנה של זכוכית, ונותנים עליהם מעט חמצת-הנקן NITRIC ACID ומרתיחין על האור שיבשל זמן מה, אחר כך מוציאים החוטין מהקנה של זכוכית ומשימים אותם בין חתיכות זכוכית ומסתכל בהם בזכוכית המגדלת לכל הפחות על אחת שתי מאות (מיקראסקאפ). ויראה ויבחין על ידו ההפרש הגדול בין חוטי פשתן לחוטי קנבוס, ועיקר הסימן הוא שבחוט פשתן כמו קו דיהה שנמשך באמצעו לארכו הנקרא CANAL, מה שאין כן בקנבוס.

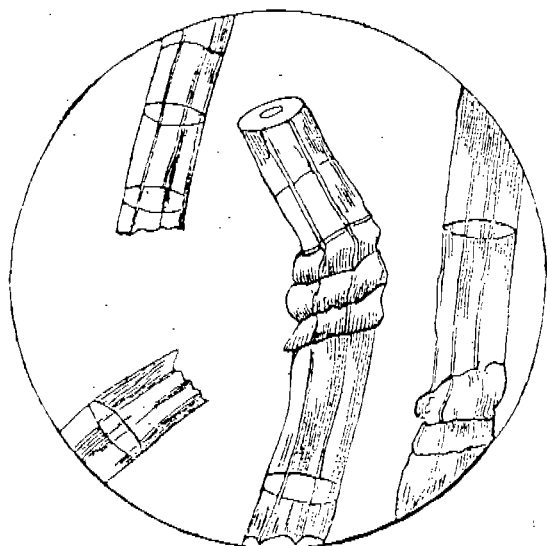

חוט של פשתן

תמונתו

בזכוכית המגדלת

על אחת שתי מאות.

זוט של קנבוס

תמונתו

בזכוכית המגדלת

על אחת שתי מאות

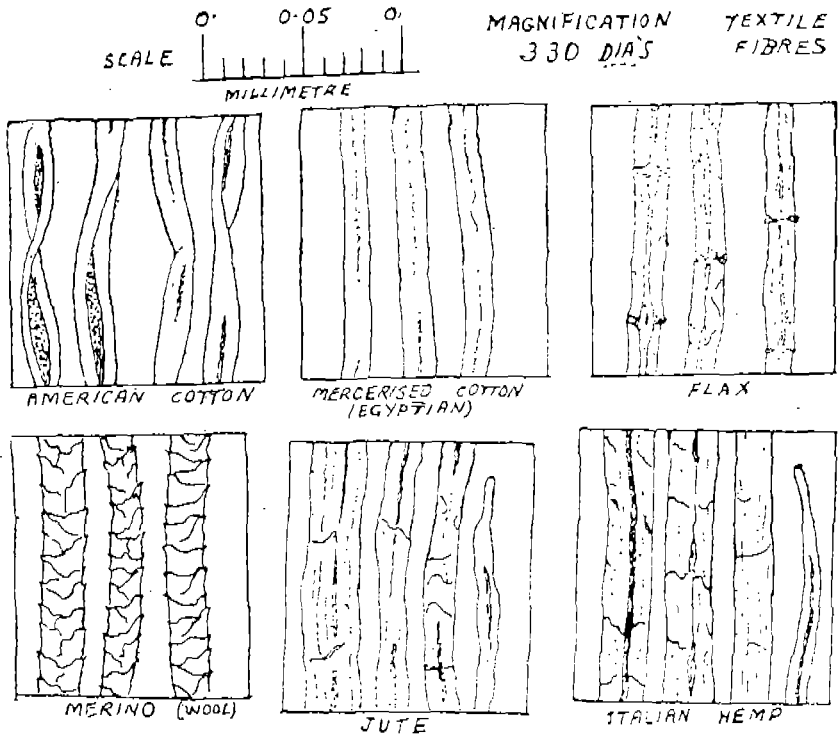
מובן כי בדיקה זו היא רק להבחין בין פשתן לקנבוס אם הפשתן או הקנבוס כמות שהם (לא כשהם מעורבים בעודם מוכים וארוגים יחד שאז קשה להכיר) ורוצים ליתנו בבגד להחזיקו בצביונו שלא יתקמט, ושמעתי אומרים כי במלבושים הפשוטים הנמכרים במחיר גבוה אין נותנים בהם פשתן שדמיו יקרים, ונותנים במקומו קנבוס או נוצה של עזים או צמר גמלים, ונוכחתי לדעת שאינו כן, שנמצא כעת פשתן ממינים הפשוטים שאינו ביוקר ומניחים אותו במלבושים הפשוטים, ועל כרחק שאין לסמוך להקל בזה.

בדיקות להבחין בין צמר כבשים לצמר גפן

- (א) אם הארג מעורב מצמר כבשים וצמר גפן, בדיקתו הוא ליתנו בתוך כלי שיש בה חומצה גפריתות, שוועבעלזויערע Sulphuric Acid או בתוך כלי שיש בו נתרן מאכל Caustic Soda, החומצה גפריתות המסה את הצמר גפן, ולא תזיק להצמר כבשים, והנתרן מאכל תזיק להצמר כבשים ולא להצמר גפן.
- (ב) אם תסיף שמן זית על הארג, אם הוא מצמר כבשים יהיה במקום הרבב כמעט סקוי (דורכזיכטיג) Transparent ואם הוא מצמר גפן יהיה במקום הרבב עכור (טריב) Dim.
- (ג) אם תערב סוכר ומלח תערובות עבה ותשימה על אפר צמר גפן יתהפך האפר לשחור ואפר צמר כבשים יתהפך לאפורי (גראוו).

ד) אם הטבול הארג בהידראכלאריק אסיד Muriatic Acid ותכבסו קצת ואחר כך תדוה אותו באמאניאק, מלה נשדור. הצמר כבשים ישאר כשהיה, והצמר גפן יעשה למקפה שתמס במים.

ה) אם תשרוף חוט של צמר כבשים נקי, ישרף לאט ותרגיש ריח רע, וצמר גפן ישרף מהר ואפרו אפורי, ואינו מריח כל כך, משאיכ באפר צמר כבשים שיעשה כמו מבר תמיסה מתכית.

פה מקום אתי להדפיס מה שנדפס בהעתון אינדאעליט בשם אגודת הרבייח באשכנז.

בדיקת הבגדים משעטנו.

- באלו המקומות צריך לבדוק אחר שעטנו, כשקונה בגד תפור מן החנוני.
- א) בכפתורים שממלאים אותם בחתיכות פשתן.
- ב) החוטין שתופר ומחבר הכפתור אל הבגד שחן מפשתן.

- ג) הנקבים שמכניסים בהם הכפתורים עושה להם שפה מחוטי פשתן.
- ד) בשולי הבגדים נותן רצועה של פשתן הנקרא Tape.
- ה) בבגד העליון על החזה, ועל בית הצוואר ועל הכתפיים נותנים שם התיכות רחבות מפשתן בין האריג העליון לתחתון.
- ו) בחבור השרוילין להכתפיים נותנים רצועה של פשתן.
- ז) במכנסיים במקום חבור שתי בתי רגל, חופר בחוטי פשתן לחזקם שלא יקרעו.
- ח) שם במקום פתיחתן תחת הכפתורים, ובצד שכנגדו כשפה המכסה את הנקבים, שהכפתורים נכנסים בהם נותנים רצועה של פשתן.
- ט) בשפת המכנסים ובהגורה המהרקת נותנים רצועה של פשתן.
- י) בשפת הכיסים לחזקם שלא יתקו נותנים רצועה של פשתן וחופר בחוטי פשתן.
- כללו של דבר, התיכות פשתים דגולים ליתן במקומות שצריך להיות ישר וקשה שלא יתקמטו, וחוטי פשתים כדי שהתפירות תהיינה חזקות ולא יתקרעו. ויכולים ליתן במקומן מדבר המותר כגון קאמפלחאר העשוי מצמר גמלים, או משער סוסים צווייגרנאסאהאר, ובמקום חוטי פשתן יתנו חוטי משי שהם גם כן חזקים.

בגדים מבלאי מחכות צמר ופשתים

והנה עד הנה דברנו מאיסור שעטנו הבא על ידי חבור צמר עם פשתים, שנארג כל אחד בשני עצמו, ואחר כך איתה וחיבר אותם על ידי שזירה ואריגה או תפירה אבל מה נעשה לאחזתנו שמאחזן את הקרעים צמר ופשתים על ידי שקורעין היטב הדק על ידי בכונה שקורין רייסמאשינג עד שנחשבו למוכין וניסין, ומה גטוים חוסין וגארנין הרבה מינו סחורות, והכל נעשה טכטוטוין ובלאי מחכות מבגדים ישנים שייב בהם העטנו דאורייתא, ואין לזה ביטול. א) מטעם דלא מהני ביטול רק בשנתערב בקוים היתר בהחיר כגון צמר גמלים עם צמר רחלים, וכשנתבטל הצמר הרחלים ברוב צמר גמלים מותר לערב עם הפשתן כמבואר ביריד סי' רצ"ט סעי' א' הגם שבטלתן ערוך שם סיים הילכך מי שנתערב לו צמר ופשתים בבוא סין אחר ומערב עמהם ומבטל אחר מהם, ולא שייך כמו ביטול אלא קודם שנעשו חוסין אבל אחר שנעשו חוסין אין לבלאום שיעור וכו' והבא בהבלאי מחכות שנקרעין על ידי המכונה הלא לא נעשו עדין חוסין, מכל מקום

כיון שכבר היו חוטין וחל עליהם שם איסור כלאים פעם אחת אינו יוצא מידי איסורו לעולם עד שיפרידם זה מזה, ויקרע כל אחד בפני עצמו ויעשה מהם מוכין ואחר כך יערבם. (ב) שנשארו חוטין מהסמרטוטין מבגדי כלאים ממש, עי' בס' דרשה צמר ופשתים שהאריך בזה שיש כאן חשש שעטנו גמור דאורייתא, ושיש ליהרהר בזה מאד והביא בשם ספרי המקובלים (ועי' ילקוט שמעוני בראשית סי' ל"ה), שרציחת קין להבל באה מן כח הטומאה של שעטנו שזה הקריב צמר וזה הקריב פשתים, וגם הש"ע יו"ד מרמז על זה כי הלכות שעטנו מתחלת בסימן רצ"ח ומסיימת בסימן ש"ד.

והנה שמעתי כי גם במדינת ענגלאנד עושים כן, וזהו רק בהסחורות הפשוטות. אבל מאן מפנים, ועי' בס' צמה צדק פסקי דינים יו"ד סימן ש' שהעיר מכמה מקומות שמצינו דצריכים לבדוק משום מעוטא, כמו בדיקת הריאה, תולעים וכו', וכאן שיש לספק שהבגד הוא גם כן לא מחוטי צמר לבד כי אם עוד איזה חוטי פשתים מעורב בהם, וכמו כן אם יש לספק שכל החוטין אינן מצמר לבד כי אם מתערבות צמר ופשתים שטרפן יחד כמו שכתב כהאי גונא בערוך ערך "שע" עי"ש. ולכן עכשו שנתרבו החכמות במלאכות יש לחוש עי"ש עכ"ד.

אחרי כתבי כל זאת הגיע לידי הס' ירושת פליטה והוא קובץ תשובות מגדולי מדינת הונגריא, וראיתי שהביא שם ספר הג"ל והאריך בענין זה, וחתר אחר צדדים להקל וסיים הנח להם לישראל וכו'.

צוארון של פשתים

נשאלתי אם יש היתר למה שנהגו הנשים לשאת צוארון של פשתים על מלבושן של צמר מחובר במחטין בשני קצותיו.

והשבתי דאיסורו מבואר בשו"ת חות יאיר סי' קמ"ג וז"ל מצינו למידין דאיסור גמור הוא, מה שמחברין יחד בית צואר פשתן במלבוש צמר במחט, דאפילו לפי שעה הרי הן מעבירין המחט דוגמת שתי תכיפות, דאל"כ אינו עומד כלל, ובשתי תכיפות הוי שריר וקיים מאד, כאשר כתבת שלפעמים מניחין אותו זמן רב, והוא לובש מלבושו עם הבית צואר של פשתן בבת אחת, לכן אין בו היתר עכ"ל.

מרמה
מקלל
מכנה
ריבית
רכילות

מרמה

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

מרמה א) ומחוסרי אמנה ב) להיות כל איש שולט ביצרו ומושל ברוחו, הולך תמים ופועל צדק, נושא ונותן באמונה ופיו ולבו שוין לדבר נכונה, כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ולא נחרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה ג) לכן שקר וכזב הרחיקו מכת, כי דובר שקרים לא יכון לנגד אלקיכם ד).

הערות וביאורים.

א) מרמה היא שמדבר טוב ולבו חושב להרע, וזהו שכתוב ושפתי מדבר מרמה, שהמדבר מרמה פיו חלוק מלבו כדוגמת השפתים שהם נחלקים וכו' (עץ יוסף בשם הגר"א ז"ל), ועי' בקונטרס שפת תמים בסוף ס' שמירת הלשון מהגה"צ בעל חפץ חיים זצ"ל. מכיל ז' פרקים מלוקט מספרי מוסר ובפרטות מס' שערי תשובה לרבינו יונה, ומבאר שם גודל עונשו, ושכר השומר עצמו מזה והולך בתמימות ומביא שם כל הפרטים הנוגעים לענין זה.

ב) עי' חו"מ סי' ר"ד באיזה אופן נקרא מחוסר אמנה שצריך לקבל עליו קללת מי שפרע, ויש שאינו צריך לקבל עליו מי שפרע אבל נקרא מחוסר אמנה, ואין רוח חכמים נוחה הימנו עי"ש.

ג) שבת קיט: ושם ככ) הא במשא ומתן עי"ש.

ד) עי' סוכה מז: אמר ר' זירא לא לימא איניש לינוקא דיהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה משום דאתי לאגמוריה שקרא שנאמר למדו לשונם דבר שקר, ועי' יבמות סג) את לא תעביד הכי שנאמר למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו, ועי' פלא יועץ אות "שקר" מה שהביא מדחז"ל, ובשערי תשובה לרבינו יונה שער ג' אות קע"ה ובאורחות צדיקים המיוחס לאחד מן הראשונים, בשער כ"ב שחלקו ענין ואופני השקר לתשעה חלקים.

מקלל

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

מקלל חברו בשם אג' בכינוי א) והיא גם כן צרעת פורחת בדורנו כמתלהלה היורה זיקים בלשוננו ואפילו לבניו הקטנים דרך שחוק והיתול לאמר לא פעלתי און.

הערות וביאורים

א) חו"מ סי' כ"ז סעי' א' אם היה בעדים ובהתראה לוקה אחת משום לא תקלל חרש ולא נאמר חרש אלא להטמיענו שאפילו זה שאינו שומע ולא נצטער בקללה זו לוקה על קללתו. ואם היה דיין לוקה עוד אחרת משום אלקים לא תקלל, ועי' סנהדרין מט.) תהא לוטא ולא תהא לאטה. נוח לך להיות מן המקוללים ולא מן המקללים. לפי שסוף קללת הנב"ל לשוב אל המקלל, רש"י שם. ועי' סמ"ג מל"ת רי"ג דלא הוזכרה תורה על כולן אלא בכשרים שנאמר ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך סנהדרין פה.) ועי' ב"מ מת: רבא אמר מילט לייטינן ליה כדכתיב בעמך בעושה מעשה עמך, ובתוס' שם וז"ל לא מיקרי האי אינו עושה מעשה עמך לענין שיהא מותר לקללו בחנם, כי אם לקללו על המקח הזה במי שפרע עכ"ל. משמע דרשע גמור מותר לקללו, ועי' מנחת חינוך מצוה רל"א שפירש דברי החינוך שכתב שאסור לקלל בשום ענין, דדייק לה מתיבת פטור משמע דאיסורא איכא (ועי' שו"ת שאגת אריה סי' ע"ד לענין פטור האמור בכל מקום חוץ מאיסורי שבת, אם הוא פטור ומותר או פטור אבל אסור מדרבנן).

ובמנחת חינוך שם הקטה איך קלל אלישע הנביא את הילדים בשם ד' אפילו אם היו רשעים וכו' ובפרט למאן דאמר בסוטה מו:) מאי ראה וכו' ודחק לפרש דשרי לקלל המצער עי"ש, ועי' ברכות ז.) בהוא צדוקי דהוי קא מצער לר' יהושע בן לוי בקראי, וריב"ל רצה לקללו ובתוס' שם, ועי' שבת קה.) בעובדא דקרנא ושמואל, דרב לייט לחו דהוי קא מצערי ליה, ובאמת תמהתי על המנ"ח דשם בגמ' דתני פטור, דדייק משם דאיסורא איכא, הלא מסיק שם בגמ'

דמיירי כשעשה תשובה, ובגו חייב כמו שחייב אלאחר מיתה, ואחר פטור כיון שיוצא ליהרג, אבל ברשע גמור אפילו איסור דרבנן ליכא, ויגעתי ומצאתי בס' מנחת יצחק שעמד בזה ועוד הקשה שם הלא מצינו כמה פסוקים בתהלים דוד המלך ע"ה קילל את הרשעים, וגם הזכיר שם שמים על הקללה, ומסיק שם דרשעים גמורים מותר לקלל והא דגמ' סוטה מז; דאלישע קללם בשם משום שהיו אפיקורסים גמורים, דמפורש בכתוב ויתקלסו בו, ואם כן ביזו תלמיד חכם, ובסנהדרין צט; אמרו אפיקורס זה המבזה תלמיד חכם, ואם כן הני נערים המנוערים מן המצוות שביזו והתקלסו בו ודאי דאפיקורסים הם ושפיר קללם בשם ד' יע"ש. ובאמת חז"ל חשבוהו לעון בסוטה מז; ת"ר שלשה חלאים חלה אלישע, אחד שגירה דובים בתינוקות וכו'.

בכל זאת לפי טעם הרמב"ם ז"ל שהרחיקה התורה הענין מצד המקלל שלא ירגיל נפשו אל הנקמה וכעס, ואל פחיתות המדות, ראוי למנוע מזה, יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו.

מכנה

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

מכנה שם לחברו, דבר שאין השכל סובל, כי ימצא איש יאבד עולגו
בשעה אחת על קול דברים, כי ניתה הס' למוציאיהם, ולמוציאיהם בפה א).

הערות וביאורים

א) והוא אחד מהשלשה שיורדין לגיהנם ואינם עולים ב"מ נח: ואף על
פי שהוא רגיל באותו כינוי ואין פניו מתלבנת, שם ובחור"מ סי' רכ"ח סעי' ה',
ועי' תענית כ: ומגילה כח: זולת בעבודה זרה שמצוה לכנות לה שם לגנאי עי'
ע"ז מו: ובמכילתא פ' משפטים על הפסוק ושם אלהים אחרים לא תזכיר, ועי'
מגילה כה:)

וכן יש דברים שממדת דרך ארץ להזכירם בבינוי, כגון בית הכסא או
בית הכבוד, ונבל גבלה ידבר, ואיש כבוד כולו אומר כבוד, עי' פלא יועץ, ועי'
סנהדרין סח: במשנה ועד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים
בלשון נקיה, ועי' פסחים ג: לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, וברש"י שם,
ודרך נקיי הדעת לספר בלשון נקיה וכו' ועי' יבמות מו: ועי' ביור כג: דאין
הקב"ה מקפה אפילו שכר שיחה נאה, ובמס' דרך ארץ פ"ג ר"א בן יעקב אומר,
אדם נאה ומשובה ומוציא דבר מגונה מפיו משלו למה הדבר דומה לטרקלין גדולה
וביב של בורסקי קבוע בתוכה כך אדם וכו'.

ומענין לענין מכנה אעתיק משו"ת מהר"ם שיק ז"ל יו"ד סי' קס"ט, על
דבר אשר שאל שיש בני אדם שנוכניס עצמם בשם הגוים, ומעלתו הוכיח אותם,
דהרי אמרו במדרש שבזכות זה שלא שינו את שמם זכינו לצאת ממצרים וכו'
בודאי יש בזה איסור דאורייתא כמו שכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות עבודה זרה,
דמקרא מלא נאמר בסוף פ' קדושים ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, ומשם
ילפינן בספרי דאין רשאים לדמות להם בשום אופן וכו' וכל שכן דאסור לדמות
להם בשמם וכו' ומביא שם המהר"ם שיק ששר אחד התרעם לפניו ואמר כי
לא נאה מה שיהודים קורים עצמם בשם הגוים, ושאר כל האומות מחשיבין השמות

הבאים להן מראשי האומות דהיינו הונגריא ופראנצעזיא וכדומה וכו' ומחזיקין זאת להן לכבוד ולתפארת, והיהודים אשר הם מקדמוני האומות קיומי העולם, המה בושים עצמם להקרא בשם העצם ומשנים שמם לשם האומות, וזה להם גנאי גדול, ולא היה בפיו מענה להשיב לו, אבל דחה אותו בדברים, שהגלות גורם זאת, וסיים אבל באמת גם זה נתקיים בנו הקרא כי דור תהפכות המה בניים לא אמון בם וכו', היינו שאינם רוצים בשם המגדלים אותם וכו' ומראים בזה שהם מחשיבים את הגוים יותר מישראל, והרי מעולם היה הדרך לקרוא שם בניהם ובנותיהם על שם אבותיהם, או על שם צדיקים קדושים וגאונים גדולים שהם היו החשובים, והחדשים מבזים אבותיהם וכו' ומפארים שם הגוים לקרוא שם צאצאיהם על שמם והרי זה בזיון גדול לאבותיהם וכו', ואני מזהיר כמה פעמים בדרשותי על האיסור ההוא וכו' יע"ש.

ועי' יומא לח: מאי ושם רשעים ירקב א"ר אלעזר רקביבות תעלה בשמותן.

דלא מסקינן בשמיהו ועי"ש בתוס'.

רבי

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

רבי, כמה החמירו בו עד שאמרו רז"ל המלוה ברבית ככופר באלקי ישראל המוציאם ממצרים א). ובדור הזה השליכו מצוה זאת אחרי גיוס, עד אשר כמעט נשתכחה מהמון עם חומרתה, יען רוב משאם ומתנם של רוב תגרי עמנו שטוף באיסור רבית או אבק רבית, ויהי כמצחק בעיני שומעיו באין מבין עומק איסורו ב) ולא ישמעו לקול מלחשים מגידים גמזהירים דברי אלקים חיים, תורה צוה לנו משה את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך. איסור זה כתוב בתורה, שנוי בנביאים ומשולש בכתובים ג) ואין מבין אחרית דבר מראשיתו, כי אם תחלתו מתוק להרבות ממנו, אחריתו כנחש ישך, אלקיו מאריך אפיה וגבי דיליה, כי סוף סוף עושה עושר ולא במשפט, בחצי ימיו יעזבנו, והוא ימות ברוב רשעו, ככתוב על יד נביאו בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה ד).

הערות וביאורים.

- א) יו"ד סי' ק"ט סעיף ב' מגמ' ב"מ סא: ונכסיו מתמוטטין, שם ועיין תוס' סוטה ה). וב"מ ע: בדבור המתחיל תשיך בשם אגדות רז"ל שאינו קם בתחיית המתים, והוא בפרקי דר' אליעזר סוף פרק ל"ג, ובמדרש רבה שמות פ' ל"א, ד' ו', וז"ל הש"ך בשירו על פי א"ב ענדפס ביו"ד ח"ב בסופו "ימוט המלוה הונו בנשך ממונו, מעיד הוא בזדונו, שכופר באדונו, לא ייקץ עמנו.
- ב) והרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות מלוה ולוה ח"ב כתב שהמלוה ברבית עובר על ששה לאוין והלוה עובר בשני לאוין, והערב והעדים והסרסור עוברין בלא אחד.
- ג) שמות כ"ב. ויקרא כ"ה, דברים כ"ג, יחזקאל י"ח משלו ב"ה. תהליכ ט"ו.

ד) כתב המתבר בס' הזכרונות שאחד מן האיסורים החמורים שבעונותינו הרבים הקילו והתישו כחו ונתפשטו היתרו כמעט בכל המקומות הוא איסור הרבית

וכו', והנה גודל חומר הרבית מתבאר היטב מכמה צדדים שראינו שהכתוב הזהיר ושנה עליה לאוין הרבה לכל העוסקים עמהם למלוה וללוה, לערב לעדים ולסופר. ואין מחילה מועלת בה, והראה לשמות רבה על הפסוק אם כסף תלוה את עמי וגו' דברים ראויים לקרות ולשנות ולהשמיעם ברבים להזהיר בהם את העם וכו' וסיים לצאת ידי שמים במקצת נבאר כמה פרטים שצריך כל אדם לזוהר בהם וכו' עיי"ש באריכות, ובס' פלא יועץ כתב כי על ידי שהתירו חכמים על ידי שטר עיסקא סברי דדא ודא אחת היא ונעשה להם הכל כהיתר. ויש כמה וכמה פרטי דינים בדיני רבית דלא בקיאי בהו אינשי וכו' ומי שהוא ירא את ד', וירא על ממונו שלא ירד לטמיון, ילך אצל חכם וידרוש לדעת כל דיני רבית על בוריקן, לבל יכשל בעון רבית חס ושלם, וירשום אותם בכתב, אותם שלא היה בקי בהם למען יהיו לזכרון בין עיניו, וחרד האיש וילפת לבל יגע רבית בממונו יותר מאשר חרד לבל יגע בשר חזיר וחלב ודם במאכלו, כי כן באמת הוא יותר חמור, שהאוכל בשר חזיר חלב ודם וכדומה, אינו עובר אלא לאו אחד, וברבית עובר על חמשה לאוין, אלא שכבר מלתי אמורה שיש עבירות קלות בר מזלא, שנוהרים מאד בהם, ואם יצאו אנשים בני בליעל שיעברו עליהן, תהום כל העיר עליהן שיצאו מדת יהודית, ויש עברות יותר חמורות שאין נוהרים בהם ונעשו כהיתר, כגון עון רבית ולשון הרע ושבועת שוא והזכרת שם שמים לבטלה, וכנהגה רעות רבות, וביטול תלמוד תורה כנגד כולם, שומר נפשו ישמור את כולם עכ"ל.

ובס' אורח מישור במס' שבת קנ"ה:) הביא בשם ספרי מוסר שמבארים דברי רב פפא שם, לית דעני מכלבא ולית דעתיר מהזירא. על לאו דלשון הרע, ועל לאו דחזיר, לית דעני מכלבא הוא הלאו דלשון הרע כדרשות רז"ל פסחים קיח.) המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים (ועי' בס' שמירת הלשון שער הזכירה פ"ד ופ"ט, הדמיון של בעל לשון הרע לכלב), והשמיעני רב פפא דהלאו הזה לאו בר מזלא והוא עני, דלשון הרע רובם אין זזהרין בו ואף שהוא חמור מאד ועי' בבא בתרא קסה.) עם כל זה מועטים המה הנוהרים ועני הוא הלאו הזה, ולית דעתיר מחזירא, הוא הלאו של איסור חזיר, עתיר הוא וכמעט כל ישראל נוהרים בו.

על כל פנים החוב על כל אדם מישראל בטרם שמקבל הלואה מחברו בתורת עיסקא למהצית שכר וכל שכן שלא בתורת עיסקא רק לצורך קניית בית ושדה שישראל לתלמיד חכם מובהק בהוראה אופן היתרו ולא יקיל לעצמו באיסור החמור, ועי' קידושין כ.) לזבן אינש בריתיה ולא לזווף בריביתא, ובשלה"ק במס' חולין כתב דכל תנאי שכתנה בהיתר עיסקא צריך להיות בלב שלם ביניהם על

דרך האמת שסובר המלוח שיעשה כפי מה שמתנה. אבל אם אינו יודע וברור לו שלא יעשה הלוח כן, ואינו מתנה כן אלא כדי שיהיה לו היתר על פי התורה ליקח רבית, על זה כתבה התורה ברבית ויראת מאלקיך וכו' ואם ערום יערום או האיסור רבית במקומו וענוש יענוש עכ"ד.

ועי' דרושי הצ"ח דרוש ה' שמוזהיר על מה שנכשלים באיסור רבית גמור בשותפות העשיר עם ממנו והעני בהתעסקות גופו, אפילו אם הם שנים בריוח ובהפסד יש איסור אם אינו נותן לו שכר עמלו (כמבואר ביו"ד הלכות רבית סימן קס"ו וסימן קע"ו סעיף ג') וכאן בעיר הזאת ראיתי כמה שטרות המבואר בהם בפירושו, שלא יהיה לבעל הממון שום הפסד, וכל אחריות ההפסד הוי על המתעסק, ובריוח חולקים, וזהו איסור רבית ממש, אלא שנקרא צד אחד ברבית, שאם אין כאן ריוח כלל אין כאן רבית, אם רבית צד אחד מקרי רבית וזהו אפילו רבית קציצה ויצא בדיינים, ועל כל פנים רבית דרבנן הוי לכל הדיעות, ובזה אינו מועיל אפילו נותן לו שכר עמלו עכ"ד. ועי' בקצור שלחן ערוך סי' ס"ו ומה שהבאתי שם במצודת דוד בשם האחרונים, ונוסח שטר היתר עיסקא בנוסח שטרות הנצמד בסופו.

רכילות

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

רכילות (א) ולשון הרע (ב) ומלבין פני חברו (ג) כמה גדול עונשו של בעל לשון הרע, כי כל המספרו כאלו כופר בעיקר (ד) וכל המלשין חברו בסתר אין תרופה למכתו (ה).

הערות וביאורים

- (א) אי זה רכיל, זה שטוען דברים והולך מזה לזה, ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני, אף על פי שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם, רמב"ם פ"ז מהלכות דעות ה"ב.
- (ב) יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה, לא תלך רכיל בעמך, והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חברו אף על פי שאימר אמת, אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חברו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו ואומר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ד' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, שם ברמב"ם.
- (ג) יורד לגיהנם ואינו עולה, וכאלו שופך דמים ואין לו חלק לעולם הבא ב"מ י"ח: נ"ט), ואף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, סנהדרין צ"ט) ואבות פ"ג.
- (ד) ערכין טו: ומגדיל עונות עד לשמים, וראוי לסקלו ונגעים באים עליו וכו'.

(ה) שם ועי' שבת קי"ט: כל המבזה תלמיד חכם אין לו רפואה למכתו. מי האיש החפץ חיים ה"ה הגאון הצדיק ר' ישראל מאיר הכהן זצ"ל שמקום הניחו לו מן השמים לחבר ספר היקר מפז על הלכות לשון הרע ורכילות, הלכה למעשה מלוקט מדברי הז"ל, השם נראה עוצם גאונותו וצדקתו איך שדקדק בדברי הז"ל והוציא מהם הלכות ופרטי דינים איזה מהם דאורייתא ואיזה מהם דרבנן, והציג דוגמאות בחיי יום יום איך להתנהג להשיב מפני הכבוד ושלא יתפס בעון לשון הרע או אבק לשון הרע, וחלק שני להס' חפץ חיים בשם שמירת הלשון,

בדברים מתוקים מדבש ונופת צופים, ואשרי אשר יקבע לו עתים לתורת חיים ללמוד בספר הזה מדי יום ביומו, בטח ירגיש שינוי גדול בנפשו, ובלי משים אל לבו יפעל עליו שירגיש ויזכור לכל דיבור שיציא ולכל אשר יבטא בשפתיו.

וראיתי בס' פסקי תשובה לר"א פיעטרוקובסקי ח"ג סי' רנ"ח מכתב הגה"צ האדמו"ר מגור זצ"ל שראוי להעתיקה, וז"ל בעזה"י א' וישלח תרצ"ו ירושלים תובב"א. אהובי אנשי ילומנו היקרים שיחיו במדינת פולין, עוד זאת אדרוש מכם, כאשר רבו הצרות מבית ומבחוץ, ונאמנים דברי רז"ל דגלות הזה מטעם לשון הרע ושנאת חנם (עי' יומא ט: ערכין ט"ו), שמות רבה פ"א על הכתוב אכן נודע הדבר) ולזאת אבקש להתחזק בענין שמירת הלשון ושנאת חנם, ועצתי שתלמדו בס' חפץ חיים ושמירת הלשון, על כל פנים בב' ימים בשבוע, ואעידה עלי שמים וארץ כי אחר שגמרתי הספרים הנ"ל הרגשתי בעצמי בזה פעולה לטובה, ולזאת גם השלם במדותיו יתפעל על ידי זה, ואחשוב שזה שאמר הרובל לר' ינאי ויקרא רבה ט"ז, ב') לא אנת ודכוותך, עכ"ז אטרה עליה ר' ינאי להראות כי הכל צריכים לזה, הנני ידידכם הדו"ש וטובכם, אברהם מרדכי אלטר, עכ"ל הגה"צ מגור זצ"ל.

חוץ מהספר חפץ חיים ושמירת הלשון הוסיף הגה"צ עליהם ספר חובת השמירה עם מאמר כבוד שמים, וס' קונטרס זכור למרים, ובכל אלו החמשה ספרים הקורא ושונה בהם מקיים בזה מאמר השי"ת זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים וגו', כן סיים הגה"צ זצ"ל בס' קונטרס זכור למרים.

תורה
תפלה
תגלחת
תולעים

תורה

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

תורה וקביעת עתים בכל יום בלמודה, אשר אנו חייבים להגות בה יומם וליילה א) ולהזהר בלמוד התינוקות בדרכי יראת ד' ב) ולהושיב מלמדי תינוקות והחמירו כל כך במצוה זאת אשר גזרו עליה רז"ל באמרם כל עיר שאין בה מלמדי תינוקות מחרימין ומחריבין אותה, שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות (שבת קיט:) ואלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם וליילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (פסחים סח:).

הערות וכיאורים

א) רמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"א ה"ח. כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו. אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם וליילה עכ"ל.

וידוע מה שכתבו הפוסקים דקביעת עתים לתורה היא החיוב אפילו אם הוא טרוד גדול למחיתו מחויב הוא לקבוע עת לתורה, שעת הזאת לא יבטל בשום אופן. אבל לעולם אם יש לו פנאי אין יכול ליפטר מדברי תורה בשום אופן, ואפילו אי איתרמי ליה איזה מצוה, אם יכלוה המצוה להעשות על ידי אחרים, לא יפסיק מדברי תורה, וזה שאמרו פאה פ"א דהתורה אין לה שיעור ופירשו בירושלמי דגם אין לה שיעור למעלה, ומבואר בשלחן ערוך או"ח סי' מ"ז לענין ברכת התורה, דאינו מחויב לברך רק פעם אחת בבוקר, ואפילו אם הולך לעסקו כמה שעות אינו צריך לחזור ולברך כשלומד בצהריים, דלענין לימוד התורה אינו שייך היסח הדעת, דכל שעתא ושעתא מכיון שנפנה מעסקו חיובו ללמוד תורה (מאמר תורת הבית מבעל חפץ היום).

ובשלה"ק מס' שבועות פירש דברי הז"ל במדרש הקובע עתים לתורה, הרי זה מיפר תורה, דלכאורה תמוה דהא קביעת עתים לתורה היא המעלה הראשונה

שעליה האדם נשאל בתחלת דינו, אלא לא קשיא, אדם פנוי מעסקי הזמן ואינו טרוד במחיתו, מחויב ללמוד יום ולילה בלי ביטול רגע כמימרא רק הזמן שמתפלל והאכילה ומעט שינה, ואם הוא רוצה לקבוע עת הוא מיפ"ד תורה וכו' וקביעת עתים נאמר על מי שטרוד במחיתו או מלאכתו עכ"ד השל"ה ק.

ובשם ההת"ס שמעתי בדרך הצחות, ודברת בם בשבתך בביתך, היינו יומם ולילה, אבל ובלכתך בדרך, היינו בעת שאתה טרוד, תקבע לך עתים בשכבך ובקומך, ועי' בפירושי שנות אליהו מהגר"א ז"ל פ"א מ"א דפאה וז"ל ונקט התנא הא דאין לתלמוד תורה שיעור למטה, להורות שצריך האדם מאד לחבב את התורה, דבכל תיבה ותיבה שלמד בה היא מצוה בפני עצמה, והראיה שיוצא בתיבה אחת מצות לימוד התורה שהיא שקולה נגד כל המצוות, והכלל בזה שאין מבטלין תלמוד תורה אפילו למצוה אם יכולה להעשות על ידי אחרים (עי' מ"ק ט:), והשכל מחייב בזה מפני שכל תיבה ותיבה בפני עצמה היא מצוה גדולה, והיא שקולה נגד כולם, אם כן כשלומד למשל דף אחד מקיים כמה מאות מצוות, ואם כן בודאי יותר טוב לקיים מאה מצוות ממצוה אחת, רק כשאי אפשר לקיים על ידי אחר אוי רשאי לבטל, ולזה שונה התנא הא דתלמוד תורה אין לה שיעור למטה להורות כנ"ל, או כשצריך לאכול שהוא גם כן מצוה, ולולא זאת לא היה לנו פנאי לעשות איזה מצוה או לאכול דכתיב והגית בו יומם ולילה, לכך משמיענו דלפעמים אף בתיבה אחת יוצא עכ"ל.

דינים הנצרכים למעשה

והנה הז"ל בקידושין (ל) אמרו לעולם ישלש אדם שנותיו, שלישי במקרא, שלישי במשנה שלישי בתלמוד ועי' תוס' שם, וזה בדרך כלל, אבל בדרך פרט צריך לדעת מתחלה הדינים הנצרכים לו למעשה, והוא הש"ע או"ח, כי בו יבואר דיני ציצית ותפילין וברכות וקריאת שמע ותפילה וקדיש וברכו וקריאת התורה, ובפרט הלכות שבת שהם ענינים תמידים ואין להסיח דעתו מהם, וישנם ענינים שתלויים בזמן כמו הלכות פסח, ראש השנה יום הכפורים סוכה ולולב הנוכה ומגילה, ועוד כמה הלכות למעשה המבוארות, בחלק אורח חיים, אמנם חוץ מאלו ההלכות הנצרכות לו למעשה צריך כל איש ישראל לדעת בהמשך הזמן כל הדינים שבארבעה חלקי השלחן ערוך, והם אורח חיים, יורה דעה, חושן משפט, ואבן העזר, ואין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו, אלא כל אחד לפי דעתו ובינתו שהטביע

בו הקב"ה הוא צדיק לידע בתורה ולקיים מה שכתוב בה עכ"ל החפץ חיים בקונטרס לקוטי אמרים.

והמון עם טועים וחושבים כי הארבעה חלקי שלחן ערוך לא ניתנו רק לרבנים הירשבים על מדין, ולאנשים שאינם נושאים בעול ההוראה די לידע קצת דינים משלחן ערוך אורח חיים בלבד, ובאמת לא כן הוא אלא שמוטל על כל אחד ואחד מישראל ללמוד כל הארבעה חלקי שלחן ערוך, ואם לא הגיע למדריגה זו שיוכל ללמוד ממקור התוה"ק שבכתב ושבעל פה, על כל פנים ילמוד ההלכות פסוקות כדי שידע ויבין לשאול להורות לו את המעשה אשר יעשה, ואם לא ילמוד ההלכות לא ידע ואשם, ויעבור על כמה דברים, קלות וחמורות הן במאכלות אסורות הן בשאר דיני התורה, וכל שכן בדיני ממונות.

ועי' בקונטרס הג"ל פ"ב באמצע דבריו וז"ל ועל כן מי שהוא בן תורה וירא אלקים לאמיתו, ורוצה להיות בעל עסק וזהיר בדיני ממון כדיו, מהויב ללמוד בחושן משפט חלק שני, שם ימצא מרגוע לנפשו, ובפרט בהלכות אונאה ומקח טעות מסימן רכ"ז עד ס' רל"ח שבאלו הסימנים נתבררו הרבה עניני מקח וממכר שאמחויב כל בעל משא ומתן לדעת וכו' יע"ש.

ובדידי הוה עובדא שהיינו יושבים בסוכה במסיבת תלמידי חכמים ובעלי בתים, ובא לפני שאלה במחט בחלל הגוף שהיתה המחט סרוכה על גבי הקורקבן, ולא היתה תחובה לפנים, והטרפתיה, והשתומם בעל הבית אחד ואמר חי נפשי שאם היתה מזדמנת שאלה כזאת אצלי, לא הייתי שואל עליה, אחרי שאין המחט תחובה בשום מקום, ובעל הבית הזה למד קצת בגפ"ת ובאורה חיים, אבל יורה דעה לא למד מעולם, ולא ידע שהוא דבר הצריך לשאול עליו, ועי' ש"ע הרב בעל התניא ה' תלמוד תורה פרק ב' ג'.

והנני להעתיק פרק ז' מקונטרס לקוטי אמרים הג"ל, הנה ידוע לכל גודל מעלת לימוד התורה ששנה הכתוב בחיובו כמה פעמים, ורצונו יתברך שתהיה תורתו שגורה בפינו ככתוב למען תהיה תורת ד' בפיו, ושתהיה הקוקה על לוח לבנו כמו שכתוב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, וחביב אצלו הדבר הזה מאד שמשכח את עם ישראל כזה כדכתיב עם תורתו בלבם, וגם בדחז"ל מצינו שלמעלה אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, והנה שיהיה אדם בקי בעל פה כל הש"ס הוא כמעט מן הנמנע, אם לא ליחידים גאוני הזמן, ואמרת לינפשי כיון שהקדוש ברוך הוא כתב בתורתו דבר זה לכל ישראל והיו הדברים האלה וגו' כנ"ל מסתגא אין זה דבר חמור כל כך ועל כן לפי עניינת דעתי עצה קטנה לזח שיראה להיות בקי על כל פנים בעקרי ההלכות מן הש"ס, דהיינו שיראה ללמוד האלפסי כולו מן הש"ס.

לימוד האלפסי.

ויען שדבר זה הוא גם כן ענין קשה לבעל הבית לימוד הר"ן או הנמוקי יוסף ילמוד האלפסי עם פרש"י לבדו, ואף שלימוד כזה אינו ידיעה גדולה כראוי, מכל מקום על כל פנים פרשיי ההלכות ידע מן הפנים ופרש"י, ובאמת היו כמה מאות שנים שהיו לומדים כלל ישראל האלפסי לבדו עם פרש"י, ובזמן הבית יוסף או כמעט קודם ההלו בדפוס לצרף גם הר"ן אל האלפסי וכו', והנה העצה זו של לימוד האלפסי עם פרש"י מצאתי במעשה רב בשם הגר"א, שכתב שם ללימוד רב אלפס עם פרש"י בכל יום ולהחזיר היטב, כי באמת מזה ידע עקרי ההלכות של כל מסכת, ויותר מזה שבלימוד האלפסי כולו נכללו עקרי ההלכות של כל ארבע חלקי השלחן ערוך, ולפי זה הקובע את עצמו ללימוד האלפסי, במשך הזמן יהיו נרשמים בזכרונו כמה מאות הלכות, אכן צר לנו שאין אלפס אצלנו על כל הש"ס רק על רובו וכו'.

היוצא מדברינו, העצה היעוצה לאדם שיהיה תלמודו בידו, שיהיה בקי במסכת הש"ס בכל מסכת ומסכת מעניניה, היא בלימוד האלפסי וליקוטי הלכות (שחיבר הגה"צ בעל חפץ חיים על כל המסכתות שאין עליהם אלפס, או שרק על מקצתן יש אלפס באותן הדברים הנוהגים בזמן הזה לבד, והשלימן הגה"צ זצ"ל) ובפרט האדם לעת זקנותו שכוחותיו חלשים, שאין ביכולתו לעיין בכל הסוגיא בשלימותה, יראה על כל פנים לברר לנפשו ולזכור את מסקנותה, ויהיה על ידי זה בקי כמעט בכל חלקי התורה, ואין כונתנו שיפטור את עצמו בזה מלימוד ההלכות הנחוצות לו למעשה, כי בזה לא יפטר אפילו אם ילמוד האלפס עם הר"ן, וגמוקי יוסף, וכן אפילו אם ילמוד הסוגיות בעיון, כי בזה צריך ללמוד ההלכות מן הפוסקים רק דברינו אודות המצוה על ידיעת התורה שהיא מצוה בפני עצמה, עכ"ד.

סדר הלימוד

אעתיק פה סדר הלימוד שסידרו לנו הגאונים הקדושים ז"ל בס' יוסף אומץ כתב וז"ל: אופן הלימוד הוא הכל לפי מה שהוא אדם, ולנערים ולבחורים אין לימוד בעולם המצליח בידם כמו האלפסי, דאיהו כרכא דכולא ביה, מבוא ומפתח לכל הפוסקים, ומועיל מאד לעיני התוספות במקומות שמביאים גמרא זרה (ועל' שלה"ק "תורה שבעל פה" וז"ל חכמים הוהרו במאד לעיין במראה מקום ולחפש מקומות התלמוד שמביאים התוספות, כי עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, ואל בינתך אל תשען, ומי שאינו עושה כן הוא שוטה וגס רוח) ולימוד האלפסי

לנערים ובחורים יהיה באופן שאבאר, בתחלה למגרס בו כפשוטו, ולחזור כמה וכמה פעמים עד שיהיה בקי בפנים, ואחר כך יעיין ב"ר"ן ושאר מפרשים, וכן ראיתי לאמו"ר החסיד ז"ל היה נוהג ללמוד האלפסי עם תלמידיו במקום הלכה בין הזמנים, והוא ז"ל היה המציא הראשון להרגיל לימוד האלפסי בפי הבריות, ועל ידי כן באו לדפוס באויל האלפסי הקטנים בלי פירוש עכ"ל.

משו"ת חות יאיר

ועי' שו"ת חות יאיר סי' קכ"ד תשובה ארוכה, ערוכה בפרטות סדר הלימוד ובאמצע דבריו שם כתב וז"ל וכן למד אבי הגאון עמי בכל יום פרק משניות וכו' היה לומד אתי ועם הבריים בחורים מופלגים הרי"ף בקצת חידושי, והוא הדרך הטוב והישר המגיע לתכלית מכל לימוד זולתו, וכן נהגו גדולי עולם הקדמונים וכו', ועלתה לו כי יכול להשלימו בקל בג' שנים, ואם יתקיים בידו, ויהיה בקי בו, הרי שערי החכמה של כל חלקי הטורים פתוחים לפניו, אחר שילמוד גם כן הרא"ש שהוא על הרי"ף כתוספות קצרים על הש"ס, ואין לימוד מוטעם ונכון מלימוד הרא"ש אחר שבידו הרי"ף וכו', ואם לי אתה ובקולי תשמע אל יבלה בכך זמנו בחילוקים ובהריפות של הכל אשר בעונותינו הרבים נתפשט וכו' יע"ש.

משל"ה הקדוש

ובשלה"ק במס' שבועות כתב וז"ל חבל על דאבדין מה שהוצאתי רוב ימי בחילוקים גדולים ונפלאים, הטאתי עייתי ופשעתי, על כן באתי להזהיר הדורות הבאים ובהם יתחפכו וזדונוהי לזכויות, יאמרו נא יראי ד' ויפרסמו כל הנ"ל בקרב כל ישראל לזכות את הרבים עכ"ל עי"ש סדר הלימוד, באריכות גדול ומפני שהספר הזה מצוי לא העתקתי כל דבריו.

בשם הגר"א ז"ל

ובס' ראש הגבעה לתלמיד הגר"א ז"ל בענין סדר הלימוד כתב שם באמצע דבריו וז"ל לא תהיה מן השוטים שמוגעים את עצמם במשניות שהם הלכתא למשיחא

וכו' ראה סדר למודם של הז"ל שלא רצו ללמוד אותן הסדרים שאינם עקרים לו עד שיהיה בקי בארבעת הסדרים העקרים לו (ע"י ב"מ קיד): בארבעה לא מצינא. בשיתא מצינא? וברש"י שם, וכל שכן אנהנו חלושי הדעת וחסרי שכל, ואיך גטריד את שכלנו בסדר זרעים שאינו נוהג עתה וכו' וכן בסדר טהרות, ראה בני מה שעשה הרב אלפסי ז"ל שלא עשה את הבורו כי אם על שלשה סדרים העקריים, ומשלשה סדרים קבץ הלכות קטנות מה שנוהגין בזמן הזה, ועתה בני אם כונת למודך הוא רק כדי לקיים מצות לימוד, או באמת כל הלמודים וכל הסדרים שוים לפניך, אך אם כונת למודך ללמוד על מנת לעשות, התנהג כאשר הורתיך, וזה סדרן הן במשניות הן בגמרא והן בפוסקים.

בתחלה תלמוד מסכת ברכות ואח"כ סדר מועד כולו וסדר נויקין, ואחר כך המסכתות הגהוגות בזמן הזה מסדר נשים ואחר כך סדר קדשים אף שהוא הלכתא למשיחא, כי מאחר יבא משיח ונהיה מוכנים לעסוק בתורת עולה וקרבתו, ואחר שתהיה בקי בהן לדינא ולמעשה, תלמוד סדר זרעים וטהרות, וסדר הלימוד בפוסקים יהיה גם כן בסדרים הנ"ל בסדר שאמרנו, ואם יזכך השם ללמוד המסכת תחלה עם תוספות והאשר"י ואח"כ הפוסקים הנמשכים אחריהן אין למעלה הימנה, אך אם אין לך לב רחב וכח הזוכר חזק, תלמוד תחלה משניות על הסדר שאמרנו, ואחר כך תשים פוסק הרב אלפסי תחלת לימוד מכל הפוסקים כי לכונה הזאת קראו תלמוד קטן וכו'.

והנהגות למודו קבלתי מהרב הגאון האמיתי נ"י מו"ה אליהו מווילנא, וכך צוה לי בפיו הקדוש ללמוד האלפסי תחלה עם פרש"י ולחזור אותו תמיד עד שיהיה שגור בפיו ובשקידה רבה, ולנהוג כך שנה תמימה ויותר, ואז יתראה התכלית והפעולה הנפלאה, ואם יזכה שיהיה בקי בו בפרש"י בשתי שנים, ילמוד אחר כך הרמב"ם משלשה סדרים הנ"ל הפנים בלי נושאי כליו, ואני ערב לך שיהיה קל עליך וכו' עכ"ל.

חינוך הבנים

(ב) זה לשון החפץ חיים בס' חומת הדת, אם כי אין דרכי מעולם להתיצב על שער מרומי קרת, אבל רוחי הציקתני באשר ראיתי ביוני תורתינו הקדושה שנשתוה בעיני נערי ישראל, תורת אלקים חיים עם סיפורי דברי הימים, וכל זה הגיע מפני המעטאדעס החדשות שהרגילו ללמד את הנער תחת תורת אלקים, או

צמודים יחד פסוקי חומש עם דברי הבלים, ואין הילד יודע להבחין כלל בין דברי השם יתברך לדברי הבאי, כי הכל שוה אצלו למטרה אחת ללמוד שפה עברית, ועל ידי זה ישתכח חס ושלום תורת אלקים, עונוז ונפלאותיה, חקיו ומצוותיו מישראל, אמרתי אין אנו רשאים לחשות עוד, אם כי ידעתי כי לא ארכוש לי כבוד מזה מכמה אנשים, אבל אשרי האיש שיתבזה כבודו מפני כבוד המקום, ואוי לו לאיש שמוותר כבוד המקום בשביל כבודו, וכבר צווחו על זה ככרוכיא כל גדולי ישראל בקונטרס „דרכה של תורה“, ובאתי גם אנכי כיהודה ועוד לקרא לעורר את מכירי שישמרו את עצמם מלהלכד בפח המסוכן הזה, ואקוה כי יתעוררו רבים משלומי אמוני ישראל להסיר המכשול הגדול הזה מישראל, וזכות הרבים יהיה תלוי בהם נצח.

ואען ואומר, שמעו נא אחינו שלומי אמוני ישראל וכו' הנה מכשול ראינו על דרך בני עמנו, מכשול גדול אשר אם לא נשים לב להסירו מקרבנו, עשוי הוא לעשות שמות בקרב בית ישראל, עשוי הוא להרס ולשרש חס ושלום את יסוד פינת יקרת אמונתנו הטהורה מבנינו, עשוי הוא להשביית התורה והמצוה מזרענו חס ושלום.

ידוע לכל כי יסוד קיום האומה ותורתו ודתו הוא חינוך הבנים, ללמדם תורת ד' ולהנכס במצוותיה, שעד זקנה לא יסירו מד' ומתורתו, ככתוב חנוך לנער וגו', ועל עיקר זה נצטוינו בצוים ואזהרות כפולות ומכופלות, ובפרשת קריאת שמע שאנו קורין בכל יום בשכבנו ובקומנו, בא עיקר הזה מפורש, בפרשה ראשונה ושניה ושנתם לבניך ולמדתם אותם את בניכם, וכן נצטוינו בהינכסם במצוות והשרשת שרשי אמונה בלבבם כמו שנאמר והגדת לבנך, ולמען תספר באזני בנך, והיה כי ישאלך בנך וגו', והרבה כיוצא בהם, והכל מפני שזאת קיום האמונה ומסדות התורה, ואבותינו מצולם קיימו את העיקר הזה בכל לבבם ובכל נפשם, למדו בעצמם ולימדו לבניהם תורת ד' התמימה שכתב ושבעל פה, והשרישו בקרבם אמונה הטהורה לד' ולתורתו, עד שבהפץ נפשם כמה פעמים מסרו עצמם לשריפה והריגה בשביל דת א' ה', ובדמי חייהם הורישוה לבניהם תורה שלימה ותמימה, ובניהם לבניהם עד דור האחרון שאנו חיים בו, שהרות גם חיים על לב כלל ישראל ותורתנו הקדושה בכל חקותיה ומצוותיה וכו'.

אך כהיום הצליח מעשה שטן לעשות חדשות בחינוך הבנים, חדשות אשר לא שערום אבותינו, שמטרות החדשות האלה הם לנתק חס ושלום את שלהבת האהבה לאלקים ולתורתו מלב הבנים אשר יקומו מאחרינו, אשר אחרי שהצליחו מעשינו לולול בעיני הבנים הגדולים עסק תורת ד' התלמוד והפוסקים בטענת מה בצע כי שמרנו משמרתו, וכמו שהגיד לנו זאת הנביא האחרון, מראש על טענות

דור האחרון הזה בספר מלאכי עי"ש. ואשר הרבה מן האבות גם כן נתנגעו בטענה זו ומנתקין את בניהם בנערותן מבית רבן עד שלא יכנסו בעסק הגמרא כלל (היפוך המצוה שהי"ב אדכ ללמד את בנו תורה שבכתב ושבעל פה כמבואר ביו"ד סי' רמ"ה) נתהווה כעת הדרשות נוראות אשר תצילנה אזנים משמוע, אשר גם חמשה חומשי תורה, שמחויב כל איש ואיש מישראל ללמד לבניו, עמדו לבטלם ולתקן "מעטאדעס" כעין סיפורי דברי הימים מקורות ישראל, והוה התורה שמלמדים עם הבנים, אוי לנו שכך עלתה בימינו. ויש מעטאדעס שמעורב פסוקי תורה עם דברי הבליים ביחד עד שהנער אין מכיר כלל בין דברי אלקים חיים לדברי הבליים, ויש שלומדים גם חומש מעט (ומדלגים על ספר ויקרא כולו ועוד כמה פרשיות שאין נאות לדברי פתיחות) והחומש שלומדים הוא רק בדרך טפל וארעי, והמעטאדעס עושים אותם עיקר, ששוכחים לגמרי את החיוב של לימוד התורה עם הבנים, וכל מגמתם רק ללמוד הלשון, באמרם שדי ללמדם להבין רק קורות ישראל ולשון הקודש. ולפלא איך האבות נמשכים אחרי בערות כאלה, לצאת ידי חובת תלמוד תורה לבנים בלימוד הלשון שבו ניתנה התורה או בסיפורי התורה בעלמא, והבנים המגודלים בהינוך הזה, הלא כילדי נכרים יחשבו, שלא יהיה להם ידיעה כלל מתורת ד' החוקים והמשפטים, ומה יהיה אחריתם, אשר כל מצוות התורה כזו יחשב להם, ויראה לעיניהם כמנהגי יהדות בעלמא, וגם מי שילמד לבניו חמשה חומשי תורה עם פירוש רש"י, אל יחשוב בדעתו כי כבר יצא בזה ידי חובתו, לא כן הדבר, כי מחויב ומצווה כל אב ללמד את בנו תורה שבכתב ושבעל פה, המשנה והגמרא כפי המקובל מסיני. (עי' ברכות ה.) וכמבואר ביו"ד סי' רמ"ה, ועל תורה שבעל פה היתה עיקר הברית שכרת ד' עם ישראל כמו שאמרנו חז"ל גיטין נט:). על הפסוק כי על פי הדברים שבעל פה, כרת אתך ברית, וכן הנהיגו אבותינו מעולם דור אחר דור עד היום שהתחילו בעונותינו הרבים בהרבה מקומות להקל בעיקר הזה שמנתקין הבנים בילדותן מחזורים טרם יכנסו בלימוד המשנה וגמרא, והמחלה הזו הולכת ומתפרצת ותורת תחת יסודי הדת, והאבות הישרים אינם מתבוננים כלל, כי כאשר ינתקו את בניהם טרם יכנסו בידיעת התורה שבעל פה, מנתקים אותם מפתיל חייהם ממש, וכל קיום המצוות ושרשי האמונה והאהבה הטוהרה לתורת ד' עומדת בסכנה חס ושלום, על ידי שכחת תורה שבעל פה, וכל שכן המלומדים רק על ידי המעטאדעס והחדשות שאינם מלמדים להם גם חומש עם פרש"י לנערים, מה נאמר ומה נדבר הלא ישארו ריקים ובורים ממש, באין ידיעה כלל מחקי האלקים ותורתיו, דהנה עד הנה לפי החינוך האמיתי המחויב כדת שנהגו אבותינו שמלמדים עם הנער כל חמשה חומשי תורה עם פרש"י שבו מתבאר פשוטו של מקרא על פי מוסדות תורה שבעל פה המסורה לנו, המבארת כל מצוה ומצוה

שבתורה כהלכתה על פי הקבלה, נשתרש בלב הנער (אף מי שלא הצליח להכנס בים התלמוד והפוסקים) על כל פנים מידיעת בית רבן, כל מצוות התורה, האסור והמותר, האזהרות והעונשין, המדות הקדושות ויסודות האמונה בהשגחת ד' ונפלאותיה, הכל נכנסין ונשרשין בלב הנער, ומתגדל ונעשה יהודי שלם לאלקינו ולתורתו, ויודע כי כל הנעשה בעולם, בהשגחת ד' הוא, אבל על ידי החינוך החדש בתלמוד תורה של המעטאדעס הלא נעשה ריק מכל, אין זה אלא מעשה שטן, להשכיח התורה והאמונה מישראל, וכל המתחזק בענין הזה שלא להניח לבנים ללמוד התורה, רק המעטאדעס יבחר הוי ככופר בתורת האלקים.

על כן אחינו אהובי עליון, חזקו ואמצו לבער את מעשה הרע הזה, למדו את בניכם המשה חומשי תורה עם פרש"י וראשונים, כמו שנהגו אבותינו מעולם, והתחזקו בכל נפש ומאד ללמדם גם המשנה והתלמוד, להבינם פרטי המצוות וחכמת אלקים, האצורה בכל דין ודין אות ואות מתורתינו הקדושה, זכרו נא כי כל תקות איש הישראלי היא שישארו בניו יהודים נאמנים לאלקים ותורתו, ועל ידי החינוך החדש הנעשה בעולם, הלא בעצמנו אנו עושים תקותינו מעל, כי הבנים כחשים יהיו געורים וריקים מתורת ד' וזרים למצוותיה חס ושלם, ובעצמנו נתחרט על זה באחרונה באין ידינו להושיע.

ועל כן מצוה וחוב גדול על כל אשר היכולת בידו להבינן הדבר לפני האבות, לעצור בעד המנהג הרע הזה, אשר חותר והולך תחת יסוד קיום האומה ודת קדשו, שאם אין גדיים אין תישים וכו' (ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב).

סדר הלימוד בתלמוד תורה

ואלה הם הסדרים שנקבעו בסדר הלימוד והחינוך הישר בהסכמת כל גדולי ישראל כמצווה עלינו עפ"י התלמוד ורבתינו הראשונים ז"ל.

(א)

שמחויב כל אחד מישראל ללמד את בנו, חבושה חומשי תורה על פי הפשט הישר והכשר, עם פרש"י ושאר מפרשים הראשונים באופן שיסכים ויתאים עם קבלת חז"ל, כדי שיתרגל כוחם ולבם באמונה ודה, במוסר ובמדות ביראת אלקים ומלך הנובעת מהתורה וכו', ואשרי לאדם שיזכה להכניס בניו לגמרא.

ולהוליקם מחיל אל חיל, ועל כל פנים כל אב יראה ללמד את בנו כל חמשה חומשי תורה עם פרשיי ז"ל ולא פסוקים פסוקים ופרשיות אחדות.

(ב)

לחזור אחרי מלמדים הנודעים למומחים באומנותם וידועים ליראי ד' ומדקדים במצוות ובמלי דרבנן שיהיו האבות בטוחים בהם שיתנכו את בניהם באהבת תורה ויראת שמים, במוסר ובמדות טובות וכו' ושישגיחו להרגיל את הבנים במשמרת המצוות והמנהגים לפי דרכם, כגון בברכת הנהיגין ובעניית אמן, ואמן יהא שמיה רבא ובתפלה ונטילת ידים וכדומה. באופן שההרגל מילדותם במצוות ד' יהיה בהם לטבע קיים, עד שגם כי יזקינו לא יסורו ממנו, וכמו שכתוב חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כ"ה).

(ג)

כשם שמצוה על כל אדם לקבוע עתים לתורה, כן מצוה וחובה עוד יותר על כל אחד להקדיש עת מצותותיו לפקח ולהשגיח בחינוך בניו שיתחנכו בדרך שהלכו בהם אבותינו ורבותינו מעולם, והיא שעמדה לנו ולתורתנו שלא נשתכחה מישראל, ובזמן הזה שרבו המכשילים והמכשולים בעונותינו הרבים, מוטל עוד יותר על האבות להזהר במלמד שאינו הגון, ובסדר הלימוד שאינו כלל מדרכה של תורה, והחובה על כל יראי השם להיות נדברים איש אל רעהו, לפקח ולהשגיח על זה, שיבחרו מלמדים ותיקים בעלי מדות ישרות, שידעו ושיבינו שיראת השם היא ראשית דעת הנצרכת לטעת בנפש חילד יחד עם התורה שילמדהו, ורק בדרך הזה יזכו שיאמר לבניהם, ישראל אשר בך יתפאר.

(ד)

וגם לאמהות ולהמונים מצוה לבאר את הדברים האלה היטב, כי בחינוך הישר והכשר תלויה יהדות של הבנים, ומצוה על המגידים הדרשנים הישרים לבאר לשומעי דרשותיהם את נחיצות ההשגחה של ההורים בחינוך בניהם בתלמוד תורה דוקא בדרך שהלכו בה אבותינו מעולם, וזכות המצוה הגדולה של ושננתם

לבניך תעמוד לכל המדריכים את בניהם בדרכה של תורה שיקוים בהם וכל בניך למודי ד' וגו' עכ"ל.

זמה שנוגע עוד לדרכי החינוך וסדר הלימוד מעניין מאד הארבעה חלקים מס' «מקורות לתולדות החינוך בישראל» שמקיף את תולדות החינוך ודרכי הלמוד בישראל מכל הזמנים מראשית היותו לעם עד זמננו זה.

בתי ספר בארצות הגולה

ועתה קורא יקירי אם תשאלני על איזה מהן באת? הלא כבר האדרכת למדי, בדברים היוצאים מלב טהור וקדוש וצ"ל, הן בלימוד האבות הן בלימוד הבנים ומה יש לך עוד להוסיף עליהם, אשייבך על של עתה באתי! כי מאז ועד עתה אשתני לגריעותא, כי בימיהם היו מרעישים על שמכניסים חולין בעזרה, היינו שהיו מכניסים קצת למודי חול ומעטאדעס לפנים התלמוד תורה, ועתה יותר גרוע מזה שמקריבין קדשים בחוץ, היינו שעיקר הוא החוץ, וקצת קדשים כוציאין לשם ומסתפקין בה.

ואבאר דברי, ידוע כי בחצי שנת המאה האחרונה, חק נתן ולא יעבור בכל ארצות הגולה, ובכל מדינה ומדינה, שכל תושביה כאורח וכגר הגר בתוכה, מחויבים למסור את בניהם לבתי ספריהם ללמדם כתב ולשון, חשבון, וקורות העמים, חקרי הטבע הארץ לגבולותיה, מדינה ומדינה ככתבה וכלשונה, וכופין ומענישין על זה, והילד משנת החמשה עד מלאת לו ארבעה עשר שנה מבלה זמנו שם כל היום, וחופשו ניתן לו לצחק ולהתהולל עם ילדים וילדות יהודים ונכרים והיה לו לשעשועים, והאב הרוצה לחנך את בניו בדרך התורה ולבו דוח עליו, שולחו למלמד או לתלמוד תורה, אחרי שובו מבית הספר, עיף מעבודת היום, הוא הולך לקבל עליו עול תורה שאינו לפי רצון הילד ורק לעול על צוארו הוא, כי ההשפעה שהשפיע עליו בית הספר העממי, גדולה מהשפעת המלמד בשעה מאוחרת קרובה ללילה בלי חופש ושעשועים, ומעט מן המעט אשר יקלוט או מחו של תינוק מלמודי קודש, וממילא הילד מתגדל ומתחנך ללא תורה ומצות, והנער נער מגוער מן התורה ומצוות, והן המה רוב הבעלי בתים שבמדינות אלה, ואחר שנת הארבעה עשר קשה מאד למנוול זה למשכו לבית המדרש ולישיבה, ויותר בוחר להמשיך השכלתו בבתי ספריהם, או אפילו אם פונה למלאכה, מאחר שלא טעם טעם תורה, ואין לו אהבת התורה, רגליו מוליכין אותו לנשפי חשק ולכינוסים של עמי הארץ, ואין לו שום התקשרות עם בני תורה.

אזיר ארץ העמים

זהו שדברנו למעלה הֵא מביטול תינוקות של בית רבן מתלמוד תורה, אבל עוד יותר גרוע מזה שהילד שואף לתוכו אזיר טמא. אזיר ארץ העמים מילדי הנכרים שברעיל את גופו ונשמתו, והארס מתחלחל בתוכו ומטיל בו זוהמא. כי הטוב שבהם גם הוא ימלא שחוק פיו בלצנות מנבול פה, אשר קדושינו הזהירו על זה (עיין כתובות ה: ושבת לג.) אף השומע ושותק, דברים שאינם נשמעים בין ילדי ישראל.

כמה הרחקות הרהיקו אותנו חז"ל מהם, פת עכו"ם, ביטול עכו"ם, סתם יינם, וכולם משום בנותיהם, ושלֵא להרגיל תינוק ישראל ביניהם, ושלֵא ליתן להם חן, ובבתי ספר אלו נתכשר כל אלה ואין איש שם על לב. וגם על פי רוב האבות מסתפקים עצמם ודי להם מה שהמורה כבן סורר ומורה יורה לבניהם, "דת ישראל" זמרו אצלו דת ישראל, מעשה וסיפור מתנ"ך, המספר כפי הבנתו ודיעותיו הכוזבות, והוא בעצמו מטיל ספק בסיפורי התורה הקדושה ומעשה ניסים וכן מוסר לתלמידיו — ואין האבות שולחים את בניהם לתלמוד תורה כלל, רק לעת מלאת לו שלש עשרה שנה האב שוכר לו מלמד, ללמד אותו המפטיר, ולצפצף דרשה של דופי, כדי לחוג הגיגת בר מצוה בתופים ובמתולות, ומה סופן של גערים אלה הם מתגדלים ומתערבים בין הגוים ומתרועעים אתם, עד שנושאים זה את זו רחמנא ליצלן, כמו שאנו רואים בעינינו גישואי תערובות רבים.

וכמה דיעות כוזבות ומינות משורשות בהילדים בבתי ספר אלה, ולפי תומם של הילדים המה מאמינים ונמשכים אחריהם, למשל שהעולם עומד מאות אלפים שנה וכדומה, כי המורה לומד אתו מתוך ספריהם, ואין מי שיביניהו הפכו או להשיב על הראיות, ואחר כך כשלומד בתלמוד תורה מעשה בראשית ורבו אומר לו כי שית אלפי שנים קאים עלמא מחזי כשיקרא חס ושלם.

חולין על טהרת הקודש

ועל כן אהובי אחי ורבותי! התבוננו וראו כי בארצות הגולה אין לנו דרך אחרת להדריך את בנינו בדרך הישר בעיני אלקים ואדם, זולת בהקים לנו מוסדות כאלה ששם ילמדו למודי קודש, וגם למודי חול כחק המדינה, אמנם מתוך השקפה אחרת. והיא על פי אמונה הטהורה ומסורת אבותינו, חולין על טהרת הקודש, לשכללם ולפארם כבתי ספריהם, וממנו נקח לעבוד את ד', למנות אומנים פדגוגים שיבינו להנך את הנערים על פי דרכם, בצחוק ובשעשועים וחילוף עצמות, וידקדקו

שגם בלמודי חול יצטיינו בידיעתם יותר מבבתי ספריהם, ועל ידי זה ימשכו הרבה מהאבות אחריהם, שישלחו את בניהם להתחנך שם, ומתוך שלא לשמה יבא לשמה, והכל יהיה תחת השגחת מנהל בן תורה וירא שמים, ויתאמצו לחתור ולחפש אחרי מורים יראי השם ובעלי דעת אף ללמודי חול, כי המורה הבר דעת יכול להשפיע על התלמידים, ולהטביע במ אמונה בלמדם חכמת הטבע ובריאת כל היצור, יותר מאשר יפעול עליו המלמדו תורה ומוסר, באמור להם „שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וכו' עם כל ברואי תבל, מהגדול שבגדולים עד הקטן שבקטנים עם סדר ומשטר, ואין דבר מסודר שעושה את עצמו מצד הטבע, והקב"ה הוא אשר ברא הטבע, והטביע טבע כל נברא, מה רבו מעשיך ד'! דבריו יתקבלו ויכו שורש בלב הגער הרך, ויקלוט במחו כי כן כתוב אפילו בספרי הטבע שלהם, על דרך שאמרו „מכם יבאו ויעידו“ כי בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. לא כן אם שומע זאת רק מהרב המלמדו תורה, דומה לו שהוא מהדור הישן ולא ראה אור החכמה מחכמת הטבע, ואינו יודע רק לפטמו באמונה בניגוד לחכמת העמים, כל שכן אם המורה הוא אפיקורס, אזי בלמדו חכמת הטבע מטיל בו ארס ומרעילו עד שאין תרופה למכתו, וידעתי כי מורים יראי השם באשכנו שידעו לתבל ולהטעים האמונה בשעת לימודי חול, עשו פרי והילדים נתגדלו ונתחנכו, ויגבה לבם בדרכי ד', לא נכנעו ולא נתביישו מחבריהם שסרו מדרך התורה, ונשארו בצדקתם עד זקנה ועד שיבה.

ויהדרו שלמודי קודש ילמדו מתחלה, ראשית חכמה יראת ד', וגם בסוף היום ילמדו לימודי קודש, שיהיו שפתותיו של התלמיד דובבות דברי תורה ביציאתו מבית הספר, ובינתים ילמדו לימודי חול כפי חק המדינה, ותחת עיני המנהל יעברו כל הספרים שמכניסין לבית הספר בקודש ובחול, ויבקר אותם אם אין בהם שמץ מינות, וכולי האי ואולי יעלה בידינו לחנך את בנינו לתורה, שילכו מחיל לחיל מבית הספר הנעשה על טהרת הקודש לישיבה.

אף כי נמצא אפילו במדינות אלו בנים שיבקרו בתי ספריהם ומתנהגים כשורה. בטח איזה זכות עמדה להם או סיבה אחרת גרמה להם, שקם והתעורר איש אחד ירא שמים ומשכיל על דבר, ויסד חבורה בשם סיני או בן זכאי או תפארת בחורים, והבין למשוך אחריו איזה נערים והדריכם לתושיש, אמנם חוץ נפרץ הוא ואין למדין מן הפרט, ואנו על הרוב דברנו, וידעתי כי בארצות הכרית ובלגיה וקצת במדינה זו הקימו על של תורה בדרך הזה, שיסדו בתי ספר כאלה וקראום בשם יסודי התורה, וזכרה לי אלקי לטובה, שהייתי משתתף ומסייע שיש בו ממש, ביסוד הבית הגדול שמגדלים בו תורה פה מנשטת, וכן יפרוץ, כי רק היא דרכה של תורה במדינות אלו, לא אחרת.

חינוך הבנות

זה לשון הספר חסידים סי' ש"ג, חייב אדם ללמד לבנותיו המצוות כגון פסקי הלכות, ומה שאמרו סוטה כ.) שהמלמד לאשה תורה כאילו מלמדה תיפלות, זהו עומק תלמוד וטעמי המצוות וסודי התורה, אותן אין מלמדין לאשה ולקטן, אבל הלכות מצוות ילמד לה, שאם לא תדע הלכות שבת איך תשמור שבת וכן כל המצוות, כדי לעשות להזהר במצוות, שהרי בימי חזקיהו מלך יהודה, אנשים ונשים גדולים וקטנים, ידעו אפילו טהרות וקדשים (סנהדרין צד:), וזהו הקהל את העם וגו' וזהו אתם נצבים וגו' עד שואב מימך, כדי שידעו עבדים ושפחות מפסקי המצוות, מה לעשות ומה שלא לעשות וכו' עכ"ל, ועי' חוט המשולש מבן בנו של החת"ס, שהחת"ס למד בעצמו עם בנותיו אגדת חז"ל בס' מנורת המאור.

ובדורות שלפנינו הקפידו שלא ללמד לבנותיהן תורה מפני מאמר רז"ל בסוטה הנ"ל (ועי' תוס' נזיר כט) שמשמע שם שאין צריך להנך את הבת, אבל המג"א ומחצית השקל סי' שמ"ג סק"א כתבו בשם תוס' ישנים יומא פ"ב שגם בת מצוה (לחנכה), ובאמת בימיהם שדרכן של בנות ישראל היו צנועות וישובות בבתיהן, כל כבודה בת מלך פנימה, היתה סופגת לתוכה מוסר אביה ולא הטישה תורת אמה, וכאמא כן ברתא, לא היה מן הצורך ללמדה, וכל מה שצריכה בת ישראל לדעת בהנהגת ביתה בדינים ומנהגים קבלה מאמה, וכל מגמת הבת היתה, לכשתגדל, תנשא לבן ישיבה צורבא מרבנן, והחזיקו במנהגם שלימוד התורה לא ניתן רק לגברים ואין לנשים חלק בו חוץ מהרינים שמחויבות בהן.

עי' ש"ע או"ח סוף סי' מ"ה, וסי' קפ"ז סעיף ג' בהגה, אבל מה גדלה השגיאה ששגו בזה שמסרו בנותיהם לבתי ספר העממיים, ושם נתחנכו בשחוק וקלות ראש ופריצות, ובדיעות כוזבות והבנות יוצאות בקשרים עם ילדי זרים, ואחרי שאור התורה לא נגה עליהן, נדמה להן שאין חכמה כחכמות החיצוניות, ומביטים על רבנן ועל תלמידיהן כעל השוכים מורדי אור חסרי מדע, ונתרחקו בכל תהלוכותיהן מאבותיהן, וכת קמה באמה.

ולולא ד' שהיה לנו שהקים לנו מדריכים יראי השם, שראו את הנולד ויסדו בתי ספר "בית יעקב" לבנות ישראל אזי חס ושלם היו בתי ישראל, למהפכה, והן הם שתיקנו בפוילין ובלייטא וקצת בשאר מדינות בתי ספר בית יעקב, ובמשך איזה שנים העמידו יותר ממאה אלף תלמידות, כולן יודעי ספר ומביני מדע, ויראת ד' היא אוצרו, ומאז אור חדש הופיע בבתי ישראל ונתרומם על ידן כבוד התורה ובנות ישראל חזרו לקדמותן להיות בוחרות בבן תורה, עד שבעונותינו הרבים קם הצורך ימ"ש, הרג וטבח בלי חמל, השם ינקום דמם!

בתי ספר בית יעקב

ועל כן בזמנינו שאי אפשר לסגור בעד הבנות ולחסום בעדם שלא ילמדו ויקראו בספרים חצונים, חוב קדוש הוא ללמד לבנותיו תורה על הסדר שסידרו גאוני הדור בבתי ספר בית יעקב, וגם למודי חול ילמדו שם כפי חק המדינה, והכל יהיה על טהרת הקודש, וכמו שכתבתי לעיל שעל מנהל בית הספר לבקר בעינא פקחא הספרים החולניים, שלא ירעלו ושלא יכניסו דעות כוזבות בלב הצעירות.

ולפי מה שהתחקותי קורא אני על זה מאמר חז"ל פסחים גט). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת (מבנות "בית יעקב") תלמיד חכם, שאז בטוח הוא שבגיו יהיו תלמידי חכמים ויראי שמים.

ואמינא מילתא דתמיה לאינשי, אבל סגולה נפלאה היא שאין כמוה להדריך את בניהם לתורה ויראת שמים, והוא שהבעל יקבע לו שיעור לימוד עם אשתו בדינים ובמוסר ממאמרי רז"ל וכדומה, ובפרט אם לא זכה לבת ת"ח שהתורה ואהבתה אליה לא מצאה קן בלבה מילדותה, כל שכן שצריך לקבוע שיעור ולעוררה לאהבת התורה, שאין לך עיכוב גדול מזה בהדרכת הבנים, אם אין האשה משתדלת במדה הראויה כמו בעלה, ואינה מסכמת עמו בכל דרכיו, ואין קול אביו וקול אמו שוין, ואולם אם הוא קובע שיעורים עמה ומדריכה בדרך הקודש, אזי יהדיו יהיו תואמים בכל דיעותיהם ויועיל הרבה לחינוך ילדיהם.

ופלא הדבר, שאם יאמרו על אדם אחד שמרבה שיחה עם אשתו, אף על פי שהכל יודעים מה שאמרו רז"ל אכות פ"א מ"ה, אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וכו', בכל זאת לא יוכיחו אותו ולא ילעיגו עליו, ואם יאמרו שהבעל הלך קובע שיעור לימוד ולומד תורה עם אשתו שמטרתו בקודש, ילעיגו עליו, אבל כבר כתב הרמ"א בש"ע או"ח סי' א' סעיף א', ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו, כן הראו לי בס' עמודא דנהורא שהגאון הצדיק חסידא ופרישא ר' חיים זאנענפעלד זצ"ל קבע לו שיעור עם זוגתו באורח חיים הצי שעה בכל יום.

תפלה

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

תפלה וקריאת שמע בכוונתן (א) ושעתן (ב) ואמירתן בדקדוקיתן ובפרטזהיתן בשובה ונחת (ג) קדימו וחשיכו בבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי (ד) ואם ישיאך יצרך לא כל השעות שוות, היום קצר, מלאכתך מרובה לעשות, גשמים יורדים, שלג בא על הארץ, רוחות בזעף, אל תצא מהר מביתך ושומר נפשוך, אף אתה הקהה את שיניו ואמוד לו זו היא דרך הישרה שיבור לו האדם לעבוד את ד', ואדרבה בברד רוח גשם שלג אתהלך לפני ד' בארצות החיים, ובבית אלקים נהלך ב ר ג ש נוטריקן ברד רוח גשם שלג.

הערות וביאורים

(א) ש"ע או"ח סימן ס', ס"א, וסימן צ"ח, ומבואר בפוסקים דשני מיני כוונות יש למצוה, אחת כוונת הלב למצוה עצמה, דהיינו שישים אל לבו ויכוין למה שהוא עושה, או למה שהוא מוציא מפיו, ואל יפנה דעתו לדבר אחר, דבזה ליכא מאן דפליג דלכתחלה מצוה שיכוין בלבו, ובדיעבד אם לא כיון יצא לבד מפסוק ראשון של קריאת שמע וברכת אבות של תפלה, והשנית היא כוונה לצאת ידי חובתו קודם שמתחיל המצוה שיכוין לצאת בעשיית מצוה זו, ובזה נחלקו הפוסקים (סימן ס' סעיף ד' ובמ"ב סק"ר).

(ב) ש"ע או"ח סימן נ"ח, פ"ט, רל"ג, רל"ז, ובימי הקיץ צריך לזוהר טפי דהיום ארוך וזמן קריאת שמע הוא תמיד רביע היום, ונמצא לפעמים סוף זמן קריאת שמע בשעה 6.15 בבוקר במדינות אלו, על כן צריך להשכים בקיץ שלא לאחר זמן קריאת שמע.

ועיין עץ יוסף על העין יעקב שפירש מאמר רז"ל בברכות (ו) לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, לפי דעתו של רב הונא בתפלת שחרית אינו צריך כל כך זהירות, לפי שהיא קודמת לעסקיו של אדם ואינו טרוד כלל, וכן בתפלת ערבית שהיא אחר כל עסקיו, אמנם במנחה שהיא אחר הצות היום שהאדם בהול וטרוד בעסקיו וצריך להתבטל מהם, צריך זהירות ביותר שלא ישהה אותה, אלא מיד שהגיע זמנה יתפלל אותה דלא אתי לאימשוכי, ורב נחמן אמר דגם בתפלת

שחרית צריך זהירות-כי אולי ישן, ובפרט בימי הקיץ שהלילות קצרים, ור' יוחנן אמר שגם בתפלת ערבית אף שהיא אחר כל עסקיו, ואף שהיא רשות מכל מקום צריך זהירות שלא יאמר אוכל קימעא ואשתה קימעא ונמצא חוטפתו שינה ויתבטל מתפלה עכ"ד.

(ג) בש"ע או"ח סי' ס"א מבואר בפרטות איך שצריך לדקדק באמירת קריאת שמע, ובמחבר שם סעיף כ"ב דאף בפסוקי דזמרה ובתפלה צריך לדקדק בכך. ובביאור הלכה במשנה ברורה שם הראה לס' יסוד ושורש העבודה, שמראה לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרון האותיות, במי שאינו זהיר בקריאתה, והעתקתי קצת ממנו.

וּפְּכָל נַבְשָׁה	וּבְכָל נַפְשָׁה
וּפְּכָל	וּבְכָל מְאֹדָה
וְאָהוּ	וְהָיוּ
הַדְּבָרִי מְאֹדָה	הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר רָנַנְי	אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַפָּה	מְצוּנָה
הָיוּ מְלַבְּבָה	הַיּוֹם עַל רַבְּבָה
בְּשִׁפְתָּהּ	בְּשִׁכְתָּהּ
וּפְּלִכְתָּהּ	וּבְלִכְתָּהּ
	בְּדֶרֶךְ ^{כְּנִיָּם רַבִּים}
וּפְּשִׁכְבָּהּ וּפְּקוּמָהּ	וּבְשִׁכְבָּהּ וּבְקוּמָהּ
לְאוֹתָל	לְאוֹת עַל
וְהָאֵו	וְהָיוּ
בִּי גִיגָה	בִּין עֵינָיִךְ
וּכְתַפְתָּ מַל	וּכְרַבְתָּם עַל
וּבְשִׁרְיָה	וּבְשִׁעְרֵיךְ

(עו') שיר השירים רבה על הפסוק ודגלו עלי אהבה "עם הארץ שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואייבת, אמר הקב"ה ודלוגו עלי אהבה" עי"ש. ותו לימוד זכות על עם הארץ בלבד.

(ד ברכות ח.) ועי' ש"ע או"ח סימן צ' סעיף ט' ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הצבור, ושם סעיף י"א דאם אינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע. ועי' דרושי צ"ח דרוש ו' ודרוש כ"ד שמהיר להתפלל בבית הכנסת כמאמר רז"ל ברכות ו.) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, ואם האדם מתפלל בבית הכנסת אף אם באה לו מחשבה זרה ומבלבלת תפלתו, והתפלה היא במקום קרבן (עי' ש"ע או"ח סימן צ"ה, ולא יערב בה מחשבה אחרת, כמו מחשבה שפוסלת בקדשים וכו') ואם לבו בל עמו, הוי כמו מחשבת חוץ בקרבן והיא פסולי המוקדשין, והנה אמרו בגמרא (ובחים פד.) שיש פסולי המוקדשין שאם עלו לא ירדו, ויש שגם אם עלו ירדו, וזה הכלל כל שפסלו בקודש, הקודש מקבלו, וכל שאין פסולו בקודש אין הקודש מקבלו, וכשאדם מתפלל בבית הכנסת שהוא מקום קדוש, אף אם באה לו איזה מחשבת חוץ נקרא פסולו בקודש והקודש מקבלו, אבל כשמתפלל חוץ לבית הכנסת אין פסולו בקודש ואין הקודש מקבלו עכ"ד.

נוסח אשכנז וספרד

בתפלה בלחש אין לשנות ממנהג אבותיו, כגון מנוסח אשכנז לנוסח ספרד או להיפוך, אבל מדינא יכול להוציא אפילו לכתחלה מי שמתפלל בנוסח אחד למי שנוהג להתפלל בנוסח אחר (מג"א סי' ס"ח ואחרונים), אמנם בשו"ת דברי חיים ח"ב סי' ח' ואחריו החזיק בשו"ת בית היצור סי' ה' דמנוסח ספרד לנוסח אשכנז לא ישנה, אבל מנוסח אשכנז לנוסח ספרד יכול לשנות.

וכשמתפללים במקום אחד אשכנזים וספרדים ואין להם מנהג קבוע בנוסח התפלה, הרוב יכופו את המיעוט לנהוג כמנהג הרוב, ואם אשכנזי יורד לפני התיבה בקהל ספרדים או להיפוך אל ישנה ממנהג הקהל.

תגלחת

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

תגלחת בחמש פאות הזקן אשר בעונותינו הרבים נעשית היוס כהיתר,
ונוסף גם הוא על חרפתינו, המשימים על ראשיהם פאה נכרית להוסיף הרוח
על הצמאה לעבור גם כן על הקפת הראש אשר עליהם נאמר צרעת הראש
או הזקן הוא א)

הערות וביאורים

א) זה לשון המחבר בס' הזכרונות הלכות שונות פ"ה כתוב עוד כאן
לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנד, ועינינו הרואות כמה וכמה
שמשחיתים פאת זקנם שהם המש והייבים על כל אחת ואחת מלקות אחת, וגם
כפאת הראש אינם מדקדקים כראוי והרי זה עון פלילי שיש בו עזות פנים ואין
בו הנאה, הולך ומעיד לעיני כל שאינו חושש למצותיה ברה וברורה ודש אותה
בעקבותי. היש חוטא גדול מזה וכו' כתוב עוד כאן ולא תלכו בחקות הגוי אשר
אני משלח מפניכם, ופירושו שאין מדמין להם לא במלבוש ולא בשער, לא ילבש
אדם מלבוש המיוחד להם ולא יגדל ציצית ראשו כמו ציצית ראשם, ואנו רואים
כמה וכמה מגדלי שער ראשם כשערם, ולהוסיף על הטאתם פשע, סורקין אותו
במסרק בשבת והוא איסור סקילה, גם הוא טרסור לעבירה ואין בו דבר טוב
עכ"ד. ושם בזכרון ו' האריך הרבה בענין השחתת פאות הזקן והקפת פאות הראש
וגידול ציצית הראש וסיים שם וכבר ראיתי מי שנוהג שלא להסתפר אלא על גבי
מסרק של ספרים שבוה אין המספרים נוגעים בבשר כלל. ובדרך זה ירא שמים
יוצא ידי כל הספיקות כולם וכו', ותקון הדבר מוטל ביחוד על ראשי העם וכו' ועל
אבות הבנים ומלמדי תינוקות, וזכרנו בבתי מדרשות שבהם נתגוללה, כך היה
מנהגן של הפרנסים. היו באים בבית המדרש, והמספרים בידיהם, וכל השער היתר
שלא כדון היו מגלחין אותה, ולא היה אב פוצה פה ומצפצף אלא רואה ושמת וכו'
עכ"ד.

תספורת הזקן

כבר האריכו האחרונים אם יש איסור לגלח זקנו במספרים או על ידי סם, ובש"ע יורה דעה סימן קפ"א מבואר להיתר, וכן פסק בהת"ס או"ח סימן קנ"ט שאין לאיסור זה שום יסוד בש"ס ופוסקים, וכן פסק בשו"ת דברי חיים יו"ד ח"ב סימן ס"ב דאין בזה שום איסור כלל. ועי' בס' החינוך מצוה רנ"א רנ"ב ועי' רד"ק שמואל"ב ה' על הפסוק עד יצמח זקנכם, ולא אמר לגלח החצי האחר, כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפילו במספרים אלא השפה לבד, אלא אם כן משום צער ואבל כמו שכתוב מגולחי זקן וקרועי בגדים (ירמיה מא) והרפה היא גילוח הזקן, אלא שנהגו כן באלה הארצות שהם ארצות הערלים עכ"ל.

ומנהג שנהגו אבותינו אם אפילו אין בו איסור לעובר עליו מדינא, כיון שנהגו באלו המקומות שלא לגלח אפילו במספרים, אם אחד יפרוץ גדר יש לבדוק אחריו, ומביא את עצמו לידי חשד שיחשדוהו שגילח בתער, עי' שו"ת מהרש"ם ח"ב סימן רפ"ג למור"ר הגאון מברעזאן זצ"ל.

אבל מאז ועד עתה נשתנה הרבה ובפרט במדינות אשכנז, אנגליה וארצות הברית ועוד, שרובם נהגו לגלח זקנם במספרים או בסם, אין בזה אפילו משום חומרא, והעיד בס' תולדות מנחם על הגאון מהר"ם שיק זצ"ל שאכל תמיד בק"ק יערגין משו"ב שהיה מגלח זקנו בסם בכל ערב ש"ק וערב יו"ט, חוץ מימי הספירה ובין המצרים עי"ש. והכל לפי מקומו ושעתו בענין הזה.

אמנם אלו המגלחין בסם צריכין לזהר אחרי שמושחין הסם שלא לגרר המשיחה מהזקן בברזל רק בעץ או בעצם, והמגלחים זקנם במספרים יזהרו לגלח עם חלק העליון של המספרים, ועי' חכמת אדם כלל פ"ט ובתפארת ישראל מכות פ"ג מ"ה אות ל"ד.

מכונה חשמלית

הנה כעת מגלחין זקנם במכונה חשמלית (עלעקטריק), והצד החצוני שנוגע בבשר אינו מתנועע ואינו חותך, והוא רק כעין מסרק, ורק הצד הפנימי כעין תער מתנועע ברצוא ושוב על ידי זרם החשמל, והוא כצד העליון של המספרים, ואין בו איסור מצד הדין.

פאות הראש

ואולם בפאות הראש אפילו במספרים כעין תער נמי אסור כמבואר ביו"ד סימן קפ"א ובאחרונים, דכל רוחב הצדעים מכנגד שער של פדחתו, ועד למטה מן האוזן, מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם, והוא כנגד סוף האוזן. או לכל הפחות נגד התחלת קצה הרך שבאוזן שנקרא בלשון חז"ל אליה שבאוזן כתובות (ה): שקורין Lobe הוא שיעור הפיאות, ועיין דרכי תשובה שם סקט"ז בשם הגהות החת"ס לענין אורך השערות אם יש בהם כדי לכוף ראשן לעיקרון די, ועי' מה שהבאתי בשיעורי המצוות הנצמד לקצש"ע אות שכ"ו, ובתפארת ישראל שם משמע שגם אורך השערות צריכין להיות עד מקום שהלחי בולט, אמנם כן מנהג היראים להניח השערות ארוכות בכל שטח מקום הפאה עד סוף האוזן.

תולעים

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

תולעים בבדיקת האוכלים פירות וירקות וקטניות, מבלי איש שם על לב, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ד' יחיה האדם, הוא צוה ואמר אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ וגו' הרמש על הארץ, ואיך על זה לא יפקח עין כל איש ואשה, להרים מכשול האיסור הזה, ולא יבא בפיו שמץ פיגול, ולשונם תהלך בארץ מלחכת צרורות תולעים, אמר דבר ד' עליהם סודו טמא קראו למו, ושומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו, וכל אוכליו יאשמו, כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, והיו דראון לכל בשר.

הערות וביאורים

זה לשון הפרי חדש ביו"ד סימן פ"ד סק"נג, כה אמר חזקיה לא אוכל להתאפק מלהזכיר ולהודיע לעם הומר איסור התולעים, לפי שנעשה קל בעיני הבריות, וכיון שעבר אדם עברה ושנה בה נעשית לו כהיתר (יומא פו) ואין איש שם על לב, מבלי לב דשו ביה רבים וגדולים, ואפילו החכמים והיחידים אינם נוהרים כראוי, אפילו מה שנתבאר בש"ס ופוסקים בסי' זה וכו' (עי"ש באריכות) וסיים, נמצא שכל האוכל תולעים או נמלים וכיוצא חייב על כל תולעת או נמלה חמש מלקיות ואם היא זבובים או יתושים חייב שש מלקיות, והחמירה התורה בזה בהרבה לאוין ומלקיות, להיות שהוא איסור מצוי מאד בפירות, בירקות וקטניות ברוב מיני מאכלים, ואי אפשר ליהרר מלהכשל בהם אם לא בזרזות גדולה, ולפיכך הוצרך הכתוב לזרז ביותר ולהרבות לאוין באיסור שרץ הארץ, ומעתה כל אדם יודרז בעצמו מלהכשל באיסור זה, וגם לדרוש ברבים חומר איסורו כי היכי דליפרשו מיניה, ואני את נפשי הצלתי, ישמע חכם ויוסף לקח עכ"ל.

נמלים (מילבעז) וריקום התולע

בערוך השלחן סי' פ"ד סעיף ס"ד כתב וז"ל ושמענו שברור שלפנינו היו משגיחים מהקהל, שהיו מהלכים בקיץ לבדוק הקמחים בהחניות אם אין בהם מילבין

ואשרי חלקם, ועל כל בעל הבית לראות במקומות שאוכלין מונחין שם, שהמקומות יהיו נקיים ויבשים, דבמקומות הלחים המילבין מתרבין שם, והרי על נמלה אחת אמרו חז"ל (פסחים כד.) שעובר על חמשה לאוין, וכל המתחזק להתרחק מאיסור מסייעין לו מן השמים, דהבא לטהר מסייעין אותו עכ"ל.

ובשלחן גבוה סקנ"ד מזהיר ממאכלים שעומדים מגולים וממשקאות מגולין, בפרט בימות החמה שהזבובים ויתושים מצויין ופורחין באויר ונופלין במאכל ומשקה, וצריך לזהר מאד לבדקן, כי האוכלן עובר בששה לאוין ע"ש.

ובחכמת אדם כלל ל"ח אות כ' כתב ראוי לאדם להסתכל במה שאוכל, ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים, ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים נצלת על ידי זה ב"ה עכ"ל. וכבר הבאתי דבריו לעיל באות "מאכלים" ע"ש. ועי' יו"ד סי' פ"ד סעיף ו' בהגה וז"ל ופעמים נמצאו בפרי כמין נקודה שחורה, והוא מקום שמתחיל התולעת להתרקם, וצריך ליטלו משם בעומק דאסור כמו התולעת עצמו עכ"ל וכתב על זה בערוך השלחן סק"נו דאין זה חומרא בעלמא לחוש לדעת החולקין דסבירא להו דלא בעי ריחוש, אלא הוא מעיקר הדין דאין צריך ריחוש בריקום, דהתורה אסרה ריקום השרץ ולוקין עליו משום כל השרץ השרץ על הארץ כמבואר בגמ' חולין סד.) והתורה אסרה ריקומו כמו שנברא בשלימות וריחש כבר וכו' ויש לזהר בזה מאד עכ"ל.

במיעוט המצוי לא די בבדיקת הרוב

כתב המחבר בס' הזכרונות זכרון ג' פ"ג, וז"ל דבר ברור הוא שכשם שיש מיני ירקות ופירות שהתולעים מצויים בהם יותר מבשאר המינים, כן יש מקומות שפירותיהם ומאכליהם עלולים יותר לקבל התולעים מבשאר המקומות וכו', גם דין פשוט הוא שכל אוכל שדרכו להתליע צריך לבדוק כולו, אחת לאחת, ולא די בבדיקת רובן, ואין צריך לומר קצתן דקיימא לן דהיישנין למיעוט השכיח וכו' ואם כן צריך הוא לדרוש ברבים, ולהודיע לעם איסור הדבר בין לאכול בין למכור לכותי שמא יחזור וימכרנו לישראל וכו' כי מה בצע להביא אדם בעצמו לידי ספק איסור תורה המטמא והמטמא את הנפש כדחז"ל, ובירו לתקן הדבר על ידי בדיקה הגונה, ולפי דקות התולעים או רובן כל אחד ילמוד עצמו מה היא בדיקתו, שלא תצא תקלה מתחת ידו, ושומר נפשו ירחק מהם, וכבר אמרנו שיש מיני פירות שדרכן להתליע, וזהו כמעט בכל המקומות כגון הפולין והעדשים והזיתים שהזכיר הרשב"א ז"ל והאפונים והאגסים והתפוחים וגודגדניות וקמח וברר

ודגים וכיוצא בהם, שלא כל המאכלים שוים ולא כל המקומות שוים כנ"ל וכו'.
ואם כן פשוט הוא שכל שהנסיון הוכיח שיש תולעת הן רב הן מעט, האוכל מהם
בלא בדיקה, הרי זה עובר ונקרא חוטא, ואם בדק כראוי השלים חקו וצדיק יאמר
לו וכו' עכ"ד.

ועי' בחכמת אדם כלל ל"ח שאין כל המדינות שוות בזה וחשב שם
הפירות והמדינות שבקצתם מוחזקים בתולעים, ובקצתם לא שכיה, ותלוי בזה מה
הארץ השמנה היא אם רזה. אבל הירקות בכל המדינות מוחזקים בתולעים עי"ש.
ומאד מאד צריך ליזהר בבדיקתן.

ולדעתי המונע עצמו מלאכול ירקות חיים הוץ לביתו, אין בזה משום
יוהרא, ואף לא נחשב לו לחומרא וחסידות בעלמא רק היא מעיקר הדין, (במבשלים
יש על כל פנים עוד ספק שמא נימוחו, ואם הוא דבר שאינו מוחזק כל כך בתולעים
יש ספק ספיקא, שמא לא היה בו תולע ושמא נימוח, אבל בירקות שמוחזקים
בתולעים אין לסמוך על זה) כל שכן שיש למנוע עצמו מלאכול ירקות הצרכים
בדיקה, בפונדקאות.

ירקות בפונדקאות

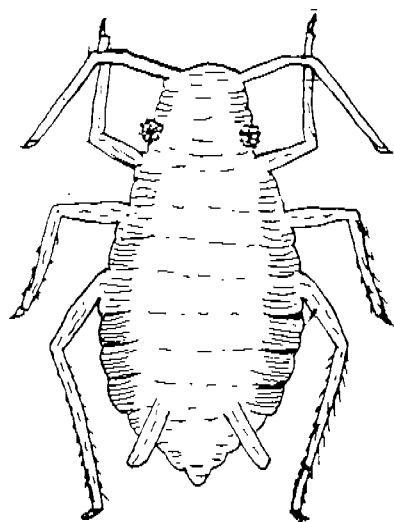
ואפילו בפונדקאות היותר מוסמכים ונאמנים על הכשרות, בכל זאת
מפני רב הכמות המצטרך להם להספיק לאורחים בכל יום, וההרגל בבדיקה בכל
יום, נעשה הדבר קל בעיניהם ואינם מדקדקים כראוי, בפרט בירק סאלאט, שפינאט,
ראזענקאהל, בלומענקאהל, קרויט, וכן פולין ועדשים, (כמו שנבאר לקמן אי"ה
שמותיהם ותרגומם וציורם, וסדר בדיקותם) שמוחזקים הרבה בתולעים יותר ממינוע
המצוי, והדרך בפונדקאות לסדרם על הקערה ללפת בהם בשר או דגים בכל יום
ובודקים בהעברה בעלמא, שאין זו בדיקה כלל.

ומסופר שפעם אחת עבר חכם אחד דרך בית התבשיל בפונדקי, וראה
שהשומרת שעליה סומכים בהשגחתה על הכשרות, ועל בדיקת פירות וירקות,
שהיתה בודקת במהירות, עמד החכם ושאל אותה, אמרי נא אחותי כמה שערות
בראשך? השיבה מה זו שאלה, איני יודע, רבו מלספור, השיב לה החכם, שערות
ראשך יש להן מספר, משערים בערך שמונים אלף, ועל כל פנים יש להם מספר
ידוע, וגם אפשר לספורן, ואילו הלאוין של אוכלי הירקות שאת בודקת ועליך
אנו סומכים כמה שנים אין לטער ואין לסערם, כי על כל תולע עוברים כמה לאוין
חמשה או ששה, ועל כמה תולעים את עוברת בכל יום ויום בהעלמת עין על ידי
מחירת בדיקתך? עצמו משערות ראשך!

פונדקאות נזירי בשר

וכל זה אפילו בפונדקאות היותר מוחזקים בכשרותם. כל שכן באלו שאינם מדקדקים הרבה בכל מלי דכשרות, או בפונדקאות של נכרים נזירי בשר... וועגעטא-ריען האטעלס" שמלבד כל זאת צריך להתחקות ולבדוק אחריהם אם אין משתמשים במארגארינא אסורה, אף שהיא בכלל לא מרע אומנתיה, אבל מי בודק אחריהם שיחושו לזה, ובפרט אם יחסר להם לפעמים מארגארינא כשרה לא יניחו בשביל זה הכנת המאכלים עבור האורחים הסמוכים על שלחנם, ואף על פי שנמנעים ומקפידים הרבה, שלא להכניס שומן של בעלי חיים וליתן לתוך התבשיל או לתוך הרקיקים, אבל על מעשה אופה שאינם אופים בעצמם אינם מקפידים אם הם נאפים רק בשומן היתר, ונותנים לפני האורחים לפרפרת ולשתיית טיי, וכל שכן בשעת הדחק יתירו לעצמן להשתמש גם בשומן איסור, שאין זה כסם המות אצלם כמו שנחשב ליהודי כשר מאכלות האסורים

וכל שכן שאין לסמוך עליהם בבדיקת הירקות, אף שמקפידים אמנקיותא, אבל לא על תולעה ונמלה כל שהיו. ועוברא ידענא, שבבית החולים מפורסם שבאים שם להתרפאות ברפואות טבעיות, ומאכלם רק ירקות ופירות חיים ומבושלים, ומדקדקים שם מאד בהכנת המאכלים בנקיון, הושיטו ירק "סאלאט" אחר שרחצו וניקו אותו היטב, וסדרוהו בקערה לפני החולה, והחולה היה נוהג גם כן לבדוק אחריהם כל עלה של ירק, ומצא תולעים ירוקים כמראה הירק, וקרא להמלצר, הראה לו את התולעים ושאל אותו מה זאת? מדוע לא בדקת היטב, והשיב אין זאת כי אם יתוש קטן ירוק ומה בכך?

להזהר בבדיקה הגונה
עצתי לך אמונה
שים לנגדך התמונה
כטוח אני כל אפונה
און אליך לא יאונה

התבוננו נא היטב בכריה הקטנה
הזאת מבריותינו של הקב"ה.

הכתם השחור שבצד ימין הצויר, הוא ממש כגודלה ותוארה, ואין זיכר בה חיתוך אברים, אבל אחר שלקחתי הבריה הקטנה שנראתה כנקודה ירוקה ושמתייה תחת זכוכית המגדלת חמשים פעמים כמה נראין בה כל האברים ואפילו השערות שעל רגליה וצפרניה, מה רבו מעשיך ד'! והבריה הזאת מצויה כמעט בכל מיני ירקות, וקטנה היא ומראיה כמראה הירק, ועל כן קשה להכירה אם לא בעיון היטב במתינות על כן ציירתיה.

ועתה בואו ונצווה על הרבה בני אדם בריאים שנוסעים לחופי הים או לשאר מקומות, לא לשם רפואה והכרח אלא להנפש או להתענג בתענוגים, ומאכסנים בפונדקאות של יהודים שאינם מדקדקים או בפונדקאות של נכרים, ואוכלים מן הבא בידם, וסוברים שבאכסניות גזירי בשר שאוכלים שם רק ירקות ופירות חיים ומבושלים, אין שום חשש, ובאמת הוא חמור מאכילה בשר הזור שאין בו רק לאו אחד, ובתולעים עובר על ששה לאוין, השם יכפר!
ומהא דסליקנא מיניה נתחיל, בענין בדיקת החזרת, חזרת בלשון המשנה פסחים לט.) ובגמרא שם מאי חזרת חסא, יכן נקרא עד היום בארץ ישראל, ובלשון ערבית חסא (שאלאטא, סאלאט)

FRENCH LETTUCE חזרת

תורת המשפטים ENGLISH

ובמיוחד לתורה אחרת לצאת בו ידי חובת פרוד בפסח כמבואר בש"ע א"ח

סי' תע"ג סעיף ה' ובש"ע חב"ב סי' קי"ט. ועי' שו"ת חת"ם א"ח סי' קל"ב

שכתב כי אמת וכוון הדבר כי זהו המרדד המובהק והכי נהגו כל רבותי וצ"ל ואנו
נוהגים אחריתם אך רגיל אני לדרוש בשבת הגדול. מי שאין לו אגפים מיוחדים.
מסוימים בעלי יראה הבודקים ומנסים אותו מרחש תולעים קטנים הנמצאים מאד
באד בימי הקשה ואינם ניכרים לתלושי ראות. לא יקח החזרה. אף שהוא מצוה
מן המובהקת ולא יכשל בלאו או בלאו הרבה אסילו בספק משום קיום עשה דרבנן.
דמרדד בזמן הזה דרבנן. ויקח המכא שקודין קריין וכו' עיי"ש.

ועל דרכי המצוה שי פי"ד סק"גד בשם כנסת הגדולה עכתב דבמקומו

מצוי הרחש בחזרה וצריך בדיקה יפה ממני שהתולעים דקים וכפראה החזרת עצמה.

ובקודם היה צנחני שלא לאכלו כי אם בבדיקה ואחר כך מסך ידו במנו שלא

לאכלו אפילו בבדיקה עיי"ש. והכרתי ופלטתי כפי פי"ד ביריד סק"י"ב כתב דמיום

עמדו על דעתו לא אכל אלא (חזרת) על ספך בדיקת ושיים. וכן נכון לכל בעל

תורה כי רבה המעשה אבה בערוך האלקו עם אות פי"ב כתב והימינו לא שמענו

אפילו על צדיק האנוני גילה שלא יסמכו על נשיותיהם המכרות בבדיקת תולעים.
ובן בנות ישראל העובדות במכירות, אם הבעל הבית מכיר אותה שהיא יצאה את די
ומדקדקת באיסורין יבול לסמוך עליה עייני.

ואולם לפי ידיעתי אין הדבר תלוי בנאמנות לחוד, אלא גם בבקיאות הבדוק, כי אם אינו יודע איך לבדוק מה הועיל לנו בנאמנותו, ואני הגבר ראיתי אנשים ונשים נאמנים על הבדיקה וידעו חומר איסור זה, ומצאתי אחרי בדיקתם תולעים קטנים כי לא ידעו על נכון איך לבדוק, עד שהוריתי להם הדרך הנכון לבדיקה.

ויש עוד מין הזרת שנקרא „קאבעטש לעטוס“ ולא ציירתיו, כי צורתו כמו כרוב שמוצויר לקמן. וכל אלה השלשה מינים מוחזקים הרבה בתולעים, הגרוע מהן היא הפראנצוזישער לעטוס, והטוב שבהן הוא האחרון קאבעטש לעטוס, שאין בו כל כך תולעים, וגם ניכר בו יותר התולע מפני שעליו אינם ירוקים כל כך ומזהירים יותר.

הבדיקה הנכונה

בתחלה תפריד ותתלוש אחד אחד מהעלים המתוברים לקלה, ותתן אותם לתוך קערה מלאה מים, ותרחץ אותם מהעפרונות, ותחליף את המים ותדיחם עד שלא תמצא יתוש שט במים, אחר כך תוציא עלה עלה ותאחו אותו נגד אור היום אצל החלון כבתמונה הנ"ל, או נגד אור הנר, כלומר שתשים העלה בינך ובין האור, שהאור יתדור להעלה ועיניך תראינה הזרהרות של האור הבוקע דרך העלה, ואם

תראה איזה נקודה כהה אפילו כחודה של מחט תדע שזה יתוש או תולע, ומפני שמראה התולע עפ"י רוב כמראה הירק, קשה להבחין וכמעט אי-אפשר להכיר ולבדוק אם לא כנגד האור המזהיר, אחר כך תאחו את העלה בשיפוע תחת קילוח המים היוצא מהצנור, ורם המים ישטפוהו, וכן תעשה מעבר מזה מהעלה, ואחר כך תבדוק עוד הפעם נגד האור לראות אם כבר טרה המראה הדיחה, ובשעה שאתה בודק, עליך לפשט הקמטים בכל עלה כי שם תמצא על פי רוב תולעים קטנים שאינם עוברים ברחיצה רק בפישוט הקמטים תחת שטף מים רבים, וזהו בדיקה הנכונה.

כרוב, קרויט, קאפוסטא. CABBAGE (weis, rot) KOHL

יש מקומות ששכיח בו הרבה תולעים, ובדיקתו אינו קשה כל כך כמו בחזרת, ואף על פי כן צריך עיון היטב, וטוב גם כן לבדקו נגד האור כנ"ל גבי חזרת. ובהיותי במחוז באראמאראש (לפנים בהונגריא, ועתה בקארפאטא רוסיא) ושם בני הכפרים רגילים לכבוש הרבה כרוב בחביות לכל ימות החורף. והנשים מתכנסות ועוזרות אשה רעותה, ראיתי שהתכנסו לבדוק הכרוב, והכריזו שיהנו לצדקה על שם האשה הבודקת, בעד כל תולע שתמצא בבדיקתה, כך וכך פרוטות, ועל ידי זה מתהרה כל אחת לבדוק בעיון היטב, ואשה מתקנאת בירך חברתה לבדוק יותר בעיון, והוטב הדבר בעיני.

ועי' ערוך השלחן סימן פ"ד אות ס"ב וז"ל ירק קרויט שמעמידין אותו בכבישה לכל החורף, בהם הרבה תולעים ברוב השנים, ובודקין כל עלה ועלה בפני עצמו פעמים ושלש, ואחר כך הותבין אותן ומעמידין אותן לימית החירף, ואת זה ניסינו וראינו שאותם העלים הברוקים, אם לא יהתכו אותם באותו יום להעמידם בכבישה במלח בכלי כנהוג, ואם יגיהו את העלים עד למחר יתהוו בהם עוד תולעים ורוחשים ופורשים מעלה לעלה. גם על המקום שמונחים שם, והחיוב לבדוק מחדש וכן נהגתי בביתי עכ"ל.

שפינאט, איספינאק, סבנג. SPINAT, SPINACH.

אחרי ההדחה ורחיצה במים היטב, צריך לבדוק נגד החלון או אור הנר, כנזכר גבי חזרת, ועל פי רוב לא תמצא על העלים תולעים, גם התולעים שבשפינאט לא יעברו בשטף קילות המים, כי התולע טמון בעובי העלה, ורק נגד האיר הכיר במקום שמראהו כהה אז במשמוש היד, וכשאי אפשר להכיר נגד אור החלון כגון שהעלה ירוק הרבה קרוב לשחור, ואז אי אפשר לראות זהירות ומקום הדיחה ממנו ובודקין אותו במשמוש היד, כי התולע הגדל בתוכו יותר גדול מהתולע שבחזרת ונרגש במשמוש היד, וצריך לבדקו במתינות בעיון היטב, ועי' בפרי חדש שם

סק"לד וז"ל וברור הוא שצריך ליוהר בענין הירקות כגון זילקא ומין ירק אחר שנקרא איספינאק שמצוי התולע בתוך הירק עצמו. מלבד התולעים שיש בקלח, ועיקר הבדיקה בזה להעמיד כל עלה ועלה נגד השמש ונראה התולעת, ולפעמים אינו נראה וצריך משמש בידים למצאו וכו' עכ"ל.

שפינאט שבקופסאות

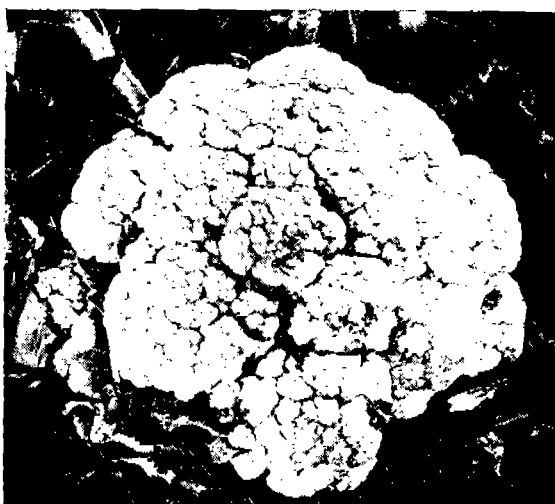
שפינאט שבקופסאות אם נטחן עד אשר דק, שבודאי נתרסקו התולעים יש להתיר משום ספק ספיקא, שמא לא היה בו תולע ושמא נימוח ובטל, או ודאי נימוח אם הוא נטחן דק כקמה, אמנם אם לא נתרסק הדק היטב אין להתירו לאכול כך, והבדיקה אי אפשר בו, כמו אחר הביטול לא מהני בדיקה שמא יש ואינם ניכרים כמבואר בש"ע סעי' י' שם, ואם הוחזק בתולעים אין להתיר לרסקו ולבשלו דהוי כמבטל איסור לכתחלה, דלא דמי לחטים כתולעים בסעיף י"ד שח דשרי לטוחנם עי"ש.

BRUSSEL-SPROUT, ROSENKOHL. כרוב-ברוסל

קשה מאד לבדוק, כי העלים קטנים ומהודקים היטב ושכיח בו תולעים ויתושים קטנים, ואני איני מניח להכניס אותו תוך ביתי, כי אפילו אחר הבדיקה המדויקת מצאתי בו תולעים.

כרובית, שלם, CALLIFLOWER, BLUMENKOHL,

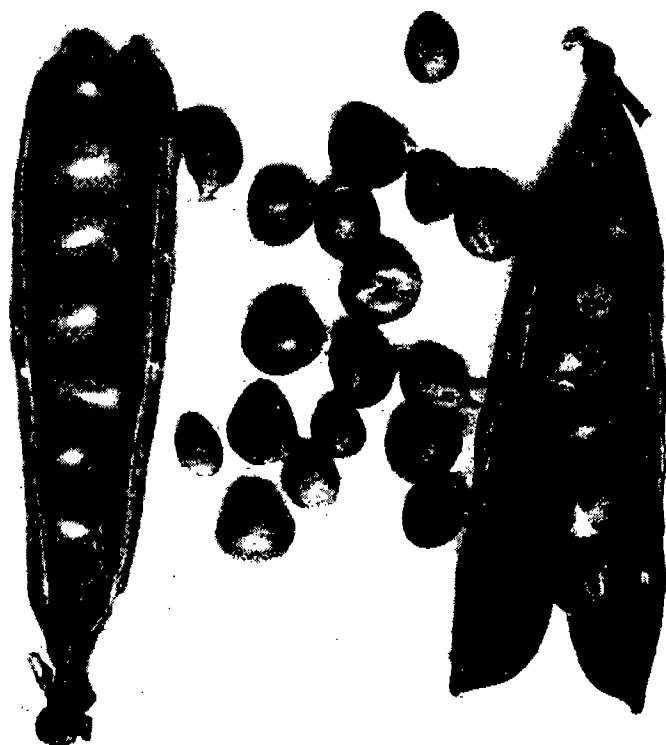
כרובית שכיח בה תולעים קטנים ויתושים, התולעים שכיחים בין ענפי וחלקי הכרובית בין הפרודים, ולפעמים נמצא גם בענפי הקלה תולעים, וצריך לחתוך לחתיכות קטנות ולבדקם, והיתושים על שטחה, והבדיקה קשה בה אלא אם כן מפריד הקלה לחלקים קטנים ומדיחם היטב במים (ויש אומרות במי מלח) ולראות במים אם הם נקיים מיתושים, ולבדוק בעיין היטב ולהסיר כל נקודה שחורה, וכולי האי ואולי, ואני מונע מלאכלו כי אחר כל אלה מצאתי אחר הבישול יתוש קטן.

כרובית חתוך

ובפונדקאות מסדרים לפני האורחים על הקערות חצאי או שלישי כרובית, ונותנים עליהם הרוטב והקיפה, ואי אפשר להכיר אם נבדקו אפילו על שטחם מיתושים כל שכן שלא נבדקו מבפנים כראוי.

קטניות בשרביטין

יפים

מתולעים

פולין שמפרקין ונוטלין אותן מהשרביטים כשהם ירוקים, צריך לבדקם וזיטב כי עפ"י רוב רק איזה מהפולין המונחים בשרביט מתולעים, והשאר יפים, ועל כן לא יסמוך שכולם יפים בלי עיון היטב ופתיחה מפורעת לכל השרביט, ואחר כך על הפולין עצמן, ועי' חכ"א כלל ל"ח את טו.

קטניות כמו פולין ועדשים

בדיקתן מבואר בש"ע יו"ד סימן פ"ד סעיף ח', ובפרי מגדים שם בשפתו דעת סק"ב כתב שאנו סומכים בכל מיני קטניות על בדיקת הוץ, ובוררין אותן

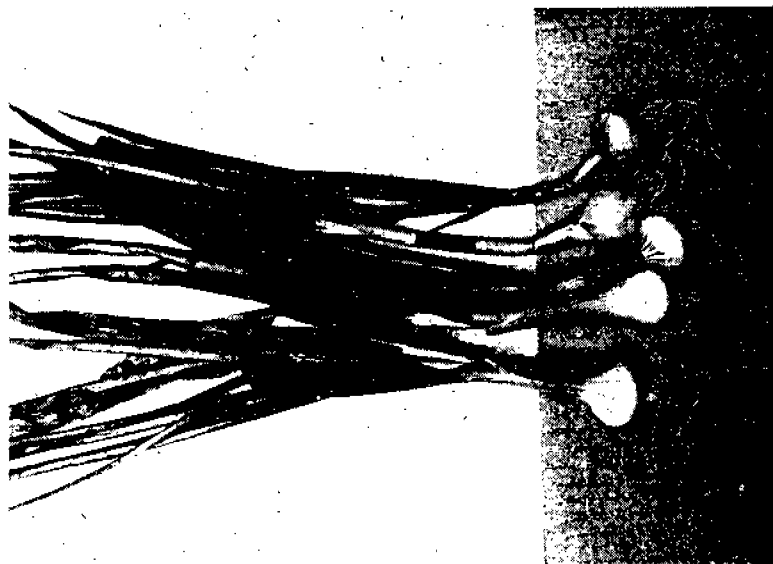
על השלחן כל אחד בפני עצמה והמנוקבים משליכים והשלימים מבשלים כיון שאין ריעותא בפנינו, דאם היה בו תולע היה ניכר מבחוץ, ועל זה אנו סומכין דהכל משתנה לפי המקום והזמן עכ"ל.

ושמעתי שהנשים הצדקניות היו נוהגות אחר בדיקתן לנקוב במחט שלש קטניות, ולערבן בתוך הקטניות הבדוקות, וחזרות ובודקות את הקטניות ואם מצאו את השלש הקטניות המנוקבות, בטוחות הן שהבדיקה הראשונה היתה כראוי, ולא תמצאנה בתוך הקטניות איזה מנוקבת, ולא היה לכן נוקפן.

ובפרי תואר סק"ח שם כתב דלא מהני בדיקה מבחוץ, ואפילו בפולין שדרכם לעשות נקודה שחורה מבחוץ, לפעמים לא ישחירו ויש בתוכו תולע וצריך בדיקה מבפנים ע"ש.

וכן הראו לי פה בפולין הגדולים שקורין באבעט Breadbeans שלא היה ניכר מבחוץ שום רושם, ואחר שנתנו אותם במים חמים והוסרו הקליפות החיצונות והיו מתחלקים לשני חצאי גריס מצאו בהם יבחושיק, ועל כרחק שהוא לפי המקום והזמן.

בצלים ירוקים

בשרביטים הארוכים החלולים מצוי קצת תולעים, וצריך לפתוחן ולבדוק היטב, כן כתב בחכמת אדם כלל ל"ה אות ט"ז.

MUSHROOMS, SCHWAMMEN, כמהין ופטטריות

נמצא מהם מינים שונים, והיבשים מוחזקים מאד בתולעים. קצת בני אדם נמנעים מלאכלם אפילו אחר הבדיקה מתולעים משום חשש סכנה, שיש מהם מינים שהם ארסיים. Toadstool עיין פרי מגדים סימן פ"ד מ"ז סק"י ובמצודת דוד בקצש"ע סי' מ"ו. ושמעתי אומרים מי שאינו יודע להבחין ולהכיר אם הם טובים או ארסיים, יעשה בחינה זו, ישים בצל בתוך תבשיל הכמהים, או שיגיס בכף של כסף ואם יש בהם ארסיים תתהפך מראית הבצל או הכף של כסף למראה שחורה.

אמנם לענין בדיקה מתולעים, הרבה מחמירים שלא לאכלם בעין, רק כורכים אותם בחתיכת בד וקושרים אותם שיהיו מונחים כמו בביס, ונותנים הכיס בתוך התבשיל שיקלוט טעמם וריחם, אחר שבוררים מהם כל מה דאפשר מתולעים, ועי' פרי מגדים או"ח סי' תנ"ג באשל אברהם סק"ג לענין אגיס וקומעל בערב הפסח, וסיים שם וכן בכמהין יבשין כהאי גונא ליתן בחתיכת פשתן שרי בשאר ימות השנה ליהנות מהרוטב אם הם מתולעים ומכל מקום יברור מה דאפשר עכ"ל. ועי' דרכי תשובה סק"פג דנוהגים לאכלם לאחר הבדיקה היטב הדק היטב, דהיינו ששוברין כל-חתיכה וחתיכה של הכמהין לכמה זכמה חלקים, כי יש הרבה נקבים קטנים בהם, שבא מתולעים, וזורקין כל המנוקב, ואת שאינו מנוקב כלל אוכלים.

RASPBERRIES, מאלינעס

ידוע שהם מוחזקים הרבה בתולעים, עד שכמעט א"א לבדקם, וכשב שם בח"א שמעודו לא אכל אותם וכן ראוי לכל ירא שמים, ועי' דרכי תשופה שם סק"לט שאנו מקילין לשתות המאלינעסירופ, אף על פי שידוע שהם מלאים תולעים בשעת החימוץ קודם הבישול, וסומכין על הסינון, הוא משום שאנו רואים שאין התולעים קטנים כל כך שיעברו דרך המסננת. (ועל המאלינעס עצמן מברך בנרא פרי העץ, עי' שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קצ"ו).

CASHEW-NUT קשו-נוס

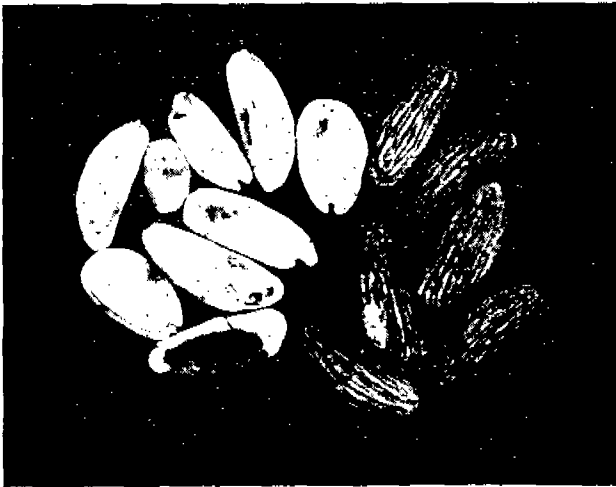

אילן הקשו יגיע עד גובה של עשרים אמה, עליו ירוקים אפילו בחורף, וסופי ענפיו טעונים אשכולי פרחים, המשתנים לפירות מלאי צבעים בהירים, ידועים בשם תפוחי-הקשו, בראש התפוח גדל האגוז ותוכו הוא הגרעין הנאכל. פרי העץ הזה עלול מאד להתלעז ולהמלא חיפושים אם תובשים ושולחים אותם מעבר לים (מבראזיליען) בלי זהירות ושמירה הצריכה לו.

האגוז הזה כלומר הגרעין הנ"ל מתפרד לשני חצאין, ויעץ כי אין גיכר שום רושם מבחוץ, רבים נכשלים ואוכלים אותם כשהם שלמים בלי פירוד ובדיקה,

ואפילו הפרודים שיש עליהם כמו נקודות קטנות אין מדקדקין ואין מקפידין על זה, שסוברין שהן מקליפה הרכה מהאגוז יש להזהירם שלא יאכלם עד שיפרידו אותם ויבדקם אם הם בקיים לגמרי ואם ימצאו עליהם שום נקודה יסירו אותה. כי הנקודות השחורות בדקתי בזכוכית המגדלת וראיתי שהם בריות תולעים ויתושים, וקשה להכירם בראית העין. והעצה לזה שיפרידו וישימם בתנור בהים גדול, ולא כשהם שלמים, שאז לא יפעל עליהם חום היותר גדול, ויעמדו שם עד שמראיתן של הגרעונים יהיה קלוי שחורה "ברויץ" והנראין כנקודות יפלו וישרפו או יפלו ע"י ניפוח קל, וכשהם לחים קשה להכירם.

שקדים, מאנדלען

לאחר שהוסר מהן הקליפה הקשה, אוכלים אותם בלי שום בדיקה, כי קשה להכיר אם הם מנוקבים או מרוקבים ממילבען, ודרכי לאכלם רק לאחר שהוסר מהם גם הקליפה הרכה על ידי מים רותחים (אחר כך ניתנים אותם לתנור לייבשם) ואז איגלאי בהתייה, וניכרים היטב, ומצאתי תולע גדול הניכר לעינים וגם כמה מהם שהיו מרוקבים.

HAZEL NUTS האינע ניס

וכן אני נוהג שלא לאכול מהאגוזים הנ"ל בקליפתן הרכה אלא אחר המלילה מקליפתן. היינו אחר שהוסר מהם הקליפה הקשה, נותנים אותם בתנור חם, אחר כך מוללין אותם בידים, עד שנופל מהם הקליפה הרכה, ונראים לבנים, ואז מוצאים ביניהם מנוקבים ומרוקבים ממילבין.

WALNUTS, וועלשענע ניס

צריך לבדקן ממילבען שלא נראו בעליל רק בין הקמטים שבהם —

PEANUTS, אגוז - אדמה

האגוז הזה שונה מכל האגוזים הידועים, בדרך גידולו, שנוצר וגדל באדמה, וכשמלקטים אותו צריכים לחפור באדמה כדי להוציאו. הוא ממשפחת האפונים והפולים, מין קטניות, וכמה גדולים מרבני הונגריא אסרוהו בפסח וכלוהו בגזירת קטניות, וברכתו בורא פרי האדמה, וטוב גם כן שלא לאכלו אלא אחר המלילה מקליפתו הרכה, מחשש מילבין שאינם נראים כל כך כשהן בקליפתן.

DATES תמרים

הנה הפרי הדש בסי' פ"ד סק"לד כתב וז"ל וגם אני צריך להזהיר באלו התמרים כתושים שנקרא טרימא בלשון הש"ס (עי' ברכות לח.) תמרי ועבדינהו טרימא ופרש"י כתוש קצת ואינו מרוסק) שמערבין בה תמרים מרוקבים מלאים תולעים וכמה פעמים מצאתי בהם תולעים שלמים, ומעיקר הדין אסורים, ושומר נפשו ירחק מהם ועי'ש בס"ק שלפניו שסיים "וצריך להזהיר ולדרוש ענינים אלו לנט' יותר מלדרוש להם פשטים" עכ"ל.

ואני אוסיף עליו שאפילו התמרים השלמים החבושים בקופסאות ונראים יפים מבהוץ, צריכים גם כן לבדוק היטב והוא יותר במיעוט המצוי, היינו שיבקע כל תמרה לארכו בסכין, ויחתוך עד הגרעין, ויפריד עם הסכין האוכל מהגרעין לכאן ולכאן, כי מפני רכותה התמעך בין אצבעותיו, ואי אפשר לבדקה אלא בסכין ואז ימצא הרבה מריקים התולע באמצע התמרה בהאכל הסמוך לגרעין, וכמה פעמים בדקתי ומצאתי כן, ולפעמים גם גוף התולע יראה, והעולם אין נוהרין בזה, והוא דבר הכצוי ומחויב בבדיקה כנ"ל.

תאנים ורמונים

בתאנים גם כן שכיח תולעים וקשה בהם הבדיקה הנכונה, ויש בזה גם כן משום סכנה ע"י שבת צ.). אלא דעינבי ופה דתאיני והה דרימוני כולהו סכנתא עי"ש, וברמונים ניכר קצת על ידי השחרורית שנעשה בפנים ולפעמים ניכר השחרורית גם מבחוץ. ושם בדה פ"ט: קליפי אגוזים, הגדילה על גבי הקליפה בעודן לחין, קליפי רמונים כדי לצבוע בהן וכו' ושמעתי שהכתם הנעשה מהשרף של רמונים אי אפשר לכבסו ולהסירו מן הבגד.

תפוזים ORANGES

שמעתי שבארץ ישראל הבית דין מכריזים ומזהירים על התולעים שנמצאו בהתפוזים, ודרשתי אחר זה, ואמרו לי כי מחצי חודש מאי והלאה נמצאו התולעים, ואף שאינם נראים לעין, אבל ניכרים הם בהמיץ הנסחט מהם, ששטים הנה והנה, וכאז מתחילים לאכול התפוזים הנקראים „וואלענציע“ שהם האפילים ונקיים מתולעים, והאחרונים שונים מהראשונים בזה שקליפתן יותר דקה והם עגולים, לא כן הראשונים שהם עגולים וארוכים קצת (סגלגלים) גם השרף מצוי בהם יותר.

דבדבניות, כרז CHERRIES

כרוב המדינות שכיח בהם תולעים, זולת במינים החמוצים הנקראים כרז החמוץ, זויערע קירשען, וויינשעל, אינו שכיח בהם תולעים.

שזיפים, פלוימען

תלוי במקום גידולן, ע"י חכ"א כלל ל"ח סעי' י"ג שלא בכל המדינות שכיח בהם תולעים.

שזיפים יבשים PRUNES

קשה לבדקם היטב, וע"י ערוך השלחן סי' פ"ד סעי' ס"א שכתב שכן הוא המנהג הפשוט בפלוימען יבשים לפתוח כל פלויים, ואותם שנמצאו בהם כעין גרגרים בפנים שאינם חלקים ויפים משליכין אותם שחוששין שהם ריקום התולע עי"ש, מובן כי תלוי גם כן במקום גידולן, והבאים מקאליפארניע למדינות אלו לא שכיח כל כך בהם תולעים.

אופן הבדיקה

ברם צריך אני למודעי. להזהיר בכלל בכל מיני פירות הנ"ל שאנו מצריכין לבדוקם, ראיתי כי פותחים את הפרי ורואין בה רק מצד אחד במקום הפתוח כמו בדבדבניות "קירשען" ושוזיפים, והחצי פרי השני נשאר דבוק להגרעין, וסומכין על בדיקה זו, ובאמת צריך להפריד האיכל מהגרעין שיוכלו לבדוק בשני החצאין מהפרי, כי צד אחד יוכל להיות נקי בלי תולע, ובצד השני ימצא התולע או ריקום התולע, ועל כן הבדיקה אינה קלה כל כך אם אינו רוצה לטנף ידיו באדמיות דפרי, אמנם יתן אל לבו כי יותר טוב לטנף ידיו מלטנף נשמתו, וסימנך אם יאדימו כתולע כצמר יהיו... והאדמומית מהידים יכולים להסיר בנקל ע"י נתרן SODA או גפרורית.

דגים

דגים שכיח תולעים בראשם צריך לנקותם, ועי' חכמת אדם אודות בדיקת הדגים "קארפען" שצריך לגרר היטב על הסנפירין והם עגולים כעדשה ואין ניכרים כלל עי"ש. ועי' שו"ת אמרי יושר מהדורא תניינא סי' י"א, וניסיתי לבדקם, גררתי מהסנפירין כמו טיפת דם ונתתי אותה במים וראיתי שהיתה מתנועעת ושטה במים הנה והנה.

דגים מלוחים

דגים מלוחים שקורין "הערינג", החלב שבו צריך בדיקה מתולעים, וכמה פעמים מצאתי בו תולעים ארוכים ודקים שרחשו ונפלו ע"י רחיצה ושפשוף במים היטב.

כבד.

כבד של בהמות וכל שכן של כבשים שכיח בהם תולעים, וצריך לפתוח את הסימפונות שבהם לבדקם אם אין בהם תולעים שנקראו "מאטיליציע", ואינם בטלים אפילו בבישול שאחר הצליה, או בצליה לבד, כיון שמונחים לבדם ואינם מעורבים בתבשיל, ועי' בס' גילוי דעת בדעת תורה סי' מ"א סק"ג באריכות.

והנה ידעתי כי לא יצאתי עדיין ידי חובתי באזהרות התולעים, וכל שכן במה שיש ליזהר בימות הקיץ בכל דבר השכיח להתעפש ולהתהוות בו מילבין, וסמכתי על המעיין בש"ע יו"ד סי' פ"ד ובחכמת אדם ושאר אחרונים, ישמע חכם ויוסיף לקח.

כתתימי לדבר מזהירות בבדיקת הירקות והפירות, לא אוכל ליתן מעצור לרוחי לומר די במה שחוריתיך והזהרתיך עד הנה, כי כל מה שכתבתי אינו סתם ליקוט מספרי הפוסקים האחרונים. ולא לגבב חומרות באתי בספרי זה, אמנם רובם ככולם עלו לי על ידי נסיונות רבים ומעשים שבאו לידי, וגם עתה בעת כתבי זאת. בהיותי במעונות הקיץ באכסנאי היותר מצוינת בדקדוקיה ובכל פרטיה בעניני כשרות, אף על פי כן יאונה להם און בבדיקה שאינה ראויה אף כי הוריתי להם את הדרך אשר ילכו בה, זו ביקור תולעים, אבל כיון שעליהם לבדוק ולהכין מדי יום ביומו לפני האורחים הרבים, יעגו ונעלם מעיני הבדוק, ועל כן קורא חביבי אם מוזהר אתה מהרופאים לאכול ירק חי, לא הותר לך לאכול תולעים, ועצתי לך אמונה שגם אחרי בדיקת המדקדקים, תבדק בעצמך, ותטול כל עלה ועלה מהקערה המסודרת לפניך, ותעיין עליו נגד האור כנ"ל בטרם תשימו לפיך, ואז תנצל כמו שכתבתי לעיל בשם החכמת אדם.

כתבם על לוח לבך ולמדה את בני ישראל, „שימה בפיהם”

קדושה

תשמישי קדושה

שו"ת

מאמר כח הזכרון

קדושה

זה לשון הגאון ר' שמואל אבוהב ז"ל בצוואתו

קדושה, כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (א) הלא למשמע און דאבה נפשנו, ועין במר בוכה ראתה ותעיננו, כי רבו המתפרצים בעם בעברות קשות ורעות, תצילנה אזנים משמוע, ובפרט באיסור הזנות והנאוף, חלפו חק התורה הפרו ברית אלקים, פרקו עול יראתו ונתקו מוסרות הבושה מעל פניהם, וילכו אחרי שרירות לבס בדרך נתיבות אל מות, אף כי נתעב ונאלח להסית ולהדיח אחרים עמהם, לשפוך דם נקיים הנדחיס אחריהם, ונפתיס בחלקקות פיהם, כצפרים עפות אל פח יוקשים, מנשרים קלו, וכשור לטבח יובלו ומושכי העון בהבלי השוא, פה דובר נבלה (ב) שוט לשון המבעיר את הבערה, כארס של עכנאי וסופו כליה, שוחה עמוקה פי זרה, על אלה אני בוכיה, הדור אתם רואים פרוץ בעונותינו הרבים, ביחוד הפנויות קדשות וגויות (ג) וביאתם בנדתם ובלא עת ראותה, בלא טבילה כשרה, להם כל השעות שוות לרעה, והכרת תכרת הנפש ההוא, וכל הנוגע בה עונו ישא (ד) לכן קודש ישראל לדי' ראשית תבואתה, קדשו עצמכם במותר לכם, הרחיקו מעל השנואה שביל דרככם, ואל תקרבו אל פתח ביתה, כי די' יהיה בעורכם.

הערות וביאורים

(א) ויקרא רבה פ' קדושים, ועי' שבת פו). ישראל קדושים הם ובתוסי' שם די' ישראל ושם דף קיח): מאי טעמא קרי לך רבינו הקדוש עי"ש ועי' יבמות כ.).
 (ב) שבת לג), כל המנבל פיו אפילו הותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה, ועפכין עליו לרעה, ומעמיקין לו גיהנום, האף השומע ושותק נענש, ובמס' דרך ארץ פ"ב גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה וחכמים בעיניהם, עליהם הכתוב אומר כי הנה יום בא בוער כתנור, ועי' שערי תשובה לרבינו יונה שער השלישי אות רכ"ט, ועי' רמב"ן על התורה ריש פ' קדושים על הפסוק קדושים תהיו וז"ל והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים, והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, אם כן ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובא יין ובוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל

הנבלות. שלא הזכר איסור זה בהורה. והנה יהיה נבל ברשות התורה, לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסור יאסר אותם לגמרי. וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המתורות ומעט במשגל כענין שאמרו ברכית כב). שלא יהיו תלמידי חכמים יצויין אצל נשותיהן כתרנגולין וכו' וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה. וכן הדבור הנמאס כענין שהזכיר הכתוב (ישעיה ט') וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות וכו' עכ"ל. ועי' לעיל באות "מכנה".

ג) וז"ל דרושי הצ"ח דרוש א' אות י"א רוב העולם טועין שסוברין שאיסור היהוד הלוי במעשה, שאם עבר על ידי יחוד זה ובא לידי זימה עביד איסור אבל אם לא בא לידי זימה או למפרע אין שום עברה ביחוד, אבל אין הדבר כן, אפילו לא ק"תה על מחשבתו הרהור עבירה, מכל מקום אם היה עם ערוה ביתוח, כבר עבר איסור דאורייתא. שהתורה אסרה יחוד דאשת איש, ורבנן (דוד ובית דינו) גזרו על הפנויה עכ"ד ושמאי ז"ל גזרו על יחוד גכרית, ואין חילוק באיסור יהוד בין זקנה לילדה. מספרים מגדול אחד שבאה אשה בשאלה לפניו, והדלת היתה כהותה, כשנכנסה להדרו, בכניסתה סבבה הדלת על צירה למקומה ונסתם הפתוח הגדול רץ אל הפתח ופתחו במילואו. אמרה האשה הרבי ירא מפני כשהדלת סגורה? השיב לה, שטיא לא מפניך וכיוצא בך אני ירא, את האלקים אני ירא! שאסר לנו היחוד של איש ואשה אפילו בזקנה ומבוערת וחולנית.

ועי' נדחי ישראל מפרק כ' עד פרק כ"ה שהאריך בענינים אלו, ושם בפרי כ"ד כתב שהרבה בני אדם חושבים שכל הקרוב קרוב יותר מותר להבקה ולנשקו כאלו היא אשתו, ומצוה לפרטס דאדרבה כל הקרוב קרוב יותר מצוה להתרחק ועוד שם, דסתם בתילות שלנו בחזקת נדות הם, והרי הם בכלל עריות של תורה שאסור להתיחד עמהם. ועי' יערות דבש שכמעט בכל דרשותיו הזהיר על התקרבות ויחוד החתן עם הכלה ואין אומר דבר, ואדרבה כל אשר לא יעשה כן הוא בחזקת כסיל ושוטה, וידברו אתו אביה ואם הנערה בפנים וזעפות כאילו אינו מן הישוב. ואינו יודע נימוס העולם וכו' או לי אמי שילדתני לראוה הפרצה הזאת בדור הזה, וכי יש חילוק בין אשתו נדה או בחולה נערה פנויה, הלא הכל באיסור כרת מבלי הבדל, ולפי דעת הרמב"ם והש"ע אם אומרים לאדם חבוק ונשוק לנערה נדה, או מות תמות, חייב למסור עצמו למיתה טרם יעשה כזאת, כי הוא בכלל גילוי עריות, דקימ"ל יהרג יאל יעבור וכו' יע"ש ודבריו חוצבים להבות אש.

וז"ל השלחן ערוך אבן העזר סי' כ"ה סעיף י"א ראוי לאדם להרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעת גבוהה, כדי להנצל מלהכשל בדבר ערוה, ויזהר מהיחוד שהוא הגורם הגדול, וכן ינהוג להתרחק מהשתוק ומהשכרות ומדברי עגבים (פי' דברי שחוק וחשק) ולא ישב בלא אשה שמנהג זה גורם לטהרה גדולה,

יתירה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה. שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה עכ"ל.

(ד) מי לא ידע את גודל חיובה של טבילת נדה, הלא מקרא מלא הוא בס' אחרי ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וגו' כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם, ועון זה יותר חמור מבשר חזיר, ואפילו אם תכפוהו ע"י צריך למסור נפשו, ויהרג ואל יעבור, אכן בעונותינו הרבים שנשכח דת התורה מהרבה בני אדם, וחושבים שענין טבילת נדה הוא מנהג של יהדות בעלמא, ומפני זה בעונותינו הרבים החלו איזה אנשים קלי הדעת ובורים לפרוץ פרצה בענין הטבילה לגמרי, שנשותיהן אינן טובלות כלל לנידותן, לכן אנו צריכין להאריך בגודל העון הזה כדי להזהיר להעם מהחטא הנורא, עכת"ד בס' נדחי ישראל, ובס' טהרת ישראל האריך גם כן בדינים ובמוסר בענין זה, ומפני שהטפרים הללו מבעל חפץ חיים מצויים לא העתקתי כל האריכות.

טהרות טבילת נדה רק במקוה

ואסיים בדברי הרמב"ם ז"ל שדבריו מאירים כספרים בכל מקום ובכל עת ובכל שעה, וז"ל בסוף ה' מקואות, דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעתו, והרי הן מכלל החוקים, וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים היא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים אלא גזירת הכתוב היא, והדבר תלוי בכוננת הלב וכי' יע"ש.

העתקתי דבריו הקדושים נגד אלו שתולין טעם הטבילה במרחצאות, שלא היה מלפנים לכל אחד ואחד מרחץ בביתו, ועל כן עכשיו שיש להם אמבטיאות יפות כביתם, אין צורך בטבילת מקוה, וכאמת אין הטבילה תלויה בהחיצה כנ"ל, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בה' איסורי ביאה פי"א ה"טו, וז"ל אבל אם רחצה במרחץ אפילו נפל עליה כל מימות שבעולם, הרי היא אחר הרחיצה כמות שהיתה קודם הרחיצה בכרת, שאין לך דבר שמעלה מטומאה לטהרה אלא טבילה במי מקוה או במעיין וכי' עכת"ד.

ועתה בינה נא קורא יקר, פקח עיניך וראה איך נואלו קלי הדעת וחסרו החכמה אשר עליהם המלויץ הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים, נטעו משכל אמו לשכל אשתו, ויהיבו עון בגפשם לדעת טעמי המצוות והחוקים, ואשר לא ישיגו בשכלם הדל, יבחישו, ישליכו אחרי גיוס, ולא יתנו אימון בחכמינו האמיתיים שמסרו לנו את כל דברי התורה, הלא אם יאמר אחד מהכמי הזמן דבר שלא ישיגו ההבון,

בכל זה מפרסומו הגדול של החכם ישאו דבריו על דל שפתם ולא יטילו ספק בהם. כיון שהחכם המפורסם וחשוב אצלם אמר כן, ומזדוע לא ישימו על לבם לקבל יותר דברי חכמינו ז"ל האמיתיים, מה שהשיגו בשכלם הזך הקדוש והטהור, מובדל מכל מורגש גופני בלי שום פנייה ונטייה צדדית, בדברים אשר עמלו בהם כל ימי חייהם, ונתנו נפשם עליהם, ומה שקיבלו איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה מפי הגבורה, הלא עלינו לקבל את כל דבריהם באימה, ולדעת כי רוח אלקים מרחפת על פני המים המטהרים.

מקואות לשכלל ביופי והדור

יוכל היות כי גם אנחנו אשמים בזה, שעזבנו מקור מים חיים לחצוב בורות נשברים אשר לא יכילו המים, עזבנו את מוסדות הקדושים לנו, ולא עשינו כמתוקנים שבהם, לתקן מקואות ומרחצאות לעדן בהם את העדינות, לשכללם ולהדרם בהידור המודרני, בו בעת אשר צעדנו צעדים גדולים במה שנוגע לגוף, להתחזקות להם לבנות בתים כבתי רוזני ארץ, והמקואות שהן יסוד טהרתנו וקיום אומתנו, כמעט עבר עליהם כלת, עד שמרגנן עליהם שריחם נודף ונפש היפה תבחל בהם, ועל כן לתקן הדבר מצדנו שלא יהא דמי אחותינו, דמן ודם ורעותיהן תלויין בנו, עלינו להתעורר, ולעזור את כל אשר יראת ד' נגעה בלבבו, לבנות מקוה טהרה באופן היותר מודרני עם התיקונים החדשים, באמבטיאות יפות ולקשט בכל מיני קישוטין יפים, וכאשר שמעתי בשנים האחרונות מרבנים יראים שהקפידו על זה ותקנום כראוי, ותיתי לי שעלתה בידי לתקן מקואות מודרניות באופן היותר נאות בעיר ליפציג ב"ה, ואז נתרבו על ידי זה הטובלות — ומן הראוי לעשות חבורות לטהרות משפחה, חבורת אנשים לבנות ולתקן, וחבורת נשים להשגיח על הנקיון יופי וסדר תיקונים הפנימיים.

חבורות טהרת משפחה

חבורת אנשים בני תורה, ללמד לחתנים ולנשואי שנה ראשונה לכל הפחות, ה' נדה הנחיצים לכל איש ישראל, לידע הלכה למעשה איך להתנהג, וחבורת נשים שיתכנסו לדבר אשה עם רעותה, להכניס נשים צעירות לחבורתן, ומה טוב כי יבקשו תחבולות להתקרב לנשים צעירות תיכף אחר חתונתן, כי הכלות רוב בנות ישראל

בפעם הראשונה הולכות לטבול, ותקדמנה נשים חכמות לקרבן ולהכניסן לחבורתן בטרם שיקדמנה היצר לעבור פעם ושתיים שאז נעשה לה כהיזר, ואשה חכמה תדרוש להן ותחידען לאט לאט קצת מדיני נדה, בדיקתן והפסק'טהרה, וטבילה.

זכורני לפני ארבעים שנה בערך, שאדמו"ר הגאון מהרש"ם זצ"ל מברעזאן ועוד גאוניו אתו העבירו קול קורא במחנה ישראל, לעורר את האמהות שתלמדנה את בנותיהן דיני נדה, וזאת לפניו בישראל, נערה שהגיעה לפרק בתולה נישאת, היתה מעיינה בעצמה וקוראה דיני נדה ממקור "מעין טהור" הנדפס בסידור קרבן מנחה, ועתה הנערות הנאורות אינן יודעות לקרות בספר. כל השפות תתאמץ ללמוד לקרות ולהבין חוץ משפת אומתה המדוברת — וחוב קדוש על האם ללמד לבנותיהן איך להתנהג, וקולר תלוי בצואר האם, ומה יועיל לה טבילתה, אם אינה יודעת לבדוק ולהפסיק בטהרה, לבדוק עצמה כראוי, ולשאול לחכם כזאת וכזאת ראיתי.

דיני נדה בלשון המדוברת

והנה כעת מתורגמים דיני נדה בלשון המדוברת, מדינה ומדינה ככתבה וכלשונה, ומהראוי שחבורת נשים לטהרת משפחה ישתדלו שספרים כאלו יתפשטו בין הנשים.

גם כל רב שיכובד בסידור קדושיך, ישלח מחברת כזאת להכלה, ובלשון חכמים יבקש ממנה במכתב רצוף, שתעיין במחברת ללמוד לשמור ולעשות, ובזה תמשך הלאה שלשלת וחבל הזהב, מקדושת ישראל וטהרת, גזע הלאום, ובניה אשר תלד יהיו משומרים מכל נגע וצרעת ומחלה המתדבקת, ישמע חכם ויוסיף לקח, ונבון תחבולות יקנה, וכולי האי ואולי יעלה בידינו להציל אפילו נפש אחת מכרת (שתי נפשות האישה כדכתיב ונכרתו הנפשיות העושות וגו') ואז כדאי לנו כל העבודה הזאת, ואת נפשנו הצלנו, ואין די באר גדול מתן שכרה של מצוה זו להעוסקים בקדושתן וטהרתן של ישראל.

ובספרי מוסר המליצו על זה מה שאמרו הז"ל ברכות גג) והתקדשתם אלו מים ראשונים, היינו מי מקוה שנוולד בקדושה ובטהרה, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, היינו בסוף ימי חייו כשמתהרים אותו ההבורא קדישא, והיינו קדושה ראשונה שקדשה לטעתה בטבילת מצוה, קידשה לעתיד לבוא ממילא, קדושה ראשונה תלויה בכס, והתקדשתם" קדושה שניה באה ממילא והייתם קדושים, ואפשר עוד להמליץ ע"ז מה שאמרו רז"ל יומא פה) א"ר עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין וכו' עד מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל.

יחוס משפחה על ידי סדור קידושין כדת

יסוד הקדושה בישראל היא שלטת הנהג טהור הנמשך מדור לדור צור מחצבתם. יחוס המשפחה בני אברהם יצחק ויעקב, שלא יטמעו בהם הפסולים, ולא יתערבו זרים בתוכם, ולא לחגט הזהירו חז"ל קידושין (ו) כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהיה לו עסק עמהם, וברש"י שם עמא יהיר איסור ערוה וזהו מעוות שאינו יכול לתקן עב"ל, ובעונותינו הרבים נמסר ענין זה לעמי הארץ, מי המה המסדר קידושין בארצות אלו, כמה וכמה מכשולים באים על ידם, ומעולם לא שמענו בארצות פוזרנו בטוילין זליטא והונגריא שיהיו איש לסדר קידושין זולת הרב או שלוהו.

וכדאי להעתיק פה הקול קורא שחתומים עליו מאה ושלושים רבנים, ומאם גאונים וצדיקים מפורסמים ועד הרבנים דגוי יארק בארצות הברית.

קול קורא

בעהשי"ת

ועד הרבנים דגוי יארק רבתי

RABBINICAL BOARD

228 E. BROADWAY, N. Y. C.

בריבער אידען!

איינער פון די גרונדיסודות אויף וועלכע אונזער פאלק האט געבויט זיין הייליגען גייסטפולען לעבען איז דער ריינער "יחוס-המשפחות". דער הייליגער זויבערער פאמיליען-פערבינדונג על פי תורתנו הקדושה. דאָס אידישע פאלק האָט שטענדיג מיט די גרעסטע אויפריכטיגקייט און פינקטליכקייט אכטונג געבען אז עס זאל זיך חס ושלום נישט אריינכאפן דער קלענסטער פגם אין פסול אין די צוזאמענבינדונג כון זייערע משפחות, און טאקע דערפאר האָט נאָך קיין אומה-ולשון אין דער זעלט נישט אזא הייליגען "ספר-היוחסין" ווי מיר האָבען, און מיט פולען רעכט טראָגען מיר דעם נאָמען "עט קדוש".

און דעריבער איז טאקי דאָס צוזאמענבינדונג פון די משפחות, דאס סדור קדושין, אָנפערטרויט געוואָרען נור די אויסדערוויילטע פון פאלק— די חכמי התורה. וועלכע זענען בקיאים אין אלע דינים גדרים און

סיגים פון קדושת המשפחה. און שטרענג איז פארזארגט געווארען אז „כל שאינו יודע בטיב גטין וקדושין לא נהא...לו עסק עמהם“... דאס מונט: דער...זענענע... וועלכער האט נישט געלערענט און ווייס ניט ריכטיג אלע דינים פון גטין וקדושין טאר זיך מיט דעם ניט פארנעמען, און דאס אידישע פאלק האט טאקע אין זיין פיל טויזענד יעהריגער היסטאריא געצויגען די גאלדענע קייט פון קדושת המשפחה לויט די הייליגע געזעצען פון די תורה הקדושה.

וואס זעהן מיר אבער היינט דא אין אמעריקא? ווי ווייט איז דא דאס קדושת המשפחה פערקריפעלט, און וואס פאר א הימעלשרייענדער הפקרות הערשט אין דעם הינזיכט! וועלכער רעוורענד — עסהארץ — און ראבייס-בוריס-גמורים זענען ניט קיין מסדר קדושין? וויפיל שוידערליכע פאקטען ווייסען מיר צו דער צעהלען, ווען מען האט מסדר קדושין געווען אשת איש'ן און אנדערע עריות, און אזוי ארום ארויסגעבראכט ממזרים בישראל ר"ל!! דאס איז ווי די גמרא הקדושה רופט אן: מעוות לא יוכל לתקון. ד. ה. א שאנד פלעק וואס קען ניט פארריכט ווערען אויף דורי דורות.

און בכלל א גרויסער טהייל קדושין דורך די ראבייס און רעוורענדס זענען ניט כדון צוליעב פסולי עדות, קרובים אד"ג. אויך פיל כתובות געשריבען דורך זיי זענען עפ"י דין פסול.

דער פאלגענדער שרעקליכער פאקט האט ניט לאנג צוריק פאסירט אין ברוקלין, ווען א ראביי האט ביי א חופה אלע צערעמאניעס געמאכט, געספיטשט, געבענשט התקבלה, געזאגט שבע ברכות, ניר איין קלייניגקייט פערגעסען: דער חתן זאל מקדש זיין די כלה בטבעת קדושין, און צו אזעלכע אונפערזאגטווארטליכע מענשען ווערט איבערגעגעבען דאס גרעסטע הייליגסטע און פערזאנטווארטליכסטע זאך ביי אידען — קדושת המשפחה.

אויף אזעלכע מסדרין קדושין דריקט זיך אויס די גמרא הקדושה מיט די שארפטע ווערטער, נעמליך: קשים לעולם יותר מדור המבול (קדושין י"ג), די מענשען ברענגען אויף דער וועלט גרעסערע אונגליקען זיי דער דור המבול. צוזעהענדיג דאס אלעס ווענדען מיר זיך די אונטערגעצויבענטע חברים פון „ועד הרבנים“ דניו-יארק רבתי צו איין טייערע הייליגע ברידער, עם קדושים, מיט אונזער אייפרוף: היט אפ די הייליגקייט פון אונזערע משפחות! לייגט ניט ארויף אויף אונזערע דורות א פלעק און פגם פון ניט כשרע קדושין וחשיש ממזרות ח"ו! צוברעכט ניט אונזער שטאלץ פון עם קדוש, צורייכט ניט אונזער פיער טויזענד יעהריגען ספר היחסין! גיט איבער דאס סדור קדושין אין אמת'ע ריכטיגע אנפער-

טרויטע הענד — צו רבנים מובהקים! פער-זיכערט די קדושת
המשפחה פון אייערע דורות דורך קדושין כדת.

ובזכות זה וועלען מיר זוכה זיין צו השראת השכינה וואס זי רוהט גאר
אויף משפחות המיוחסות בישראל און צו אלעס גליקליכעס און גוטעס אויף אונזערע
דורות.

המדברים לכבוד התורה ולכבוד עם ישראל וקדושתו
הרבנים חברי הועד: זחתומים תחתיו מאה ושלישים רבנים.

וחובה על כל בית דין בישראל ללחום מלחמת מצוה, לעקר ולשדש המנהג
הרע הזה, להשתדל בכל ארמץ אצל פרנסי ומנהיגי בתי כנסיות להשיב הדבר
כבראשונה, למסור ענין הקידושין רק לרבנים ומורי הוראה, לא להרעוורענד וראבייט,
ואם אי אפשר לפעול אצלם שימשכו ידם מזה מפני ההכנסות שיש לבתי כנסיות
ולמשמשיהם מהחופות, ישתדלו על כל פנים אצלם שלא יתנו רשיון להעמיד הזופה
בלתי אישור מהרב או מהדיינים, והם יראו אם הכתובה נכתבה כדק, שהרי אמרו
במשנה יבמות ק"ז, וז"ל מספר כתובה נלמוד, וע"י נחלת שבעה במשפטי הכתובה
סי' י"ב סק"טז דיש לדקדק בכתובה בכל דבר שמדקדקים בגט, שאם יארע שיגרש
ולא יהיו יודעין דקדוק שמם ושם אבותם יהיה נלמד מספר כתובה, הובא גם כן
בטיב גטין שמות נשים אות פ' סק"ג, ואף על פי שאין סומכין על זה בזמננו, לפי
שרבים מסדרי קידושין ואינם יודעים איך לכתוב השמות, מכל מקום לסנוף מצרפין
גם על פי הכתוב בכתובה עי"ש.

והרב ובית דינו יעשו זאת שלא על מנת לקבל פרס, למען המצוה למנוע
מכשול, וכבר כתב על זה הש"ך ביו"ד סי' רמ"ה סק"טו וז"ל ואי משום דיש קיפות
פרנסה בדבר מחמת הפרס שתפול לכיס המנהיגים מגיטין וחליצה השבעת נשים,
ושכר ברכת אירוסין ונישואין וזהאי גונא, כמה מצדקי על קיבול פרס זה אנו
בושים וכו' עי"ש.

וכעת למען הסר מכשול, והסר ממך עקשות פה שלא יאמרו הרעוורענדס
שהרבנים לטובת עצמם דורשים, יתקנו שלא יקבלו פרס מזה, וריחז והצלה יעמוד
להם ממקום אחר, מבן מאליו כי רבנים ומורי הוראה לא יתנו רשיון עד שיתחקק
היטב על קשר האישות, אם אין ביניהם חשש איסור פגיעת ערוה דאורייתא או
דרבנן, ובפרט במדינות אלו שיש לחקור אם אינם מנישואי תערובות באופן שלא
נחשבו לישראל, וכהן בגרושה וחליצה וגיוורת, ובפרט אחר המלחמה מחשש עגונה,
ונישואי ערכאות כלומר שנשאת לאחד בערכאות לבד, ונתפרדו בערכאות, ועתה

היא רוצה להנשא לאחר בחופה וקידושין, ועל הרב לחקור על זה, וכל שכן כשידוע שנתיהדו שצריכה גם מראשון, וכדומה הרבה פרטים שעל המסדר קידושין לחקור, ועתה בעונותינו הרבים אחרי המלחמה הנוראה שבאו הרשעים ובלבלו את העולם, נתוסף עוד לחקור אם המדובר והמדוברת אינם בני משפחה אחת, שהרבה ילדים וילדות נתיתמו מאבותיהם שנרצחו ע"י הרשעים האשכנזים הארורים ימ"ש, נשבו או נמסרו לאינם יהודים, ואחרי איזה שנים נפדו והובלו זה למדינה זו, וזה למדינה אחרת, ואחר כך גזמנו למקום אחד כמעשה דבנו ובתו של ר' ישמעל בן אלישע (גטין נח). אף שהיא מילתא דלא שכיחא, אבל הסיבות הנ"ל גרמו לזה שיש לחקור ולדרוש היטב בכל עניני משפחות בנוגע לחיתון ואישות.

(תשמישי קדושה) תפילין ומזוזות

תפילין ומזוזות נכללו ביחד לענין זהירות כתיבתן, ונחלקם לענין זהירות קיום מצוותן.

אף כי קדושת תפילין ומזוזות קלה מקדושת ספר תורה, כי העור שנעבד לשם תפילין ומזוזות אין לכתוב עליו ספר תורה (ב"י או"ח סימן ל"ב) אף על פי כן ביותר צריך להזהיר מפני הרמאין ועושי מלאכת ד' רמיה, בתפילין ומזוזות יותר מאשר בספר תורה, כי לא שמענו מעולם לחיוב על כתיבת ספר תורה שמא מסרו ביד גערים הממכרים עצמן לאמן ידיהם לכתוב, כמו בתפילין ומזוזות, כי אם יעשו כן יתפשו במזימותיהם, שיכירו את הכתב שאינו שוה בכל הספר תורה ויבינו כי ידי גערים וזרים שלטו בו.

וז"ל הלבוש בס"ל ל"ב סעי' ד' וצריך לדקדק בחסרות ויתרות, שאם חסר או יתר אות אחת התפילין פסולים, ונמצא המניחים אותם מברכים בכל יום ברכה לבטלה, וגם שרוי בכל יום בלא מצות תפילין, ונמצא עונש הסופר שגורם כל זה מרובה, לכך צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם, המתעסק בכתיבת תפילין ותיקונן, ולא כמו שעושים עכשיו כמה סופרים שמניחין גערים המתלמדים לכתוב תפילין כדי שירגילו בכתב, ואחר כך רואה הסופר אם נכתבו כהילכתן בחסירתן וסגו בהכי, ואחר כך מניחין אותן בבתי, ומוכרין אותן, ומחשבים להם הסופרים אותן המעית בשכר הלמוד לנער, ומראים להם פני היתר לומר, הרי אנו בזה כגומלי חסדים עם הגערים העניים, ללמד להם מלאכת הכתיבה בחנם, והיא מלאכת ד'.

אבל אני אומר יצא שכרם בהפסדם, ואדרבה לא טוב המה עושים בעמם, כי הנער נער, ואין יודע בין ימינו לשמאלו, ואין לו שום כוונה בעולם, רק הם כמתעסקים בכתיבה ליפות הכתב, ולא לשם קדושה ושום כוונת מצוה בעולם, והרי עונש הסופר מרובה מאד שמכשיל את הבריות, שמניחין אותן התפילין הפסולין, ולא עוד אלא כדי להשיב את מקחו אומר הסופר לכל, אני כתבתם ובכוונה כתבתם, תיפח רוחם ונשמתם של כל העושים כן, ובודאי עתידים ליתן את הדין ולקבל עונשם הרבה מאד, ועליהם נאמר ארור עושה מלאכת ד' רמיה וגו' על כן יזהר כל סופר ויתרחק מזה וטוב לו.

עוד ראיתי להם לסופרים, ושמעתי כמה פעמים מפייהם שנפלו בטעות ושבשו אחרי, ואפשר דחד בורות גרמה להם כל זה, והוא שאינם מבינים פירוש מה שאמרו רז"ל שצריך לכתבן לשמן, וזה שכמה פעמים שמעתי מפי הרבה סופרים שיאמרו ללוקחים מהם תפילין, קנה לך תפילין ואכתוב לשמן, וכן עוד

שמעתי מפי הרבה אנשים שזטים הקונים מהם, יעשו עצמם למדקדקים וחסידים של שטות, ויאמרו להם כתוב תפילין לשמי ואקח אותם ממך, דמשמע מתוך לשונם זה, שהם מבינים לשמן דגבי תפילין, כמו לשמה דגבי גט, ר"ל דכמו דגבי גט פירוש דלשמה שיכתבנו לשם הבעל והאשה, כך פירוש דלשמן דגבי תפילין גם כן, שיכתוב לשם הבעל שרוצה להניחם, ולא ידעו ולא יבינו בהשכח יתהלכו, שפירוש לשמן דתפילין שיכתבם לשם קדושת תפילין, והוא גם כן הטעם של הסופרים שאינם מקפידים ומניחים נערים לכותבן, והמה מנוערים, ולו חכמה ישכילו יבינו פירוש דלשמן דתפילין, היו גזוהרים ומרוחקים מן הטעות והשיבושים הללו, על כן ודאי הוא מן הראוי למי שיש כח בידו למנות כותבי תפילין מהוגנים, אנשי אמת שונאי בצע בעלי תורה, יראי אלקים וחרדים על דברו, בכל עיר ועיר ובכל פלך כמו שממנים שוחטים ובודקים שלא יאמינו לכל הסופרים שאין כוונתם אלא להרויח ממון על ידי כתיבה ותיקון יפה בעשיית התפילין, ואף כי גם זו כוונה טובה היתה ליפות המצוה בנויה, אם היה להם כוונה קדושה גם כן אשר בזה אינם גזוהרים ודי בזה, עכ"ל הלבוש.

ועי' פמ"ג סי' ל"ב באשל אברהם סק"סט זז"ל ראיתי שערווריה בסופרי זמננו, ואין כל כך תימה, הלא בזמן הלבוש רגו ושחק עליהם להמעין בו בסעף ד' יע"ש, לכן הסכמתי לכתוב פתיחה קצת דברים כוללים השומע ישמע, דע דהטור כתב שהסופר צריך להיות מאד ירא וחרד לדבר השי"ת, ולדעוני יותר משוהט כי שם לאו דנבילה וכאן מבטלין כל ישראל עשה בכל יום ומברכין ברכה לבטלה, ואפילו נאמר דלא העשה חמור מעשה (עי' יבמות ה.) מכל מקום ברכה לא תשא יש אומרים דהוי דאורייתא, עיין מג"א סימן רט"ו סק"ו, ובצירוף עשה ודאי חמור משוהט וכו' עכ"ל.

ועי' בפמ"ג שכתב לענין מומר להיאבון בענין שחיטה, דאין קלקולי שחיטה יוצא מבין דעת, ובתפילין דמלאכה רבה, וכמה קלקולים שכיחי באונס, חק תוכות, שלא כסדרן, ושכח לקדש את השם, כל אלו אונסים דשכיחי הוי"ן, והוא לא יגיד, כל שיש טורה לא טרה עי"ש.

כן אני אומר דבספר תורה אין החשש גדול כל כך, דהגיל הוא לקדש את השם, ואפילו אם שכח לקדש את השם יש לו תיקון עדיין על ידי שיחתוך מן היריעה השם עם איזה תיבות ולגנוזו, ולדבק מטלית ולכתוב את השם עם התיבות מחדש ולקדשו, כי בכתיבת ספר תורה לא בעינן כסדרן, אבל בתפילין ימוזות אם גמר לכתבן ושכח לקדש את השם, או עומצא בהפרשיות חסר אות אהת או שלא נכתבה בתיקונה, אין להם תיקון, וצריכים גניזה דבתפילין ומוזות בעינן בתיבה כסדרן, והנה הסופר חס על זמנו ועל הקלף, ואם אינו חרד לדבר ד' ואינו ירא שמים

בסתר כבגלוי, יהשוב בלבו מי רואני, אתקנו ולא יהיה ניכר לשום נברא. ורבים מההמון, ואפילו הבני תורה, כשקונים מזוזה ורואים שהכתב נאה, סוברים שהיא מן המובהרת, ולא יעלו על דעתם לחקור אחר הסופר אם הוא ירא שמים וכתבה כתיקונה, או שתיקנה אחר כך ופסולה משום שלא כסדרך, או שאר פסולים שאינם ניכרים, כל שכן באלו המזוזות הקטנות או פרשיות התפילין הקטנות, שהכתב אינה כתיבה תמה, ודומה לאות י או ר, ב דומה לכ, ד לר, או לך ולהיפוך, ועי' עירובין יג.) שר' ישמעל הזהיר לר' מאיר שמלאכתו מלאכת שמים שמא יחסר אות אחת או ייתר אות אחת נמצא מחריב את כל העולם כולו: וכו' אלא אפילו מיחש לזבוב נמי דילמא אתי ויתב אתגיה „דדלת" ומחך ליה ומשוי ליה „ריש" עיי"ש (וגדול אחד הכליץ על זה, מה שאמרו התורה מונחת בקרן זוית, דבפסוק שמע ישראל בפ' ואתחנן האות ד שבתכת אחד רבתי, שלא להחליף באות ר, ובפסוק לא תשתחוה לאל אחר, האית ר בתיבת אחר רבתי, שלא להחליף באות ד, ובקרן זוית שהוא ההפרש בין ד לאות ר שם עיקר התורה מונחת וד"ל).

גם ההפסק שצריך להיות בין תיבה לתיבה ובין אות לאות אינו כדין במזוזות הקטנות, וכמה פעמים ראיתי התיבות מחוברות או תיבה א' מופרדת לשתיים עד שאי אפשר לצרפן לתיבה אחת, שהן פסולין בודאי, וכמה מזוזות נמכרים שהם מעשה דפוס או פאטאגראפיע וכן פרשיות הקטנות שבתפילין.

ובס' הזכרונות ה' סת"ם כתב שמן הראוי לתקן שלא יהא אדם רשאי לכתוב כתב לצאת בו ידי חובתו עד שיטול רשות מבית דין והם יבדקוהו וידקדקו אחריו כמו שפשוט המנהג בכל ישראל בענין השחיטה, וכל שלא נטל רשות מבית דין יהא גזון כפסול, אף על פי שיהא עשוי ככל תיקוני חז"ל וכו', ומכל מקום להיות כי גדול הקלקול בדבר, נראה כי עדיין אנו צריכין לשמירה מעולה, והוא כי כל הבא מעיר לעיר ותפילין ומזוזות בידו למכור, לא יקנה אדם ממנו דבר עד שיותן לו רשות מבי"ד, ולא יותן לו עד שיביאם בתומים בחותם בי"ד שבעירו, וכתב בידו חתום בחותם בי"ד, מודיע מנינם וענינם אם הם בדוקים כולם או מקצתם ומי הוא הסופר וכו', הואיל ובעונותינו הרבים איתרע תזקת המומחים עכתו"ד.

קיצור הדברים על הבי"ד מרבנן די בכל אחר ואתר להשתדל שמכירת התפילין והמזוזות תהיה תחת השגחתם.

עד הנה דברנו אודות כתיבת התפילין ומזוזות כמצוותן, ועתה נדבר אודות קיום מצוותן, מה שהעולם אינם נוזרים בהם.

מזווה

מקום קביעתה מבואר בש"ע יו"ד סי' רפ"ט סעיף ב' דצריך לקובעה בימין הנכנס, ואם קבעה משמאל פסולה, וה"י כאלו לא עשה מזווה כלל, ונטלה מהשמאל וקובעה בימין ומבדך, ולפי מנהג בתים שלנו יפלו כמה ספיקות בהפתחים איזה הוא ימין הכניסה, ע"י ערוך השלחן שם אות ח' וסיים דאי אפשר לברר פרטי הדברים בזה, רק בכלל כן הוא שממקום שההילוך הוא יותר רגיל, בשם יחשבו הכניסה, ובמקום שההילוך שוה ילכו אחר היכר ציר, עוד כתב שם בס' רצ"א דמקום המיועד לרקבון כגון שיש שם לחלוחית כמו שהרבה מצוי במדינותינו, יש לבדוק תמיד לכל הפחות פעם אחת בשנה, וכן אני נוהג ואפילו מצא ג' שלא נתקלקלו ח"ב לבדוק כולם, דבזה לא שייך חזקה כיון שאינו דומה מקום למקום עכ"ד.

וצריכין ליהזר כשמדיחין ומנקין את הפתחים, המשקוף והמזוזות, שלא יבאו המים אל המזווה, כל שכן כשצובעין את הפתחים שלא יבא הצבע לשם, וטוב יותר להסיר את המזווה בשעה צובעין ואחר כך לקובעה.

בש"ע סי' רפ"ט סעיף ד' מבואר שצריך לקובעה במסמרים, וצריכין ליהזר כשכורכה בנייר וקובעה במסמרים שלא יתחוב המסמר בהמזווה, שכן מצאתי איזה פעמים שהביאו לפני מזוזות לבדוקם שהיו נקובים בהכתב על ידי המסמר, גם יותר תמיד שתהיה קבועה בשני מסמרים היינו לראש המזווה ולמטה, ואם נפל מסמר אחד והיא מתנדנדת יש חשש פסול דמזווה תלויה ע"י חיי אדם כלל ט"ו אות י"ט.

בס' הזכרונות שם כתב וז"ל ויש ליהזר מאד על ענין הנחת היד על השם הכתוב במזוזות מבחוקי, שלא תהא חס ושלם מוחקתו, לפי שהוא עון גמור ולוקין עליו מן התורה, כמ"ש הרמב"ם ז"ל ברפ"ו מה' יסודי התורה, והדבר נראה לעינים שמחמת הנחת היד בכל יום תמיד כמה פעמים, שם הקדוש והטהור הולך ונחקק בכל שעה, ודקדוק זה שמעתי מפי מדקדקים במצוות עי"ש שהביא תיקון לזה או ע"י קנה של זכוכית או לעשות חור התיק במקום שכנגד השם, צר שלא יוכל לנגוע בהשם, עכת"ד, וע"כ יש ליהזר אב השם אינו מכוסה בזכוכית, שלא יגע באצבעו במקום השם, וכל המזווה קודש היא יוצא ידי הנזת ידו על המזווה או נשיקה משום חבוב מצוה אף שלא במקום השם, ויותר נכון כמו שעושים עתה כשכורכין המזווה או שנותנים אותה בתיק של ברזל לרשום רק אות ש על הכריכה או התיק כנגד מקום השם.

ומענין לענין ראיתי כי טוב לעורר את רוב ההמון שאינם נוהרים בזה והוא, מה דמבואר במג"א סוסי' קל"ט בדין הקורא בתורה, דלאחר הקריאה מנשק

הס"ת וכתב על זה בערוך השלחן שם את ט"ו דאנחנו נוהגים לנשקה על ידי טלית או גפה קודם הברכה, ולאחר הקריאה. להראות חביבותה אצלנו ע"ש.

ראיתי רבים מעבירים הטלית או המפה על הכתב בחזקה ובכבודות הוד, ובנקל יוכלו לבא על ידי זה לידי בחיקת השם. וכל שכן בס"ת ישן או משעומד בארון הקודש שאין שם אויר כראוי. הדיו קופץ מהאזניות בנקל, ועל העומדים שם בצדי הבימה להתחיל שיגע בהטלית או בהמפה שלא במקום הכתב, שגם הגליון קודש.

ונחזור לענין מנוחה. שגדולה מצותה ומאד צריך לזהר בה כמו שכתב הטור י"ד בס"י רפ"ה בשם ר"ל, ולא עוד אלא שהבית נשמר על ידה, כלומר דנוסף על שכר קיום המצוה איכא נמי הנאה וריוח מגוף המצוה עצמה שהבית נשמר על ידה מן המזיקין ע"ש בב"ה ובב"י.

וזכרנו בילדותי כשהייתי מתאבק בעפר רגלי ת"ה רבנן קשישאי, כשבאו לפניהם גשים, ושחו במר נפשם. שלא יוכלו לישון מפחד בלילות, והרבנים חזקו אותן שלא יפחדו וצווו שיתנו לבדוק את המזוזות, ילדות שהיתה בי העזתי פני ברבי ושאלתי מה ענין שינה למזוזות והראה לי מו"ר בטור י"ד ס"י רפ"ו ממחר"ם מרוטנבורג, כשהיה ישן בבית מדרשו שינת הצהרים. היה רוח רעה מבעתו קודם שתקן בו מזוזות. ועי' בספ משנה ריש ה' מזוזות ה"ד שהמזוזות שומרת הבית כשהיא כתובה כתיקונה, אבל לא יכוון בעשייתה לשימור הבית אלא לקיים מצות הקב"ה, וממילא נמשך שתשמר הבית ע"ש. ועי' בטור ס"י רפ"ח דנהגין לכתוב שם ש" מבחוק, ובד"מ שם בשם הכלבו הטעם שנהגו לכתוב זה השם יותר משאר שמות, מפני ששם זה נוטריקון שומר דלתות ישראל.

וכמה נואלו אלו הטפשים שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאלו היא קמיע של הנאת עצמן (לשון הרמב"ם ז"ל) וסוברין שעיקרה לשמירת הבית, ולו יהיה כן הלא אינה משמרת את הבית אלא אם היא כתובה כתיקונה כנ"ל בשם הב"י, וכמו שאמרו בירושלמי שבת פ"ג ה"ג, אלה המצוות, אם עשיתם כמצוותן הן מצוות, ואם לאו אינן מצוות, יש לומר גם כן על זה הכוונה אם הם כתיקונם יש להם סגולית המצוה לשמירה ואריכות ימים, ואם לאו אינן מצוות, ואינן מועילות.

ולא עוד, אלא שראיתי רבים מעמי הארץ שמקפידים כשנכנסים לדירה או לחנות חדשה, לקבוע תיכף פרסת סוס ברזל שקורין פאדאקאו.

ושתיהי קבועה על אדני הפתח בצד הפתוח לפניו, סימן להצלחה שיבאו הקונים ומדקדקים בה יותר מאשר מדקדקים בקביעת מזוזת (להבדיל).

שזהו איסור גמור לחקות מנהגי הגוים ואולתם, ולא יעשה כן בישראל, כי לא נחש ביעקב, וכמו ששמעתי בשם גדול אחד שאמר אל תחשוב שהמוזה משמרת רק ממויקין הבאים מבחוץ, לשמר עליך שלא תהיה ניזוק, לא כן היא אלא שמשמרת גם כן מן המויקין שבפנים היינו שתשמר עליך שתלך בדרכי תוה"ק ולא תתהפך למויק במחשבה ובמעשה וכמבואר ביו"ד ה' מוזה סי' רפ"ה כשנכנס וכשיוצא מביתו יניח ידו (כחי ועוצם ידי) על המוזה ויאמר ד' שומרי ד' צלי על יד ימיני (ורק ימין ד' עושה חיל) ד' ישמור צאתי ובואי מצתה ועד עולם.

זה לשון הרמב"ם ז"ל סוף ה' מוזה חייב אדם להזהר במוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שישכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקב"ה, ויזכור אהבתו ויעזר משנתו ושגיותיו בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם, ומיד הוא חוזר לדעתו, והולך בדרכי מישרים וכו' יע"ש.

הציור איך לכורכה ולקבעה, עי' בשער הציורים בקצש"ע המבואר והמצויר.

תפילין

איך לעשות קשר של תפילין ומקום הנחתם בדיוק, מצויר בשער הציורים הנ"ל. ועל דא צריך אני לעורר, רוב העולם אינם זהירים לדקדק שהתפירות של תפילין יהיו גם כן מרובעות, והיא הלכה למשה מסיני, וז"ל המשנה ברורה סימן ל"ב ס"ק קצ"ו, וגם יש להשגיח בענין התפירה, כי מחמת שהסופרים עושים נקבים גדולים קצת (עי' מה שכתבתי בקצש"ע ה' תפילין במצודת דוד בשם המכילתא שצריכים לבדוק את התפילין בכל שנה ושנה, ועל ידי שנותנים לסופי לבדקם, ואחר כך כשתופרם בגידין אינו מדקדק לתפור במחט דקה ולתוחבה במקום הנקבים הראשונים בצמצום, רק הוא נוטל את המרצע ותוחב בהנקבים להרהיב את הנקב) ונמשך החוט לצדדין, ועל ידי זה אין התפירות שוות בריבוע, זה נכנס וזה יוצא, והתיתורא צריכה להיות מרובע בין מלמעלה בין מלמטה, ועכשיו בעונותינו הרבים שאין משגיחין על תפיליהן שיהיו מרובעין, ואין משגיחין על התיתורא ועל התפירות שהוא גם כן מעיקר הדין, והוא דבר הנקל לתקן עי"ש.

ואין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן (גיטין מג.) זה קרוב לארבעים שנה בהיותי רב בלייפציג, הזדמן סופר סת"ם ירא שמים גדול, ודראתי לו תפילין שלי שהיו מוחזקים אצלי בחזקת מהודרים, ופסל אותם הסופר,

שהתפירות נתעקמו קצת זה נכנס וזה יוצא, ולא היו מרובעות בצמצום, ומפני שהללו הפילין שהניח לי אבא" חסתי על הבתים ולא רציתי לגנום, ולקנות הרשים מקרוב באו „דלא אתעסקו בהון אבהתכון“ ושלחתים למדינת פוילין להאומן והוא תקנם בצמצום ריבוע הנקבים. —

ציצית

להכיר בין הטזיים ושזירים בידי אדם או הנעשים במכונה, ועוד ביאורים השייכים להלכה זו יבאו אי"ה בחלקים הבאים על סדר סימני הש"ע. הציורים לעשיית הציצית ולעטיפת הטלית עיין בשער הציורים בקצש"ע המבואר והמצויר.

שו"ת

שו"ת מספרי לב דוד שהשבתי בימי חרפי בענין

הסאמעטאזע

(עי' לעיל אות מאכלים)

להרב הג' מעיר פ...

ע"ד שאלתו במה שהמציאו רופאי זמננו ע"י מלאכת הכעמיא, שמוציאין מהבשר חלקי כח הזון שבו, ומתקנין אותו במיני סמים למען יעמוד ימים רבים ונעשה כמין קמח וכף אחת מהקמח הזה מיון ויין יותר מליטרא בשר, והוא מתוקן לאנשים חלולים, אשר אין בכחם לאכול ולעכל תומר הבשר עצמו או לילדים כחושים, והקמח הזה כך אופן מאכלו, מניחים אותו במים קרים ונתמעך שם, ואח"כ שותים אותו בחמים, ועפ"י רוב עם חלב חמה, ונפשו בשאלתו, מה דין הבשר הזה דהרי נעשה מבשר נבילה וטריפה ואולי גם מטמא, מי נאמר כיון שנתייבש תוי כעפרא ואין בו איסור, וגם מה דינו לענין בשר בחלב, עכתו"ד.

שאלה זו צריכה לפנים, ולא מצאתי באמתחת הספרים שירברו מכה, אשר על כן ההכרח לדמות מילתא למילתא ממה שנוציא מדחול והפוסקים, ומה' אשאל ע"ר שלא אכשל בדבר הלכה.

הנה מטעם היבשות שנתייבש ועומד ימים רבים, ואינו נבילה הראויה לגר, לכאורה במחלוקת שנויה ביו"ד סי' פ"ז עור הקיבה מייבשין אותו ונעשה כעץ מותר, דמאחר שנתייבש הוי כעץ בעלמא ובפמ"ג שם כתב אבל בשר יבש כעץ אסור, וה"ה עור הקיבה בבישול יש לאסור דמתרכך, וכ"כ בהת"ס יו"ד סי' פ"א, ובנובי"ק חיו"ד סי' כ"ו דנבילה שנתייבשה אסורה, וראיה ברורה ממשנה נדה (נד): דתנן בשרץ ונבילה דאין מטמאין יבשין, ואם יכולים להשרות ולחזור לכמות שהן מטמאין לחין ויבשין, ודברי הפמ"ג צ"ע שאוסר עור הקיבה אם מתרכך ע"י בישול, ובמשנה מפורש דדוקא אם חוזר ונתרכך ע"י שריה, בפושרין להיות כמות שהן, אבל אם חוזר ע"י בישול בחמין אף שנתרכך לא יצא מתורת יבש עי"ש בפרש"י וז"ל אבל אי בעי טפי מים חמים או יותר מעל"ע יבשין הן עכ"ל.

ובלאו הכי הרי לענין כרכום כתב הש"ך ביו"ד סוסי' קי"ד בהדיא דנבילה יבשה מותרת, שכתב שם כיון דהכרכום יבש כעץ אפילו ימצא בהם חוטי בשר יבש לית לן בה, ואף דלפעמים נעשה הכרכום רטוב ולה, זה מחמת שהיה מונח במקומות קרים ורטובים ומתחלה היה יבש כעץ עי"ש, הרי מפורש דכל שנעשה יבש כעץ אף דאחר כך נתרכך ע"י סיבה שהיה במקום קר ורטוב לית לן בה (עי' פ"ת בסו')

פ"ז שהביא הרבה פוסקים דס"ל הכי ואני אוסיף דכן מבאר גם כן בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקס"ח. לענין בשר המת הנקרא מומיא דאין בו איסור כיון שנתייבש וכ"כ המל"מ סוף פ"ה מהמ"א. ולכאורה קשה עליו מהמשנה דנדה הנ"ל, אבל כבר הרגיש בשו"ת נוב"ק חיו"ד סי' כ"ו הנ"ל להוכיח ממשנה זו לענין עור הקיבה וכיצא דאב שריה בפושרין יהזור להיות להווי אוכל ויצא מתורת יבש, ושוב כתב להוכיח דדוקא לענין טומאה נאמר דין זה, אבל לענין אוכל כל שכבר נתייבש ונפסל מאכילה כלב יצא מתורת אוכל אף כשהזור ונתרכך ע"י שריה ע"ש ומדברי השו"ך הנ"ל מפורש כדבריו.

ולפי ענ"ד צ"ע דהרי הא דאין מטמאין יבשין ילפי שם בגמ' מקרא, והא דאם יכלים להתחזיר לכמות שהן מטמאים לחים ויבשים, לא הביאו שום לימוד על זה, ועכ"ח דהוא מסברה החיצונה, ואם כן לא שייך לומר איסור מטומאה לא ילפינן כיון דהוא מצד הסברה, וע"י עור שם דף כ"ב ריש ע"ב בתוס' ורשב"א דפשוט הכל שיכולין לחזור ולהיות נימות דינו כלת, א"כ דינו לענין איסור כמו גבי טומאה, ומדוע חילק הנוב"י בין איסור לטומאה.

והנה ראיתי בנוב"י שם תמה עמ"ש הרמב"ם שם בפ"ב מה' טומאת אוכלין ה"ח דביבש כחרס טהור מטומאת אוכלין, ובכס"מ שם כתב דבש"ס נדה דף ג"ה משמע דיבש כחרס עפרא בעלמא הוא, והנה שם בנדה אמרו כן ביבש דאיפרך וס"ל להכס"מ דתרווייהו חד שיעורא היא, וע"ז תמה הנוב"י דהכס"מ בעצמו כתב בפ"ג מטומאת מת ה"י דיבש יותר מחרס היא עשוי ליפרך, אבל יבש כחרס אינו עשוי ליפרך ע"ש"ב, ותמה אני על הכס"מ והנוב"י שלא העירו מגמ' מפורשת בברכות כה). דאמרינן דצואה אפילו יבשה כחרס אסורה, והיכי דמי צואה כחרס כל זמן שזורקה או גוללה ואינה נפרכת, וע"י רמב"ם פ"ג מה' ק"ש ה"ז שכתב דצואה יבשה כחרס אסורה ואם היתה יבשה יותר מחרס שאם זרקה תתפרק הרי היא כעפר ומותר ע"ש. הרי מפורש דיבש כחרס היא שיעור פחות משיעור דאיפרך ורק ביבש יותר העשוי ליפרך עפרא בעלמא היא אבל לא ביבש כחרס, והי' יאיר עיני. ואמנם מכל מקום לענין אוכל איסור כיון דנתייבש וכלה עיקר ולחלוחית שבו יצא מתורת אוכל איסור ולא נחשב שוב אוכל גם ע"י ריכוך במים, וגם בשו"ת שבית יעקב ח"ב סי' ע' כתב שנהגו היתר לשתות דם תייש הנקרש ונתייבש גם למיחוש בעלמא משום דכיון דנתייבש ע"ז שאין בו שום לחלוחית אין בו איסור כלל ע"ש אף דדם זה הנקרש ונתייבש מטילין אח"כ במים ונתרכך ונימס אף עפ"כ התירו לשתותו, ולי צ"ע ממשנה נדה הנ"ל שהוא דבר הנלמד מסברה אין לחלק בין איסור לטומאה ואם יכולים להתחזיר לכמות שהן מטמאים לחים ויבשים כנ"ל.

ועוד, דכל זה לא שייך רק בדבר. שע"י היובש נתקלקל טעמו ונבאש— ונסרחה אבל כמו בנ"ד אשר בודאי לא הבאיש ולא הסריחה דהרי עושין אותו כן למען יעמוד ימים רבים ומן הסתם מתקנין אותו בסמים ידועים שלא יפיג טעמו. בודאי לא פקע איסורו. בזה, וכן מבואר להדיא בשו"ת בשמים ראש ס"ח בהגהות כסא דהרסנא שם ח"ל ואין הדברים תלויים ביכשיתו בהטחנו לעפר, והפלפלין של ערלה כל זמן שיש בהם טעם אפילו נפרכים בצפורן אם ראויים לתבל אסורים, ולא אמרו עפרא בעלמא אלא בדבר המוסרחה ומובאש, אבל בדבר המקובל ומוטעם, ולא עוד אלא שכך הוא בא. לא מן השם הוא זה עכ"ל. הרי מבואר כדברינו. ונ"ל ראייה דהרי אף בטעם הבלוע אם נפלט לדבר הריף אמרינן דחורפא מחלי' לי' לשבת, כל שכך בגופו של איסור, ובודאי בנ"ד נותנים בו איזה סממנים שטבען להעמיד כל דבר לבל יתקלקל, אשר על כן אין כאן היתר מצד פגום ועפרא בעלמא.

אמנם מה שצ"ע בזה אחריו כי כפי המובן אינו נרגש כלל בקמח הזה טעם בשר, וחיך אוכל לא יטעם טעם בשר, וגם צורתו אינו עליו, ורק הכח מהבשר נשאר בו ופועל לזון את הגוף כמו בשר, ואם כן זה בשר מכה ולא בפועל לא בטעמו ולא בצורתו, ומנ"ל דאסרה תורה כזאת, יאולי נאמר דהתורה לא אסרה רק בשר נבילה בפועל ולא בכח, ואוסיף לחקור דהרי הקמח הזה נעשה מליחה ומיץ היוצא מהבשר, והוי ציר היוצא ע"י כבישה וכדומה ואיסורו מכה טעם כעיקר דאורייתא, והרי כתב הרשב"א לענין נטלפ"ג, דכל שפגום במשהו אינו אסור מן התורה, דכל עיקר טעם לפגם מגיעולי נכרים ילפינן ושם הוי טעם לשבח עכ"ד הביאו הב"י והאחרונים סי' ק"ג, וא"כ אף אנו נאמר כן דלא ידעינן טעם כעיקר רק בטעמו אבל לא בכחו בלי טעמו, והרי דבר המעמיד דאפילו באלף לא בטל, דעת רוב הפוסקים דאינו אלא מדרבנן, ומן התורה בטיל, יען כי אין הטעם נרגש רק הכח, הרי דאין איסור כה אסור מדאורייתא, ולכאורה אמינא דהיא גמרא מפורשת בחולין (טו), אלא כל מכה לא אמרינן דשרי פרש"י הא לא קא מיבעי לי' דכל מכה לא אמרינן דליתסר משום שבא מכה איסור עכ"ל, יכן מבואר בהת"ס יו"ד סי' קי"ז לענין שמן הנעשה מכה החרצנים של יין נסך דמותרים עי"ש.

ועי' בראש"ש ברכות פ"ו בשם רבינו יונה דאם נפל בדבש התיכת נבילה, אין הדבש אסור אעפ"י שהאיסור נימוח בתוך הדבש, כיון שדרד הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו לדבש, כמו דבש דינינן ליה זמותר ומה"ט כתב שם ג"כ להתיר המוסק שהיא התהפכות הומר דם להומר וטעם בושם, והרא"ש חולק עליו, ובמג"א סי' רט"ז הביא ראייה להרא"ש, ויבואר לפנינו בע"ה לקמן, והכי נמי בנ"ד, ונ"ד עדיף טפי דשם גם גוף הומר האיסור נפל אלא שהדבש פעל בו להפכו למתות חומר

אחר ולשנות את טעמו, אבל כאן נתהווה חומר זה מתחלתו רק מהוצאת חלקי הזן שהיה נבלע בחומר הבשר, ומלאכת הכעמיא בהרכבה עם שאר מינים, פעל לחדש מהם חומר וצורה חדשה אשר חומר זה לא אסרה תורה.

ולדעתי אלו חלקי הזן מהליחה ומיץ הבשר שהפרידם לעצמם, מתחלת צאתם לא נאסרו כלל מן התורה, וראיה מגמ' פסחים כדו: דאין לוקין משום ערלה אלא על המשקין היוצאין מזיתים וענבים ואלו מתותים ורמונים לא, וקאמר אביי משום דזיעה בעלמא היא ופרש"י בד"ה שפיר, דטעמא דפטור על אכילת משקין היוצא מתותים תאנים ורמונים משום "דלאו פרי אכיל" והיינו דדוקא בזיתים וענבים דבהם מיפקד פקיד המשקין לעצמן, וכך דרך שתיית משקין שלהם, להפרידן ולשתותן לעצמן, הרי הם בהפרדם כמו גוף הפרי, משא"כ בתותים תאנים ורמונים שהרכבת חומר הפרי עם הליחות שמובלע בהאוכל, אבל אין על הליחות לעצמה תואר שם ומהות מאכל ומשקה, ולזה דוקא בהיות הפרי כדרך ברייתו הוא דנאסר אכילת הפרי, אבל כשהפריד מהם הליחות לעצמו פטור, משום דזיעה בעלמא היא, והכוונה דלא נגדר הליחות לעצמן בגדר מהות מאכל ומשקה להיות חל עליהן שם אכילת פרי, והיינו דפרש"י משום "דלאו פרי אכיל".

ועי' ג"כ בחז' הרשב"א ברכות ל"ח שכתב שכל פירות דלאו דרכייהו למסחטי אלא לאוכלן בעינייהו, בהם לא אמרינן שיהיו מימיהן כמותן, דאף אם כתשם והוציא מהם משקין, ועי' באריכות להפ"י בקו"א לקידושין בפסק חדש ובד"ה נחזור לעניננו, והכי נמי בהפירדא אלו חלקי הזן ליחות ומיץ הבשר דלאו גוף בשר הן להיות נאסר מה"ת בתחלת הפרדם, כש"כ עתה שנשתנה להיות מהות וצורה וטעם חומר חדש, מין קמח מחודש, ועי' במקור חיים סי' תס"ז סק"ד שהעלה להתניק בשיטת הרבינו יונה לדבר שנשתנה מברייתו לדבר שאין דרכו ואין עומד לכך וליתא לאיסורא בעינא מותר עי"ש.

והנה המג"א בסוסי' רט"ז הקשה על רבינו יונה מש"ס בכורות וז' דאמרינן דהיתר חלב בהמה טהורה חידוש הוא, דאמר מר דם נעכר ונעשה חלב, ולדעת רבינו יונה אין חידוש, כיון דהשתא נשתנה דגתהפך לחלב, ובחק יעקב סי' תס"ז סקט"ז כתב דלא קשה מידי, דבחלב הו"א שלא יהיה לה שום היתר, כיון דהחלב נתהוו מאיסור דם, היא עומדת באיסורה, דאף דנשתנה הרי לא נשתנה לדבר היתר, אבל בחתיכת איסור שנפל לדבש, שהדבש הוא חומר היתר, וכשנשתנה האיסור לדבש הרי נשתנה לדבר המותר שהוא דבש ומהיכא תיתי לאסרו משאר דבש כיון שטעמו ומראהו שוה לדבר היתר ע"ש, ואף דהח"ס יו"ד סי' ע' קלסיה לדבריו והפמ"ג בג"ו כלל נ"א, אבל לא זכיתי להבין טעם וחילוק זה,

כי באמת כל סברת הרבינו יונה להתיר הוא לפי שחומר האיסור נסתלק ונתהפך לחומר מחודש, שחומר זה לא אסרה תורה, ולזה שפיר הקשה המג"א דגבי חלב בהמה טהורה נמי הרי רק חומר דם אסרה תורה, ונהי שהחלב נתהוה מחומר דם, מ"מ כיון דהחלב היא חומר מחודש אשר חומר זה לא אסרה תורה, ממילא לה"י אין היתר חלב חידוש כלל.

ומ"ש הגינת וורדים והחת"ס שם להטעים דמהיכא תיתי לנו להתיר דם שנתעפש ונעשה ירוק, הכ"נ לא נתיר אם נעשה לבן, לא זכיתי להבינם, דדם שנתעפש ונעשה ירוק עודנו חומר וטעם דם בו רק שנשתנה ממראה אדום לירוק, אבל החלב אטו חומר וטעם דם בו, דא"כ חלב טמאה שלא הותרה תירה יתחייב משום דם, אבל באמת הדם שנעשה חלב היא פעולת הכעמיא הטבעי, שהפך חומר וטעם ומראה הדם לחומר וטעם ומראה מחודשת, וממילא הרי זה השתנות לחומר המותר לחומר דם אסרה תורה לא חלב. —

וכשהרצינו הדברים לפני הגאון ר' יעקב שור ז"ל כתב לי כי גם הוא נתקשה בזה, ומה שנ"ל ביישוב קושית המג"א לפי דעתו הוא, דשם בבכורות הקשה הש"ס דלמה לי קרא לרבות לאסור חלב טמאה דאתי מגמל הא לאו הכי הו"א דשרי, ומאי שנא מהא דתניא הטמאים לאסור צירן ורוטבן, ומשני דהוי אמינא הואיל דבהמה טהורה נמי חידוש הוא, דדם נעקר ונעשה חלב, וכיון דחידוש הוא, בבהמה טמאה נמי לישתרי קמ"ל. וקשה אדרבה הואיל וחידוש הוא אין לך בו אלא חידוש, חלב טהורה אבל לא חלב טמאה, והפמ"ג בג"ו כלל ג"ב הניח בצ"ע, ועוד קשה כיון דמהטמאים לא דרשינן רק לאסור צירן ורוטבן ולא חלב, ובעכ"ח צ"ל משום דכיון דחלב טהורה שרי אף דאתי מדם, הוא הדין דבהמה טמאה, א"כ מה טברא השתא לרבות מגמל גמל לאסור חלב דאתי מבהמה טמאה.

ועל כן הנכון לדעתי העני' דמה דקאמר בגמ' הואיל דחלב דבהמה טהורה נמי חידוש הוא, אין הכוונה כחידוש עדים זוממין או בב"ח שהם מגזירת הכתוב בלא טעם שכלי, והרי התורה לא גזרה כלל לכתוב דחלב מותרת, אלא שאנו לומדים מקראי דחלב לא אסרה לן תורה, אבל כוונת הגמ' בהא דחלב מותרת היא לימוד חידוש דין, יען דבשלמא אם נאמר דחלב היא הליחות מחלקי חומר הבהמה הנתמצה כאשר היה מתבלע באבריה, ממילא היה פשוט שהחלב היוצא מבהמה טהורה מותרת, ומבהמה טמאה החלב היא כצירה ורוטבה, דילפינן מקרא דאסורין, אבל באמת מיעקה החלב היא מהמת הדם שנעקר ונעשה חלב, וא"כ היה ראוי לומר, דבכלל של איסור דם היא, וגם חלב בהמה טהורה יהיה אסור, והשתא דבאמת לא אסרה לן התורה חלב, בעכ"ח דהטעם הוא כיון דחומר וצורת הדם

נסתלקה ונההפכה לחומר וטעם וצורת חלב, ומשום הכי מותר, דהא לאו דם הוא. א"כ ממילא מה"ט גם חלב טמאה לישתרי, דאינה דומה לצירה ורוטבה שהם החומר והטעם כאשר היה בהבשר, שלא נשתנה לחומר וטעם מהודש, משא"כ בחלב, ולזה איצטריך קרא דהגמל לרבות דגם חלב טמאה אסור משום טמאה כיון דבחייה נשתנה בגופה ויוצא מן הטמא, ונתיישב בזה כל הסוגיא לנכון ובוזא א"ש גם דברי הש"ך בס"י פ"א סוסק"יב ביו"ד, שתמהו עליו האחרונים, דהרי לסוגיא הגמ' מוכח דגם לבתר דגלי קרא דחלב שרי הוי חלב חידוש, אבל לפי מ"ש זה אינו, ומעתה דינו דרבינו יונה עולה שפיר ואדרבה חיליה מגמ' בכורות הנ"ל עכ"ל. והנה לפי הנ"ל נראה לכאורה שאין בקמח הזה של (הפלייט עקסטראקט) תמצית וכה הבשר איסור תורה.

אמנם אחרי ההתבוננות ראיתי דכל זה אינו כאשר אבאר בס"ד, מבואר בגמ' דבכורות הנ"ל דחלב טמאה אסורה משום דכל היוצא מן הטמא טמא, וביו"ד ריש סי' פ"א כלל יחד חלב טמאה נבילה וטריפה וצירן אסורין, וכתב הטו"ז דכל היוצא מן הטמא טמא, מבואר מזה דהך דרשה דכל היוצא מן הטמא, לא לבד על טמאים נאמר רק גם נבילה וטריפה נכללים בזה, וכן מבואר ברמב"ם פ"ג מהמ"א ה"י חלב טריפה אסורה כמו חלב טמאה, ועי' ברי"ף ורא"ש חולין פ"א אלו טריפות שכתבו כשם שביצת טריפה אסורה כן חלב טריפה אסורה, ובתוס' שם דף ס"ד דביצת טריפה נלמד מביצת טמאה, מכ"ז מבואר דטריפה מטמאה ילפינן לה, ובהכרח לומר כן לפי המבואר בבכורות שם דאיצטריך קרא מיוחד לחלב טמאה ולא ילפינן לה מצירה, משום דגם חלב כשרה חידוש הוא, ומעתה אם נימא דשאני לן בין טריפה לטמאה, אכתי תקשה מנ"ל דחלב טריפה אסורה, ועכ"ה דטריפה בכלל טמאה היא לענין זה.

וכן מבואר בגמ' חולין ק"יב) בבשר טריפה דאימלח בבשר שחוטה, ואסור לה מקרא דהטמאים לאסור צירן ורוטבן, הרי דטריפה מטמאה ילפינן לה, ועי"ש בתוס' שהקשו באמת מנ"ל טריפה, ועי' רשב"א חולין צ"ט מזה, עכ"פ הדין דין אמת דגם בטריפה אמרינן כל היוצא מן הטמא טמא, וא"כ נהי דאמרינן דהקמח הזה אינו בשר כלל, מ"כ הרי הוא בכלל כל היוצא מן הטמא, והרי מי רגלים דטריפה ונבילה אסורים מטעם זה, וכי נימא דטעם בשר לאלה, ואך כללא הוא דכל היוצא מן הטמא טמא, וא"כ ק"ו בנ"ד.

ועוד נ"ל ראי' מגמ' חולין דף ק"כ) המחה את החלב וגמעו חייב, ופריך הא אכילה כתיב ביה, והא לאו אכילה היא, אמר קרא הנפש לרבות השותה, ופרש"י נפש משמע כל דבר המיישב דעתו של אדם כמו אם יש את נפשכם, שהוא לשון

מאנה וקורת כות שהנפש נהנה ממנו עכ"ל. ועושי ברשב"א דקושיית הגמ' היתה דסלקא דעתך דלא אסרה התורה איסור רק כברייתו, אבל אם נשתנה נעשה היתר וילפינן מהשיתה דבכל ענין אסור עכ"ה א"כ מבואר דכל איסור אף שנשתנה מברייתו, מ"מ כל שהנפש נהנה ממנו ילפינן מקרא דבאיסוריה קאי כדמיעיקרא. ועו"ש בגמרא דבכל איסורין אמרינן הכי.

ועוד נ"ל ראייה דהרי אם כובשין הבשר ומוציאין ממנו כחו, ועושיין ממנו הקמח הזה, הנה נשאר חומר הבשר בעין פסולת, ואין בו שום טעם, ומעתה צריכין אנו לדון איזה מהם אסור אם החומר הנשאר או טעמו הנמצא, והנה משנה ערוכה היא בעוקצין פ"ג דהשבת כיון שנתן טעם בתבשיל, שוב אינו מטמא טומאת אוכלין ומותר באכילה, משום דאחר שיצא ממנו טעמו נעשה כעץ ומותר, וה"נ כשנלקח מהבשר המיץ והכת הזה, חומר הבשר נעשה היתר, ובעכ"ח דהמיץ אסור דשניהם אי אפשר שיעשו היתר, דאיסור שבהם להיכן הלך, ודו"ק.

עוד יש להביא ראיה מדברי האחרונים בסו"ב תמ"ב לענין יו"ש הנעשה מתבואה דהיינו חמץ ממש, אף דבא מזיעה בעלמא מהתבואה, עי' בדבריהם, ועי' ביו"ד סו"ס' לענין בהמה שנתפטמה מאיסורים ובאחרונים לענין בהמות האוכלות חמץ בפסח מה דין החלב, בכל אלו נמצא דמיון ממש וראיות ברורות לדברינו, וגם במה שאוכלין אותו דרך שתיה לא מקרי שלא כד"א עי' בתורת חיים חולין שם ובנובר"ק חיו"ד סו"ס' ל"ד ל"ה, ובד"ח ח"א או"ח סו"ס' כ"ה מ"ש בזה.

ואי דינו כאוכל או כמשקה לענין שיעורו, הנה בגוף הדבר אי משקה שיעורה בכזית או ברביעית, לא אכניס א"ע כזו כי כבר נחלקו בזה אבות העולם דדעת הרמב"ם דשיעורה ברביעית, ועי' בש"ע או"ח סו"ס' ק"צ ובאחרונים, וכבר ישב על מדוכה זו הפנים מאירות ח"ב סו"ס' קל"ו ויש לי הרבה צ"ע בדבריו, אמנם אם נניח כהאומרים דמשקה שיעורה דוקא ברביעית או יש לספק בנ"ד, והנה הרמב"ם ריש ה' חמץ ומצה כתב האוכל כזית חמץ בפסח ענוש כרת, אחד האוכל ואחד הממחה ושותה חייב עכ"ל מבואר דעתו דגם בששתהו שיעורו בכזית, אף דסובר דמשקה שיעורה ברביעית, וכן מבואר שם בגמ' חולין הנ"ל, והא דתניא הטמאים לאסור צירן ורוטבן ליגמור מהני, צריכא דאי מהתם הוי אמינא עד דאיכא כזית פרש"י שרצים שיעור אכילתן בכעדשה, ואי לא כתב מיחוי בגופיהו ולילף מהנך, הו"א דלא מחייב בפהות מזכית עכ"ל, מבואר דשיעור מיחוי בכזית, אך ברש"י שם לעיל משמע להיפוך אהא דאמר מאי קיפה חלב דאיך שפרש"י ליחה היוצאת מהבשר, ופריך מאי איריא קרוש כי לא קרוש נמי דאמר ר"ל ציר שע"ג ירק מצטרף לככותבת, התם משום יתיבא דעתא, הכא משום איצטרופא אי קרוש אין אי לא לא, פרש"י אבל

הכא אוכל ומשקה אין מצטרפין דהא לא שוו שיעורייהו עכ"ל, מבואר דהליחה היוצאת מן הבשר אם היא לזה דינה כמשקה ואם היא קרושה דינה כאוכל. ובמשנה ריש פ"ג דטהרות הרוטב והגריסין שנמחו דינן כמשקה, נקראו דינן כאוכל, השמן והדבש אף שהן קרושין לעולם הם משקה, ולפי"ז ג' חילוקים בדבר, מה שהוא בעצם אוכל כמו לחם ובשר וכדומה אף שהמחה ונעשה כמשקה דינו כאוכל, ומה שהוא בעצם משקה כמו יין אף שנקרא דינו כמשקה, אמנם רוטב וצייר היוצא מהבשר הוא דבר הממוצע בין אוכל למשקה, בזמן שהוא קרוש הרי הוא כאוכל וכשהוא לח הרי הוא כמשקה, ובוהו יבאו כל המקומות הנ"ל על נכון, ועי' במג"א סי' קנ"ח סעיף ה' ובסי' ר"י תמצא שכן הוא.

אך על זה קשה טובא מד' הרמב"ם פי"ד מהמ"א ה"ט שכתב השוטה רביעית של סתם יינם מעט מעט, או שהמחה את החמץ בפסח וכו' אם שהה מתחלה ועד סוף כדי שתיית רביעית מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין עכ"ל הרי דעתו דממחה חמץ שיעורו ברביעית, והוא ממש היפוך מדבריו פ"א מה' חמץ וצ"ג, ועי' פמ"ג באשל אברהם אר"ח סי' תמ"ב סק"ט מ"ש בזה וגם דבריו תמוהים מדברי הרמב"ם ריש ה' חמץ ומצה הנ"ל, ובינותי בספרים ומצאתי בשו"ת בית אפרים חאו"ח סי' י"ד האריך הרבה בזה, והעלה גם כן כמו שכתבתי, וגם בשו"ת שו"מ מהד"ד ח"ב סי' ר"ג האריך בזה — עכ"פ בנ"ד אין נ"מ בזה כל כך כי לפמ"ש לעיל, דאיסורו מטעם כל היוצא מן הטמא טמא, וא"כ ליכא מלקות בזה כמו חלב טמא וטריפה דאין בהם מלקות ועי' פמ"ג סי' פ"א בשפ"ד סק"א) והרי כתב הרמב"ם דחלב טמא איסורו כמו חצי שיעור, וא"כ הרי קי"ל בלא"ה חצי שיעור אסור מה"ת, א"כ אין נ"מ אם שיעורו בכזית או ברביעית.

אמנם יש לומר לאידך גיסא לפי דברי הרמב"ם הנ"ל והוא בפ"ג מהמ"א ה"י, אעפ"י שחלב בהמה טמאה אסור מה"ת אין לוקין עליה, והרי הוא כאוכל חצי שיעור שהוא אסור מן התורה ואין לוקין עכ"ל, ולפי מה שביארתי בנ"ד דכל איסורו גם כן הוא רק מן כל היוצא מן הטמא, אם כן אין איסורו רק בחצי שיעור, ויש לומר דלא נאמר בזה כלל ח"ש אסור מה"ת, חדא די"ל רק באיסור לאו אמרינן כז, ועוד דח"ש הרי קיל איסורו גם מאיסור עשה כידוע שיטת התוס' בשבועות כד): דשבועה חלה על חצי שיעור וכבר נודע מחלוקת בזה, אך בנ"ד יותר י"ל הרי כל עי"כ האיסור דח"ש דחזי לאיצטרופי לשיעור שלם וכאן לעולם לא יצטרף לשיעור שלם, דאף אם יאכל הרבה מאד אינו רק ח"ש, יאין לומר דא"כ ליכא לעולם איסור כלל, דהרי לעולם אינו רק ח"ש, ובאיסור כזה ח"ש הותר, א"כ איך יש במציאות איסור זה, אלא דודאי עכ"פ אסרה התורה רק דאיסורו קיל כמו ח"ש דאין בו רק

איסורא בעלמא, וא"כ די לנו לאסור ממנו שיעור שלם, לא בפחות מכשיעור, וזהו הערה חדשה, וא"כ אדרבה צריכין אנו לדעת אם שיעורו בכזית או ברביעית, כי בפחות מכשיעור ליכא איסורא.

אך באמת נ"ל דגם ח"ש אסור מה"ת, די"ל דאין הפירוש חזי לאיצטרופי שיאכל עד כשיעור, רק כאשר האריכו האחרונים הדכזונה דאם ח"ש מותר א"כ איד חל איסור על שיעור שלם, דמחלקים קטנים היתר לא יצטרף איסור ע"י בדבריהם, ולפ"ו בכל ענין אסור ח"ש, וגם בלא"ה חד שיעורא הוא דהרי אמרו בשבת ריש פ' המוציא דרביעית דם אם יקרוש יעמוד על כזית, ועי' בר"ן פ' גיה"נ ובב"י סי' צ"ח איך משערין ובש"ת בית אפרים חז"ר סי' ל"ו מזה, באופן דאין נ"מ כל כך בזה ולדינא נ"ל כמ"ש לעיל בקרוש דינו כאוכל ובנימוח כמשקה, אך גם במשקה רבו הסוברים דשיעורו בכזית, ועי' בש"ע אור"ח סי' תרי"ב מזה.

אמנם אי שייך בב"ח מה"ת, ונ"מ לבישול והנאה נלע"ד דאין בזה דין בב"ח לפ"מ שביארתי דהקמח הזה אין בו טעם בשר כלל רק כל איסורו משום כל היוצא מן הטמא, א"כ מה זה ענין לבב"ה, ואטו מי רגלים דטריפה יש בהם איסור בב"ח וה"נ דכוותיה ועיין בח"ד סי' צ"א דגם ציר מבשר אין בו בב"ח ולזה נוטין דברי החת"ס סי' פ"א ואף דהפמ"ג כתב דגם בציר מבשר יש בו איסור בב"ח עי' בסו' פ"א, מ"מ זהו דוקא בציר שמרגישיין בו טעם בשר אבל בקמח הזה דאין בו טעם בשר אין בו דין בב"ח, ועי' סי' פ"ו סעיף י"א דמעמיד בעור קיבת כשרה אם אין בנ"ט אין בו בב"ח ובעור קיבת נבילה אסור, ובש"ך שם הטעם דלענין בב"ח העיקר בטעם בשר תליא מילתא, ולא משגיחין אט ניכר בה כה הכשר רק שאין נרגש הטעם, ועוד דכבר כתבתי בשם רבינו יונה דמוסק מותר שנתהפך לד"א והרא"ש ומג"א חולקים דאולינן בתר מעיקרא ואיסור שבה להיכן הלך אם כן הא תינה לענין איסור נבילה, אבל לענין בב"ח שתחול עתה כשיכבר נשתנה לד"א, תחול עליו שם איסור חדש זה לא מצינו, והרי זה דומה ממש לנב"נט דאיסורא דאסור לעולם, ובב"ח אין חל איסור חדש על נטב"נט, כיון שכבר איקלטי איסורו, וק"ו בג"ד, וכן מוכח נמי מד' הש"ך סי' פ"ז סק"ט במה שמחלק בביצה המעורה בנידון מענין בב"ח לאיסור אבר מה"ה, דבשר אינו רק עכ"פ אסור משום אבר מן החי, והכ"נ בשר אינו רק אסור משום ציר נבילה, ובדברי הרמב"ם במבשל נבלה בחלב אין ג"מ כ"כ לב"ד, כי באכילה בלא"ה אסור, ובבישול והנאה גם הרמב"ם מודה דשייך גם בנבילה בחלב עכ"פ לענין בב"ח — ולענ"ד דאין בו איסור בחלב מה"ת וממילא גם בדרבנן אין בו בב"ח כיון שבלא"ה אסור מה"ת באכילה משום נבילה למה יאסרו כמ"ש הפוסקים לענין בשר טמא עי"ש.

נמצא לפי"ז דאין היתר להאכילו לקטף. כי להאכילו בידים כבר נאמר לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים אך אם הוא כחוש ביותר שהוא כהולה או יש להאכילו עפ"י צו הרופאים להבריא.

דושת"ה דוד פעלדמאן.

להרב פ' הנ"ל...

מכתבו לנכון הגיעני, וידע כתר"ה כי אנכי בתשובתי לא שמתי לבי כלל לדיני קטן אוכל נבילות אין בי"ד מצווה להפרישו, רק עיקר עיוני היה לבאר דין הקמה אשר דבר חדש הוא, אך עתה אשר כת"ה עוררני גם בזה, אמרתי אשא פניו גם לדבר הזה.

והנה כת"ה תמה עלי מדוע לא העירוני מדעת האו"ה דיש חילוק בין תינוק שאינו בר הבנה לשכבר הגיע להיות מבין עכ"ד. אל נא ידירי, האו"ה לא חילק רק לענין הך דינא דקטן או"נ מעצמו דאביו מחויב להפרישו, על זה קאמר האו"ה דכאינו בר הבנה אינו מחויב אבל לענין להאכילו בידים לא חילק כלל בזה כמבואר שם במג"א סימן שמ"ג סק"ב, שהביא את האו"ה על החלוקה הזאת דאביו מחויב להפרישו, וכ"כ המג"א שם להדיא לענין אהל טמא דהבי"ד מוחין ביד האב להוציאו משם אם הוא בר הבנה, ותינוק שאינו בר הבנה אסור להכניסו בידים עכ"ל. והוא כדברי, והטעם פשוט דבשלמא להפרישו דאין אנו מצווין רק האב מחויב משום מצות חינוך, ע"כ מה חינוך שייך באינו בר הבנה, אבל להאכילו בידים דאסור מה"ת מקראי דלהזהיר גדולים על הקטנים, מנ"ל לחדש מדעתינו ולחלק בקי בר הבנה לאינו בר הבנה, לא מיבעי למאן דלא דריש טעמא דקרא, בודאי אין מקום לחלק אלא אף למ"ד דדרשינו טעמא דקרא, מ"מ אין לנו לחדש טעמים מלבנו ולהקל באיסורי תורה וז"ב ופשוט.

והנה עיינתי באו"ה בכלל מ"ח דין ח' וראיתי מסמ"ג שהביא ירושלמי בע"ז... התנוק-יונק-והולך וכו', ומבהמה-טמאה-זמביאין-לו חלב מכל מקום, ואינו חושש לא משום שקץ ולא משום טמאה עכ"ל. ובאמת ירושלמי זה מובא גם בתוס' ור"ן ע"ז כ"ה, ור"ן מפרשו דאירי במקום סכנה עיי"ש וזה דלא כאו"ה, ולכאורה קשה על האו"ה מגמ' יבמות ק"ד- בסוגיא דקטן אוכל נבילות אין בי"ד מצווין להפרישו, דאיתא שם ת"ש יונק תינוק והולך וכו' ומבהמה טמאה ואין חוששין ביונק

שקף, ולא יאכילנו נבילות וטרפיות שקצים ורמשים, אלמא דאין מצווין להפרישו, ומשגי התם משום סכנה, דסתם תינוק מסוכן אצל חלב, והנה נהי דלא קשה על האו"ה דאיתו מוקי לה אף בלא סכנה, ובגמ' אמרו להדיא דמיירי בסכנה, די"ל דהגמ' לא מוקי הכי רק לפי מה שסברו בס"ד דקטן או"נ בי"ד מצווין להפרישו, אבל להלכה לפי מה דפסקו דאין מצווין להפרישו שפיר אוקי הברייתא אף בלא סכנה, אבל אי קשיא הא קשיא אגמרא גופא מאי מייתי מהך ברייתא, דהרי י"ל לעולם בי"ד מצווין להפרישו, ושאיני הכא דהרי איירי בתינוק קטן שאינו בר הבנה, וצ"ג.

והנלע"ד בזה דהנה עתה בסק"ד לא ידע הגמרא מהך דרשות דשרצים ודמ' וטומאה, דהתורה הוזהרה הגדולים על הקטנים, וכל מה שדנו אי בי"ד מצווין להפרישו הוי רק דרבנן, אחרי דבגדולים ודאי בי"ד מצווין למחות ביד עוברי עבירה, ע"כ הספק בזה אם גם על הקטנים מצווין, וכך להאכילו בידים ג"כ מסברא חששו לזה, וחסה בטעמא דמילתא שלא להאכיל לקטן איסורים וגם להפרישו, יש לומר שתי סברות, חדא דילמא אתי למיסרך כשהוא גדול, שנית מטעם דמוליד טבע רע ומטמטם הלב כדכתיב ונטמתם בהם, וזה תלוי במחלוקת הראשונים הידועה דהרמב"ם ודעמ' ס"ל דאין טעם במצוות ובעברות ואינן מקלקלין הנפש רק הוא גזירות הקב"ה שצוה ונעשה רצונו או בהיפוך, ודברי המדרש מסייע להם על קרא אמרת ד' צרופה מה איכפת ל' להקב"ה לשוחט מן הצואר או מן העורף, ולא ניתנו המצוות רק לצרף בהן את הבריות, אמנם רבו החולקים וסבדא להו דהמצוות בטבעם וסגולתם לתקן הנפש הישראלית, והעבירות בהיפוך פוגמים ומשחיתים את הנפש כמבואר כ"ו בקדמונים.

ומעתה לדעת הרמב"ם והעומדים בשיטתו לא שייך כלל דמוליד טבע רע כמובן רק משום דאתי למיסרך, ולדעת החולקים נוכל לומר הטעם דמוליד לו טבע רע, והנה דעת לגבון קל דלהסוברים דשייך טיטום הלב וקלקול הנפש, בודאי נאמר שחשש זה הוא יותר מחשש דילמא אתי למיסרך, דהך דאתי למיסרך הששא רחוקה היא, דכשיגדיל נאמר לו שדבר זה אסור, או מעצמו ידע ויבין, אמנם הך דגורם לו טבע רע, אי אפשר לתקן דנעשה אצלו כטבע שני, ואינו ברשותו להיות מושל ברוחו, ע"כ אט נאמר דשייך הולדת טבע רע ועם כל זה אין הכי"ד מצווין להפרישו נדע מכה ק"ו דעל החשש אתי למיסרך בודאי אין הכי"ד אחראין וערבאין, דהרי הוינן דאינן חוששים להטעם היותר חמור ק"ו להקל.

והנה להטעם דמוליד טבע רע אין מקום לחלוקו של האו"ה, אמנם אם הטעם דאתי למיסרך בודאי דתינוק שאינו בר הבנה לא שייך לומר סירכיה נקט ואתאי, ולשני הטעמים אין חילוק בין להפרישו או להאכילו בידים, טרם שידענו דלהאכילו

אסור מן התורה, דהרי להטעם דאתי למיסרך, א"כ בתינוק קטן שאינו בר הבנה למה לא מאכילנו בידים גם כן, וגם להטעם דמוליד טבע רע, אם אין חוששין לזה בקטן שאינו בר הבנה גם להאכילו בידים מותר.

ומעתה מיושב קושייתי על האו"ה, דהגמרא רצה לפשוט מהברייתא דאין מצווין להפרישו, אף דהברייתא מיירי בתינוק קטן, מ"מ הכי קא דייק, אי ס"ל להברייתא דמצווין להפרישו, ואפ"ה תינוק יונק מטמאה מטעם דהאיסור הוא דילמא אתי למיסרך, ובאינו בר הבנה לא שייך זאת, א"כ למה קתני ואין מאכילין אותו נבילות וטריפות, למה לא, הרי תינוק כזה אין בו חשש דאתי למיסרך, ועכ"ה מדאסרה הברייתא להאכילו בידים, ס"ל דיש חשש דמוליד טבע רע, א"כ למה אין מפרישין אותו גם כן, ועכ"ה דאין ביד מצווין להפרישו, ואף דמוליד לו טבע רע מ"מ אין משגיחין ע"ז, וא"כ ק"ו דאין משגיחין על השש דאתי למיסרך, ועכ"ה דאין מצווין להפרישו אף ביש בו הבנה כיון דלא משגיחין באין בו הבנה על הולדת טבע רע, דהברייתא ס"ל כן מדאסרה להאכילו בידים דוקא, כש"כ ביש בו הבנה דילמא אתי למיסרך, ומוכרח מזה דאין מצווין להפרישו.

וכל זה לסק"ד, אבל למסקנא דקיי"ל דאין מצווין להפרישו ס"ל לאו"ה דמדינא אין חוששין לשני הטעמים, רק ממדת חסידות, ורק האב מחויב להפרישו כדי לחנכו, ע"כ באינו בר הבנה אין שייך חינוך, וס"ל להאו"ה דכל שהוא בר הבנה ויודע מה אסור ומותר שוב מקרי הגיע לחינוך ודו"ק.

אמנם כן תזות קשה ראיתי בדברי מרן הב"י או"ה סי' תרי"א שכתב בדעת הטור, דהא דדרשינן להזהיר גדולים על הקטנים אינו רק בקטן שהגיע לחינוך ומקודם ספינו ליה בידים ע"ש והוא בעיני הפלא ופלא מלבד דמנא לן לחדש כן מלבנו בדיני התורה, אף גם הרי בברייתא הנ"ל מבואר להדיא ואין מאכילין אותן נבילות וטריפות, והתם בקטן שלא הגיע לחינוך איירי, דהרי אמר יונק והולך וכו' ומבמה טמאה, ובודאי בהגיע לחינוך שוב אינו יונק, ובינותי בספרים ומצאתי בפר"ח שם שהקשה כן על הב"י, וגם העיר מגמ' נדה ריש פ' גנות כותים וכוונתו להך דהטבילות קודם לאמה כדי להאכילה תרומה, והיא באמת קושיא גדולה על הב"י.

והנלע"ד בדעתו הקדושה דכבר כתב בדעת הטור בסי' שמ"ג, דהטור ס"ל דהני ג' מקראות דדם וטמאה ושרצים דמזהיר על הקטנים כולם לענין אפרושי מיירי, אף דבגמרא מוקי לכולהו לענין להאכילו בידים, מ"מ לפי המסקנא לא קאי בהכי, והכריחו לזה, דאי איירי להאכילין א"כ הוה להו ג' כתובים הבאים כאחד ולכ"ע אין מלמדן, וימצא לפי זה דבשאר איסורין מותר למיספי להו, וזה לא מציינו בשום מקום, ורק להפרישן מציינו, אשר ע"כ סובר הטור דכולהו קראי איירי להפרישן,

והוי ג' כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין, ע"כ בשאר איסורין אין חייב להפרישם, ובאלו השלשה גם להפרישן מחויב עכ"ד ע"ש היטב.

והנה צריך ביאור לפי"ז מנ"ל בשאר איסורין דאסור להאכילן כיון שאין למדין מאלו הג' כתובים, וא"ל דבאמת היא דרבנן, אי"כ נסתר הוכחת הב"י שכתב דאי איירי השלשה כתובים להאכילן ימצא דבשאר איסורין גם להאכילן מותר. וזה לא מצינו בשום מקום, נימא דזה דלא מצינו בשום מקום דשרי להאכילן הוא מטעם דאסור מדרבנן ומה"ת באמת מותר, ועכ"ה דפשיטא ליה דבכל איסורים אסור מה"ת, וקשה מנ"ל, כיון דאין למדין מהגך דכתיבו, ומצאתי במלוא הרועים ערך קטן או"ב אות כ"ב כתב דס"ל להב"י דבכל איסורים כיון דאין לנו ראיה מקרא להתיר ממילא נשאר באיסורין עכ"ד, דהיינו מסברא החיצונה היא דאסור מה"ת להאכילן בידים איסורים, דהלא בני ישראל המה ודעת אין להם מעצמם, אסור להכשילן ולהאכילן איסורים.

ונלע"ד דמסברא החיצונה אין לנו ללמוד לאסור רק באחת משני פנים, או בקטן שהגיע לחינוך ויודע להבחין בין טוב לרע, והוא שלא להרגילו באיסורים, או אף בקטן ממש במצות ל"ת, והחילוק הוא מטעם שכתב הפמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות ג' דבמצות עשה פטור הקטן לגמרי, אבל בל"ת גם קטן חייב, רק דרחמנא פטריה מעונש, משום שאין בו דעת ע"ש וע"י סנהדרין (כה) לענין קטנה תקלה איכא, ורחמנא הוא דחס עליה, וע"י יו"ד בש"ך סי' א' סק"כו ובתבו"ש דקטן מקרי בר זביחה משה"ב ע"י נוב"ת או"ח ס"א ובשנ"ת שיבת ציון ס"ד מזה, וא"כ כיון דמיום הולדו חייב בל"ת רק דאין לו דעת, אי"כ פשוט מסברא, דבר דעת אסור להביאו שיעבור על ל"ת, אבל במ"ע דקטנים פטורים לגמרי למה יהיה אסור להאכילן, ואין איסור רק בהגיעו לחינוך, כיון שאין לנו קרא לאיסור רק מסברא ממילא הסברא גודרת כן.

ויותר ימתקו הדברים לפי מ"ש לעיל דמוליד טבע רע, וזה לא שייך רק בל"ת, לא בביטול מ"ע וכמוכח, וא"כ בכל איסורין זולת השלשה המפורשין יש חילוק דבל"ת אסור להאכילן מיום הולדו, ובמ"ע רק משעה שהגיע לחינוך, ומיושב היטב דברי הב"י בסו"ת תרי"א התמוהים הנ"ל, דהתם קאי על ה' עינויים דיוהכ"פ אשר אין בהם רק מ"ע, ע"ז שפיר קאמר דכל שלא הגיע לחינוך אין הגדולים מוזהרים על הקטנים, אבל הברייתא שלנו דאיירי בגבילות וטריפות אסור אף בקטני קטנים, וא"ש בע"ה, והך דר"פ בגות כותבים שהעיר הפר"ח בלא"ה לק"מ דהתם הטעם כדי שלא נטמא התרומה בידים.

הוצא מזה לענין אפרושי לכ"ע באינו בר הבנה אין אביו מחויב להפרישו

רק ממדת הסידות, ולענין להאכילו לדעת הב"י יש חילוק בין מצ"ע למצות ל"ת, דבמצ"ע מותר כל שלא הגיע להינזף, ובל"ת אסור, אבל מסתימת הפוסקים לא משמע לחלק בהכי, ואף בקטן גמור אסור להאכילו איסורים ואף במצ"ע, ועי' מג"א סי' רט"ט בנה.

ומ"ש בתר"ה מדבר"ה המנ"ח דלהאומרים חצי שיעור אסור מטעם אחשביה, אי"כ בקטן לא שייך אחשביה, ולפי"ז בנ"ד לפי מה שהעלתי דאסור כמו חלב טמאה, שכתב הרמב"ם דהוי כמו ת"כ, י"ל דספיגן שפיר לקטן, ואני אומר דאי"כ הוא דנניח דחלב טמאה הוי כמו ה"ש לכל דיניה, אי"כ דברי המנ"ח סתורים מעיקרא, דהרי כברייתא דידן שניגן להדיא תינזק יונק והולך וכו' וביבהמה טמאה, ומזה ילפינן דקטן אוכל גבילות אין ביד מצווין להפרישו, ומקמינן לה ביש בו סכנה, ולדברי המנ"ח מאי ראי' מחלב טמאה דהוי רק ח"ש דמותר גם לספותו להדיא, ועי"כ צ"ל לדעת המנ"ח דעכ"פ שאני דין חלב טמאה מח"ש ואינו דומה ממש, אבל עכ"פ לנ"ד לא נוכל למצוא קולא מזה כיון דבגמרא מבואר להדיא להיפוך, דאי מצווין להפרישו גם בחלב טמאה מפרישין וממילא להלכה דאין מצווין להפרישו אבל להאכילו בידים אסור.

אך גם בלא"ה לא ג"מ לדינא דבודאי חקירת המנ"ח היא רק לענין דאורייתא, אבל מדרבנן בודאי אסור, והרי אף איסור דרבנן לא ספיגן לקטן לדעת הרמב"ם והש"ע, ק"ו ת"ש מאיסור תורה (ובמקום אחר הארכתי בדברי הש"ך בה' שבעות דאיסור דרבנן המור מח"ש), ובגוף הדבר אי אסור להאכיל לקטן ח"ש, כבר ישב על מדוכה זו בשו"ת מהר"ם שיק חי"ד סי' של"ה ופשיט לה מהך ברייתא דתינוק יונק והולך וכו' והנה כברייתא יג) איתא דתינוק יונק מאשה טמאה טמא מת, והתינוק טהור משום דהוי ס"ס, ספק יונק כשיעור, ואת"ל יונק כשיעור שמא שהה יותר מכדי אכילת פרס, הרי דאין תינוק יונק כשיעור, ואפ"ה פשיט מכאן דמצווין להפרישו, ועכ"ח דאין חילוק בין ח"ש לשיעור שלם בזה עכ"ד.

ואני אומר אי משום הא לא אריא, דהנה ידוע דעת כמה פוסקים לענין שתיית הקאפע והטהע רותה, דאף דשוהין בשתיית רביעית יותר מכא"פ, מ"מ מברכין ברכה אחרונה כיון דדרכו בכך לשהות בשתייתו מצטרף יותר מכא"פ ויש חולקין ע"ז, והפ"ת הביא ראי' מגמרא כריתות הנ"ל לענין טומאה דאין מצטרף אף דתינוק אורחא בהכי, והחולקים אומרים דאין ראי' לאיסור לענין ברכת הנהנין, דבאיסורין נתנה התורה שיעור אתה לכל בני אדם ולכל האוכלים עי' בדבריהם: ומעתה י"ל דבקטן שיונק כדרכו היה ראוי לומר דאף שאינו יונק כשיעור יצטרף, דהרי דרך אכילתו בכך הוא שהרי יונק כדרכו בלי הפסק, אלא דאמרינן לא נתנה התורה דבריה לשיעורין, וכגדול דיינינן ליה, והתורה נתנה שיעור כדי

אבילה של גדולים, וקטנים בעקביות נבררו בתר גדולים, וא"כ כיון דכל עיקר דהוי

גבירתיש וואס מיר פארשט זינטן זאלן גיין, און ער איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען.

אבער פארשטו דאס? דאס איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען.

דאס איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען.

דאס איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען.

דאס איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען.

דאס איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען, און ער איז נישט גענוג געווען.

ולענין נראת ראייה מהא דקיייל דאין מטלטלין בשבת טבל וכל איסורים.
ועיי' שער המלך פ"י משביתות עשר הקשת להרשב"א דאיסורי דרבנן שרי לספות
לקטנים. אי"כ אמאי אין מטלטלין טבל דרבנן. והרי ראי' ליתן לקטנים. וכי גריעי
מעורבים דמטלטלין את הלוח משום דחוי לעורבים עיי"ש. ולפי"ז אם נימא דחייש
מותר לקטנים אבתי קשה כל האיסורים יהיו מותרין לטלטל בשבת דחייין להאבילם
לקטנים פחות פחות מבשיצור. אך יש לדחות דעכ"ס מדרבנן אסור כג"ל. ועיי'

במלוא הרוצים כתב ג"כ ח"י ש אסור לקטנים ובמהר"ם ש"ק כתב כיון דקראי
הבדלה"ים על הקטנים לא לבר ע"ז ואסור רק עיקרן באו להזהיר לגדולים עצמן
ורק מריבויא מרבין ג"כ להזהירם על מה שיהיה איתקשו להדדי גדולים לקטנים.
וכל שאסור לגדולים, אף להאביל לקטנים אסור, וגם ח"י בכלל כיון שאסור לגדולים,
וזה דוחק דמב"ל לתרש היקישא מדנהו.

אצבם וזאה אני לי בתוה"ק עצמה מבוואר כל זה דתנה שם בגמרא אפר"ק

לא תאבילום להוה"ך הגדולים על הקטנים, אך בתורת קהנים דדיש מדבתיב גבי

שרצים לא יאכל ושם בגמרא תש"ס הבר"ה דגם בגמרא הכי גרסינן דאלי"ב לא יאכל

שרצים למה ל"ל, והנה ברב"ם ז"א שתי חמץ כתב חצי שייעור אסור מה"ת בחמץ

שבאמר ולא יאכל חמץ, וי"י"ש בב"ש למה צריך קרא גבי חמץ דבבב"ת חצי שייעור

אסור, והי"ל מוכח סלא יאכל דח"י אסור בחמץ, כתב בתשובות מהר"ב"ת, ובס'

ישיבה כשהוא בפי' בא' והסע' דבצ"ד בבבית לא השיבא אכילה מערב דלא פייתבא
דעתיקה של האיש האוכל (וע"י ישיבא ע"ג) וא"כ הוא חיבה אי האזהרה באה על האוכל.
ובתורה בבבית לא מיקרי אכילה אצלו. משא"כ אי קאי על המאכל הנאכל גם משתו
במנו מיקרי מאכל והיכבועה דלא יאכל אינו קאי על האדם דק על המאכל. ע"כ
גם משתו בכלל בזה ובבבית בהה' הר"ב"ם דה"כ בתפ"ז גלגד בליא יאכל ע"כ.

א"י"ר יתורה י"ד ד"עו יתעבב יתעבב יתעבב יתעבב יתעבב יתעבב יתעבב יתעבב יתעבב יתעבב

אגודת ה"תורה והמצוות" ע"פ דברי רב האגודה שכתב ב"תורה והמצוות" ע"פ דברי רב

כתב לא יאכל דקאי על המאכל. עכ"ל בפירוש רבקה התורה דגם חייב אסור להאכיל

לקטנים. ופ"י התורה ד"קא סאן. כדי להוציא מסבת המצוה דגבי קטן מותר חייב

דלא שייך אהכניה. וא"ל אסיה התורה בפירוש. ומה פ"ד ב"תורה והמצוות" ע"פ דברי רב

המזרחי מכיאו המהרש"א שם דלכתוב רחמנא טומאה ודם וליתי שרצים מבינייהו, דמשו"ה כתבה התורה שרצים כדי להורות לנו איסורא דה"ש לקטנים ודוק, ובוז יש להבין טעם תוה"ק למה כתבה האזהרה על הקטנים דוקא גבי שרצים ודם, לא גבי שאר איסורים, בשלמא גבי טומאה משום דאינו שוה בכל, ולא הוי ידעינן מאיסורים אחרים, אבל לענין שאר איסורים, למה בחרה דוקא בשרצים ודם אמנם מה עמקו מחשבות עליון דהנה שרצים ודם, שניהם המה מדברים שנפשו של אדם קצה בהם, ויש מקום לומר דהא דאסרתם התורה משום אחשביה, כי כל האוכל אותם הרי אחשבו לאכילהו, אבל גבי קטנים שאין להם מחשבה היה מקום לטעות דאין מוזהרים להאכילו דם ושרצים, כיון שהם מאוסים מעיקרם, ואי הוי כתבה התורה אזהרת גדולים על הקטנים גבי שאר איסורים הטובים לאכילה, לא הוי ידעינן גבי דם ושרצים, ע"כ כתבה התורה בפירוש גבי דם ושרצים, ואוסיף לבאר דהנה גם גבי שבת מצינו אזהרה, אתה וכנך ובתך דקאי על הקטנים כמבואר במכילתא עי' במלוא הרועים הנ"ל והוא ג"כ מטעם זה, דגבי שבת קיי"ל מלאכת מחשבת אסרה תורה, וקטן אין לו מחשבה, ע"כ כתבה התורה גם בזה אזהרה מיוחדת לקטנים, והדברים ברורים ב"ה.

דושת"ה דוד פעלדמאן

והנה בהיותי אז צעיר לימים ולא רציתי לתקוע עצמי לדבר הלכה והצעתתי תשובתי הראשונה הג"ל לפני הגאון הגדול ר' משה נתן הלוי רובינשטיין ז"ל והשיב לי בזה הלשון .

ברכות לראש משביר כבוד ידידי הרב... כמות"ר דוד פעלדמאן ג"י

געימות ימינו הגיעני רצוף בשאלתו שאלת חכם וחצי תשובה בידו (השאלה כתובה לעיל) וצדד צדדים להתיר, והוטבו דבריו בעיני מאד, כי שקולים בשכל הקודש ומותאמים לדינא, אך שאין דרכי להעתיק סכרות הגדולים הבאים בשאלה, כי באולי ידפיסו ספר ויבאו דבריהם בדפוס בעזר ה' ב"ה, אך להוסיף נופך אבא בהסכמה כרצונו של אדם גדול רומעכת"ה ג"י בקצירת אומר בעזרת השי"ת —

ידוע דהב"י סי' פ"ז בשם שה"ל, ורמ"א שם סי' דעור הקיבה לפעמים מולחין אותו ומייבשים אותו ונעשה כעץ וממלאים אותו חלב מותר, דמאחר שנתייבש הוי כעץ בעלמא ואין בו לחלוחית בשר, ונחלקו גדולי האחרונים דהפמ"ג שם כתב דוקא קיבה אבל בשר יבש כעץ אסור ואפילו עור הקיבה בבישול או בכבוש מעל"ע אסור, וכ"כ בפמ"ג סי' תמ"ז במשבצות סק"א, ונמשכו אחריו כמה מהאחרונים אבל הנוב"י מ"ק ח"ד סי' כ"ו דעתו להתיר בכל-זה, רק אם הבשר מנבלה וטרפה גם הנוב"י אסור דלא פקע איסור שבה ע"י התקשות כעץ. אבל בשו"ת תפארת צבי ח"ד סי' ע"ג התיר גם בבשר נו"ט, וכ"כ דעת שב"י ח"ב סי' ע' ופלפלו האחרונים הרבה בזה עי' שו"ת דת אש סי' י"ג, ושו"ת הגרעק"א סי' ר"ז, ושו"ת מים חיים יו"ד סי' כ"ה, ובס' שערי שמחה טע"ב סי' ג', ובס' המודי דניאל הל' מליחה נ"ז, יד יהודה ספ"ז סק"כד וש"ד טובי באחרונים אכמ"ל.

אבל אנו אין לנו בנ"ד אלא תלמוד ערוך בנדה דף נ"ה ע"א «התם דאיקמה והוי כעפרא» ופרש"י לשון טחינה כקמח, ורמב"ם פ"ג מטומאת מת ה"י «בשר המת שנפרך ונעשה כקמח טהור», ויש לפלפל בד' מרן הכ"מ שם ויע"ש בלחם יהודה למחר"י עייאש ובס' דברי יוסף יו"ד סי' תקע"ה, הרי דכל שנעשה כקמח קיל טובא אף מבשר יבש כעץ, והרי בעיקר הדין למחמירין בנדון כזה אינו אלא דרבנן וכדעת רב האי גאון שבר"ש פ"א דאהלות מ"ז הביאו הנוב"י שם ד"ה ודע דלכאורה, והרי העירו האחרונים הנ"ל שמדברי הש"ך סי' קי"ד סק"כא מבואר דיותר בחוטים יבשים מבשר, א"כ בנ"ד נראה דכ"ש הוא שאינו בשר ממש רק כח הזן מהבשר שנעשית כקמח, דעכ"פ לחולה אף שאין בו סכנה יש להתיר, וע"ד שכ' השב"י ח"ג סי' ע' הנ"ל, ועי' שו"ת הגרע"א סי' ה'.

ובגוגא דתערובות בלה דחלב דהוי עכ"פ חד בתרי דבטל בחצי שיעור באיסור דרבנן לדעת הש"ך ע"פ הבנת הכנה"ג סי' צ"ח בהגה"ט אות ל"א והבל"י סק"י"ה, ואף שהפ"מ בשפ"ד סי' צ"ח סק"כג השיג עליו, הנה הבאתי בספרי אהמ"ג ח"ג סי' ל"ה בשם התוס' חולין דל"ד ע"ב ד"ה והשלישי, דבאיסור דרבנן מותר לאכול ממש חצי שיעור, וכן הבין בס' לב אר"י בה"י חולין דף קי"א יע"ש, ובס' יעיר אוזן מערכת הח' אות ח"י, ובשו"ת עמק הלכה ח"ד סי' כ"ד וביאר שכ"ה גם דעת רבינו קלונימוס שבמרדכי שהובא ביתה יוסף סי' ס"ה, א"כ לא נפלאה היא לייחס כן בדעת הש"ך.

ועל כל פנים סניף מיהא הוי לצרופי להתיר לחולה שאב"ס, כ"ש לתינוק להבריאו דלדעת הרשב"א והר"ן וש"פ דאם התינוק צריך לכך מותר אפילו לספות לו בידים דבר שהוא אסור מדרבנן, עי' ב"י או"ח סי' שמ"ג והת"ס או"ח סי' פ"ג ושו"מ מה"ק ח"א סי' ר"ו ושו"ת רמ"ן או"ח סי' כ"ב וש"ד באחרונים, ע"כ כאשר

יתנו לחולה שאב"ס או לתינוק ידקדקו ליתן פחות מכשיעור דאיכא בזה כמה טניפים להקל מבלי שום בית מיהוש עפדתה"ק.

יסלה נא כ"ה על רוב קיצורי לגודל נחיצתי והנני ידני"ע הרוש"ת כה"י מוקירו ע"ו.

משה נתן הלוי רובינשטיין (מחבר ס' אלף המגן, כלילת

המנורה, כבוד חכמים, דרש משה נר מצוה שמן אפרסמון)

אב"ד בכ"ה עיירות ולבסוף אבד"ק וויניצא (רוסיא)

והגאון המפורסם ר' אליהו פוסק ז"ל (מחבר ס' מור ואהלות, יורת הברית,

מרב"ו, תורה) השיב בזה הלשון

לכבוד הרב . . . ר' דוד פעלדמאן שליט"א

מכתבו בדבר שאלתו מה שהמציא רופאי זמנינו חדשות להוציא ע"י חכמת הכעמיא מהבשר כח הזן שבו ומתקנים אותו במיני סמים ונעשה כמו קמח לעמוד ימים רבים, ונעשה מנבילות וטריפות או טמא מהו דין הבשר הזה לערב אותו תוך חמים להאכילו לתינוק בן שנה זהו תורף שאלתו. ואין כל חדש שזה שנים רבות שנמצא זאת לאנשי חיל המלך גם ברוסיא בעת המלחמה, שלוקחים לצבא מהנעשים קודם עשרים שנה, וכשספרו לי זאת אמרתי שכבר מרומז זה בחולין י"ז, אברי בשר גחירה שהכניסו לארץ, ולתירוץ קמא אחר שבע שכבשו, ונתקיימו יותר משבע שנים ועכ"ה כהאי גונא, ואף שרש"י ז"ל שם כתב דרך דרוש וקבל שכר, ולכ"ז יש קצת ראיה משם לאסור, והנה יש לדמותו למ"ש באו"ח סי' רט"ז סעיף ב' לענין המוסק ע"י באחרונים שם, וע"י ברמב"ם ה' כלי המקדש פ"א ה"ב לענין המור שכתב שהוא הדם הצרור בחיה שבהורו ופלוגתה הראב"ד שם, וכבר האריכו באחרונים מכאלה, וגם בספרי מור ואהלות בקונטרס יב המלה, וגם בקיץ העבר השיב בני הרב במ"ע הקול לענין שמזקקין היין בדם הקרוש ובדברי הנוב"י מה"ק י"ד לענין הקרוק מדג טמא ואני הלש המזג להשתעשע עמו בהלכה, כעת בדרך ארוכה, אבל אודיעהו כי כת"ר יפה העיר בכל המקומות שמדברים מזה שאין היתר מצד היבשות

מחמת שמתרכז, אבל מצד שנשתנה לגמרי ופנים חדשות בא לכאן לא במראה ולא בטעם, יותר נראה דאין בו רק איסור דרבנן (כמ"ש התפארת ישראל בבתי כלאים כדאי בגדים אות קי"ח לענין הגייר שנעשה מצמר ופשתים אחרי שנכתש אין בו שום איסור עי"ש) רק שאין אני תוקע עצמי בזה כעת להלכה, אבל יען כי רק הוא עי"י תערובות ואין בו כזית בכא"פ, ויותר נראה שבהרוטב יש ס' כנגדו, וגם הכף מהקמח אינו כולו בשר רק גם תערובות סמים, ואם קמח בקמח מקרי לח בלח לענין פסח, י"ל דבשאר איסורים לא ני"ג ואינו כולו בשר נבילה, ע"כ אף אם נאסור לגדולים כהולי שא"ב סכנה אבל לקטנים בני שנה שמעיקר דינא דגמרא מותר לינק מנכרית ומבהמה טמאה, ועי' ביאור הגר"א יו"ד סי' פ"א סק"לא, ואף דשם מחמירינן שלא יולד לו טבע רע, היינו דבר שכולו טמא לגמרי משא"כ בג"ד שתערובתו היתר גמור ונתבטל, ע"כ אם אינו מספיק לו מזונות אחרים פשוט הדבר לפענ"ד להיתר כי לא יגרום לו טבע רע, אחר שאינו ניכר כלל ממה יצא ומי יתן טהור מטמא, ולהחרידים לדבר ה' היראים עצתי שעוד יסננו המשקה הזה טרם השתייה. ואתו הסליחה כי לא יכולתי לעיין בספר לפלפל עמו כעת, ועוד חזון למועד להשיבו בארוכה כיד ה' הטובה עלי.

הבני מדפיס כעת ספרי הרביעי האזלא גרש, אם יכבדני בהערות על ספרי הרביעי רק קצרות יבואי בשמו בדפוס.

אשאר ידידו דו"ש תורתו באה"ר

הק' אליהו פוסק החופ"ק אלאפאליא

בעהמ"ה שו"ת מור ואהלות, כורת הברית, מרבה תורה, האזלא גרש.

הוספה א'

למאמר כח הזכרון שנדפס בסוף קצש"ע המבואר והמצויר.

אחד מהדברים היותר מועילים לעורר את כח הזכרון ולזכור את הנשכחות, הוא לצייר במחשבתו את המאורע המעשה או הנשמע אז, על ידי שיעצים את עיניו, ויראה בעין מחשבתו את התמונה שראה בעת שנעשה המעשה, או את תמונת האיש, עמידתו ותנועותיו בעת שהוציא מלים מפיו.—

זכרני בהיותי עובר ארצה במקום פלוני, ונכנסתי לפני ולפנים אל אחד האדמו"רים המפורסמים זצ"ל לשמוע דברי תורה מפיו שאמר על שלחנו לפני אנשי שלומו בסעודת ראש חדש— וכשנפטר מהם התחילו לחזור על תורתו ששמעו מפיו ולא עלתה בידם להעלות על זכרונם שילוב המאמרים מדחז"ל ומעשה אבות כמאמרו ומלשונו. וכל אחד עורר את חבירו אם הנהו זוכר הד"ת בדיוק לחזור באותו לשון שהיו שומעים מרבים, ושאלו גם אותי אם אני יכול לחזור על תורתו— עצמתי את עיני ושיתתי לנגדי צורת האדמו"ר, ישיבתו וכל תנועותיו בעת הטיפו בדברים היוצאים מן הלב, והזרתי לפנייהם כל הגה שהוציא מפיו ואפילו האנחות שהוציא מלבו, לא חסרתי דבר, ואנשי שלומו חשדו אותי שאני מחקה תנועות האדמו"ר ולצון חמד לי, או שאני מתעטף בחסידות ואברי כבדים עלי, עד שאחד מהם ביטה בדקירה „כמעט שנעשית לרבי“, והכרת פניהם ענתה בם כי חרה אפם בי, וראיתי שמוכרח אני להוציא עצמי מן החשד כמאמרם ז"ל ברכות לא; הנחשד בדבר שאין בו צריך להודיע (לנקות עצמי ולהודיע את חושדו שאין בו אותו דבר מגונה) ואמרתי להם כי ח"ו לא האי ולא האי את בי, רק שהוכרחתי לצייר את בעל השמועה לנגדי כדי לעורר את הזכרון, ולזה הייתי מצייר בדמיוני צורתו וכל תנועותיו, ובלי משים עשיתי כמוהו התנועות.

והסברתי להם שלזה כוונתו ז"ל בכריתות ו). א"ל רב משרשיא לבניה כי יתביתו קמי רבכון הזו לפומי דרבכון שנאמר (ישעיה ל' כ') והיו עיניך רואות את מוריך, ובירושלמי שבת פ"א ה"ב רב גידל אמר כל האומר שמועה מפי אומרה, יהא רואה בעל השמועה, כאלו הוא עומד כנגדו וכו', דמר זעירא לית אנן צריכינן חששין לשמועתיה דרב ששת, דהוא גברא מפתחה (סגי נהור) ופי' בקרבן עדה כיון שאינו רואה אינו יכול לכוין הדברים, שהרי אי אפשר לו לאמרה, ויראה כאלו בעל השמועה עומד לנגדו, הלכך אין סומכין עליו בזה עכ"ל.

וזה שאמרו בירושלמי ברכות פ"ה ה"א, הלובד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח, מה טעם פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ע"ש, כי צורת העמודים והאותיות לנגד עיניו, ויזכור אם הוא בעמוד א' או בעמוד ב', בראש הדף,

באמצעו או בסופו, ידעתי מרבתי ז"ל שהקפידו ללמוד דוקא מהש"ס שנדפס דף על דף שלא לבלבל הזכרון, ונפלאתי בראותי שמו"ר הגאון מהרש"ם זצ"ל מברעזאן למד ורשם הידושינו בגליוני הש"ס ובין השיטין של הש"ס הקטן שנדפס בלבוב, שלא היה דף על דף, ואפשר שאחר שהיה כבר בקי בע"פ לא הטריד את דמיונו, ושמעתי מפיו הק' שלמד רוב הש"ס מאה פעמים ואחד (עי' חגיגה ט:).

כשם שאי אפשר לסמוך על מי שאינו רואה, שקלט בזכרונו לכוין הדברים מפני שאי אפשר לו לצייר במחשבתו הדברים כהווייתן, כך אי אפשר לסמוך על מי ששמע או שראה בלי ריכוז המחשבה Concentration ובלי שימת לב Attention כי אם לבו בל עמו בשעת מעשה, בטח לא השתמש במחו ולבו, רק בכלים החצוניים, בעינים ולא יראו באזנים ולא ישמעו. —

כללו של דבר, העינים והאזנים הן הנה השערים הפתוחים לבית אוצר הזכרונות, הוא האוצר הגדול בלי שיעור וקצב, הוא הכח הטמיר ונעלם, שהטביע היוצר ביצירת האדם, מעין דוגמא של מעלה שאין שכחה לפניו, וכל מה שאדם רואה ושומע הוא מכניס לתוך אוצרו הגדול, כמו שמכניסים מיני סחורות שונות למחסן גדול דרך שעריו, ומסדרים כל מין ומין בפני עצמו במקום ידוע, כדי למצוא המבוקש תיכף בלי חיפוש, בכל עת שירצו. ועליהם נאמר אוצר נחמד ושמן בנוה חכם (משלי כ"א) מה שאין כן אם פורקים הסחורות שם בלי סדר רק הכל בערבוביא, אף שהסחורות נמצאין שם בודאי, אבל קשה למצוא את המבוקש ולחפש אחריו ועליהם נאמר אוצר רב ומהומה בו (משלי ט"ו). וכן הוא באוצר הזכרונות, השערים היינו העינים תהיינה פתוחות לרוחה, והאזנים קשובות בשימת לב, להכניס לבית אוצרו כל מה שראה ושמע בלי מגרעה, ולסדרם במחו כל ענין וענין לבדו שלא בערבוביא, ואז יוכל לעורר זכרונו ורמי אנפשיה ומידכר.

וכמו במחסן שאינו מסודר ומה שמבקש אינו מוצא, ולפעמים כשמבקש סחורה אחרת, בהגלה לפניו פתאום דבר שכבר טיקש למצוא וטרח אחריו והיה סבור שנאבד ממנו ועתה מצאו, כן באוצר הזכרונות, שאינו מסודר, שמצטער לאדכורי ולא עלתה בידו, ופתאום יעלה על זכרונו כשרואה או שומע איזה דבר מתאים לזה, ראה מעשה וזכר הלכה (פסחים ס"ו) ומתחלה היה סבור שנשכח ממנו לגמרי, ובאמת כבר נרשם בכה זכרונו ונצטלם הדבר שראה כבר במחו אבל לא נסדר היטב אצלו או שיוכל למצוא אותו, ונטאר טמון באוצרו ומונח כאבן שאין לה הופכין.

מספרים מאיש אחד שעבר דרך כפר, ונדמה לו כי מכיר אותו כפר וכל המקובות שראה, והיה משהאח על זה כי ידע שלא דרך שם מעולם, ואחרי החקירה ודרישה נודע לו כי בעודו ילד קטן מורכב על כתיפו של אביו עבר דרך שם,

והתמונה בצטלמה במחו ונשארה שנים רבות באוצר זכרונו, וכן הוא בחיז השמיעה, לפעמים נדמה לאדם שכבר שמע הדבר ואי אפשר לו לעורר זכרונו באיזה מקום וזמן וממי שמע הדבר, ויכול היות ששמע דבר זה בלי שימת לב, או בעודו קטן ונתדבקו באזניו ונכנס לתוך אוצר זכרונו. ועיין ירושלמי יבמות סוף פ"א זכור אני שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה עיי"ש.

וכמו במחסן הסהורות צריך לנערם ולשוטחם לפרקים תכיפות, שיכנס בהן האויר שלא יתעפשו, כן באוצר הזכרונות צריך להעלות הדברים על לבו, לעיין ולהרהר בהם שעל ידי זה יתחדשו דברים ורעננים יהיו, ואם אינו עושה כן אזי הדברים שראה ושמע מעברים צורתם. נחקים ונטשטשים במשך הזמן, ודברי תורה משתכחין בהיסח הדעת (תענית ז'): ועי' אבות דר' נתן פ' כ"ד יכול אדם ללמוד תורה עשרים שנה ולשכוח בשתי שנים כיצד וכו' (הבאתי בהקדמתי עיי"ש).

וגדול כח הראייה מכה השמיעה כמו שאמרו ז"ל בילקוט חקת רמז תשס"א אך תבוז שכחה לאדם, שאם מה שראו עיני שכחתי, מה ששמעו אזני לא אשכח? ראייה מביאה לידי זכירה, זכורני בהיותי אצל מו"ר הגאון מברעזאן זצ"ל והזכיר מאמר רז"ל במסכת ודף פלוגי, ואמרתי לו סבור הייתי כי נמצאו במסכת אחרת גם כן ותיכף קם מכסאו, וזקנתו וחולשתו לא עצרוהו להראות לי היכן כתוב, ואין הענינים דומים זה לזה, והייתי מתחרט על זה שטרחתיו, ואמרתי בודאי כן הוא כמו שאמר, ומדוע יטריח עצמו והשיב לי "כן דרכי מעולם וכן תעשה אם יש לך איזה ספק בדבר, הדרך הנכונה לעיין תיכף במקומו, וזה יותר מועיל לזכרון מחזרה כמה פעמים".

ויש שמתאוננים על גורלם זה, שאין ביכלתם לרכז המחשבה לדבר אחד, שאחר איזה רגעים מחשבותיהם נעות ונדות ומשוטטות מענין לענין, מחשבים מעבודה לעבודה, ופיזור המחשבות מבלבלות אותם, ומפריעות אותם לתפוס הענין על בוריו, ואין לבם ברשותם. העצה לזה להתחנך ולהרגיל עצמו, לפקח על הילוך המחשבות, להקפיד על כל מחשבה הבאה אליו, הבלתי שייכת לאותו ענין ומבלבלת אותו.

וכיצד ירגיל עצמו, יתחיל בענין שמתעניין בו, וירכוז מחשבתו לאותו ענין משך איזה רגעים, ואח"כ לאט לאט ינסה להוסיף על הזמן עד שיתרגל להעמיק ברעיון אחד שעה אחת ויותר—ואם יוכל למשול ברחו ולרסן מחשבותיו, אני תהיה עינו פקוחה לסקור בסקירה אחת כל פרטי הענין, והצורה תהיה נרשמת ונחקקת במחו לזכור כל הענין מההל ועד כילו.

עצה טובה לריכוז המחשבה היא, להשמיע לאזניו מה שהוא מוציא מפיו.

הן בלמודו הן כשחוזר על השמועה ששמע כמאמר חז"ל עירובין נד.) עי"ש שאז אינו משתמש בחוש הראיה לבד אלא שגם השמועה מסייעת לו, וכל שכן אם משעבד תנועת הגוף וכל אבריו ללמודו, או בוודאי יועיל לו לרכוז המחשבה ולשית לב למה שהוא מוציא מפיו, כמו שאמרה ברוריה לההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישא וכו' אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך (התורה) משתמרת ואם לאו אינה משתמרת (שם).

עצה אחרת לריכוז המחשבה למצוא או להמציא בדבר שקורא או שלומד דבר חידוש שעל ידי זה יתעניין יותר וממילא יכוין יותר וירשם בזכרונו, וכשישבו לפני תלמידים וראיתי שההרשלו ותהי תורתם בפייהם כמצוות אנשים מלומדה עוררתי אותם לאמור "ראו חידוש נפלא הוא" והייתי מסביר להם ביותר טעם הדבר ופירושו ומה שיוצא לנו מחידוש זה וכמארז"ל ירושלמי ברכות פ"ה ה"א) הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכת. ועיין נדה כ"ד) צורבא מרבנן דאמר מילתא לימא בה טעמא דכי מדכרו ליה מדכר.

המשך למאמר כח הזכרון יבא אי"ה בסוף כל חלק מחלקים הבאים.

ס ל י ק

מפתחות

עמוד

עמוד

שבת

סז	
סח	גדור מהות המלאכה בשבת
סט	אות היא ביני וביניכם
ע	ללמוד הלכות שבת
עא	המאחרים לבוא וממהרים לצאת
עב	מן השבת
	מוהירי שבת

שבועות

עד	הוצאת שם שמים לבטלה
עה	ברכה לבטלה, ברכה שאינה צריכה,
עו	שבועת אמת
עז	למי הותר לישבע באמת
עח	כל שבועה דאורייתא ואפילו בלשון חול
עט	שבועה בשם וקבלת חרם
פ	נוסח כתיבת קבלה בחרם
פא	מנהג בתי דינין בעסקי שבועה

שחיטה

פט	מי הראוי ללמדו שו"ב
צ	הרב הנותן קבלה לשו"ב
צא	אופן וסדר הנסיון
צב	הרב נתפס בעון השו"ב
צג	השו"ב ישמור ידיו מהגבהות ושלטול משאות
צד	מריטת הנוצות
צה	בדיקת הסכין אטופרא, ובמראית העין
צו	סכין עולה יורד
צז	העמדת הסכין לא בדרך ארעי
צח	העמדת הסכין ברפוס העשוי לכך
צט	שלא יבוש מפני המלעיגים
ק	ציורי ההשחזה
קא	הרבעת הבהמה לשחיטה
קב	וויינבערג פען
קג	עפ"י שיטת הד"ר דעמבא
קד	הרבעה הבהמה באשכנז
קה	זהירות בשחיטת כבשים
קו	בעופות, אווזות ובר אווזות, תרנגול הודו ויונים
קז	בשר שנתעלם מן העין
קח	בדיקת פנים
קט	י"א צלעות, השגחה באטליו
קיא	חיי הקנות מהרש"ק ז"ל
קיב	

הקדמה

צוואת משמרת הקדש

יא	מאכלים המותרים והאסורים
יג	פרישה מחשש איסור, חטרון ידיעה
יד	שכחת התורה, רק השמר לך
טו	התנצלות
טז	להסתכל במה שאוכל, דגים
יז	דג טערבוט
יח	" ראקסאמען
יט	" טונינא
כ	" אפאה, שטערלעט
כא	" אשטורגיאן
כב	" אאל, שלאיע
כג	דגים שבקופסאות, סארדינען,
כד	סארדעלען
כה	אנטשאוויס, שמן
כו	מארגארינא
כז	סוכריות, גלידה, מעשה אופה
כח	חלבון ביצה, דם בהמה, ביסקיט
כט	שומן מתוק, בעקער קאנפעקשענער,
ל	מעשה אופה בפסח
לא	משגיחים
לב	חמץ שעבר עליו הפסח, פונדקאות
לג	משביר מזון
לד	
לז	משפטי הגויים
לח	(ערכאות) ודינא דמלכותא
לט	דתי האומות
מ	שופטי ישראל במדינת ישראל,
מא	משפט צדק כביד"צ
מב	חילול השם
מג	גזל וחילול השם
מז	שוחה, הוצאות ערכאות
מח	מצות
מט	חטין מבוקעות ומצומחות
נ	לתיבה, לבנוניה הקמח
נא	הכשר הרחיבים, עמידת הקמח, מצוה
נב	הנעשרת במכונה (מאשין מצוה)
נג	כתמים, לחזק העור על הגלגלים
נד	מצוה עגולות ומרובעות
נה	ניקוב המצוה
נו	שלשה מכונות (חדשות) למצוה
נז	פערפאריטע מצוה, קמח מצה
נח	טחינה
נט	סוף דבר

מפתחות

עמוד

עמוד

תולעים

קעב	נמלים
"	גמיעוט המצוי לא די בבדיקה הרוב קעג
קעז	ירקות בפונדקאות
	פונדקאות נזירי בשר, תמונת
קעה	התולע
קעו	חורת
קעח	הבדיקה הנכונה
קעט	כרוב
קפ	שפינאט
קפא	שפינאט שבקופסאות, כרוב ברוסל
קפב	כרובית שלם
קפג	כרובית חתוך
קפד	קטניות בשרביטין, פולין ועדשים
קפה	בצלים ירוקים
קפו	כמהין ופטריות
קפז	מאלינעט, קשו נוס
קפח	שקדים
	האזעלינס, וועלשענע נוס, אגוז
קפט	אדמה, תמרים
	האנים ורמונינס, תפוזים, כרוז,
קצ	שזופים
	אופן הבדיקה, דגים, דגים מלוחים,
קצא	כבד

קדושה

קצה	טהרה טבילת נדה רק במקוה
קצו	מקואות לשכלל ביופי והידור
קצח	ויני נדה בלשון המדוברת
קצט	יחוס משפחה על ידי סדור קדושין
ר	כדת
"	קול קורא מועד הרבנים דניירארק

תשמישי קדושה

רז	מזוזה
רט	תפילין
רי	ציצית

שאלות ותשובות

ריא	בענין הסאמעטאזע
"	בדיון קטן אוכל נבלות אין בי"ד
רב	מצויין להפרישו
רבו	השוכה הג' רמ"ה רובינשטיין ז"ל
רבח	השוכה הג' ר"א פוסק ז"ל
רל	מאמר כח הזכרון

קצת ביאורים וציורים להלכות

קיג	טריפות
קיד	עצמות העוף, גף, קוליות, שוק ורגל קיד
קטז	תמונת הריאה מגבה
קית	תמונת הריאה מקמא
קיש	כרכ, בית הכסות, המסט וקיבה
קכ	סדר אברים הפנימים
	טבעת הגדולה, שיפוי כובע והחטים
	אברי הנשימה, ואברי המזון תורבץ
קכג	הושט
קכד	סדר המאכל בבהמה ובעוף, קורקבן
קכה	כבד טחול וכליות
קכז	בוקא דאטמא יצומת הגידין

שעטנז

קכה	צמר ופשתים
קלא	בדיקה בין פשתים לקנבוס
קלב	בדיקה בין צמר כבשים לצמר גפן
קלג	בדיקת הבגדים משעטנז
קלד	בגדים מבלאי סחבות צמר ופשתים
קלה	צוארון של פשתים
קלו	

קלט

קלט	מרמה
קמ	מקלל
קמב	מכנה
קמד	רבית
קמו	רכילות
קנא	תורה

קנג	דינים הנצרכים למעשה
קנד	לימוד האלפסין וסדר הלימוד
קנו	חינוך הבנים
קנט	סדר הלימוד בתלמוד תורה
קסא	בתי ספר בארצות הגולה
	אורח ארץ העמים, תולין על טהרה
קסב	הקודש
קסד	חינוך הבנות
קסה	בתי ספר בית יעקב

תפלה

קסו	נוסח אשכנז וספרד
קסח	
קסט	תגלחת
קע	תספורת הוקה, מכונה חשמלית
קעא	פאות הראש